

**АЛЛА ВАСИЛЮК
МАЦЕЙ ТАНАСЬ**

**ПЕДАГОГІЧНИЙ
СЛОВНИК-ЛЕКСИКОН**

(УКРАЇНСЬКО-АНГЛО-ПОЛЬСЬКИЙ)

АЛЛА ВАСИЛЮК

МАЦЕЙ ТАНАСЬ

**ПЕДАГОГІЧНИЙ
СЛОВНИК-ЛЕКСИКОН**

(українсько-англо-польський)

Видання друге, уточнене й доповнене

**Київ-Варшава
ІІІ Лисенко М.М.
2013**

УДК 37.014.3
ББК 74я21+81.43.21-4
А 45

Рекомендовано до друку Вченою радою
Педагогічного інституту Київського
університету імені Бориса Грінченка
Протокол № 10 від 20.06.2013 р.

Рецензенти:

К. Корсак, доктор філософських наук, професор
Ю. Беднарек, доктор педагогічних наук, професор
Г. Іванюк, кандидат педагогічних наук, доцент

Василюк А.В.

А 45 Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський)/
Алла Василюк, Мацей Танась. – Вид. 2-ге, уточ. й доповн. –
Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. – 224 с.
ISBN 978-617-640-125-4

УДК 37.014.3
ББК 74я21+81.43.21-4

ISBN 978-617-640-125-4

© А. Василюк, Мацей Танась
© А. Видавець ПП Лисенко М.М., 2013

ПЕРЕДМОВА

Разом із розвитком міжнародної співпраці у сфері освіти збільшується потреба спілкування мовою науки. Однак мови окремих народів мають у собі деяку специфіку, яка зумовлюється історично-культурним ставленням до справ освіти й виховання. Таким чином, виражені в наукових термінах властивості мови ускладнюють порозуміння, а одночасно створюють проблеми при проведенні компаративістичних досліджень та стають перешкодою в перенесенні освітнього досвіду до інших країн. Подібні труднощі можна подолати завдяки порівняльним дослідженням, які сприяють зближенню та узгодженню наукової термінології, а також з'ясуванню значень окремих термінів. З цією метою створюються багатомовні словники та лексикони, хоча в цілому їх кількість можна перерахувати на пальцях. Щоб задовольнити зрослі потреби в цьому напрямі, і був створений даний педагогічний лексикон. Також до словника включено термінологію зі сфер методології, філософії, соціології, психології та інформаційної технології.

Зауважимо, що дефініції тих чи інших термінів стикалися із багатьма труднощами. У наукових працях і словниках можна помітити різні їх визначення, тому автори даної праці створювала власні або модифіковані версії, особливо у випадках нових або маловживаних термінів. Подібна авторська інтерпретація, безперечно, не може бути вільною від недосконалості. Тому всі зауваження з боку Читачів будуть прийняті з вдячністю і сприятимуть удосконаленню наступних випусків.

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Аа, Бб, Вв, Гг, Іг, Дд, Еє, Єє, Жж, Зз, Ии, Іі, Її, Йй, Кк, Лл, Мм, Нн,
Оо, Пп, Рр, Сс, Тт, Уу, Фф Хх, Цц, Чч, Шш, Щщ, Ъь, Юю, Яя

АНГЛІЙСЬКИЙ АЛФАВІТ

Aa, Bb, Cc, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Qq, Rr, Ss,
Tt, Uu, Vv, Ww, Xx, Yy, Zz

ПОЛЬСЬКИЙ АЛФАВІТ

Aa, Aą, Bb, Cc, Ćć, Dd, Ee, Eę, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Łł, Mm, Nn,
Ńń, Oo, Óó, Pp, Rr, Ss, Śś, Tt, Uu, Ww, Xx, Yy, Zz, Źź, Żż

А

АБСОЛЮТНИЙ СЛУХ (англ. *absolute pitch*, пол. *sluch absolutny*) – спроможність правильно визначати та відтворювати, наприклад голосом, висоту окремих звуків без співвідношення їх з іншими звуками, висота яких відома. А. с. – не абсолютний розвиток музичного слуху взагалі, а особлива форма сприйняття звуків.

АБУЛІЯ (англ. *abulia*, пол. *abulia*) – 1. Психопатологічний синдром, який характеризується загальною в'ялістю, відсутністю будь-якої ініціативи, прагнення до діяльності; 2. Хворобливий брак волі, неспроможність приймати та здійснювати рішення. А. може бути симптомом, що вказує на початкову стадію психічного захворювання як у дорослих, так і у дітей. Нерізко виражена А. інколи спостерігається при психоневрозах.

АВТОБІОГРАФІЯ (англ. *curriculum vitae (CV)*, пол. *życiorys zawodowy*) – 1. Професійна анкета; 2. Опис життя і діяльності, перебіг професійної праці; 3. Документ, підготовлений згідно усталеного зразка, який дає можливість працедавцю швидко ідентифікувати професійну придатність кандидата під час прийому на роботу й приблизно визначити його компетентності.

А. включає наступну інформацію:

- 1) персональні дані – ім'я та прізвище, дата й місце народження, громадянство, національність, місце проживання, контактний телефон;
- 2) освіта з переліком форм професійної підготовки та удосконалення;
- 3) знання іноземних мов;
- 4) наявність кваліфікацій та повноважень;
- 5) професійний стаж;
- 6) перелік попередніх місць праці.

АВТОНОМІЯ (англ. *autonomy*, пол. *autonomia*) – самостійність, незалежність, самостановлення, самоуправління, установлення норм (прав) для самого себе. Основою для розвитку А. дітей і учнівської молоді може бути позаурочна та позашкільна праця, а також діяльність дитячих і молодіжних організацій. У педагогічному сенсі А. означає певну свободу дитини і вчителя по реалізації програм навчання й виховання. А. становить одну з головних цілей виховної діяльності, а також умову повної зрілості вихованців.

• **АВТОНОМІЯ ВИЩИХ ШКІЛ** (англ. *academic autonomy*, пол. *autonomia wyższych uczelni*) – незалежність вищих навчальних закладів від міністерства освіти, можливість діяти згідно власного статуту. А. в. ш. є умовою реалізації інтелектуально-інноваційного потенціалу, сприяє ефективному здійсненню місії (призначення) і візії (бачення), завдань і функцій вищої школи.

• **АВТОНОМІЯ СУСПІЛЬСТВА** (англ. *autonomy of society*, пол. *autonomia społeczeństwa*) – право суспільства на специфічну своєрідність та культурну тотожність, а також на вибір і створення цілісної системи стратегії, способів, засобів й альтернативних шляхів розвитку.

АВТОРИТАРНИСТЬ (англ. *authoritarianism*, пол. *autorytarność*) – 1. Антидемократична система владарювання з елементами особистої диктатури.

Авторитарна форма правління – це форма правління з необмеженим, безконтрольним повновладдям однієї особи; 2. Соціально-психологічна характеристика стилю керівництва та лідерства, особливістю якого є прагнення максимально підпорядкувати своєму впливу партнерів по взаємодії й спілкуванню. А. пов'язана з такими особистісними рисами як агресивність, завищені самооцінка і рівень домагань, схильність до наслідування стереотипів, слабка рефлексія. У поведінці А. проявляється як прагнення будь-якими засобами зайняти домінуюче положення в групі, максимально високу позицію в структурі влади. Особливо А. проявляється в автократичному тиску керівника або лідера на підлеглих, в усуненні інших людей від участі у вирішенні важливих питань. Такий лідер суворо контролює вирішення будь-якої задачі, жорстко придушує ініціативу членів групи, сприймаючи її як свавілля й посягання на його авторитет; результати оцінює суб'єктивно, керуючись власними установками.

АВТОРИТЕТ, ПОВАГА (англ. *authority*, пол. *autorytet, powaga*) – 1. Вплив, впливовість індивіда, що залежить від стану, статусу чи посади, яку він займає. У цьому значенні в соціальній психології поняття А. співвідноситься із поняттям про владу; 2. Загальновизнаний вплив окремої людини або колективу, організацій у різних сферах суспільного життя; 3. Особа або інституція, погляди якої мають вплив на інших.

Компетентнісний А. стосується окреслених знань у даній галузі.

Моральний А. зводиться до володіння важливими достоїнствами особистості (чесність, сумлінність, вірність слову та ділу).

Можна говорити про А. *політичний, ідеологічний, релігійний.*

Сучасна педагогіка цінує роль авторитетів для дітей (учителів, батьків та ін.) у навчальному й виховному процесі.

• **АВТОРИТЕТ УЧИТЕЛЯ** (англ. *authority of the teacher*, пол. *autorytet nauczyciela*) – загальновизнана учнями та їхніми батьками значущість достоїнств учителя й заснована на ньому сила його виховного впливу на дітей. До таких достоїнств належать висока духовність, культура, інтелігентність, ерудиція, високі моральні якості, педагогічна майстерність.

АГРЕСИВНІСТЬ (англ. *aggressiveness*, пол. *agresywność*) – відносно стійка особистісна риса, що виявляється в готовності суб'єкта до агресивної поведінки, тобто до послідовності дій, спрямованих на нанесення фізичної або психічної шкоди, аж до знищення об'єкту, іншої людини чи групи людей. А. може розглядатися як короточасний емоційний стан, який виражається у гніві, злості, діях проти інших людей при досягненні мети або задоволенні потреб. Наявність й розвиненість А. визначається: 1) особливостями соціалізації; 2) орієнтацією суб'єкта на культурно-соціальні норми; 3) ситуативними змінними (інтерпретація намірів оточуючих); 4) біопсихологічними факторами.

АДАПТАЦІЯ (англ. *adaptation /adjustment*, пол. *adaptacja /przystosowanie*) – 1. Зміни в організмі у відповідності з умовами оточуючого середовища; 2. Пристосування, здібність організму пристосовуватися до різних умов конкретного зовнішнього середовища чи ситуації (або до їх змін).

В основі А. – реакції організму, спрямовані на збереження сталого внутрішнього середовища (гомеостазу). А. забезпечує нормальний розвиток, оптимальну працездатність і максимальну тривалість життя організму в різноманітних умовах оточуючого середовища. Виділяють різні фази процесу А. до незвичайних екстремальних умов: фазу початкової декомпенсації і наступні фази часткової, а потім і повної компенсації. Зміни, що супроводжують А., відбуваються на всіх рівнях організму – від молекулярного до психологічної регуляції діяльності.

А. включає два взаємопов'язані процеси – асиміляцію та акомодацию. Асиміляція підкреслює відтворення суб'єктом (у його пізнавальній активності) певних характеристик об'єкта пізнання. Акомодация – пристосування суб'єкта пізнання до вимог, які висуває об'єктивний світ.

- **АДАПТАЦІЯ ДО СЕРЕДОВИЩА** (англ. *adjustment to environment*, пол. *adaptacja do środowiska*) – пристосування організмів до змінних або екстремальних умов навколишнього середовища.

- **АДАПТАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНА** (англ. *individual adaptation*, пол. *adaptacja indywidualna*) – уміння індивіда швидко пристосуватися до нових обставин життя.

- **СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ** (англ. *social adaptation*, пол. *adaptacja społeczna*) – 1. Взаємозумовлений процес пристосування індивіда до соціального середовища й пристосування суспільства до потреб особистості через їх задоволення. Відповідність між рівнем соціальних потреб і рівнем їх задоволення визначає рівень С. а.; 2. Пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, рольова пластичність поведінки, інтеграція особистості у соціальні групи; діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії. С. а. може здійснюватись у формі акомодации (повного підпорядкування вимогам середовища без їх критичного аналізу), конформізму (вимушеного підпорядкування вимогам середовища) та асиміляції (свідомого й добровільного прийняття норм та цінностей середовища на основі особистісної солідарності з ними). С. а. пов'язана із прийняттям індивідом різних соціальних ролей, адекватним відображенням себе і своїх соціальних зв'язків. Вона відіграє вирішальну роль в соціалізації особистості. Виділяють такі компоненти С. а.: соціально-побутова, економічна, комунікативна, регулятивна, самореалізація.

Порушенням С. а. вважають асоціальну поведінку, маргінальність, алкоголізм, наркоманію. Допомога в С. а. (або соціальна реабілітація) – комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини в правах, соціальному статусі, здоров'ї, дієздатності. Цей процес націлений не тільки на відновлення здатності людини до життєдіяльності в соціальному середовищі (до нових умов праці, проживання та ін.), але і самого соціального середовища, що зазнало негативних змін унаслідок соціальних причин.

АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ (англ. *adaptation potential*, пол. *potencjal adaptacyjny*) – 1. Рівень пристосування латентних і реальних можливостей особистості чи групи до нових або нестабільних умов соціальної взаємодії; 2. Інтегральне утворення, що об'єднує в складну систему соціально-психологічні, психічні, біологічні властивості та якості, які актуалізуються особистістю для створення і реалізації нових програм поведінки у змінених умовах життєдіяльності.

АДАПТАЦІЙНІ ТРУДНОЩІ (англ. *adaptation difficulties*, пол. *trudności przystosowawcze /adaptacyjne*) – складності пристосування до чогось або когось.

АДЕПТ (англ. *adept*, пол. *adept*) – 1. В інженерній психології це людина, яка має прихильність до певної професії та опановує її. Залежно від типу професії фаза А. може бути короткочасною або тривалою, багаторічною; 2. Посвячений у таємниці якого-небудь вчення, секти; 3. Ревний послідовник, прихильник якого-небудь вчення, ідеї, напряму мистецтва.

АКАДЕМІЧНА (НАВЧАЛЬНА) КВАЛІФІКАЦІЯ (англ. *academic qualification*, пол. *kwalifikacja akademicka*) – освітня кваліфікація (диплом, сертифікат) на вищому рівні, яка надається після успішної здачі державних чи інших важливих екзаменів у вищій школі. Отримання відповідного диплому дає право на продовження освіти.

АКОМОДАЦІЯ (англ. *accommodation*, пол. *akomodacja*) – 1. А. (фізіол.) – пристосування до дії подразника, сила якого повільно зростає; 2. А. (пс.) – процес пристосування суб'єкта пізнання до вимог, які висуває об'єктивний світ. У процесі пізнавальної активності змінюється і сам суб'єкт пізнання, накопичуючи пізнавальний досвід; 3. А. (гістол.) – зміна форми та співвідношення тканинних елементів (клітин) у процесі пристосування до нових умов існування.

АКРЕДИТАЦІЯ, АКРЕДИТУВАННЯ (англ. *accreditation*, пол. *akredytacja*) – 1. У міжнародному праві А. – сукупність дій, пов'язаних із призначенням на посаду глави дипломатичного представництва або постійного представника держави при будь-яких міжнародних організаціях; 2. В освіті – офіційне визнання (через окреслені стандарти та критерії) уповноваженим державним органом управління освітою факту відповідності закладу освіти чи його програм для окремих спеціальностей певному стандартному рівню вартості та якості. А. передуює процес оцінювання та порівняння. Цілями А. є також контроль за ефективністю освітнього процесу; захист прав громадян на отримання освіти. Акредитаційне обстеження здійснюється у формі експертизи. При позитивному рішенні навчальному закладу видається свідоцтво про державну А.

АКТИВАЦІЯ (англ. *activation*, пол. *aktywacja*) – 1. Стан нервової системи, який характеризує її збудження і реактивність; 2. Процес підсилення активності головного мозку.

АКТИВІЗАЦІЯ (англ. *activation*, пол. *aktywizacja*) – 1. Поштовх до діяльності; 2. У викладанні – діяльність, спрямована на стимулювання процесу усвідомлення учнями їх загальних інтересів і потреб як єдиної групи,

визначення необхідних засобів та активних дій для досягнення усвідомлених цілей. Ця діяльність охоплює широке коло організаційних і навчальних заходів.

• **АКТИВІЗАЦІЯ УЧНІВ** (англ. *activation of pupils*, пол. *aktywizacja uczniów*) – навчально-виховні починання, які дають можливість підвищення рівня активності учнів в реалізації завдань навчання, учіння й виховання. А. у. здійснюється через їх самостійність у навчально-виховному процесі, є умовою ефективності цього процесу. А. у. в школі може проявлятися в пізнавальній, творчій, громадській і культурно-художній діяльності. Вона сприяє зростанню ефективності в отриманні знань, розв'язанні проблем й виконанні практичних завдань, а також в розвитку інтересів і творчих нахилів учнів.

АКТУАЛІЗАЦІЯ (англ. *actualization*, пол. *aktualizacja*) – 1. Перехід предметів, явищ, намірів, що були в стані можливості, в стан реалізації; 2. Оновлення інформації згідно з достовірними на момент мовлення даними. Цей термін активно використовується в психології та інформаційних науках; 3. Підтримка даних в актуальному стані, т. б. приведення їх у відповідність зі станом відображених об'єктів предметної галузі. А. включає операції добавлення, виключення і редагування записів.

АКУЛЬТУРАЦІЯ (англ. *acculturation*, пол. *akulturacja /przyswajanie, asymilacja kulturowa*) – процес взаємовпливу культур, сприйняття одним народом (повністю чи частково) культури іншого народу. Слід відрізнити А. від асиміляції, за якої відбувається повна втрата одним народом своєї мови та культури іншим, більш домінуючим. При цьому А. може бути першим кроком на шляху до повної асиміляції. Приклади А. достатньо поширені в сучасному світі, особливо після багаторазового збільшення потоків міграції з одних регіонів світу в інші. Зокрема, шлях А. проходять багато розділених народів, вимушених пристосовуватися до умов іншого культурно-мовного середовища (із збереженням власної культурно-мовної автономії).

АКМЕОЛОГІЯ (англ. *acmeology*, пол. *akmeologia*) – галузь наукових знань в системі наук про людину, яка досліджує закономірності й механізми розвитку людини на етапі її дорослості, досягнення нею найбільш високого рівня розвитку. А. виступає як теорія загальних закономірностей досягнення вершин у людській життєдіяльності та розвитку цивілізації й інтегрує знання із багатьох наук про людину (культурології, психології, педагогіки, філософії, синергетики, генетики, валеології, фізіології). Одним із її важливих завдань є вивчення методів і шляхів досягнення “акме” (вершин) у професійній і суспільній діяльності. Об'єкт А. – професіоналізм педагогічної або іншої діяльності людей. Предмет А. – об'єктивні (якість отриманого виховання і освіти) і суб'єктивні (талант, здібності людини) фактори, які сприяють досягненню вершин професіоналізму, а також закономірності в організації навчання фахівців.

Акмеологічний підхід в освіті спрямовано на самовдосконалення людини в освітньому середовищі, на її саморозвиток й зростання життєвих сил і творчості. До факторів саморуку до вершин майстерності відносять: 1) суб'єктивні (мотиви, спрямованість, здібності, професійні дії й уміння);

2) об'єктивні (середовище, що сприяє продуктивності); 3) суб'єктивно-об'єктивні (пов'язані з іншими людьми). Провідну роль відіграють суб'єктивні фактори, зокрема вміння обрати власний шлях і власні вершини, до яких треба прагнути. Акмеологічний підхід конкретизує ідеї гуманізації освіти і створює основу сучасної ідеології виховання.

АКСЕЛЕРАЦІЯ (англ. *acceleration*, пол. *akceleracja*) – прискорення темпів росту та фізичного розвитку дітей і підлітків у порівнянні з попередніми поколіннями. Вважається, що прискорення онтогенетичного розвитку людини відбувається під впливом швидкої зміни соціально-економічних умов життя, у першу чергу харчування, а також деяких генотипних змін, котрі виникають через активізацію процесів міграції та зміщення населення. Поряд з А. у часі (порівняно з попередніми поколіннями), існує А. у межах одного покоління, яка характеризується тими самими морфофункціональними показниками.

В одній віковій групі виявляють біля 8% дітей, які відрізняються прискореним розвитком, і приблизно стільки ж дітей із затримкою фізичного розвитку. Відмінності біологічного віку між ними виявляються вже у дошкільному віці, а до 5-8 класу досягають 2-3 роки. Таким чином, єдина для даного віку норма навчального навантаження, особливо фізичного, виявляється недостатньою для одних учнів та надмірною для інших, що особливо повинно враховуватися педагогами.

АКСІОЛОГІЯ (англ. *axiology*, пол. *aksjologia*) – наука про цінності, учення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язку між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини. Загальна А. займається дослідженнями цінностей, їх ієрархії та систем. Окрема А. – як галузь інтересів різних дисциплін – розглядає відповідні, пов'язані з ними цінності: моральні, естетичні, економічні, пізнавальні. У філософії – вчення про смисл і природу ціннісного ставлення людини до світу. Зокрема, наука про цінності освіти, у яких представлена система значень, принципів, норм, канонів, ідеалів, котрі регулюють взаємодію в освітній сфері і формують компонент відносин у структурі особистості.

Аксіологія виховання – орієнтація на цінності, що сприяють задоволенню потреб людини та відповідають особистим запитам і нормам у певній історичній та життєвій ситуації.

• **АКСІОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНА** (англ. *pedagogical axiology*, пол. *aksjologia pedagogiczna*) – 1. Розділ загальної педагогіки з дослідження цінностей /вартостей, які потрібно формувати у вихованців; 2. Наука про цінності освіти, в яких представлена система знань, принципів, норм, канонів, ідеалів, які регулюють взаємодію в освітній сфері та формують компонент стосунків в структурі особистості. Предметом А. п. є формування ціннісної свідомості, ціннісного ставлення й ціннісної поведінки особистості. Категоріальний апарат цієї науки включає в себе поняття цінності, аксіологічної характеристики особистості (суб'єкта ціннісних відносин), а також загальні аксіологічні категорії (значення, сенс, благо, оцінка, потреба, мотивація, ціннісні орієнтації й ставлення та ін.). Суть А. п. визначається специфікою педагогічної діяльності,

її соціальною роллю і особистісно утворюючими можливостями. Аксіологічні характеристики педагогічної діяльності відображають її гуманістичний зміст.

АЛЬТЕРНАТИВНЕ НАВЧАННЯ (англ. *alternative learning*, пол. *kształcenie alternatywne*) – 1. Навчання, яке поєднує навчання в школі із навчанням на місці праці; 2. Процес, спрямований на більш широке задоволення потреб учнів шляхом індивідуального добору нетрадиційних навчальних закладів, змісту, форм і методів освіти на протигагу офіційній загальноосвітній школі.

Поняття А. н. може бути досить широким і включати приватні та авторські школи, школи із спеціалізованим нахилом (мистецтво, природничі науки, мови, математика) та ін.

АЛГОРИТМ (англ. *algorithm*, пол. *algorytm*) – 1. Сукупність правил, вимог та операцій, система заданих дій для ефективного розв'язання задач або вирішення проблем; 2. Набір інструкцій, які описують черговість дій для досягнення результату поставленого завдання.

• **АЛГОРИТМІЗАЦІЯ** (англ. *algorithmisation*, пол. *algorytmizacja*) – спосіб (програма) рішення певної, у т. ч. освітньої, задачі, який вказує як і в якій послідовності необхідно виконувати дії, щоб отримати результат, однозначно визначений вихідними даними.

А. в педагогіці – напрям, пов'язаний із автоматизованими системами навчання, коли за вхідними даними освітнього процесу та алгоритмом його здійснення точно визначається конкретний результат навчання.

“АЛФАВІТИЗАЦІЯ” (англ. *alphabetization*, пол. *alfabetyzacja*) – елементарна освітня діяльність, яка полягає у вивченні алфавіту, оволодіння вміннями читання, письма та рахунку.

АЛЬТРУЇЗМ (англ. *altruism*, пол. *altruizm*) – 1. Безкорисна діяльність задля блага інших людей, поєднана з прагненням їм допомогти. Як вимога моральності та людяності, А. являє один з нормативних основ моралі й гуманізму; 2. Напрямок поведінки і діяльності людини, який ставить інтереси іншої людини або загальне благо вище особистих інтересів.

АМАТОР (англ. *amateur*, пол. *amator*) – 1. Любитель, не професіонал, дилетант; 2. Той, хто поза спеціальністю охоче займається чим-небудь поверхово.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ (англ. *ambivalence*, пол. *ambivalencja*) – 1. Внутрішньо суперечливий емоційний стан, пов'язаний із неоднозначним ставленням до тих самих осіб, предметів або ситуацій; 2. Схильність постійно змінювати свої почуття або ставлення до людини, об'єкта, ідеї.

АМБІЦІЯ (англ. *ambition*, пол. *ambicja*) – 1. Позиція людини, заснована на сильному почутті особистої гідності, на постановці собі важких життєвих цілей і прагнень до їх реалізації; 2. Постійна потреба досягнень успіху на високому рівні та визнання оточуючих; 3. Гонор, гордовитість.

АМЕРИКАНІЗАЦІЯ (англ. *americanization*, пол. *amerykanizacja*) – концепція, згідно з якою однією із цілей освіти є відокремлення представників

груп меншин від їхніх культур з метою асиміляції у домінуючу в США культуру.

АМЕРИКАНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (англ. *American Educational Research Association (AERA)*, пол. *Amerykańskie Towarzystwo ds. Badań Pedagogicznych*) – наукове товариство в США, одна з найбільших подібних організацій у світі з центром у Вашингтоні. Проводить широку наукову діяльність, організує конференції на державному і міжнародному рівні, видає педагогічні часописи “*American Educational Research Journal*” і “*Educational Researcher*”.

Європейська філія цього товариства – *European Research Association (EERA)*.

АНАЛІЗ (англ. *analysis*, пол. *analiza*) – метод наукового дослідження, який полягає в уявному чи фактичному розкладанні цілого на його складові.

У психології – мисленнєва операція, що передбачає розчленування об’єктів у свідомості, виділення їх окремих частин, елементів, ознак і властивостей.

АНКЕТА (англ. *questionnaire*, пол. *kwestionariusz*) – 1. Опитувальний аркуш із переліком питань для виконання економічних, соціологічних та інших обстежень; 2. Листок з обліку кадрів, який заповнюється при прийомі на роботу; 3. Складений дослідником список запитань для повного контингенту осіб, відповіді на які є вихідним емпіричним матеріалом для узагальнень.

АНОТАЦІЯ (англ. *summary*, пол. *streszczenie*) – короткий виклад змісту книги, статті дослідження, рукописного тексту (напр. дисертації). У ній наводяться найважливіші питання роботи, викладається її зміст і дається оцінка. А. допомагає під час добору й вивчення літератури з будь-якого питання, скорочує час на ознайомлення зі змістом самої праці. Може бути подана двома мовами: мовою тексту та однією з іноземних.

АНТОЛОГІЯ (англ. *anthology*, пол. *antologia*) – вибір літературних чи наукових творів (або їх фрагментів) одного чи багатьох авторів на спільну тему. У західноєвропейських країнах А. широко використовується при підготовці вчителів.

АНТРОПОЛОГІЯ (англ. *anthropology*, пол. *antropologia*) – наука про людину як біологічну істоту, яка досліджує змінність його фізичних рис (зросту, ваги, пропорції тіла, форми черепа та ін.) та їх залежність від умов індивідуального розвитку, а також розвитку роду, раси, впливу середовища. Подібні залежності досліджує А. рас, онтогенетична та філогенетична. Виокремлюють філософську, педагогічну, культурну та ін. А.

Філософська А. займається дослідженнями місця людини у світі, його розвитку в історичному процесі, зв’язків індивіда із суспільним життям й продуктами суспільної діяльності, розвитку знань людини про себе.

Педагогічна А. розглядає розвиток людини як результат не лише виховного впливу, але й впливу біологічних, психологічних, суспільних, культурних чинників і власної активності. В Україні основоположником цієї наукової дисципліни був К. Ушинський.

Культурна А. займається дослідженнями людини як творця культури і соціальної істоти, звичаїв та культур, особливо первісних людей. Її головні розділи – етнографія, етнологія.

АНТИПЕДАГОГІКА (англ. *antipedagogics*, пол. *antypedagogika*) – філософсько-педагогічна течія у країнах Західної Європи і США другої половини ХХ ст., що обґрунтовує відмову від виховання як цілеспрямованого процесу формування особистості. Серед найбільш відомих теоретиків, які висунули цю ідею і активно її розвивали – К. Берейтер (США), М. Манноні (Франція), Р. Шерер, К. Рутчкі, Х. фон Шенебека (ФРН), О. Міллера (Швейцарія) та ін. А. спирається на психоаналітичну концепцію про невротизуючий вплив соціуму, культури на індивіда й стверджує необхідність максимального розширення меж вільного прояву несвідомих потягів і потреб особистості, яка розвивається. Прихильники А. вважають, що лише спонтанне формування людини веде до гуманізації суспільства.

АНТИЦИПАЦІЯ (англ. *anticipation*, пол. *antycuracja*) – 1. Передбачення, здогад; 2. Передчасна дія, передчасний прояв якогось явища; 3. Уявлення, що склалося заздалегідь; упередження; 4. У теорії пізнання і логіці – поняття, що містить у собі здібність до передбачення можливих явищ, подій, прагнень, діяльності на основі попереднього досвіду (в цьому сенсі часто йдеться про інтуїцію); 5. В орфографії – завчасне використання знаку, який має з'явитися пізніше; 6. У психології: 1) здатність людини уявити собі можливий результат дії до його здійснення (В. Вундт), а також можливість його мислення представити спосіб вирішення проблеми до того, як вона реально буде вирішена; 2) здатність організму людини або тварини підготуватися до реакції на певну подію до його настання. Це очікування (чи “випереджуюче відображення”) зазвичай виражається в певній позі або русі й забезпечується механізмом акцептора результатів дії (П. Анохін).

А. особливо важлива у творчій, науково-дослідній діяльності.

АПАТІЯ (англ. *apathy*, пол. *apatia*) – байдужість до зовнішнього світу і до самого себе, пов'язана з браком активності й обмеженням інтересів. А. може бути результатом виснажливої хвороби, перевтоми, нервових та психічних відхилень, життєвих невдач. У подоланні А. необхідними є усунення її причин, одночасно збудження інтересів і віри у власні сили й можливості.

АПРІОРИ (англ. *apriori*, пол. *apriori*) – 1. У теорії пізнання знання, що наявні в свідомості й передують досвіду; 2. Знання, яке незалежно від нашого особистого досвіду, незаперечно; те, що відомо заздалегідь.

АРГУМЕНТ (англ. *argument*, пол. *argument*) – 1. Судження, за допомогою якого в процесі логічного доведення встановлюється істинність тези; 2. Підстава, доказ, які наводять для обґрунтування, підтвердження чого-небудь. Основними видами А. є очевидні положення, аксіоми, факти, закони науки, визначення понять і т. ін.

АСЕРТИВНІСТЬ (англ. *assertiveness*, пол. *asertywność*) – 1. Здатність людини конструктивно відстоювати свої права (але з повагою до інших), не залежати від зовнішніх впливів та оцінок, регулювати власну поведінку і

відповідати за неї; 2. Пряма, відкрита поведінка, пов'язана з адекватним вираженням емоцій по відношенню до іншої людини; оптимальний, конструктивний спосіб міжособистісної взаємодії.

АСИМІЛЯЦІЯ (англ. *assimilation*, пол. *asymilacja*) – 1. Уподібнення, злиття, засвоєння; 2. Включення нової інформації (як складової) в уже існуючі в індивіда схеми дії. А. нерозривно пов'язана з акомодациєю як два протилежно спрямованих процеси; 3. Засвоєння етнічною меншістю взірців і норм домінуючої культури з втратою своїх власних. Відома примусова і відносно м'яка асиміляція; 4. Процес, у ході якого етнічна, расова, соціальна, конфесійна чи інша меншість сприймає цінності, норми поведінки, культуру більшості.

Термін широко застосовується в етнографії, етнології, етнопсихології, соціології, культурології, соціальній психології та інших соціогуманітарних дисциплінах.

АСОЦІАЦІЯ (англ. *association*, пол. *skojarzenie*) – 1. Союз, спілка, товариство (добровільне об'єднання фізичних осіб для досягнення спільної мети на засадах взаємовигідної співпраці при збереженні самостійності, правової та майнової незалежності її членів); 2. З'єднання; 3. У психології – суб'єктивний образ об'єктивного зв'язку між предметами і явищами, фізіологічною основою якого є тимчасовий нервовий зв'язок. Арістотель перший помітив явище А. й упровадив їх поділ на 4 види: за схожістю (кішка – тигр), за контрастом (холодне – гаряче), за суміжністю в просторі (поле – квітка), за суміжністю в часі (ніч – сон).

• **АСОЦІАЦІЯ З ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ЄВРОПІ** (англ. *Association for Teacher Education in Europe (ATEE)*, пол. *Stowarzyszenie na rzecz Kształcenia Nauczycieli w Europie*) – товариство, створене (1976) для об'єднання співпраці між інституціями, організаціями та особами (із 45 країн), відповідальними за освіту і підготовку вчителів у Європі.

Адреса в інтернеті: www.atee.org

АТЕСТАТ (англ. *school certificate*, пол. *świadectwo szkolne*) – документ, що підтверджує факт закінчення школи певного ступеня з переліком підсумкових оцінок, які визначають рівень засвоєння окремих навчальних предметів.

• **АТЕСТАТ ЗРІЛОСТІ** (англ. *secondary school certificate*, пол. *świadectwo dojrzałości*) – документ, який підтверджує виконання програми середньої освіти (напр., закінчення середньої школи).

АТРИБУЦІЯ (англ. *attribution*, пол. *atrybucja*) – 1. Приписування соціальним об'єктам (людині, групі, соціальній спільноті) характеристик, не представлених у полі сприйняття; когнітивний процес розуміння й пояснення поведінки інших людей і своєї власної. Суть А. полягає в наділенні людей якостями, які не можуть бути результатом соціальної перцепції, оскільки не присутні в явному вигляді у зовнішній, доступній спостерігачеві поведінці; 2. Спроба інтерпретувати соціальний об'єкт, зрозуміти його поведінку в умовах дефіциту інформації шляхом домислювання.

- **ТЕОРІЯ АТРИБУЦІЇ** (англ. *attribution theory*, пол. *teoria atrybucji*) – аналіз мотивації з акцентуванням способу сприймання та пояснення людьми причин своїх успіхів і поразок;

- **АТРИБУЦІЯ КАУЗАЛЬНА** (англ. *causal attribution*, пол. *atrybucja kauzalna*) – механізм міжособистісного сприйняття, який полягає в інтерпретації суб'єктом причин і мотивів поведінки інших людей. А. к. спрацьовує в ситуації дефіцита інформації про партнера по спілкуванню і сприяє зниженню рівня когнітивного дисонансу, який може виникати в проблемних ситуаціях. А. к. здійснюється або через ідентифікацію з іншою людиною, або за допомогою стереотипізації – шляхом віднесення партнера по взаємодії до певного кола людей.

- **АТРИБУЦІЯ ДИСПОЗИЦІЙНА** (англ. *dispositional attribution*, пол. *atrybucja dyspozycyjna*) – окремий випадок атрибуції, пояснення причин своєї або чужої поведінки, а також опис і розуміння інших людей, виходячи з їх особистісних якостей.

АТТИТЮД (англ. *attitude*, пол. *attitude*) – 1. Фізичний або розумовий стан готовності до дії суб'єкта, що виникає при передбаченні певної ситуації чи об'єкта та забезпечує стійкий цілеспрямований характер протікання певних дій відносно даного об'єкту; 2. Суб'єктивна орієнтація індивіда (як члена групи) на певні цінності відповідно соціально прийнятих способів поведінки; 3. Емоційно забарвлене ставлення до людей чи явищ й відповідна поведінка. А. формується на підставі попереднього соціально-психологічного досвіду, відбувається на усвідомленому або неусвідомленому рівнях.

АФЕКТ (англ. *affect*, пол. *afekt*) – короткотривалий бурхливий емоційний стан з ослабленим самоконтролем над поведінкою (гнів, лють, переляк). У філософії та психології поняття А. використовується в більш широкому значенні – як синонім поняття “почуття”; відповідно “афективний” – “емоційний”.

У стані А. людина часом здійснює нетипові для неї імпульсивні вчинки. А. розвивається в критичних умовах при неспроможності знайти відповідний вихід із раптової (інколи небезпечної) ситуації.

АФІЛІАЦІЯ (англ. *affiliation*, пол. *afiliacja*) – 1. Потреба в спілкуванні, у здійсненні емоційних контактів, проявленні дружби і любові. Формування даної потреби зумовлено характером взаємовідносин з батьками у ранньому дитинстві, з однолітками і може порушуватися через провокування ситуацій підвищеної тривоги та невпевненості, що призводить до самотності й безпорадності; 2. Потреба зв'язку з іншими, приєднання до якоїсь групи або організації з метою самоствердження; прагнення до порозуміння з партнером або групою осіб; 3. Приєднання до іншого товариства на правах філії; 4. Усиновлення.

- **АФІЛІАЦІЙНА МОТИВАЦІЯ** (англ. *affiliation motivation*, пол. *motywacja afiliacyjna*) – бажання до дій з метою засвідчення своєї приязні, близьких зв'язків чи поваги до інших осіб.

Б

БАГАТОРІВНЕВЕ НАВЧАННЯ (англ. *multilevel instruction*, пол. *nauczanie wielopoziomowe*) – форма організації навчання, за якої учитель пристосовує завдання до можливостей 2-3 груп учнів, виділених з огляду на досягнутий ними рівень результатів у навчанні. Б. н. використовується з метою вирівнювання знань учнів й подолання недоліків у навчанні.

БАГАТОСТОРОННЄ НАВЧАННЯ (англ. *versatile instruction*, пол. *nauczanie wielostronne*) – навчання, яке через активність (інтелектуальну, емоційну, практичну) і розвиток пізнавальних здібностей, мотивацій та почуттів, а також здібності до творчої практичної діяльності, впливає на гармонійний розвиток особистості вихованців.

БАЗА ДАНИХ (англ. *data-base*, пол. *baza danych*) – довільний збір інформації з комп'ютерним чи іншим доступом.

БАЗА ЗНАНЬ (англ. *knowledge base*, пол. *zasób wiedzy*) – накопичення й удосконалення використання вчителем нової інформації, знань і вмінь.

БАКАЛАВРАТ (англ. *baccalaureat*, пол. *bakalaureat*) – в англomовних країнах це “ступінь бакалавра”, у франкомовних – атестат про повну середню освіту.

БАКАЛАВР (англ. *bachelor*, пол. *bakalarz*) – стародавній диплом бакалавра, тобто учителя, який надавався від XIII ст. у більшості європейських університетів. У сучасний період – академічний ступінь, який надається після закінчення закладів вищої освіти (в Англії після 3-річного навчання, в США – після 4-річного); у Франції та Швейцарії ступінь *baccalauréat* надається випускникам середніх шкіл;

- **BACHELOR DEGREE** – професійний ступінь ліценціата або інженера, який надається по закінченню студій першого (професійного) ступеня;
- **BACHELOR OF ARTS (BA)** – ступінь, який надається після закінчення вищої школи першого ступеня на гуманітарних факультетах (наприклад, у Великобританії);
- **BACHELOR OF EDUCATION (B.ED.)** – ступінь, який надається після закінчення вищої школи першого ступеня на педагогічних факультетах (у Великобританії);
- **BACHELOR OF LAWS (LLB)** – ступінь, який надається після закінчення вищої школи першого ступеня в галузі права (у Великобританії);
- **BACHELOR OF MEDICINE (MB)** – ступінь, який надається після закінчення вищої школи першого ступеня в галузі медицини (у Великобританії);
- **BACHELOR OF SCIENCE (B.SC.)** – ступінь, який надається після закінчення вищої школи першого ступеня в точних науках (у Великобританії);
- **BACHELOR OF SURGERY (CH.B.)** – ступінь, який надається після закінчення вищої школи першого ступеня в галузі хірургії (у Великобританії).

БАНК ЗАВДАНЬ (англ. *tasks database*, пол. *bank zadań*) – база даних завдань з програмою їх використання в тестових завданнях.

БАЙТ (англ. *byte*, пол. *bajt*) – скорочення від “*binary term*” інформаційна одиниця, яка складається з восьми бітів, найчастіше містить один знак (напр. літеру або цифру).

БЕЗПЛАТНЕ НАВЧАННЯ (англ. *free tuition*, пол. *nauczanie bezpłatne*) – безоплатне для учнів навчання (за рахунок держави або спонсорів).

БЕСІДА (англ. *conversation*, пол. *konwersacja*) – розмова, обмін думками між двома чи кількома особами. У психології використовується як метод вивчення психічних явищ у процесі безпосереднього спілкування за спеціально розробленою програмою. У педагогіці – метод навчання, за якого педагог за допомогою вміло поставлених запитань спонукає учнів чи студентів до відтворення набутих раніше знань, до самостійних висновків й узагальнень на основі засвоєного матеріалу.

• **БЕСІДА ЕВРИСТИЧНА** (англ. *heuristic conversation*, пол. *heurystyczna konwersacja*) – бесіда, в процесі якої викладач уміло сформульованими запитаннями скеровує учнів, студентів на формування нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті ними раніше знання, спостереження.

• **БЕСІДА РЕПРОДУКТИВНА** (англ. *reproductive conversation*, пол. *konwersacja reprodukcyjna*) – бесіда, спрямована на відтворення раніше засвоєного матеріалу.

БІЛА КНИГА (англ. *White Paper /White Book*, пол. *Biała Książka*) – критично-аналітичний огляд стану системи освіти у певній країні, що створюється з метою формування на її основі визначальних засад освітньої політики і напрямів удосконалення діяльності всієї мережі навчально-виховних закладів, прийняття законів, виділення фінансів.

• **БІЛА КНИГА НАВЧАННЯ І УДОСКОНАЛЕННЯ. НА ШЛЯХУ ДО СУСПІЛЬСТВА, ЯКЕ НАВЧАЄТЬСЯ (1995)** (англ. *The White Paper on Education and Training. Teaching and Learning*, пол. *Towards the Learning Society – Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*) – метою Б. К. є перехід європейців до моделі життя в інформаційному суспільстві, що вимагає від молодого покоління і дорослих перманентної освіти та формування вмінь протягом неперервного навчання та учіння; заохочує освітніх політиків країн ЄС до створення європейської мережі дослідницьких осередків й закладів неперервної освіти. Це сприятиме більшій мобільності студентів, боротьбі із явищами шкільного відсіву і соціальної маргіналізації, вивченню багатьох мов або заохоченню фірм й підприємств до інвестування в освіту.

БІНАРНИЙ УРОК (англ. *binary lesson*, пол. *lekcja binarna*) – різновид інтегрованого уроку, що органічно поєднує вивчення двох предметів (напр. мови та історії, мови й математики, мови й образотворчого мистецтва, мови й музики та ін.). Проведення Б. у. потребує серйозної підготовки, поєднаної з подоланням труднощів, зокрема: не завжди теми в навчальних програмах предметів, які варто об'єднати, сформульовано однаково (теми доводиться переформулювати); часто уроки, які можна інтегрувати, відповідно до вимог

програми мають проходити з великим проміжком часу, що ставить школу перед необхідністю вносити корективи до навчального плану.

Етапи підготовки до Б. у.: 1. Визначення теми, мети і завдань уроку, спільні для обох предметів; 2. Визначення типу уроку; 3. Добір фактичного і дидактичного матеріалу, методів та прийомів; 4. Обміркування структури уроку (зі створенням проблемних ситуацій і акцентуванням пізнавальної діяльності учнів); 5. Визначення частки участі кожного з учителів на уроці (праця на рівних через діалог або епізодичне включення одного з них).

Алгоритм оцінювання ефективності Б. у. :

1. Якість знань учнів з даної теми (повнота, системність). На яку оцінку заслуговує організація мислення учнів на уроці;

2. Які форми мислення (індукція, дедукція), мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння) застосовувалися на уроці. Які творчі процеси ініціювалися учителем.

3. Чи мало місце проблемне навчання. Яка була роль усього класу й кожного окремого учня у вирішенні проблем.

4. Наскільки ефективними були способи організації пізнавальної діяльності учнів. Якою мірою вони сприяли розвиткові інтересу в галузі інтегрованих дисциплін.

5. Яким був емоційний тонус уроку, рівень спілкування педагогів і учнів.

6. Якою мірою інтеграція двох предметів дала змогу реалізувати принцип нерозривності навчання й виховання.

БІХЕВІОРИЗМ (англ. *behaviorism*, пол. *behawioryzm*) – 1. Учення про поведження тварин і людини. Як одиниця аналізу поведження постулюється зв'язок стимулу (S) і відповідної реакції (R). Пізніше формула $S \rightarrow R$ набула вигляду “стимул – реакція – підкріплення”; 2. Психолого-педагогічна концепція технократичного виховання, яке базується на новітніх досягненнях науки про людину, використанні сучасних методів дослідження її інтересів, потреб, здібностей, факторів, що детермінують поведінку. Це вчення розглядає процес пізнання і зводиться до визначення змісту зв'язків між стимулом і реакцією на цей стимул. Неправомірно відмовляючись від пізнання закономірностей навчання, Б. висуває ідею про максимальне управління пізнавальною діяльністю учнів.

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС (англ. *Bologna Process*, пол. *Boloński Proces*) – процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Його метою є створення європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, піднесення конкурентоспроможності європейської вищої школи. Комплексні зміни вищої освіти європейських країн започатковано 19 червня 1999 р. у м. Болонья (Італія) підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документу “Болонська декларація”. Цим актом країни-учасниці висловили намір узгодити спільні вимоги, критерії

та стандарти національних систем вищої освіти й зобов'язалися створити єдиний європейський освітній і науковий простір. У межах цього простору мають діяти єдині структури вищої освіти й подібне законодавство як основа визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що має підвищити конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітянських послуг.

Учасниками Болонського процесу є 47 країн і Європейська комісія.

Рік підписання Болонської декларації	Скорочена назва країни
1999	Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція
2002	Кіпр, Ліхтенштейн, Туреччина, Хорватія
2003	Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Македонія, Сербія і Чорногорія, Росія
2005	Арменія, Азербайджан, Грузія, Україна, Молдова
2010	Казахстан

БЮДЖЕТ (англ. *budget*, пол. *budżet*) – зіставлення планованих доходів та видатків інституції на окреслений період; загальні доходи і видатки.

В

ВАЛІДНІСТЬ, ВІДПОВІДНІСТЬ (англ. *validity*, пол. *trafność, miarodajność*) – комплексна характеристика методики (тесту), яка включає відомості про галузь досліджуваних явищ та репрезентативності діагностичної процедури по відношенню до них; рівень відповідності вимірів даного тесту до того, що планувалося визначити його застосуванням;

- **КОЕФІЦІЄНТ ВАЛІДНОСТІ** (англ. *validity coefficient*, пол. *współczynnik trafności*) – статистичний показник емпіричної валідності тесту;

- **КРИТЕРІАЛЬНА ВАЛІДНІСТЬ** (англ. *criterion validity*, пол. *trafność kryterialna*) – комплекс характеристик, який включає поточну і прогностичну валідність методики та відображає відповідність діагнозу й прогнозу визначеному колу критеріїв змінної здібності. У якості К. в. виступають незалежні від результатів тесту якості, такі як ступінь розвитку здібностей, вираженість певної властивості особистості, рівень досягнень у якійсь діяльності;

• **ПРОГНОСТИЧНА ВАЛІДНІСТЬ** (англ. *predictive validity*, пол. *trafność prognostyczna*) – інформація про методику (тест), яка характеризує ступінь точності й обґрунтованості суджень стосовно діагностованого явища за його результатом після виміру. У стандартних вимогах до педагогічних і психологічних тестів розрізняють прогностичну й поточну валідність. Обидва ці види належать до критеріальної валідності тесту.

ВЕДЕННЯ ЩОДЕННИКА (англ. *journaling*, пол. *prowadzenie dziennika*) – техніка регулярного фіксування (записування) пов'язаних з навчанням думок і фактів.

ВЕРСТВА (англ. *stratum, class*, пол. *warstwa*) – сукупність певних предметів, які створюють цілісність;

• **СОЦІАЛЬНА ВЕРСТВА** (англ. *social class*, пол. *warstwa społeczna*) – 1. Соціальна група, цілісна з огляду на умови середовища, форми життя, звичаїв, культурних зразків, традицій, освіти, характеру виконуваної праці тощо; 2. Стан, клас.

ВЕРИФІКАЦІЯ / ПЕРЕВІРКА, ПІДТВЕРДЖЕННЯ (англ. *verification*, пол. *weryfikacja, sprawdzenie, potwierdzenie*) – спосіб встановлення осмислюваності істинності й хибності висловлювань залежно від їх відповідності (чи невідповідності) відчуттям; встановлення вірогідності; емпіричне підтвердження висунутої гіпотези або теорії.

Протилежністю верифікації є фальсифікація (відхилення гіпотези, підтвердження фактів, протилежних даних концепції на підставі результатів досліджень).

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ (англ. *interdependence*, пол. *współzależność*) – взаємна залежність суб'єктів і об'єктів.

ВЗАЄМОДОПОМОГА (англ. *mutual aid*, пол. *pomoc wzajemna*) – допомога, що надається один одному, взаємно.

ВЗАЄМНЕ НАВЧАННЯ (англ. *reciprocal teaching*, пол. *nauczanie wzajemne*) – метод навчання читання в парах для удосконалення розуміння фактів.

ВИБІР (англ. *option*, пол. *opcja*) – позначення відповідей до запитань у тестових завданнях.

ВИБІРКОВЕ ЗАВДАННЯ (англ. *multichoice task*, пол. *zadanie zamknięte*) – комплексне завдання з можливістю вибору частини певного рівня складності.

ВИГЛЯД З ПТАШИНОГО ПОЛЬОТУ (англ. *high-angle shot* (H.A.S.), пол. *widok z lotu ptaka*) – метод відсторонення від проблеми чи явища з метою формування загального уявлення, відтак – знаходження нового методу вирішення чи нового підходу до явища.

ВИДІЛЕНИЙ ЧАС (англ. *allocated time*, пол. *czas przydzielony*) – витрачений насправді вчителем час на виконання певної методичної дії, або час, витрачений на навчання.

ВИЗНАННЯ (англ. *recognition of qualifications*, пол. *uznanie /potwierdzenie*) – процес і результат офіційного дослідження вартості закордонної кваліфікації

для певної мети її використання на території країни, де здійснено визнання. Спорідненим з В. терміном є нострифікація (підтвердження, визнання).

ВИКОНАВСЬКИЙ РІВЕНЬ (англ. *performance level*, пол. *przedstawienie, wykonanie, pokwitanie*) – рівень сформованої в учнів виконавської майстерності і компетентностей, “закріплена досконалість”.

ВИКОРИСТАНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЧАС (англ. *academic learning time*, пол. *czas wykorzystany na naukę*) – витрачений учнем (студентом) час на виконання певного дидактичного (навчального) завдання.

ВИМІРЮВАННЯ (англ. *measurement*, пол. *mierzenie, pomiar*) – перевірка результатів навчання, оцінювання, педагогічне вимірювання.

ВИПУСНИК (англ. *graduate*, пол. *absolwent*) – особа, яка володіє документом /сертифікатом, що засвідчує закінчення даного закладу освіти.

ВИСОКООРГАНІЗОВАНЕ МИСЛЕННЯ (англ. *high-order thinking*, пол. *myślenie wysoko zorganizowane*) – міркування понад рівнем простого пригадування фактів з аналізом глибоких причинно-наслідкових зв'язків і повного оцінювання складних подій.

ВИХОВНА ДОПОМОГА (англ. *educational aid*, пол. *pomoc wychowawcza*) – допомога вихователя у виправленні негативних рис чи звичок вихованця, сприяння розвитку його особистості.

ВИХОВАТЕЛЬ (англ. *educator /preceptor*, пол. *wychowawca*) – особа, яка займається вихованням дітей, молоді чи дорослих та має до цього формальну кваліфікацію. Це може бути вихователь у яслах, дитячому садку, дитячому будинку, в школі, у виправній колонії чи тюрмі. Вихователем також є вчитель. У неформальному значенні вихователями є батьки або опікуни.

ВИХОВАННЯ ДЛЯ ВІЛЬНОГО ЧАСУ (англ. *education to leisure*, пол. *wychowanie do czasu wolnego*) – акцент у вихованні на ефективне використання вільного часу.

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНЕ (англ. *national education*, пол. *wychowanie narodowe*) – історично зумовлена і створена народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій та звичаїв, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючого покоління, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість й досягається духовна єдність поколінь.

ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ (англ. *school education*, пол. *wychowanie w szkole*) – виховання в період шкільного віку дітей і молоді, яке контролюється педагогами. Існує також “паралельне (приховане) виховання”, перебіг якого дорослі не можуть контролювати належним чином.

ВИХОВУЮЧЕ СУСПІЛЬСТВО (англ. *educational society*, пол. *społeczeństwo wychowujące*) – термін, який означає систему, яка складається із осіб, соціальних груп, інституцій та інших форм громадського життя, що впливають на формування особистості загалом громадян, передусім молодого покоління, яке проживає в даному суспільстві.

ВИЩА ШКОЛА, ВИЩИЙ ЗАКЛАД ОСВІТИ (англ. *higher school /higher education institution*, пол. *wyższa szkoła, uczelnia*) – навчальний заклад, який надає вищу освіту.

ВІДБІР, ПРОСЛУХОВУВАННЯ (англ. *screening*, пол. *przesiewanie; przesłuchiwanie*) – психодіагностична процедура попереднього відбору досліджуваних за критерієм належності до певної діагностованої групи;

• **ПЕДАГОГІЧНИЙ ВІДБІР** (англ. *pedagogic selection*, пол. *selekcja pedagogiczna*) – педагогічна селекція, підбір шкільної молоді відповідно до успіхів, здібностей та інтересів, до окремих типів шкіл або професій. На першому ступені школи це переважно відбір до спеціальних шкіл. Наприкінці основної школи (середньої школи I ступеня) в деяких країнах селекція має особливе значення, коли відбираються учні до загальноосвітніх ліцеїв (середніх шкіл II ступеня);

• **ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР** (англ. *professional selection*, пол. *selekcja zawodowa*) – відбір кандидатів до праці в окресленій професії або на певну посаду праці. П. в. здійснюється після перевірки професійних кваліфікацій, заповнення персональних анкет, проведення опитування та тестування. Тести мають виявити істотні для професії риси особистості, здібності, вміння, інтереси й інші важливі властивості.

ВІДКРИТТЯ (англ. *discovery*, пол. *odkrycie*) – 1. Те, що стало відомим унаслідок досліджень; 2. Те, що хто-небудь виявив для себе несподіваного.

ВІДКРИТЕ ЗАВДАННЯ (англ. *free-response item, supply-item*, пол. *zadanie otwarte*) – вільна форма завдання чи задачі.

ВІДКРИТИЙ УНІВЕРСИТЕТ (англ. *open university*, пол. *uniwersytet otwarty*) – вищий заклад освіти (вперше виник у Великобританії в 1971 р.), який відкриває шлях до освіти нетрадиційним контингентам і дає можливість закінчити вищу школу опосередкованим шляхом – через кореспонденційне чи дистанційне навчання. Початок навчання у В. у. відбувається без вступних екзаменів. Вибір напряму спеціалізації – після першого навчального року, після здачі заліків з декількох навчальних дисциплін. У процесі навчання широко використовуються специфічні дидактичні технології, а також радіо, телебачення та мережа Інтернет.

Англійський В. у. провадить три типи заочних студій:

1. Дипломні (*undergraduate*) – з наданням ступенів *bachelor of arts* або *bachelor of science* (BA або BSc), *master of arts* або *master of science* (Ma, MSc);

2. Піспядипломні (*postgraduate*) – для отримання наукових ступенів *bachelor of philosophy*, *master of philosophy* і *philosophia doctor*;

3. Недипломні (*self-contained associate student courses*) – з метою професійного удосконалення.

Англійський В. у. має 6 факультетів: суспільні науки, гуманітарний, природничий, математичний, технологічний і педагогічний. У цілому підготовка здійснюється за 50 профілями, де навчаються сотні тисяч осіб.

ВІДМОВА (англ. *cancellation*, пол. *rezygnacja*) – дії студента в напрямі припинення навчання до закінчення курсу.

ВІДЧУТТЯ (англ. *feeling*, пол. *uczucie*) – 1. Емоційні переживання людини, в яких відображається стійке відношення індивіда до певних предметів або процесів навколишнього світу; 2. Будова образів окремих властивостей предметів навколишнього світу в процесі безпосередньої взаємодії з ними. У класифікаціях В. використовуються різні ознаки: за *модальністю* (зорові, смакові, слухові, дотикові та ін.); за *нервово-фізіологічним субстратом* (екстерорецептивні, пропріорецептивні, інтерорецептивні); за *генетичною ознакою* (більш давню протопатичну і більш молоду епікритичну чутливість).

ВІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ (англ. *free education*, пол. *wychowanie swobodne*) – концепція або теорія виховання, яка полягає в ототожненні процесу виховання особистості з пристосуванням вихователя до перебігу природнього та спонтанного її розвитку.

ВІК (англ. *age*, пол. *wiek*) – 1. Якісно специфічний рівень онтогенетичного розвитку; 2. Проміжок часу від народження людини до даного моменту або до смерті; 3. Кількість прожитих людиною років; 4. Період розвитку людини, який характеризується сукупністю специфічних закономірностей формування організму і особистості. В. являє собою якісно особливий етап з властивими змінами, котрі визначають своєрідність структури особистості на даному рівні розвитку.

У житті людини прийнято виділяти наступні вікові категорії: *немовляти* (від народження до 1 року), *раннє дитинство* (1-3), *дошкільний вік* (від 3 до 6-7), *молодий шкільний вік* (від 6-7 до 11-12), *отроцтво* (від 11-12 до 15-17), *юність* (від 15-17 до 19-21), *молодість* (від 19-21 до 25-30), *зрілість* (від 25-30 до 55-60), *старість* (від 55-60 і старше).

Кожний вік в людському житті визначає нормативи, за допомогою яких можна оцінити адекватність розвитку індивіда, які торкаються психофізичного, інтелектуального, емоційного і особового розвитку. Перехід до наступного етапу відбувається у формі криз вікового розвитку.

- **ВІК ДОШКІЛЬНИЙ** (англ. *pre-school age*, пол. *wiek przedszkolny*) – у широкому значенні вік дитини від народження до вступу в школу; в психології – період дитинства від 3 до 6 (7) років.
- **ВІК ІНТЕЛЕКТУ** (англ. *mental age*, пол. *wiek inteligencji*) – такий рівень загального розумового розвитку (що можна виміряти за допомогою відповідних засобів виміру типу “тестів інтелектуальності”), який відповідає рівню інтелекту більшості осіб даного вікового періоду. Напр., діти з високим рівнем інтелектуального розвитку виходять за межі календарного віку.
- **ВІК НЕМОВЛЯТИ** (англ. *infancy*, пол. *wiek niemowlęcy*) – ранній дитячий вік від народження до року.
- **ВІК ПРОДУКТИВНИЙ** (англ. *working age*, пол. *wiek produkcyjny*) – період життя, в який людина повна фізичних сил та спроможна до виконання виробничої /продуктивної праці.
- **ВІК СТАТЕВОГО ДОЗРІВАННЯ** (англ. *puberty /pubescence*, пол. *dojrzałość płciowa*) – період у розвитку людини, який становить перехід від дитинства до фізичного та психічного дозрівання; у дівчат охоплює роки 11-17, у хлопців –

13-18. У цей період молодь стикається із серйозними конфліктами з оточенням, а також з фізіологічними проблемами.

• **ВІК ХРОНОЛОГІЧНИЙ** (англ. *chronological age*, пол. *wiek chronologiczny*) – дійсний вік, кількість прожитих років від народження.

• **ВІК ШКІЛЬНИЙ** (англ. *school age*, пол. *wiek szkolny*) – період життя й розвитку дітей, відповідний їхньому навчанню у школі. У різних країнах така тривалість становить від 8-9 до 12-13 років. В. ш. поділяють на молодший (з 6 до 11 років), підлітковий (з 11-12 до 14-15 років) та ранньої юності (з 15 до 17-18 років).

• **ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ** (англ. *age peculiarities*, пол. *specyfika wiekowa*) – специфічні властивості особистості індивіда, його психіки, що закономірно змінюються в процесі зміни вікових стадій розвитку.

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ (англ. *virtual reality*, пол. *rzeczywistość wirtualna*) – 1. Термін означає створення фіктивного образу дійсності за допомогою комп'ютерної графіки. Широко використовується в освіті, проектуванні, розвагах (напр. комп'ютерних іграх); 2. Образ штучної дійсності, створений завдяки використанню інформаційної технології. В. р. – нова технологія безконтактної інформаційної взаємодії, що реалізує за допомогою комплексних мультимедіа-операційних середовищ ілюзію безпосереднього входження і присутності в реальному часі в стереоскопічно представленому “екранному світі”. Це позірний світ, створений в уяві користувача. Характерними ознаками В. р. є:

- моделювання в реальному масштабі часу;
- імітація оточення з високим ступенем реалізму;
- можливість діяти на оточення і мати зворотній зв'язок.

При цьому у В. р. можливі комунікації не лише з іншими людьми, але і з віртуальними, штучними персонажами.

ВОЛЮНТАРИЗМ (англ. *voluntarism*, пол. *wolontaryzm*) – 1. Ідеалістична філософія, яка вважає волю першоосновою і творцем дійсності; 2. Визнання ідеалістично витлумаченої волі основним фактором у психічному житті людини, протиставлення волі розумові; 3. Соціально-політична практика, що, нехтуючи об'єктивними законами історичного процесу, керується суб'єктивними бажаннями й довільними рішеннями осіб, які її здійснюють.

ВОЛОНТАРИСТ (англ. *volunteer*, пол. *wolontariusz*) – людина, яка певний період безплатно знаходиться на підприємстві, закладі праці або інституції з метою виконання праці (та формування погляду на дану працю), а також для удосконалення професійної підготовки. Волонтаристів використовують для небезпечних робіт, напр. у випадку катастрофи, пожежу, повені. Вони часто допомагають особам із певними психофізичними вадами, бездомним та іншим, хто потребує допомоги.

ВОЛЯ (англ. *will*, пол. *wola*) – здатність людини досягати поставлених нею цілей в умовах подолання перешкод. Як основа здійснення вольових процесів виступає характерна для людини опосередкованість її поведінки за рахунок використання нею суспільно вироблених знарядь або засобів. На ній будується

процес, що має значні індивідуальні варіації, свідомого контролю над тими або іншими емоційними станами або мотивами. За рахунок цього контролю отримується можливість діяти всупереч сильній мотивації або ігнорувати сильні емоційні переживання. Розвиток В. у дитини з раннього дитинства здійснюється за рахунок формування свідомого контролю над безпосередньою поведінкою при засвоєнні певних правил поведінки.

ВПРАВА (англ. *exercise*, пол. *ćwiczenie*) – метод навчання, що передбачає багаторазове повторення певних дій або видів діяльності з метою їх засвоєння, яке спирається на розуміння і супроводжується свідомим контролем й коригуванням.

- **ВПРАВА ВСТУПНА** (англ. *introduction exercise*, пол. *ćwiczenie wstępne*) – вправа, що сприяє засвоєнню нового матеріалу на основі розрізнення споріднених понять і дій.

- **ВПРАВА ПІДГОТОВЧА** (англ. *exercise preparation*, пол. *ćwiczenie przygotowawcze*) – вправа, що готує учнів до сприйняття нових знань і способів їх застосування на практиці;

- **ВПРАВА ТВОРЧА** (англ. *creative exercise*, пол. *ćwiczenie twórcze*) – вправа, яка за змістом і методами виконання наближається до реальних життєвих ситуацій.

ВПЛИВ (англ. *influence*, пол. *wpływ*) – дія на когось, на щось.

- **ВИХОВНИЙ ВПЛИВ** (англ. *educational influence*, пол. *wpływ wychowawczy*) – вплив з метою досягнення бажаного результату в навчанні й вихованні.

- **ВПЛИВ ОТОЧУЮЧОГО СЕРЕДОВИЩА** (англ. *environmental influence*, пол. *wpływ otoczenia*) – дія довкілля на людину чи іншу живу істоту (в педагогіці – вплив оточення).

ВСЕОХОПЛЮЮЧА /ЗАГАЛЬНА ОСВІТА (англ. *universal education*, пол. *powszechnie nauczanie*) – основа демократизації освіти, яка полягає у забезпеченні всім громадянам доступності до освіти (принаймні на рівні основної школи) законодавчим впровадженням шкільного обов'язку й безоплатності навчання, з побудовою мережі шкіл та підготовкою педагогічних кадрів.

ВСЕСВІТНЄ ТОВАРИСТВО ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК (англ. *World Association for Educational Research*, пол. *Światowe Towarzystwo Nauk Pedagogicznych*) – Всесвітня асоціація з досліджень у галузі освіти, створена в 1961 р. з метою сприяння проведення наукових освітніх досліджень на міжнародному рівні, викладання педагогічних наук у вищих навчальних закладах, видання наукових публікацій, обміну інформацією (шляхом створення координаційних центрів).

ВСТАНОВЛЕННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ (англ. *assigning competence*, пол. *ustalenie kompetencji*) – процес спостереження слабких учнів з метою визначення позитивних аспектів їхньої компетентності, їх підтримки і розвитку.

ВСТУПНІ ЗНАННЯ (англ. *prior knowledge*, пол. *wiedza uprzednia*) – знання учня перед початком даного типу навчання.

“ВТЕЧА МІЗКІВ” (англ. *brain drain*, пол. *drenaż mózgow*) – вживається переважно для позначення виїзду освічених осіб із менш розвинених країн світу в більш розвинені.

ВТОМА, ВТОМЛЕНІСТЬ (англ. *fatigue*, пол. *zmęczenie*) – стан зниження працездатності організму до виконання роботи, що виражається у фізіологічних (хімічний склад крові, дані ЕКГ, тиск) та психічних (спад інтересу до праці тощо) змінах.

Г

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК (англ. *harmonious development*, пол. *rozwój harmonijny*) – 1. Співмірний розвиток фізичних сил і розумових здібностей людини; 2. Ідеалізоване уявлення про співрозмірний і злагоджений розвиток фізичних і ментальних характеристик та можливостей особистості.

ГЕНЕТИКА ПОВЕДІНКИ (англ. *behavior genetics*, пол. *genetyka zachowania*) – розділ генетики, присвячений дослідженню закономірностей спадкової обумовленості функціональних проявів діяльності нервової системи. Основна її задача – опис механізмів реалізації генів в поведінкових ознаках і виділення впливу середовища на цей процес. Поряд з іншими дослідницькими методами тут використовується генетико-селекційний метод, завдяки якому властивості нервової системи і особливості поведінки можуть бути цілеспрямовано змінені. Кожна успадкована ознака поведінки має, як правило, складний полігенний характер. Для тварин, що знаходяться на більш низьких ступенях еволюційних сходів (комахи, риби, птахи), характерна мала мінливість природжених, інстинктивних актів, обумовлених генотипом. При надбанні процесом утворення умовних рефлексів все більшого значення в еволюційному розвитку генотип все менш обумовлює фенотипічну мінливість. Інформація, важлива для адаптації, може не тільки отримуватися у власному досвіді, але й передаватися від батьків до нащадків на основі безпосередніх контактів, за рахунок наслідувальних умовних рефлексів. Дані, одержані від генетики поведінки, мають особливе значення для вивчення нервової діяльності людини при патології: часто розумова відсталість і психічні захворювання мають спадкову обумовленість і пов’язані з генетичними порушеннями обміну речовин, зміною числа і структури хромосом.

ГЕРМЕНЕВТИКА (англ. *hermeneutics*, пол. *hermeneutyka*) – 1. У первісному значенні напрям наукової діяльності, пов’язаний із дослідженням, поясненням, тлумаченням філологічних, філософських, історичних і релігійних текстів. Г. є допоміжною дисципліною гуманітарних, передусім історичних, наук, які займаються писемними пам’ятками (історії літератури, історії філософії, історії релігієзнавства, мовознавства та ін.); 2. Теорія розуміння, вчення про розуміння та інтерпретацію документів, що містять у собі смислові зв’язки; вчення про передумови і засоби такого розуміння; 3. Мистецтво і теорія тлумачення текстів; 4. Методологічна основа гуманітарного знання; 5. Філософія “тлумачення” (від тлумачення текстів до тлумачення людського

буття, знання про світ і буття в ньому). Процес розуміння є комплексною і методологічною проблемою, яка досліджується Г. з різних боків: семантичного, логічного, психологічного, гносеологічного, соціологічного, математичної теорії прийняття рішень.

ГЕРОГІКА (англ. *gerogika*, пол. *gerogika*) – наука про соціально-педагогічні проблеми людей похилого віку.

ГІДНІСТЬ (англ. *dignity*, пол. *godność*) – характеристика особистості, яка визначається її здатністю до моральної самосвідомості й рівнем життєво-творчого потенціалу.

ГІМНАЗІЯ (англ. *gymnasium*, пол. *gimnazjum*) – 1. Тип загальноосвітньої середньої школи з поглибленим вивченням гуманітарних дисциплін. Г. може мати у своєму складі всі ступені середньої освіти або лише II і III (в Україні). 2. У сучасний період таку назву мають звичайні середні загальноосвітні школи, м. ін. в Австрії, Німеччині, Швеції. Напр. у Польщі – це обов'язкова 3-річна середня школа I ступеня (класи VII-IX), яка базується на 6-річній основній школі.

ГІПОТЕЗА (англ. *hypothesis*, пол. *hipoteza*) – 1. Наукове передбачення результатів дослідження; 2. Припущення, що вимагає наукового доказу. Для того щоб Г. перетворилась в істину, вона повинна бути підтверджена дослідженнями, достовірними фактами, перевірена практичним досвідом. 3. Наукове передбачення, що висувається для пояснення досліджуваного явища, його суті, структури, зв'язків, рушійних сил та ін.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ (англ. *globalisation*, пол. *globalizacja*) – широке коло явищ та процесів у відповідних сферах (напр. у економічній, політичній чи культурній), які відносяться до всього світу і мають загальний характер. Джерелами глобалізації є технологічна, комунікативна, телекомунікативна й інтернетна революція, що спричинило детериторізацію та виникнення світового господарського ринку без кордонів, в якому можна працювати, контактуючи із всім світом, не виходячи із власного кабінету. Стосовно соціальних процесів – об'єднання народів світу в єдине світове суспільство (глобальне суспільство).

• **ГЛОБАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ** (англ. *global education*, пол. *wychowanie globalne*) – таке виховання, що трактує всіх мешканців Землі як єдину людську спільноту. Визнаючи різноманітність культур та суспільств, Г. в. прагне до взаємопізнання людей різних культур, яке становить основу для розуміння та приязні. Одночасно воно вказує на спільну долю мешканців Землі, залежність від її стану, загроз від промислової діяльності, комунікації, способів господарювання, на необхідність екологічного підходу до змін умов людського існування.

• **ГЛОБАЛЬНА ОСВІТА** (англ. *global education*, пол. *edukacja globalna*) – педагогічна концепція міжнародної інтеграції освіти, метою якої є формування у молодого покоління “глобальної свідомості”; пропагує плюралізм, толерантність і міжкультурний діалог, акцентує спільні блага людськості; відображення сучасних тенденцій в сучасній педагогіці; 2. Одна з фундаментальних тенденцій розвитку освіти, яка відображає формування єдиного

соціального, інформаційного й освітнього простору в масштабах усієї планети, зокрема через діяльність засобів масової інформації, канали Інтернет.

• **ГЛОБАЛЬНЕ НАВЧАННЯ** (англ. *overall education*, пол. *nauczanie globalne (nauczanie całościowe, łączne)*) – сучасна концепція навчання з пріоритетом загальнолюдського над вузьконаціональним, необхідність виховання комунікативних навичок й умінь, формування планетарного мислення, сприймання розмаїття культур, розуміння та відчуття особистості як невід’ємної частини єдиного і взаємозалежного світу.

• **ГЛОБАЛЬНЕ СЕЛИЩЕ** (англ. *global village*, пол. *globalna wioska*) – метафора (автор впровадження – канадець Marshall McLuhan), яка означає своєрідне бачення сучасного світу, в цілому охопленого мережею засобів комунікації, що створює можливість передачі інформації в масовому масштабі. Це спричинює приведення земної кулі до шкали “глобального селища” (швидкість, одночасність й масовість передачі інформації).

ГЛОСАРІЙ (англ. *glossary*, пол. *glosariusz*) – 1. Тлумачний словник застарілих та діалектичних слів і виразів до якогось тексту, переважно давнього; 2. Список понять в специфічній області знання з їх визначеннями. Традиційно Г. знаходиться в кінці книги і включає терміни в межах цієї книги, які є або недавно введеними, або як мінімум незвичайними.

ГНУЧКІСТЬ МИСЛЕННЯ (англ. *flexibility of thinking*, пол. *giętkość myślenia*) – якість розуму, що забезпечує достатньо повне врахування специфічних умов даного завдання, чітке підпорядкування логіці всіх суджень, обґрунтування та доведення обраного шляху рішення. Саме завдяки Г. м. людині вдається знайти нові підходи або способи рішення. Протилежністю Г. м. є його інертність, шаблонність.

“ГОЙДАЛКА” (англ. *flip-flop*, пол. *huśtawka*) – термін описує хаотичні дії вчителя, який розпочинає план, кидає його і розпочинає виконувати другий, а потім без його завершення повертається до попереднього.

ГОМЕОСТАЗ (англ. *homeostasis*, пол. *homeostaza*) – 1. Загальна та постійна тенденція організму до утримання рівноваги свого внутрішнього середовища; 2. Процес, за рахунок якого досягається відносна стабільність внутрішнього середовища організму (постійність температури тіла, кров’яного тиску, концентрації цукру в крові). Як окремих механізм можна виділити нервово-психічний Г., за рахунок якого забезпечується збереження й підтримка оптимальних умов функціонування нервової системи у процесі реалізації різноманітних форм діяльності.

ГОНОР, ЧЕСТЬ (англ. *honor /honour*, пол. *honor*) – 1. Поняття, що включає в себе моменти усвідомлення індивідом (соціальною групою) свого суспільного значення й визнання цього значення з боку суспільства; 2. Особиста гідність, добре ім’я.

ГРАНТ (англ. *grant*, пол. *grant*) – дотація, допомога; фонди, призначені на реалізацію (фінансування) певної мети, програми чи діяльності.

ГРАФ ПРОГРАМИ (англ. *concept map*, пол. *dydaktyczna mapa programu*) – графічне представлення програми для полегшення сприймання поєднання її частин.

ГРАФІЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ (англ. *graphic organizers*, пол. *uporządkowanie graficzne*) – варіант упорядкованого представлення інформації для полегшення її сприймання учнями (аналог вступного пояснення).

ГРОМАДЯНСТВО (англ. *citizenship*, пол. *obywatelstwo*) – державна приналежність, пов'язана з певними правами та обов'язками, окресленими через право даної країни;

• **ГРОМАДЯНСТВО ЄВРОПЕЙСЬКЕ** (англ. *european citizenship*, пол. *obywatelstwo europejskie*) – приналежність до європейського суспільства, європейської спільноти.

• **ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО** (англ. *civil society*, пол. *społeczeństwo obywatelskie*) – 1. Людська спільнота, що формується й розвивається в демократичній країні. Г. с. притаманні мережа добровільно створених недержавних громадських структур та сукупність недержавних відносин – політичних, економічних, соціальних, релігійних та ін.; 2. “Третій сектор” суспільства, окрім держави та ринку, що охоплює установи, групи й асоціації (структуровані або неофіційні), які можуть виступати посередником між громадянами та органами державної влади.

• **ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ (ОСВІТА)** (англ. *civic training /education*, пол. *wychowanie obywatelskie /edukacja obywatelska*) – 1. Виховна (і навчальна) діяльність з метою усвідомлення вихованцями механізмів функціонування сучасної держави, прав та обов'язків громадян цієї держави; формування поглядів на світ, громадянських і патріотичних почуттів й підготовка до участі в суспільному житті на засадах демократії, зв'язку із державними органами влади, з правом, економікою та адміністрацією країни; 2. Навчання людей як жити в умовах сучасної держави, як додержувати її закони і водночас не дозволяти владі порушувати їхні права, добиватися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства; 3. Педагогічна концепція, згідно з якою основним завданням виховання є підготовка до виконання громадянських функцій та ознайомлення із обов'язками і правами, визначеними законодавствами держав; підкреслює важливість переходу від пізнання світу з приватної та місцевої перспективи до мислення категоріями цілого суспільства і держави.

ГРУПА (англ. *group*, пол. *grupa*) – 1. Конкретна спільнота людей, залучених до типових для них різновидів і форм діяльності та об'єднаних системою відносин; 2. Обмежена за розміром спільність людей, що виділяється з соціального цілого по певним ознакам (характеру діяльності, соціальної або класової приналежності, структурі, композиції, рівню розвитку); 3. Об'єднання людей, створене на основі певної спільної для них ознаки, що виявляється в їх спільній діяльності, зокрема у спілкуванні.

• **ГРУПА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА** (англ. *experimental group*, пол. *grupa eksperymentalna*) – група, яка зазнає певного впливу під час експерименту.

- **ГРУПА КОНТРОЛЬНА** (англ. *control group*, пол. *grupa kontrolna*) – група, яка не зазнає певного (специфічного) впливу під час експерименту.
- **ГРУПА СОЦІАЛЬНА** (англ. *social group*, пол. *grupa społeczna*) – відносно стала сукупність людей, що є складовим елементом соціальної структури певного суспільства.
- **ГРУПА ФОРМАЛЬНА** (англ. *formal group*, пол. *grupa formalna*) – група, що має зовнішньо задані соціально значущі цілі діяльності, юридично визначений статус, нормативно закріплену структуру, призначене чи вибране керівництво, встановлені права та обов'язки її членів.
- **ГРУПА НЕФОРМАЛЬНА** (англ. *informal group*, пол. *grupa nieformalna*) – група, яка не має юридично закріпленого статусу, а виникає на основі спільності інтересів, симпатії, зближення поглядів, переконань.
- **ГРУПА РЕАЛЬНА** (англ. *real group*, пол. *grupa*) – контактне об'єднання людей, яке утворилося на основі спільної для них просторово-часової ознаки.
- **ГРУПА РЕФЕРЕНТНА** (англ. *reference group*, пол. *grupa referencyjna*) – реальна чи уявна група, погляди, норми якої є зразком для особистості.

Д

ДАЙДЖЕСТ (англ. *digest*, пол. *streszczenie, skrót, zarys*) – газетний жанр, короткий виклад декількох публікацій, поміщених у різних виданнях та пов'язаних між собою тематичною спрямованістю. Як правило, Д. освітлює одну або декілька близьких між собою проблем, слугує джерелом своєчасного отримання відносно повної та оперативної інформації на певну тему.

ДВОМОВНІСТЬ (англ. *bilingualism*, пол. *dwujęzyczność*) – 1. Послугування двома мовами (напр. двомовна територія, країна); 2. Двомовний текст; двомовний словник (який подає в алфавітній черговості вирази даної мови з їх відповідниками в іншій, окресленій мові (напр. українсько-англійський словник)).

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ (англ. *Declaration of Human Rights*, пол. *Deklaracja Praw Człowieka*) – резолюція (прийнята в 1959 р.), згідно якої кожна людина народжується вільною і рівною з іншими, має право на життя, свободу, працю та відпочинок. У наш час вона стала незаперечним наднаціональним доктринальним документом. Цивілізованість сучасної країни визначається повнотою врахування положень Д. в її конституції та законодавстві.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ДИТИНИ (англ. *Declaration of Children's Rights*, пол. *Deklaracja Praw Dziecka*) – документ, який був затверджений ЮНЕСКО у 1959 р. Рейстр статей Декларації включає права дитини (без огляду на расу, релігію, походження та стать) на життя в таких умовах, які б забезпечували їй різносторонній розвиток; піклування з боку батьків та суспільства; безкоштовну освіту й виховання на засадах толерантності, миру та дружби між народами.

ДЕМОГРАФІЯ (англ. *demography*, пол. *demografia*) – наука, що вивчає населення (всі зміни його стану, розташування, типи розселення та ін.). Д.

вивчає такі емпіричні дані про населення, як кількість, статеві-вікова структура, приріст або скорочення населення та міграція. До завдань Д. належить: аналіз статистичних даних про рівні народжуваності і смертності, шлюбів і розлучень, тривалості життя; короткочасні та довгострокові прогнози стану та динаміки руху населення. Основною метою Д. можна вважати виведення закономірностей і законів розвитку людства.

ДЕПРИВАЦІЯ (англ. *deprivation*, пол. *deprywacja*) – 1. Відсутність умов для задоволення потреб організму; 2. Психічний стан, в якому людина відчуває брак задоволення певних потреб, як фізіологічних (брак їжі, повітря, води), так і психічних; характеризується наявними відхиленнями в емоційному та інтелектуальному розвитку, порушенням соціальних контактів.

Розрізняють декілька видів Д.:

- *сенсорна* – тривале, більш-менш повне позбавлення людини сенсорних вражень. С. д. викликана недостатністю стимулів різної модальності – зорової, слухової та ін.;

- *когнітивна* – викликана незадовільними умовами для навчання та набуття різноманітних навичок, хаотичною структурою зовнішнього середовища, яка не дає можливість розуміти, попереджувати та регулювати те, що відбувається зовні;

- *емоційна* – викликана недостатністю соціальних контактів (дитини з дорослими, передусім з матір'ю), що забезпечує формування особистості;

- *соціальна* – викликана обмеженням можливості здійснення суспільної самореалізації через засвоєння суспільних ролей, залучення до суспільних цілей та цінностей.

ДЕТЕРМІНАНТА (англ. *determinant*, пол. *determinanta*) – 1. Складова, компонент, визначник, причина, чинник, умова; 2. Причина, що визначає виникнення явища.

ДЕФІНІЦІЯ (англ. *definition*, пол. *definicja, oznaczenie, określenie*) – коротке логічне визначення, яке встановлює суттєві відмінні ознаки предмету або значення поняття, його зміст та межі.

Серед Д. виокремлюють наступні:

- *номінальні* (пояснюють значення слова та вказують межі його використання);

- *реальні* (характеризують сутність визначеного предмету);

- *дескриптивні* (описують предмет Д. наочно, всебічно і стандартизовано);

- *генетичні* (вказують на походження предмету та спосіб його утворення);

- *конкретні* (співвідносять визначуваний предмет з його протилежністю).

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ (англ. *decentralization*, пол. *decentralizacja*) – процес передачі уповноважень центральними органами органам нижчого рангу та місцевим (самоуправлінським) у вирішенні державних, адміністративних, господарських, освітніх та інших справ.

ДИДАКТИКА (англ. *didactics*, пол. *dydaktyka*) – одна з основних педагогічних наук, предметом якої є навчання людей і, отже, будь-яке навчання і учіння, незалежно від того, чи відбувається воно в школі, поза школою або в

щоденних життєвих ситуаціях. Д. займається дослідженням осіб, що навчають і вчаться; цілей, змісту, методів, засобів та організаційних форм навчання, а також – соціального й матеріального середовища, в якому відбувається ця діяльність. Дидактична теорія є складником загальної теорії відносин, яка, у свою чергу, становить предмет соціологічних, психологічних і педогогічних досліджень. Її практичний сенс становить конструювання майбутнього, тобто організація таких взаємостосунків між вихователями та вихованцями, які бажані з пункту бачення цілей виховання, актуальних для майбутніх суспільних та індивідуальних потреб.

Д. є теоретично-практичною наукою, яка поділяється на загальну та окрему. Загальна Д. досліджує фундаментальні проблеми, спільні для будь-якого навчання та учіння. Окрема Д. – специфічні проблеми для певного виду навчання, конкретного навчального предмету або певного типу або ступеню школи.

- **ДИДАКТИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ** (англ. *higher education didactics*, пол. *dydaktyka szkoły wyższej*) – педагогіка вищої школи, педагогічна дисципліна, предметом якої є навчання і виховання молоді у вищих школах, використання технічних засобів у навчальному процесі та наукова організація праці.

- **ДИДАКТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ** (англ. *vocational school didactics*, пол. *dydaktyka szkoły zawodowej*) – педагогічна дисципліна, яка займається дослідженнями навчання і виховання у професійних навчальних закладах різних типів та ступенів у тісному зв'язку з педагогікою праці.

- **ДИДАКТИЧНИЙ ЕНЦИКЛОПЕДИЗМ** (англ. *didactic encyclopaedism*, пол. *encyklopedyzm dydaktyczny*) – теорія підбору змісту загальної освіти, згідно якої головним завданням навчання є передача учням якнайбільшої кількості інформації. Е. д. здавна носив назву дидактичного матеріалізму. Наслідком Е. д. є перевантаження навчальних програм надміром окремих знань, що не сприяє ні тривалому оволодінню знаннями, ні розвитку мислення учнів, ні використанню знань у нових теоретичних й практичних ситуаціях.

- **ДИДАКТИЧНИЙ УТИЛІТАРИЗМ** (англ. *didactic utilitarianism*, пол. *utyliitaryzm dydaktyczny*) – педагогічний принцип і стратегія визначення змісту освіти, що реалізуються через вибір практично необхідних для життя елементів знання, досвіду й умінь.

- **ДИДАКТИЧНІ ЗАСОБИ** (англ. *didactic tools*, пол. *środki dydaktyczne*) – засоби навчання, які охоплюють різноманітні матеріали і знаряддя навчального процесу, завдяки яким більш успішно й за короткий час досягаються визначені цілі навчання. До Д. з. належать: підручники, навчальні посібники, дидактичні матеріали, технічні засоби (ТЗН), обладнання, станки, навчальні кабінети, лабораторії, ЕОМ, ТБ та інші засоби масової комунікації, а також реальні об'єкти, виробництво, споруди.

Д. з. виконують такі функції: інформаційну, засвоєння нового матеріалу, контрольну. Вибір засобів навчання залежить від дидактичної концепції, мети, змісту, методів і умов навчального процесу.

Прості Д. з.: *словесні* (підручники, навчальні посібники), *прості візуальні засоби* (предмети, моделі, картини).

Складні Д. з.: *механічні візуальні пристрої* (діаскоп, мікроскоп, кодоскоп); *аудіальні засоби* (програвач, магнітофон, радіо); *аудіовізуальні* (звуковий фільм, телебачення, відео); які *автоматизують процес навчання* (лінгвістичні кабінети, комп'ютери, інформаційні системи, телекомунікаційні мережі).

ДИТЯЧЕ СЕЛИЩЕ (англ. *children's village*, пол. *wioska dziecięca*) – відокремлений табір відпочинку дітей і молоді (як правило розташований на лоні природи).

ДИСТРАКТОР (англ. *distractor*, пол. *dystraktor*) – позірно правдоподібна, але насправді помилкова відповідь чи формулювання у тестах “за вибором”. Дистрактори пропонують можливі розв'язки проблеми і відображають помилки, які найчастіше трапляються при виконанні завдання (розв'язанні задачі, проблеми). Мета дистракторів у завданні – виокремити осіб, які мають знання з певної галузі знань, від тих, хто має прогалини в знаннях. Удало підібрані дистрактори суттєво зменшують імовірність угадування правильної відповіді.

ДИВЕРГЕНЦІЯ (англ. *divergence*, пол. *dywergencja*) – розбіжність; проблеми дивергенційних рішень – технічні, художні та ін., які мають довільну кількість рішень.

• **ДИВЕРГЕНТНЕ МИСЛЕННЯ** (англ. *divergent thinking*, пол. *myślenie dywergentne*) – 1. Тип пошуково-проблемного стилю мислення, який характеризується швидкістю, гнучкістю й оригінальністю. Д. м. є спонтанним, вільним і образним. Цей спосіб мислення характерний для почуття гумору, штурму мізків й вільних асоціацій.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ (англ. *diversification*, пол. *urozmaicenie, zróżnicowanie*) – урізноманітнення; поширення діяльності (господарської, фінансової) на нові сфери.

ДИЗ'ЮНКТИВНЕ ПОНЯТТЯ (англ. *disjunctive concept*, пол. *pojęcie dysjunkcyjne*) – належні до однієї категорії поняття, що мають принаймні одну протилежну рису чи альтернативні співставлення атрибутів.

ДИНАМІКА ГРУПОВА (англ. *group dynamics*, пол. *dynamika grupowa*) – сукупність внутрішньогрупових соціально-психологічних процесів і явищ, що характеризують весь цикл життєдіяльності групи та його етапи (утворення, функціонування, розвиток, стагнацію, регрес, розпад). До процесів Д. г. відносяться ті процеси, які фіксують і забезпечують психологічні зміни, що відбуваються в групі за час її існування: керівництво і лідерство; прийняття групових рішень; нормоутворення – вироблення групових думок, правил та цінностей; формування функціонально-рольової структури групи; згуртованість; конфлікти; тиск груповий й інші способи регуляції індивідуальної поведінки.

ДИСГРАФІЯ (англ. *dysgraphia*, пол. *dysgrafia*) – порушення функцій писання, при якому характерні пропуски літер, складів, перестановка складів, порушення почерку.

ДИСК (англ. *disk*, пол. *dysk*) – пластинка у формі диска для збереження і відтворення інформації. У більшості випадків йдеться про магнітні чи оптичні диски.

ДИСКУРС (англ. *discourse*, пол. *dyskurs*) – 1. У традиційному значенні: розмова, дискусія, промова, лекція, виступ; 2. У критичній педагогіці Р. McLarena – суспільний зв'язок, у якому мова або інша система знаків стає формою обміну між реальними або фікційними, індивідуальними чи груповими учасниками. Цей зв'язок окреслює, що саме може бути повідомлене (і що не може), а одночасно виходить поза межі вербальної мови до образної, яка має свою культурну організацію; 3. Широка форма вербальних обмінів і комунікації під час уроку.

• **ДИСКУРСИВНЕ МИСЛЕННЯ** (англ. *discursive thinking*, пол. *myślenie dyskursywne*) – 1. Логічне мислення, складене із ряду логічно пов'язаних між собою ланок, основане на логічній аргументації, повному з'ясуванню та обґрунтуванню. Д. м. протилежне інтуїтивному мисленню або висновкам, що спираються на припущення і гіпотези; 2. Єдність інтуїтивного та логічного мислення. (Чисте інтуїтивне мислення – це мислення тварин, а чисто логічне мислення – мислення комп'ютера).

ДИСКУСІЯ (англ. *discussion*, пол. *dyskusja*) – метод навчання, що полягає у вербальному обміні думками, пошуках і відкритті.

ДИСЛЕКСІЯ (англ. *dyslexia*, пол. *dysleksja*) – порушення в оволодінні вміннями читання, які полягають у трудності зв'язування звуку з правильністю розпізнавання літери. Д. виражається в помилках вимови складніших виразів, у зміщенні складів, переключенні слів.

ДИСТИНКТИВНА РИСА (англ. *critical attribute*, пол. *cecha dystynktywna*) – атрибут поняття чи явища, який відрізняє його від інших.

ДИСЕРТАЦІЯ (англ. *dissertation*, пол. *dysertacja, rozprawa*) – 1. Наукова праця, яка підготовлена з метою отримання наукового ступеня; 2. Д. на здобуття наукового ступеня кандидата чи доктора наук – кваліфікаційна наукова праця, виконана особисто у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої наукової монографії.

ДИТЯЧА ТВОРЧІСТЬ (англ. *child creativity*, пол. *twórczość dziecka*) – 1. У вузькому значенні творчість дитини в образотворчому мистецтві; 2. У широкому значенні – багатостороння діяльність дитини, продуктом якої є нові й оригінальні витвори у сферах пізнання, мистецтва чи техніки.

Творчість має вагому цінність у формуванні особистості дитини.

ДИФУЗІЯ ІННОВАЦІЇ (англ. *innovation diffusion*, пол. *dyfuzja innowacji*) – розповсюдження педагогічної інновації, її проникнення до широкої практики навчання та виховання, а одночасно прийняття інноваційних рис у щоденну освітню практику.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ (англ. *differentiation*, пол. *dyferencjacja /zróżnicowanie*) – виділення, поділ чогось цілого на відмінні між собою складники. У дидактиці – поділ цілісного для всіх учнів навчального плану на декілька окремих, переважно рівноцінних напрямів;

• **ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЗОВНІШНЯ** (англ. *external differentiation*, пол. *zróźnicowanie zewnętrzne*) – стосовно вищих шкіл це означає диференціацію системи вищого шкільництва (через створення нових альтернативних відносно до класичних університетів закладів).

• **ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ НАВЧАННЯ** (англ. *differentiated teaching /differential instruction*), пол. *nauczanie zróżnicowane*) – 1. Спосіб організації навчально-виховного процесу, що враховує типові індивідуальні особливості учнів, студентів; 2. Профільне навчання, яке застосовується для поглибленої підготовки до вищих закладів освіти чи професійної діяльності; 3. Навчання, яке враховує індивідуальні відмінності між учнями в класі або в навчальному плані школи; профільне навчання, організоване для досягнення глибшої підготовки у визначеній ділянці; стосовно загальноосвітньої школи – розподіл навчальних планів і програм у старших класах середньої школи. Виокремлення та посилення профілюючих навчальних предметів здійснюється із збереженням державних стандартів загальноосвітніх знань з усіх предметів. Д. н. може будуватися як за науково-теоретичними профілями (гуманітарний, фізико-математичний, хімічний, біолого-агрономічний), так і за науково-технічними. Комплектування профільних класів здійснюється згідно з нахилами та інтересами учнів. Після закінчення будь-якого відділення молодь дістає достатню підготовку та однакові права до вступу у вищі заклади освіти.

Д. н. також може здійснюватися у формі додаткових занять за вибором (за рахунок часу, відведеного для цього навчальним планом).

• **ДИФЕРЕНЦІЙНЕ ОЦІНЮВАННЯ** (англ. *norm-referenced grading*, пол. *ocenianie różnicujące*) – практика виставлення оцінок даному учневі шляхом порівняння його результатів з досягненнями інших учнів класу.

• **ДИФЕРЕНЦІЙНИЙ ТЕСТ** (англ. *norm-referenced test*, пол. *test różnicujący*) – стандартизований тест з оцінювання рівня досягнень певного учня шляхом порівняння його результатів з середніми показниками групи.

ДІАСПОРА (англ. *diaspora*, пол. *diaspora*) – 1. Перебування значної частини народу (етнічної спільноти) поза межами своєї батьківщини; 2. Частина етнічної спільноти, яка постійно живе в чужій країні, зберігаючи зв'язок зі своїм народом, національні традиції.

ДІЙСНІСТЬ (англ. *reality*, пол. *rzeczywistość*) – то, що є дійсне, об'єктивно існує, що є наявне.

ДІЯЛЬНІСТЬ (англ. *activity*, пол. *działanie, działalność*) – 1. Внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється усвідомлюваною метою; 2. Система певних дій, мета яких – пристосування до оточення або зміна цього оточення. Будь-яка Д. спирається на визначення її мети; створення реальних умов для Д.; вибір засобів, адекватних меті та умовам. Теорією Д. займається праксеологія; 3. Активна взаємодія живої істоти з навколишнім світом, в ході якого вона цілеспрямовано впливає на об'єкт і за рахунок цього задовольняє свої потреби. Вже на відносно ранніх стадіях філогенезу виникає психічна реальність, представлена в орієнтовно-дослідницькій діяльності, покликана обслуговувати таку взаємодію. В її задачу

входить обстеження навколишнього світу і формування образу ситуації для здійснення регуляції рухової поведінки тварини відповідно до умов задачі, що стоїть перед нею. Якщо для тварин характерне те, що вони здатні орієнтуватися тільки на зовнішні, безпосередньо сприймані аспекти оточуючого, то для людської діяльності, через розвиток колективної праці, є характерним, що вона може ґрунтуватися на символічних формах представлення предметних взаємостосунків.

ДОДАТОК ДО ДИПЛОМА (англ. *Diploma Supplement*, пол. *Suplement do Dyplomu*) – єдиний і стандартизований опис рівня, змісту, наповнення й статусу навчання, яке отримав та успішно засвоїв власник диплому. Він має на меті прозоре й спрощене міжнародне визнання професійних і академічних кваліфікацій (дипломів, ступенів, сертифікатів) та їх порівняння задля доступу до подальшого навчання або професійної діяльності. Є дійсним лише з дипломом про вищу освіту.

ДОКТРИНА (англ. *doctrine*, пол. *doktryna*) – сукупність ідей, поглядів і теорій, які слугують для вироблення надконституційних і стратегічних рішень. Д. є переконанням, що окреслена думка, справа, ідея є слушною і остаточною. Д. ґрунтується на певному світогляді, інколи – на досвіді й авторитеті її авторів (які в такий спосіб виражають власні переконання).

“ДООЦІНЮВАННЯ” ПОМИЛОК (англ. *dignifying errors*, пол. *dowartościowanie błędów*) – один із способів реагування вчителя на помилкові відповіді учня.

ДОПОВНЮЮЧА ПРОГРАМА (англ. *bridging program*, пол. *program uzupełniający*) – курс чи підготовка для подальшого навчання чи праці.

ДОПОМОГА (англ. *aid /assistance, help*, пол. *pomoc*) – праця, дія (фізична або моральна) на благо іншої особи;

• **ДОПОМОГА РОЗВИТКУ** (англ. *developmental aid*, пол. *pomoc wspierająca rozwój*) – допомога з метою сприяння розвитку особистості.

ДОРΟΣЛИЙ, ПОВНОЛІТНИЙ (англ. *adult*, пол. *dorosły, dojrzały; pełnoletni*) – період зрілості і самостійності людини; досягнення оптимального фізичного, розумового, емоційного й соціального стану. Соціальна зрілість виражається у прийнятті рішень та пов’язаною з цим відповідальністю.

ДОСВІД (англ. *experience*, пол. *doświadczenie*) – 1. Багатозначний термін, найчастіше означає процес або результат безпосереднього пізнання дійсності шляхом систематичної перевірки або експерименту. У поточному значенні Д. – це сума подразників, які людина отримує на протязі свого життя та його реакція на ці подразники; 2. Відображення в людській свідомості законів об’єктивного світу і суспільної практики, одержане в результаті активного практичного пізнання. Сукупність практично засвоєних знань, навиків, знання життя, засноване на пережитому, випробуваному; 3. Сукупність всього того, що відбувається з людиною в її житті і що вона усвідомлює. Людина може мати Д. про саму себе, про свої здібності, про свої чесноти і вади, а також – про думки, ідеї, знання.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОПИСОВІ /ДЕСКРИПТИВНІ (англ. *descriptive research*, пол. *badania opisowe*) – дослідження, скеровані на накопичення детальної інформації про явище чи об'єкт.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИННО-ПОРІВНЯЛЬНІ (англ. *casual-comparative research*, пол. *badania przyczynowo-porównawcze*) – дослідження, які полягають у пошуках причинних зв'язків у ситуації, коли не можна оперувати незалежними змінними.

ДОСТУП (англ. *access*, пол. *dostęp*) – можливість добуватися кудись або чогось, користуватися з чогось (зокрема освіти);

• **ДОСТУП ДО ОСВІТИ** (англ. *access to education*, пол. *dostęp do oświaty*) – 1. Можливість вільно чи через конкурсний вступ розпочати навчання у бажаному закладі освіти; 2. Установлення врегульованих засад при зарахуванні до вищих ступенів школи, у тому числі вищої. Механізм забезпечення доступу до освіти в окремих країнах регулюється на політичному рівні (правові регуляції, закони щодо освітньої політики). Істотну роль відіграють економічні можливості даної країни, а також традиції, пов'язані із середньою та вищою освітою. Відмінності стосуються самих механізмів вступу до навчальних закладів.

• **ДОСТУПНІСТЬ ДО ОСВІТИ** (англ. *accessibility of education*, пол. *dostępność do oświaty*) – існування реальних можливостей отримання громадянами (залежно від їх здібностей і працьовитості) найвищих ступеней освіти, а в самій системі освіти – можливостей оптимальних умов для формування та розвитку особистості. Свідченням доступності до освіти є відповідні державні економічні умови, форми матеріальної допомоги учням і студентам, а також – щільність мережі навчальних закладів відповідно до кількості дітей і молоді шкільного і студентського віку.

ДОСЯГНЕННЯ (англ. *achievement*, пол. *osiągnięcia*) – отримання результату в певній діяльності;

• **ДОСЯГНЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ** (англ. *identity achievement*, пол. *osiągnięcie identyczności*) – статус еґо-ідентичності, що характеризується переживанням кризи, пов'язаної із вибором кар'єри та ідеологічних переконань, у результаті якого людина робить твердий вибір того й іншого.

ДОЦЕНТ (англ. *assistant professor*, пол. *docent*) – вчене звання та посада викладачів у вищій школі. Вчене звання Д. присвоюється докторам та кандидатам наук, які працюють на посадах доцента, професора, завідуючого кафедрою, ректора (проректора з навчальної та наукової роботи) у вищих навчальних закладах та навчальних закладах післядипломної освіти за умови успішної роботи на цих посадах протягом навчального року, педагогічного стажу не менше трьох років та п'яти друкованих навчально-методичних та наукових праць, які використовуються в педагогічній практиці й опубліковані після захисту дисертації у провідних (спеціалізованих) наукових видавництвах України та інших країн. Питання присвоєння вченого звання Д. відноситься до компетенції міністерства освіти.

ДОКУМЕНТ (англ. *credential*, пол. *listy uwierzytelniające (w liczbie mnogiej), legitymacja, dokument*) – вірча грамота (як документ, що засвідчує певний рівень набутої компетентності) або документальне підтвердження особи.

• **ДОКУМЕНТАЦІЯ** (англ. *records*, пол. *dokumentacja*) – узагальнюючий термін для позначення всіх форм записів, звітів, протоколів та іншої документації.

• **ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ** (англ. *homework*, пол. *praca domowa*) – задані учню додому навчальні теми, вправи, задачі чи проблеми.

ДУМКА, ПОГЛЯД, СУДЖЕННЯ (англ. *opinion*, пол. *opinia, sąd*) – 1. Те, що з'явилося внаслідок міркування, продукт мислення; 2. Відображення об'єктивної дійсності в суто суб'єктивних поняттях, судженнях, висновках. Може розглядатися як полярне поняття щодо “знань”, які означають вірогідну й об'єктивну інформацію.

• **ГРОМАДСЬКА ДУМКА** (англ. *public opinion*, пол. *opinia publiczna*) – 1. Погляди широкої громадськості на що-небудь; 2. Специфічний стан свідомості, який включає в себе потаєне чи явне ставлення різних соціальних спільнот до подій, фактів або процеси соціальної дійсності. Г. д. фіксує сприйняття дійсності через призму масової свідомості, формується в процесі руху інформації в суспільстві, відображає людське буття, суспільну практику людей і виступає як регулятор діяльності. Вона створюється під впливом буденної свідомості, емпіричних знань, навіть забобонів, а також науки, мистецтва, політики, всіх джерел масової комунікації; 3. Висловлене у формі повних суджень, ідей та уявлень ставлення соціальних груп до явищ чи проблем соціального життя, що зачіпають загальні інтереси. Г. д. формується під впливом усіх засобів масового впливу (радіо, преса, телебачення), хоч може виникати й стихійно, під впливом тих чи інших життєвих обставин і ситуацій; 4. Думка учнів колективу класу, яка впливає на формування позитивних або негативних рис особистості.

• **СУСПІЛЬНА ДУМКА** (англ. *social opinion*, пол. *opinia społeczna*) – аналог поняття громадська думка (хоч серед вищих державних адміністраторів поширене намагання ототожнити С. д. із власною).

Е

ЕВАЛЬВАЦІЯ /ОЦІНЮВАННЯ (англ. *evaluation*, пол. *ewaluacja /ocenie*) – 1. Процес формування думки про щось чи оцінки чогось (програми, поведінки, праці чи її результатів); 2. Оцінка, визначення ціни, вартості, кількості, якості, придатності, аналіз даних, обстановки; 3. Систематичне дослідження позитивних і негативних рис якогось об'єкта (його опис та оцінка); 4. Запланований процес збору, аналізу й оцінювання інформації з метою покращення діяльності.

• **ОСВІТНЯ ЕВАЛЬВАЦІЯ /ВИМІРЮВАННЯ ШКІЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ** (англ. *evaluation of education*, пол. *ewaluacja edukacyjna /badanie osiągnięć szkolnych*) – 1. Процес оцінювання стану системи освіти, а також придатності й

успішності навчально-виховного процесу (відносно поставлених цілей і завдань); 2. Збір інформації про умови, перебіг та результати освітньої діяльності з метою здійснення оцінки цінності цієї діяльності й обґрунтування відповідних рішень. Відрізняють О. е.: *внутрішню*, яка полягає в оцінці результатів навчально-виховної діяльності навчально-виховних закладів (передусім шкіл) особами, які в них працюють, а також *зовнішню*, коли ефективність навчання й виховання оцінюють експерти із спеціально призначених для цього інституцій.

О. е., як категорія сучасної освітньої теорії та практики, з'явилася одночасно із започаткуванням реформ шкільництва. Вона є найбільш складним діагностичним завданням і складною процедурою вимірювання освітніх об'єктів. Результати О. е. представляються у вигляді опису (із статистичними даними) освітніх змін, відображення певного бачення успіхів і невдач. Такі дослідження охоплюють головні сфери реформованої освіти, зокрема ті, які викликають найбільші сумніви та застереження. Інноваційний характер О. е. характеризують такі її риси і постулати, як демократичність, динамічність, ефективність, орієнтація на аналіз досвіду, контекстуальність та методологічна інтегральність. Така О. е. може бути елементом організаційної та педагогічної культури, комплексного й інтегрального розвитку, який стимулюється аксіологією та усупільненням школи й освітньої системи. Е. дає можливість визначення напрямів освітніх змін, рівня їх глибини, вказівки необхідних коректив; 3. *Вимірювання шкільних досягнень* розглядається як дослідження результатів навчання, яке здійснюють учитель, шкільна адміністрація або наукова інституція. Їх метою є реалізація виміру досягнень учнів з окремих навчальних предметів або перевірка результатів стосовно програмних вимог. Акція В. ш. д. може бути проведена в окремих класах і школах, а також може охоплювати більшу кількість шкіл в одній або навіть у багатьох країнах. Засобами здійснення В. ш. д. переважно є дидактичні тести.

ЕВОЛЮЦІЯ (англ. *evolution*, пол. *ewolucja*) – процес ступеневого проходження від нижчих стадій розвитку до вищих, від простих форм до більш складних. Е. як процес розвитку пов'язаний із поняттям прогресу.

ЕВРИСТИКА (англ. *heuristics*, пол. *heurystyka*) – 1. Уміння доходження до нової наукової істини через формулювання нових помислів розвитку даних проблем і верифікацію гіпотез; 2. Директива прогресу при вирішенні нових проблем.

ЕВТИФРОНІКА (англ. *eutyfronics*, пол. *eutyfronika*) – наука про охорону людини перед процесами науково-технічної цивілізації та способами протистояння з метою збереження та розвитку гуманістичних цінностей.

ЕДУКАЦІЯ (ВИХОВАННЯ, НАВЧАННЯ, ОСВІТА, ВИШКІЛ) (англ. *education*, пол. *wychowanie, wykształcenie, nauczanie, oświata, szkolenie*) – 1. **ОСВІТА** – систематична і організована діяльність, скерована на надання знань, формування вмінь і навичок; 2. **ЕДУКАЦІЯ** – триєдиний процес засвоєння інформації, розвитку і виховання особистості; 3. **ВИХОВАННЯ** – 1. Свідомо організована діяльність, яка оснований на виховних відносинах між

вихователем та вихованцем, метою яких є проявлення передбачених змін в особистості вихованця; 2. Цілеспрямоване і систематичне прищеплення людині знання моральних норм, способів діяльності та поведінки, які складають систему цінностей даного суспільства.

• **ЕДУКАЦІЯ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ** (англ. *education for Europe integration*, пол. *edukacja dla integracji europejskiej*) – виховання, яке формує європейську спільноту, впроваджуючи в різні країни спільні правові норми. Зокрема ті, що стосуються прав людини й громадянина. Впроваджує якісні норми в стосунку до продуктів харчування та інших господарських продуктів, виробляє загальні чинники, які регулюють внутрішнє життя спільнот. Без порушення культурних, національних та регіональних різниць впроваджується певне узагальнення в укладах визнаних цінностей.

В окремих країнах готуються спеціалісти в галузі європейського права, способів європейського господарювання, торгівлі, європейської банкової системи і т. д. Ці починання можна розуміти як передумови європейського виховання. Цьому також сприяє єдність європейських культур, підґрунтям яких є середземноморська культура.

ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ (англ. *equivalence*, пол. *ekwiwalencja /równoważność świadectw*) – встановлені між країнами, інституціями чи ВЗО відношення паритету (рівності без повної тотожності) щодо вартості і значення освітніх кваліфікацій (атестатів, дипломів, сертифікатів).

ЕКЗАМЕНАТОР (англ. *assessor*, пол. *egzaminator*) – особа, яка виконує і відповідає за формальне оцінювання на екзамені.

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ ПЕРЕЛЯК (англ. *test anxiety*, пол. *lęk egzaminacyjny*) – результат надмірного переживання учня за свої результати, що веде до їх погіршення під час тестування.

ЕКОЛОГІЯ (англ. *ecology*, пол. *ekologia*) – біологічна наука, предметом якої є явища взаємозалежності між організмами та живим й неживим середовищем.

• **ЕКОЛОГІЯ ЛЮДИНИ** (англ. *human ecology*, пол. *ekologia człowieka*) – наука про взаємовплив людської популяції та середовища; одна із галузей екології. Е. л. займається дослідженнями чинників, які спричинюють деградацію природного середовища, а також їх вплив на фізіологічний розвиток людини.

ЕКОНОМІКА ОСВІТИ (англ. *educational economy*, пол. *ekonomika oświaty*) – наука, завданням якої є дослідження економічних зв'язків і залежностей у галузі освіти. Особливістю Е. о. як науки є тісна взаємодія методів економічного та педагогічного аналізу, широке використання для аналізу методів соціологічних досліджень. Метою цих досліджень є визначення положень фінансування освіти при впровадженні різних варіантів модельних рішень і тим самим пошуки оптимальних розв'язань, які б за даного рівня витрат на освіту забезпечили суспільству її максимальну ефективність.

• **ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ** (англ. *economic education*, пол. *wychowanie ekonomiczne*) – організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури особистості.

ЕКСПЕРИМЕНТ (англ. *experiment*, пол. *eksperyment*) – розділ дослідження, що полягає у маніпулюванні дослідником однією чи кількома змінними для встановлення причинних зв'язків у певному явищі.

ЕКСТЕРН (англ. *extern*, пол. *ekstern*) – учень або студент, який не відвідує заняття в навчальному закладі, але має право здавати екзамени із усіх предметів; зарахування на тій підставі чергових років навчання.

ЕКСТРАВЕРСІЯ (англ. *extraversion*, пол. *ekstrawersja*) – спрямованість особистості на навколишній світ.

• **ЕКСТРАВЕРТ** (англ. *extrovert*, пол. *ekstrawertyk*) – людина, реакції і поведінку якої в основному визначають зовнішні враження, а не внутрішні переживання.

Е. емоційного типу – людина, почуття якої узгоджуються із загальноприйнятими критеріями і переживаннями і перебувають під впливом традиційних цінностей.

Е. інтуїтивного типу – людина, якій властиво у зовнішньому світі сприймати те, що відбувається за межами подій.

Е. мисленнєвого типу – людина, життєві прояви якої залежать від інтелектуальних висновків, хоча будь-яке її судження ґрунтується на зовнішніх критеріях (загальноприйнятих поглядах, традиціях).

Е. сенсорного типу – людина, яку завжди притягують ті об'єкти, які викликають сильні відчуття.

ЕМОЦІОНАЛЬНИЙ КОЛОРИТ (англ. *feeling tone*, пол. *koloryt emocjonalny*) – термін описує рівень позитивності чи негативності сприймання учнями завдання чи дидактичної ситуації.

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ (англ. *emotional exhaustion*, пол. *wypalenie emocjonalne*) – специфічний синдром, який розвивається у людини в процесі її професійної діяльності і виражається в стані емоційного і фізичного виснаження, відчуження від людей, з якими взаємодіє, а також у відсутності професійних планів і надій. Специфічність та унікальність синдрому вигорання полягає в пов'язаності симптомів емоційного виснаження, деперсоналізації і редукції особистих досягнень. Також до Е. в. відносять ряд симптомів, які проявляються в когнітивній, мотиваційній сферах особистості, в поведінці і фізичному стані та характеризуються дезадаптивністю.

ЕМПАТІЯ (англ. *empathy*, пол. *empatia*) – 1. Співчуття, співпереживання; емоційна чуйність людини на переживання іншої особи; 2. Збагнення, пізнання людиною внутрішнього світу інших, емоційно-чуттєве осягнення переживань іншої людини, а також когнітивна обізнаність і розуміння емоцій і почуттів іншої людини (інтелектуальне або концептуальне розуміння афектів іншого); 3. Здатність до співчуття, співпереживання, до мимовільного переживання тих емоцій, які виникають в іншій людині в процесі спілкування з ним; 4. Невербальний, прихований комунікативний процес, за допомогою якого відносини, почуття і судження передаються від людини до людини без публічного їх промовляння; 5. Розуміння людиною емоційного стану іншої людини, співпереживання і відповідний вияв свого розуміння цих почуттів.

Педагогічна емпатія – здатність вчителя до емоційної ідентифікації себе з учнем, уміння співпереживати дітям, віддзеркалювати у власній психіці їхні радощі та смутки, проблеми та інтереси, виявляти можливість поставити себе на місце інших.

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ (англ. *epistemology*, пол. *epistemologia*) – 1. Частина гносеології, що вивчає походження і розвиток наукового знання; 2. Теорія наукових знань, яка займається системами, структурою та мовою науки, способами наукового мислення й пізнання дійсності, суспільним функціонуванням науки і застосуванням її на практиці.

ЕРГОНОМІКА (англ. *ergonomics*, пол. *ergonomia*) – наука, яка вивчає трудові процеси з метою створення оптимальних умов праці і заснована на даних анатомії, фізіології та психології людини. Е. також має назву (*human engineering*) антропотехніка або інженерна психологія.

• **ЕРГОНОМІКА ПЕДАГОГІЧНА** (англ. *educational ergonomics*, пол. *ergonomia pedagogiczna*) – галузь педагогіки, яка займається проблемами оптимізації матеріальних умов шкільної роботи: становищем праці учнів й учителя, оптимізацією дидактичних засобів, гігієни і безпеки праці, рекреаційних умов, а також естетики школи та її оточення.

ЕСЕ (англ. *essay*, пол. *esej*) – 1. Наукові, критичні та інші нариси, які відзначаються вишуканістю форми; 2. Невеликий за обсягом текст, що має довільну композицію і висловлює індивідуальну точку зору автора.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ (англ. *aesthetic education*, пол. *wychowanie estetyczne*) – один із складників виховання; у вузькому розумінні Е. в. означає формування “естетичної культури” людини, де естетичні та художні цінності використовуються для поглиблення почуттів, пізнання й оцінювання естетичних явищ; у широкому розумінні Е. в. (“виховання через мистецтво”) відноситься до формування цілісної особистості людини. Завдяки естетичній вразливості здійснюється вплив на інтелектуальну сферу (збагачення знань і розвиток мислення), морально-соціальну сферу (набування основ моральної оцінки та вмінь розуміння людських ситуацій і стосунків, а через це – повнішого порозуміння з іншою людиною). Е. в. сприяє розвитку уяви, творчих здібностей і самоекспресії вихованця.

ЕТІОЛОГІЯ (англ. *etiology*, пол. *etiologia*) – галузь науки, яка досліджує причини виникнення якихось явищ або процесів. У педагогіці – дослідження причин виникнення як бажаних змін в особистості вихованців, так і деструктивних змін; ліквідація властивих причин небажаних змін та зміцнення конструктивних причин (як чинників, що сприяють досягненню цілей освіти).

Щодо освітньої реформи, Е. означає причини або чинники (зовнішні й внутрішні), які є підставами для її виникнення.

ЕТИКА (англ. *ethics*, пол. *etyka*) – 1. Філософська дисципліна про походження і сутність моралі; норми поведінки, сукупність моральних правил соціальної спільноти; 2. Наука про мораль, природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми у суспільстві.

ЕТНОГРАФІЯ (англ. *ethnography*, пол. *etnografja*) – 1. Термін з царини антропології, що означає науку, яка займається поглибленим вивченням певного суспільства, культури чи явища; 2. Наука про етноси (народи), що вивчає їхнє походження, розселення, матеріальну й духовну культуру, особливості побуту, а також культурно-історичні взаємини між народами.

ЕТНОЛОГІЯ (англ. *ethnology*, пол. *etnologia*) – гуманітарна наука, яка займається теоретико-порівняльним вивченням культур різних народів.

ЕТОЛОГІЯ (англ. *ethology*, пол. *etologia*) – 1. Наука про поведінку звірів; один з напрямів досліджень у зоопсихології, у сфері вроджених реакцій звірів у натуральних умовах; 2. Наука, яка досліджує підстави та умови вчинків, поведінки, постави і характеру особи або групи осіб; 3. Наукова дисципліна, що вивчає поведінку тварин із загально біологічних позицій і досліджує чотири його основних аспекти: механізми; біологічні функції; онтогенез і еволюцію. У центрі уваги Е. – поведінка в природних умовах перебування.

ЕТОС (англ. *ethos*, пол. *etos*) – 1. Сукупність спільних цінностей, переконань, мотивів поведінки, що характеризують клас, школу чи ширше об'єднання; 2. Узагальнена характеристика культури певної соціальної спільноти, яка виражена в системі їх панівних цінностей і норм поведінки.

• **ЕТОС ПЕДАГОГІЧНИЙ** (англ. *teacher's ethos*, пол. *etos nauczycielski*) – сукупність суспільно-моральних норм, акцептованих загалом учителів, які визначають їх стиль життя та характер їх професійної праці.

ЕФЕКТ СТЕРЕОТИПІВ (англ. *sustaining expectation effect*, пол. *efekt utrwalonych oczekiwań*) – явище незмінності поглядів вчителя на учня в умовах, коли той істотно поліпшує чи погіршує свої результати.

Є

ЄВРОПЕЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ДИРЕКТОРІВ СЕРЕДНІХ ШКІЛ (англ. *European Secondary Heads Association (ESHA)*, пол. *Europejskie Stowarzyszenie Dyrektorów Szkół*) – організація, створена в 1988 р. з метою пропаганди досягнень освіти у середніх школах країн Європи. Робота асоціації спрямована на обмін досвідом, підтримку в розробці та реалізації освітніх програм, обмін учнями й налагодження зв'язків між школами європейських країн. З 1991 в асоціації створена база даних для тих, хто бажає обмінюватися шкільними навчальними програмами. В неї входять представники з 30 країн світу, в тому числі з Польщі та України. У цілому товариство нараховує 52 000 членів – директорів середніх шкіл.

Адреса в інтернеті: <http://www.esha.org/>

ЄВРОПЕЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ (англ. *European University Association*, пол. *Europejskie Stowarzyszenie Uniwersytetów*) – об'єднання європейських університетів з метою проведення конструктивної й узгодженої політики з вищої освіти, а також сприяння участі університетів в Болонському процесі та надання їм підтримки у захисті академічних свобод.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР (англ. *European dimension*, пол. *wymiar europejski*) – збірне визначення для різних елементів “європейського” характеру навчання, зокрема: врахування спільних елементів викладання даного предмету/напряму в середніх і вищих школах європейських країн (через міжнародну співпрацю, обмін учителів); наявність у програмах знань, напр. про європейську історію та культуру, політичні та господарські системи європейських країн, інституцій Європейського Союзу; проведення даним освітнім закладом заходів, які розвивають почуття “європейської причетності” або повагу до засад демократії, соціальної справедливості та прав людини.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ГРОМАДЯНСТВО (англ. *European citizenship*, пол. *obywatelstwo europejskie*) – приналежність до європейського суспільства.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА МЕРЕЖА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ (англ. *European Information Network of Education (EURYDICE)*, пол. *Europejska sieć wymiany informacji w dziedzinie edukacji*) – інформаційна мережа, яка створена в 1980 р. у межах Європейського Союзу. Керівний орган міститься в Брюсселі. Відповідником EURYDICE в латиноамериканських країнах є REDUC, організація, яка обслуговує країни Латинської Америки, США і Канади, із центром у Монтевідео, столиці Уругваю. Завданнями EURYDICE є: накопичення, розповсюдження та обмін інформації про освітні системи (їх структуру, статистичні дані, способи управління та ін.); реформаторську діяльність (динаміку та напрями освітніх змін); результати наукових досліджень, які здійснюються між країнами – членами ЄС тощо. Завданнями кожного інформаційного пункту EURYDICE (які створені в окремих країнах Спільноти) є інформування своїх освітніх політиків, адміністраторів освіти, дослідників та всіх зацікавлених осіб про освітні системи інших країн.

Адреса в інтернеті: <http://www.eurydice.org>

ЄВРОПЕЙСЬКА МЕРЕЖА ДЕРЖАВНИХ ОСЕРЕДКІВ ІНФОРМАЦІЇ СТОСОВНО АКАДЕМІЧНОГО ВИЗНАННЯ (англ. *European National Centre for Academic Recognition and Mobility (ENIC)*, пол. *Europejska Sieć Krajowych Ośrodków Informacji nt. Uznanalności Akademickiej I Mobilności Środowisk Akademickich*) – центр, створений у 1994 р. рішенням Комітету Міністрів Ради Європи і ЮНЕСКО для визнання дипломів вищих шкіл, навчальних програм та ін. в регіоні Європи.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ (англ. *European Standards and Guidelines for Quality Assurance of Higher Education*, пол. *Europejska Sieć Współpracy na Rzecz Zapewniania Jakości Kształcenia w Szkolnictwie Wyższym*) – документ, що ухвалений на Болонському саміті (2005) у Бергені (Норвегія) й містить стандарти і рекомендації для закладів та освітніх агенцій по забезпеченню якості вищої освіти. Стосується внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості вищої освіти.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (ЄС) (англ. *European Union (EU)*, пол. *Unia Europejska*) – термін, який згідно із Трактатом з Маастрихт відноситься до країн Європейської Спільноти та означає союз. ЄС виник у 1993 р. і охоплює

двадцять сім країн-членів. Серед них: Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Німеччина, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швеція.

Офіційних мов ЄС 23 (але документи ЄС видаються англійською, французькою та німецькою мовами).

На формування освітньої політики впливають такі головні органи Європейського Союзу як Рада ЄС, Європейська Комісія та Європейський Парламент. Останній у 1980-х рр. затвердив сім спеціальних актів: 1980 – програма *EURYDICE*; 1984 – програма *ESPRIT*; 1985 – Рапорт Комітету *L'Europe des citoyens* (про роль дітей та молоді в Європі); 1986 – програма *COMETT* (по співпраці між університетами та підприємствами стосовно професійної підготовки); 1987 – програма *ERASMUS*; 1988 – програма *JEUNESSE POUR L'EUROPE* (*Молодь для Європи*) – розроблена з метою обміну учнівською та студентською молоддю країн Спільноти); 1989 – програма *LINGUA*. Вся діяльність ЄС у межах освітніх програм спрямована на допомогу Європі розвиватися в напрямі знань, від чого залежатиме зовнішня конкурентна спроможність континенту.

ЄВРОПЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА (англ. *European Communities (EC)*, пол. *Wspólnota Europejska* – з правових поглядів таке визначення залишилося збережено разом із офіційно установленою назвою *Європейський Союз*. Напр., зустрічаються вислови: “програма Спільноти”, в якій беруть участь “країни Європейського Союзу”.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ СТУДЕНТІВ (англ. *European Students' Union*, пол. *Europejska Unia Studentów*) – Європейське об'єднання студентських організацій, яке бере активну участь у Болонському процесі, обстоює інтереси студентів на європейському рівні.

ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ТРАНСФЕРУ КРЕДИТІВ (англ. *European Credit Transfer System (ECTS)*, пол. *Europejski System Transferu Punktów Zaliczeniowych* – ECTS впроваджена з 1989 р. у вищих школах країн Західної Європи з метою покращення можливості обміну студентами між вищими навчальними закладами (ВНЗ). Основою системи ECTS є три головні елементи: *інформація* (про навчальні плани, програми та досягнення студента в навчальному процесі); *згода на навчання* (між університетами, які співпрацюють, та студентом); *використання кредитної системи* (визначеного обсягу виконаної праці у вигляді курсових одиниць). Кожен ВНЗ, який зацікавлений в обміні студентами, підготує інформатор про факультети, навчальні плани, описи окремих дисциплін з одночасним відведенням на них кредитів, тобто залікових пунктів. Кредити за предмет, зараховані за кордоном, еквівалентні тим, які студент отримав би у своїй вищій школі.

Кредити є кількісним вираженням обсягу навчання, що ґрунтується на навантаженні студента, яке необхідне для досягнення очікуваних результатів навчання на відповідному рівні. А також – відносним мірилом затрат праці студента, потрібних для заліку даної дисципліни, що установлені на підставі

цілковитого “навантаження” студента, а не лише на основі кількості академічних годин. Кількість навчальної праці студента за навчальний рік відповідає 60 кредитам ECTS. Тому студентові, який прагне відбути частину своїх студій в іншому ВНЗ, система кредитів створює можливість відповідного вибору академічних дисциплін та занять.

ЄВРОСТАТ (англ. *EUROSTAT*, пол. *EUROSTAT*) – статистичне управління Європейської Комісії з офісом у Люксембурзі. Завдання Євростату: прогнози і статистичний аналіз, істотні при прийнятті рішень іншими інституціями ЄС; координування діяльності статистичних організацій країн – членів ЄС з метою стандартизації методики досліджень та консолідування даних цих організацій

Ж

ЖИТТЯ, ІСНУВАННЯ (англ. *life*, пол. *życie*) – 1. Стан організму, який полягає у неперервності біохімічних процесів обміну матерії та енергії; 2. Буття; екзистенція.

- **ЖИТТЄВІ ЦІЛІ** (англ. *life goals*, пол. *cele życiowe*) – кінцеві результати певних етапів життя, що є основними орієнтирами на життєвому шляху в майбутньому; одна з форм прогнозування, моделювання значущого, бажаного майбутнього. Ж. ц. дають можливість запланувати, уявити можливі результати власної активності, спрямованої на актуалізацію особистісних смислів. Вони є безпосередньою характеристикою життєдіяльності особистості, засобом організації, упорядкування власного життя, досягнення більш високого рівня суб’єктності.

- **ЖИТТЄВИЙ ВИБІР** (англ. *life choice*, пол. *wybór życiowy*) – це завжди кілька можливостей, кілька альтернатив, які обмежені нормативністю, соціальними очікуваннями, саморегулятивними механізмами.

- **ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ** (англ. *life cycle*, пол. *cykl życiowy*) – послідовність психосоціальних стадій, що йдуть одна за одною від народження до смерті й відновлюються з покоління в покоління.

- **ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ** (англ. *life path*, пол. *droga życiowa*) – 1. Історія формування і розвитку особистості у певному суспільстві, суб’єктивна подія концентрація тих чи тих етапів життя, переживання певних, нормативно заданих періодів розвитку, усвідомлення подолання певних соціальних перешкод; 2. Траєкторія життя особистості, що окреслює її індивідуальну історію, долю, творчий вклад в історію суспільства, держави, родини, великих і малих груп, до яких вона належить.

- **ЖИТТЄВА ПРОГРАМА** (англ. *life programme*, пол. *program życiowy*) – цілісна картина наміченого людиною життєвого шляху, ідеальний образ основних цілей та результатів життєдіяльності. Ж. п. фіксує фундаментальні життєві цілі суб’єкта і може бути орієнтована на перспективу без точного визначення термінів її виконання. Ж. п. забезпечує послідовність та впорядкованість системи цілей і планів на різних стадіях життєвого шляху,

реалізує активний творчий компонент у ставленні особистості до свого майбутнього.

• **ЖИТТЄВА ПЕРСПЕКТИВА** (англ. *life prospects*, пол. *perspektywa życiowa*) – 1. Засіб усвідомленого, відносно структурованого освоєння особистістю свого майбутнього; 2. Образ бажаного можливого майбутнього життя за умови досягнення певних цілей; 3. Потенціальні можливості особистості, що об'єктивно складаються в теперішньому і можуть виявитись у майбутньому. Ж. п. є механізмом і результатом усвідомлення потреб (на основі рефлексії реальних життєвих подій), фіксує їх причинно-наслідкові зв'язки, враховує динаміку реалізації життєвих цілей. Звуження Ж. п. зазвичай відбувається при переживанні життєвих криз, депресивних станів.

3

ЗАБУВАННЯ (англ. *forgetting*, пол. *zapominanie*) – активний процес, що полягає у втраті доступу до матеріалу, який був запам'ятований раніше, в неможливості відтворити або взнати те, що було засвоєне. Тому, хто забуває піддається перш за все те, що не актуалізується в контексті вирішуваних задач. Найбільш інтенсивно воно здійснюється відразу після закінчення завдання. При цьому краще всього зберігається осмислений і важливий матеріал, набуваючий в процесі зберігання більш узагальненого і схематичного характеру. Другорядні деталі забуваються швидше. За певних умов спостерігається ефект оборотності процесу. Так, відтворення зовнішніх і внутрішніх умов, при яких відбувалося запам'ятовування й використання особливих стратегій відтворення може приводити до відновлення забутого матеріалу.

ЗАВДАННЯ (англ. *task*, пол. *zadanie*) – 1. Визначений наперед обсяг роботи, те, що хочуть здійснити; доручення; 2. Мета для досягнення, зумовлена окресленими потребами особи та суспільства, які ставить перед собою людина або їй ставлять інші. Реалізація 3. має змінити існуючий стан речей: ситуацію особи, її саму, щось у середовищі, в якому вона діє.

• **АНАЛІЗ ЗАВДАННЯ** (англ. *task analysis*, пол. *analiza zadania*) – процес розкладання на складові елементи складного дидактичного (навчального або виховного) завдання чи поділ на окремі вміння якогось складного вміння для послідовного виконання чи опанування цих складових частин.

• **ЗАВДАННЯ БАГАТОМАНІТНОГО ВИБОРУ** (англ. *multiple choice task*, пол. *zadanie wyboru wielokrotnego*) – завдання для тестів, які містять кілька відповідей, з яких тільки одна є цілком правильна.

• **ЗАВДАННЯ НА ДОПОВНЕННЯ** (англ. *completion task*, пол. *zadanie z luką*) – текст завдань чи відповідей включає пропуски, які необхідно заповнити на основі збереженої частини завдання.

• **ЗАВДАННЯ НА КОРОТКУ ВІДПОВІДЬ** (англ. *short-answer task*, пол. *zadanie krótkiej odpowiedzi*) – тестові чи інші завдання, які перебачають малі витрати часу на формулювання відповіді.

• **ЗАВДАННЯ ТЕСТОВЕ** (англ. *test task*, пол. *zadanie testowe*) – комплект великої кількості різноманітних задач і вправ, які охоплюють значну частину програмного матеріалу.

ЗАГАЛЬНА ОСВІТА / ПЕДАГОГІКА (англ. *general education*, пол. *wykształcenie ogólne / pedagogika ogólna*) – 1. *Загальна освіта* – сукупність знань з основ наук про природу, суспільство, людину, а також необхідних кожній людині умінь і навичок (ключових компетентностей; поширений варіант навчання, що орієнтований на загальний розвиток і підготовку до вищої освіти; 2. *Загальна педагогіка* – галузь педагогіки, що вивчає головні теоретичні та практичні питання виховання, навчання й освіти, досліджує проблеми навчально-виховного процесу. Також 3. п. займається методологією досліджень, зокрема філософським підґрунтям освіти, аналізом педагогічних доктрин і концепцій.

ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ КУРС (англ. *general-education course*, пол. *kurs ogólnokształcący*) – навчальний курс загальнорозвиваючого плану з незначним професійним наповненням.

ЗАГРОЗА, НЕБЕЗПЕКА (англ. *menace, threat*, пол. *zagrożenie*) – будь-яке переживання, яке сприймається як неузгоджене з Я-структурою людини і виникає в результаті неминучих змін, які зачіпають центральні конструкти індивідуума.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ЖИТТЯМ (англ. *life satisfaction*, пол. *zadowolenie z życia*) – суб'єктивна оцінка якості тих чи інших об'єктів, умов життя і діяльності, життя в цілому, відносин з людьми, самих людей, самого себе (самооцінка). З. ж. є інтегральним поняттям, яке відображає ставлення суб'єкта до своїх перспектив і набутоків, до умов і результатів життя. З. ж. є більшою мірою когнітивною оцінкою особистістю свого життя як близького або віддаленого від власного ідеалу.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ПРАЦЕЮ (англ. *work satisfaction*, пол. *zadowolenie z pracy*) – емоційно-оцінювальне ставлення особистості або групи до виконуваної роботи та умов її перебігу. Від задоволеності працею, удосконалення форм її організації, гуманізації змісту залежить економічна ефективність праці.

ЗАЛЕЖНА ЗМІННА (англ. *dependent variable*, пол. *zmienna zależna*) – змінна, на яку впливають під час експерименту чи дослідження використанням незалежної змінної.

ЗАЙНЯТИЙ ЧАС (англ. *engaged time / time of task*, пол. *czas zajęty*) – час, який учні використали для виконання навчального завдання.

ЗАКОН, ПОЛОЖЕННЯ, АКТ (англ. *act / law*, пол. *ustawa / prawo*) – 1. Офіційний документ, запис, протокол (напр. правовий акт загального характеру, ухвалений урядом країни); 2. Інтерпретаційний акт – документ, який містить роз'яснення, тлумачення умов, положень контракту з позиції їх відповідності правовим нормам; 3. Вчинок, дія; 4. Урочисті збори в наукових установах, навчальних закладах тощо.

ЗАКЛЮЧНЕ ПЛАНУВАННЯ (англ. *postinstructional planning*, пол. *planowanie zamykające*) – планування способу надання учням інформації щодо

результатів навчання для оцінювання і контролю ними виконаного і запланованого.

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ (англ. *memorization*, пол. *zapamiętywanie*) – активний процес, за допомогою якого відбувається селективний відбір інформації, що надходить для подальшого відтворення і включення її в уже існуючу систему асоціативних зв'язків.

ЗАПЛАНОВАНИЙ ЧАС (англ. *planned time*, пол. *czas planowany*) – час, який вчитель планує використати для здійснення певних дій.

ЗАРАХУВАННЯ (ДО ШТАТУ) (англ. *tenure*, пол. *mianowanie nauczyciela*) – зарахування після пробного періоду вчителя на постійну роботу на певний термін, протягом якого він захищений від звільнення з роботи.

ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ (англ. *knowledge acquisition*, пол. *przyswajanie wiedzy*) – процес засвоєння учнем нової інформації та знань.

ЗАСВОЄННЯ ПОНЯТЬ (англ. *concept attainment*, пол. *przyswajanie pojęć*) – метод навчання з формулюванням і усвідомленням складних понять шляхом узагальнення і формулюванням висновків з кількох прикладів.

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ (англ. *educational tools*, пол. *środki dydaktyczne, pomoce naukowe, środki nauczania*) – різноманітні матеріали і знаряддя, завдяки яким більш успішно і за коротший час досягаються визначені цілі навчання. Вони виконують такі основні функції: інформаційну, засвоєння нового матеріалу, контрольну. З. н. розподіляються на *словесні* (друковані або написані тексти); *наочні* (оригінали предметів, моделі, карти, картини, схеми); *технічні* (діаскоп, графоскоп, мікроскоп, телескоп, програвач, магнітофон, відеоманітофон, радіо, телебачення, комп'ютер). Вибір З. н. залежить від дидактичної концепції, мети, змісту, методів і умов навчального процесу.

ЗАСТОСУВАННЯ (ЗВЕРНЕННЯ) (англ. *application*, пол. *aplikacja, podanie*) – 1. Застосування в житті набутих знань чи вмінь; 2. Звернення, подання заяви.

ЗВАННЯ, ЗАГОЛОВОК (англ. *title*, пол. *tytuł*) – напис, заголовок книги, літературного, наукового або іншого твору.

• **ВЧЕНЕ ЗВАННЯ** (англ. *scientific title*, пол. *tytuł naukowy*) – звання доцента та професора.

ЗВІТ (англ. *report*, пол. *sprawozdanie*) – 1. Усне або письмове представлення результатів певної діяльності, особливий погляд або опис певних випадків; 2. Повідомлення.

ЗВОРОТНЯ ІНФОРМАЦІЯ (англ. *feedback*, пол. *informacja zwrotna*) – всі види інформації, які використовують викладачі для стеження за навчанням чи вимірювання його результатів.

ЗВ'ЯЗКА (англ. *explaining link*, пол. *łącznik*) – сполучники, вживані під час викладу матеріалу з метою вказівки на причину, результат, спосіб чи метод міркувань тощо.

ЗВ'ЯЗОК (англ. *connection*, пол. *więź*) – 1. Те, що поєднує людей між собою; 2. Союз, спільнота;

• **МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ** (англ. *interdisciplinary links*, пол. *związki międzyprzedmiotowe*) – узгодження чи поєднання змісту і методів викладання різних предметів чи дисциплін. М. з. у навчанні відображають комплексний підхід до навчання й виховання, дозволяють вичленувати як головні елементи змісту освіти. Вони формують конкретні знання учнів, розкривають гносеологічні проблеми, без яких неможливе системне засвоєння основ наук. М. з. включають учнів в оперування пізнавальними методами, що мають загальнонауковий характер (абстрагування, моделювання, узагальнення, аналогія та ін.). М. з. можна використовувати на різних етапах заняття: актуалізації знань, вивчення нового матеріалу, перевірки і закріплення вивченого матеріалу, домашнього завдання і навіть при контролі знань. Використання М. з. на заняттях дозволяє: підвищити мотивацію учнів до вивчення предмету; краще засвоїти матеріал, підвищити якість знань; активізувати пізнавальну діяльність учнів на заняттях; полегшити розуміння явищ і процесів, що вивчаються; аналізувати, зіставляти факти з різних областей знань; здійснювати цілісне наукове сприйняття навколишнього світу.

ЗГАДУВАННЯ (англ. *recall*, пол. *przypomnienie*) – процес видобування з пам'яті певної інформації, даних, фактів.

ЗДІБНІСТЬ, УМІННЯ, СПРАВНІСТЬ (англ. *ability*, пол. *zdolność, umiejętność, sprawność*) – індивідуально-психологічні особливості, що виявляються в діяльності, є умовами її успішного виконання й спричиняють відмінності в динаміці оволодіння необхідними для людини знаннями, вміннями та навичками.

Важливими є здібності до навчання, які спираються на вміння усвідомлювати завдання, планувати й організовувати їх виконання, оволодівати новими прийомами роботи, долати труднощі на шляху до здійснення мети. Розвиток З. залежить від вроджених властивостей нервової системи, впливу навчання й виховання, а також розвитку позитивної мотивації, стійких спеціальних інтересів до вивчення змісту якоїсь сфери людської діяльності, активності самої особистості. Загальні здібності певною мірою проявляються у всіх видах діяльності індивіда.

• **ЗДІБНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНА** (англ. *special ability*, пол. *zdolność specjalna*) – психологічні особливості індивіда, що забезпечують можливості успішного виконання певного виду діяльності, напр. музичної, сценічної, літературної, спортивної. Розвиток спеціальних здібностей спирається на відповідні задатки, зокрема пам'ять, музичний слух та ін. З. с. можна розглядати як через певну сферу психічної діяльності (перцептивні, мнестичні, логічні та ін.), так і через схильності до певної діяльності (лінгвістичні, художні, педагогічні та ін.).

ЗЕЛЕНА КНИГА ПРО ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР В ОСВІТІ (англ. *Green Paper on the European Dimension of Education*, пол. *Zielona Księga nt. Wymiaru Europejskiego*) – документ, опублікований Європейською Комісією у 1993 р., в якому закладені програми багатосторонньої освітньої співпраці. На основі цього документу були розроблені конкретні проекти щодо співпраці між школами країн Європейського Союзу, обміну між освітніми інституціями та

організаціями, розвитку вивчення іноземних мов, розвитку дистанційного навчання та мультимедіальної освіти, а також розповсюдження інформації та досвіду.

ЗМІННА (англ. *variable*, пол. *zmienna*) – характеристика чи властивість осіб або явищ, що може змінюватися залежно від умов і впливів.

ЗМІСТ, ЗНАЧЕННЯ (англ. *meaning, content*, пол. *sens, znaczenie*) – 1. Зміст; обсяг того, що даний вираз означає; 2. Цінність, вага, важливість чогось.

• **ЗМІСТ НАВЧАННЯ** (англ. *course content*, пол. *treść nauczania*) – відповідно упорядковані обсяги інформації та діяльності, опанування яких повинно покращити людині формування його відносин із навколишнім світом. Цей зміст становить матеріал навчання та учіння, підпорядкований цілям навчання й регульований освітнім керівництвом згідно програмних вимог.

• **ЗМІСТ ОСВІТИ** (англ. *educational content*, пол. *treść edukacji*) – система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моральної поведінки, підготовку до суспільного життя. З. о. на кожному етапі суспільного буття залежить від рівня розвитку науки й економіки, специфічних особливостей системи національної освіти певної країни, відведеного на освіту часу, теоретичного і практичного значення окремих галузей науки в загальній системі людських знань, завдань суспільства і держави у галузі політики, економіки і виховання (соціального замовлення на освіту).

Сучасний З. о. спрямовується на формування освіченості внутрішньо зрілої особистості, відкритої до інших, яка бере активну участь у формуванні суспільного устрою. Нові підходи передбачають якісне оновлення змісту освіти відповідно до пріоритетних цілей освіти, сформульованих світовим освітнім співтовариством (Міжнародним бюро освіти). Вони охоплюють цілісний розвиток особистості через забезпечення зростання її розумового, етичного, естетичного, емоційного, фізичного та соціального потенціалу; підготовку учнів до праці, активної ролі в економічному і громадському житті суспільства, успішної діяльності в умовах швидких змін технологій та полікультурного суспільства; розвиток навичок наукового мислення, критичного осмислення дійсності та навичок вирішення проблемних ситуацій. З. о. для всіх типів навчальних закладів відображений у навчальних планах, програмах, підручниках і навчальних посібниках.

ЗНАННЯ, ВІДОМОСТІ (англ. *knowledge*, пол. *wiedza, wiadomości*) – загал відомостей, отриманих завдяки навчання; інформація з певної галузі.

ЗРАЗКИ ЧИННОСТІ (англ. *procedures*, пол. *wzorce postępowania*) – сформовані вчителем власні системи дій і заходів для підтримування порядку і виконання поточних завдань на уроці.

I

ІДЕАЛ (англ. *ideal*, пол. *ideal*) – 1. Вища Абсолютна Істина, Бог, вища цінність; 2. Якнайкращий, завершений стан того або іншого явища; 3. зразок

особистих якостей, здібностей; 4. Вища норма етичної особи; 5. Вищий ступінь етичного уявлення про благо і належність; 6. Позитивно емоційно забарвлений взіреть досконалості, який людина намагається наслідувати; 7. Досконалість у відносинах між людьми; 8. Найбільш довершений устрій суспільства.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ (англ. *identification*, пол. *identyfikacja*) – 1. Ототожнення; 2. Механізм засвоєння зразків поведінки, ролей через уподібнення себе значущому іншому (як зразку) на підставі емоційного зв'язку з ним, а також включення у свій внутрішній світ і прийняття як власних його норм, цінностей, зразків; 3. Спосіб пізнання і розуміння іншої людини шляхом емоційно-когнітивного ототожнення себе з нею, намагання зрозуміти її стан, настрої, самооцінку, ставлення до світу; 4. Форма психологічного захисту, що полягає в несвідомому уподібненні об'єкту, що викликає страх чи тривогу; 5. Прийом наукового пізнання, при якому встановлюється тотожність, подібність об'єктів завдяки спільності певних рис, ознак. І. тісно пов'язана із моделюванням як методом пізнання.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ГРУПОВА (англ. *group identification*, пол. *identyfikacja grupowa*) – ототожнення себе з будь-якою соціальною групою або спільнотою, прийняття її цілей та цінностей. І. грає важливу роль в соціалізації індивіда, спілкуванні та взаємодії з іншими людьми.

ІДЕНТИЧНІСТЬ (англ. *identity*, пол. *identyczność, tożsamość*) – 1. Процес конструювання людиною власної індивідуальності, свого істинного “Я”; 2. Збереження й підтримання особистістю власної цілісності, тотожності, неперервності історії свого життя; 3. Почуття власної унікальності, тотожності, причетності до світу та інших людей.

• **ІДЕНТИЧНІСТЬ СТАТЕВА** (англ. *gender identity*, пол. *identyczność płciowa*) – усвідомлення суб'єктом своєї приналежності до жіночої, чоловічої статі або невизначеності свого статевого статусу, суб'єктивне переживання власної статевої ролі.

ІМІДЖ (англ. *image*, пол. *wizerunek*) – 1. Образ дійсності (особистості чи організації), враження, яке організація та її співробітники справляють на людей і яке фіксується в їх свідомості у формі певних емоційно забарвлених стереотипних уявлень. Напр., суспільство з негативним чи песимістичним уявленням (іміджем) стосовно майбутнього може швидше потрапити в дезорганізаційний стан, тим самим підтвердивши своє попереднє уявлення. Аналогічна ситуація виникає у випадку оптимістичного образу майбутнього. І. є не лише збором інформації, але багатовимірною й складною структурою, основою на символах; 2. Спосіб сприйняття людини через *фізичний* (здоров'я, стиль одягу, зачіски, макіяжу); *психологічний* (характер, темперамент, внутрішній світ) і *соціальний* (роль у суспільстві, поведінка, комунікативні особливості) образи; 3. Спосіб сприйняття групи або організації соціальним оточенням. І. включає ціннісні елементи, які впливають на діяльність інших суб'єктів. У сфері економічної діяльності це поняття означає турботу про добре ім'я фірми, її репутації. Для цього використовуються різні способи маніпулювання враженнями; 4. Уявлення про людину, що складаються

на основі її зовнішнього вигляду, звичок, манери говорити, менталітету, учинків та ін.

• **ІМІДЖ УЧИТЕЛЯ** (англ. *teacher's image*, пол. *wizerunek /obraz nauczyciela*) – 1. Професійний образ, який створює вчитель відповідно до його уявлень про зовнішній вигляд, поведінку і характер діяльності в заданій ситуації; 2. Стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців, колег, соціального оточення, у масовій свідомості. Інтерес до особистості вчителя – засіб активізації інтересу до предмета. Як би не був професійно підготовлений учитель, він зобов'язаний удосконалювати свої особистісні якості, створюючи власний імідж. І. учителя повинен впливати на підсвідомість аудиторії. Довіра й відкритість учнів – саме на це повинна працювати структура І. у. Важливими є педагогічна культура, а також чарівність, безпосередність, позитивна емоційна палітра особистості, готовність до творчості, працедатність та здібність до прогнозування.

• **ІМІДЖ ШКОЛИ** (англ. *school image*, пол. *wizerunek szkoły*) – образ, який створює школа про себе саму або який створюють про неї засоби масової інформації, її клієнти та педагогічні кадри. Цей образ виникає із сукупності суб'єктивних характеристик і уявлень, інформації та очікувань якості освітньо-виховного процесу. І. ш. має істотне значення при виборі школи батьками для своїх дітей.

ІМПРИНТИНГ (англ. *imprinting*, пол. *imprinting*) – 1. В етології та психології специфічна форма навчання; фіксація в пам'яті ознак об'єктів при формуванні або корекції вроджених поведінкових актів; 2. Психофізіологічний механізм, згідно з яким образ, сприйнятий в певний кризовий період розвитку, міцно запам'ятовується в мозку, трансформуючись у стійку програму поведінки.

ІМПРОВІЗАЦІЯ (англ. *improvisation*, пол. *improvizacja*) – 1. Дія без попередньої підготовки; 2. Виголошення промови, складання віршів, музики, виконання твору образотворчого мистецтва тощо без попередньої підготовки; створений таким способом твір.

ІНАВГУРАЦІЯ /ІНАУГУРАЦІЯ (англ. *inauguration, opening meeting*, пол. *inauguracja*) – 1. Урочисте започаткування чогось важливого (напр. фестивалю, театрального сезону); 2. Урочисте відкриття нового академічного року в університеті або в іншому закладі освіти.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ (англ. *individualization of education*, пол. *indywidualizacja nauczania*) – організація навчального процесу з метою надання кожному учневі адаптованої до його потреб і можливостей програми.

ІНДОКТРИНАЦІЯ (англ. *indoctrination*, пол. *indoktrynacja*) – свідоме і систематичне застосування стратегії діяльності з метою навіювання людям певних переконань (пропаганда), зазвичай політичних і суспільних (згідно інтересів правлячих кіл) за допомогою засобів масової інформації або системи освіти. Протилежність І. – інтерналізація.

ІНДУКЦІЙНІ МІРКУВАННЯ (англ. *inductive reasoning*, пол. *rozumowanie indukcyjne*) – процес отримання загальних висновків і законів на основі аналізу часткових прикладів й неповних даних.

ІНСАЙТ (англ. *insight*, пол. *insajt*) – 1. Момент осяяння, здогаду, раптового розуміння вирішення проблеми. Здатність мислення, за якого у процесі розв'язання проблеми здійснюється уявне передбачення; 2. Кульмінація інтуїтивного рішення, раптове знаходження нової ідеї, рішення. І. є однією із основних стадій індивідуального творчого мислення, яку вперше описав Г. Уоллес (Wallas G. *The art of thought*, 1926). Він розділив творчий процес на стадії підготовки, інкубації, інсайту (осаяння) і перевірки знайденого рішення. І. розглядався ним як попадання рішення, знайденого у процесі безсвідомої роботи мислення, у фокус свідомості. Знайдене рішення виникає у свідомості раптово, супроводжується інтуїтивною впевненістю в її правильності та емоційною активацією. Найбільш яскраві приклади І. дає історія науки – відкриття Архимеда, Ньютона, Пуанкаре та ін., здійснені у вигляді раптового бачення рішень у різних неочікуваних ситуаціях.

ІНСПЕКЦІЯ, ІНСПЕКТУВАННЯ (англ. *inspection*, пол. *wizytacja*) – контроль та перевірка, яка здійснюється адміністрацією інституції або представниками влади.

ІНСТИТУТ (англ. *institute*, пол. *instytut*) – 1. Самостійний вищий навчальний заклад або частина (структурний підрозділ) університету, академії, який здійснює професійні освітні програми з певних напрямів науки, техніки або культури й проводить наукові дослідження; 2. Сукупність правових норм, які регулюють певні суспільні відносини одного порядку та складають частину відповідної галузі права.

• **ІНСТИТУЦІЯ, ЗАКЛАД** (англ. *institution*, пол. *instytucja, zakład*) – широке поняття, що означає довільну установу, агентство чи заклад зі штатом працюючих осіб.

• **ІНСТИТУТ ОСВІТИ ЮНЕСКО** (англ. *UNESCO Institute of Education (UIE)*, пол. *Instytut Edukacji UNESCO*) – науково-дослідний інститут (1951) у Гамбурзі, який з моменту свого заснування займається освітою дорослих, а також неформальною, нетрадиційною та неперервною освітою. До його основних завдань належать розвиток педагогічних досліджень у міжнародній шкалі, що охоплюють ключові проблеми освіти та виховання, а також головні тенденції розвитку педагогічної теорії та практики в різних країнах світу. Інститут організовує зустрічі експертів з різних країн з метою обміну поглядами та визначення спільних позицій по окремим питанням. З 1954 р. під опікою UIE виходить кварталник “*International Review of Education*”, який видається англійською, французькою та німецькою мовами.

ІНСТРУКТОР (англ. *trainer*, пол. *instruktor*) – особа, яка інструктує інших, навчає певних правил, надає вказівок, пояснень.

ІНТЕГРОВАНА ПРОГРАМА (англ. *integrated curriculum, programme*, пол. *program zintegrowany*) – комплексна програма (навчальний план), що включає всі можливі засоби впливу (напр. радіо, телебачення).

ІНТЕГРУЮЧЕ НАВЧАННЯ (англ. *mainstreaming*, пол. *nauczanie integrujące*) – розміщення дітей з вадами фізичного або психічного розвитку у звичайних класах (постійно чи на частину уроків).

ІНТЕЛЕКТ (англ. *intellect*, пол. *intelekt*) – 1. Система психічних процесів, яка забезпечує реалізацію здатності людини оцінювати ситуацію, приймати рішення і регулювати поведінку; 2. Загальна здібність людини до пізнання світу та виконання мислительних операцій (звичайно протиставляється емоціям, почуттям і волі); 3. Розумові здібності людини; 4. Вищий спосіб рішення практичних і пізнавальних проблем. Відмінність І. від інших форм поведінки (інстинкту й навичок) полягає в тому, що рішення завдання відбувається на основі інсайту (осяяння); 5. Здібність до здійснення процесу пізнання та ефективного вирішення проблем, зокрема, при оволодінні новим колом життєвих задач. Існує ряд принципово різноманітних трактувань інтелекту. У структурно-генетичному підході Ж. Піаже І. трактується як вищий спосіб урівноваження суб'єкта з середовищем, що характеризується універсальністю. У когнітивному підході І. розглядається як набір когнітивних операцій. У чинниково-аналітичному підході, на підставі безлічі тестових показників, відшукуються стійкі чинники. Прийнято вважати, що існує загальний інтелект як універсальна психічна здатність, в основі якої може лежати генетично обумовлена властивість нервової системи опрацьовувати інформацію з певною швидкістю і точністю (Х. Айзенк). Зокрема, в психогенетичних дослідженнях показано, що частка генетичних чинників, розрахована по дисперсії результатів виконання інтелектуальних тестів, достатньо велика (цей показник має значення від 0.5 до 0.8). При цьому найбільш генетично залежним є вербальний інтелект.

ІНТЕРАКЦІЯ (англ. *interaction*, пол. *interakcja*) – взаємовплив двох або більше осіб, процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок.

• **ІНТЕРАКТИВНІ ФУНКЦІЇ ВЧИТЕЛЯ** (англ. *interactive functions of teacher*, пол. *funkcje interakcyjne nauczyciela*) – частина праці вчителя, що полягає у навчанні учня “один на один”.

• **ІНТЕРАКТИВНЕ ПЛАНУВАННЯ** (англ. *interactive planning*, пол. *interakcyjne planowanie*) – поточне чи спонтанне планування під час уроку чи інших дій.

ІНТЕРЕС (англ. *interest*, пол. *zainteresowanie*) – 1. Емоційний вияв пізнавальних потреб людини, що реалізується у спрямованості людини на певні об'єкти, прагненні глибше і повніше їх пізнати; 2. Позитивний емоційний стан, що є одним із провідних мотивів навчання і сприяє засвоєнню знань, умінь і навичок; 3. Форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення дійсності і тим самим сприяє орієнтації, ознайомлення з новими фактами, більш глибокого її відображення.

• **ІНТЕРЕС БЕЗПОСЕРЕДНІЙ** (англ. *direct interest*, пол. *zainteresowanie bezpośrednie*) – інтерес до змісту певної діяльності й процесу її виконання.

ІНТЕРНАЛІЗАЦІЯ (англ. *internalisation*, пол. *internalizacja*) – процес присвоєння (та визнання за власні) поглядів і цінностей, а передусім моральних норм інших осіб або груп; відповідна поведінка стає внутрішньою потребою, а не зовнішнім примусом чи тиском.

Присвоєння суспільних норм і цінностей становить основний елемент процесу соціалізації.

ІНТЕРНЕТ (англ. *International net*, пол. *Internet*) – глобальна комп'ютерна мережа, яка спирається на комунікаційний протокол TCP/IP (*Transmission Control Protocol /Internet Protocol*); є найбільшою комп'ютерною мережею у світі, що складається з великої кількості менших мереж, дає можливість доступу до величезного і різноманітного банку інформації з цілого світу через сторінки WWW (*World Wide Web*); світова інформаційна мережа. І. поєднує комп'ютери на всіх континентах, дозволяє користувачам (під час використання телекомунікаційної мережі та відповідних комп'ютерних програм) обмінюватися інформацією та послугами комп'ютерної мережі через електронну пошту (*electronic-mail, e-mail*).

ІНТРОВЕРТ (англ. *introvert*, пол. *introwertyk*) – людина, яка в діях і вчинках більше керується своїми думками і внутрішніми переживаннями, ніж зовнішніми враженнями і впливами.

І. емоційного типу – людина, яка зосереджена на собі і всюди керується своїми переживаннями, не враховуючи наявних подій і фактів.

І. інтуїтивного типу – людина, яка інтуїтивно може проникати в майбутнє, але її інтуїція звернута на суб'єктивний психічний світ.

І. мисленнєвого типу – людина, схильна до теоретизування, мислення якої мало залежить від загальноприйнятих ідей і традицій, а керується власними критеріями.

І. сенсорного типу – людина, яка в своїх діях керується здебільшого власними емоціями і сприйняттям, а не логічними міркуваннями.

ІННОВАЦІЯ (англ. *innovation*, пол. *innowacja*) – 1. Оновлення, нововведення; 2. Цілеспрямовані зміни, що вносять у середовище нові стабільні елементи, котрі призводять до переходу системи з одного стану в інший; 3. Нововведення у педагогічній системі, що покращують перебіг і результати навчально-виховного процесу. Створення інновацій – творчий процес, що відповідає умовам пошуку нового, оригінального, оптимального.

• **ІННОВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНІ** (англ. *instructional innovation*, пол. *innowacje pedagogiczne*) – 1. Результат (продукт) процесу створення нового, що відповідно оновлює педагогічну теорію і практику, оптимізуючи досягнення поставленої перед суспільством освітньої мети; 2. Новий підхід до організації народної освіти, пов'язаний із вимогами економічного, соціального, політичного і культурного життя народу. Реформування на цій основі теоретико-методологічних засад, концептуальних підходів, структури, створення оригінальних технологій навчання і виховання, методів управління, упровадження у практику наукових досягнень і поширення передового досвіду;

3. Процес творення або привласнення нових, прогресивних освітніх рішень. П. і. стосуються змін цілей, організаційно-правових норм, умов, структур, процесів або механізмів навчання та виховання з метою впровадження покращень вимірною й іншого характеру. Виділяють два види П. і.: 1) *оригінальну*, яка полягає на творенні абсолютно нового проекту змін; 2) *наслідувану*, вже впроваджену в даному середовищі або інституції.

• **ІННОВАЦІЙНЕ НАВЧАННЯ** (англ. *innovative education*, пол. *innowacyjne nauczania*) – альтернатива традиційному навчанню, яке спрямоване на розвиток здібностей учнів до спільної діяльності в нових ситуаціях. І. н. на відміну від традиційного – система, в якій: навчальний процес є цілісною взаємодією двох рівноправних її учасників – учня та вчителя; основною метою є розвиток особистості й різноманітних типів мислення кожного учня; партнерський, діалогічний стиль спілкування з підтримкою ініціативи учнів; взаємодія між учнями (інтерактивне навчання); максимальне залучення до навчання власного досвіду учнів, мислення, фантазії; основу мотивації учнів становить досягнення успіху і самореалізації особистості.

ІНФАНТИЛІЗМ (англ. *infantilism*, пол. *infantylizm*) – 1. Затримка в розвитку організму. Характерним симптомом І. є затримка зросту, при чому часто зберігаються дитячі пропорції тіла. При І. статеві органи недорозвинені, вторинні статеві ознаки відсутні або недостатньо виражені; 2. Збереження у психиці та поведінці дорослої людини рис, типових для дитини (або у дітей старшого віку рис, типових для молодших дітей). Передусім така людина відрізняється незрілістю емоційно-вольової сфери, що виражається у несаможиттєвості рішень та дій, почутті незахищеності, у зниженій критичності до себе та підвищеним вимогам до інших, у різноманітних компенсаційних реакціях (фантазуванні замість реальних вчинків, егоцентризмі та ін.).

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР (англ. *resource centre*, пол. *centrum informacyjne*) – місце накопичення навчально-дидактичних матеріалів різної природи для роботи студентів з ними.

ІНФРАСТРУКТУРА (англ. *infrastructure*, пол. *infrastruktura*) – сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки й забезпечують нормальне функціонування економічної системи в цілому.

Розрізняють *господарську* І. (яка охоплює економічно-фінансові інституції, мости, дороги, транспорт, зв'язок та ін. – для функціонування господарства в регіоні або країні в цілому) та *соціальну* І. (яку складають освіта, наука, культура, охорона здоров'я та соціальна опіка). У соціальній І. виділяють освітню, а в ній, у свою чергу – дидактичну (навчальну), яка охоплює загал інституцій, приміщень, устаткування та матеріалів, що слугують оптимізації навчального процесу.

ІРРАЦІОНАЛІЗМ (англ. *irrationalism*, пол. *irracjonalizm*) – розумова постава, яка допускає прийняття переконань без раціонального обґрунтування або в протилежність до нього.

К

КАР'ЄРА (англ. *career*, пол. *kariera*) – успіх у житті, здобування щораз вищого становища в професійній, науковій, суспільній діяльності тощо; досягнення певної мети задля перспективи на майбутнє; добра життєва позиція. Поняття кар'єри залежить від типу суспільства, зокрема, воно істотно переглядається в суспільстві знань й від суто ієрархічного поняття переходить до професійно-компетентнісного.

• **КАР'ЄРА ПРОФЕСІЙНА** (англ. *professional career*, пол. *kariera zawodowa*) – поступове здобування щораз вищого становища у професійній діяльності.

КАТАКЛІЗМ (англ. *cataclysm*, пол. *kataklyzm*) – раптовий переворот, катастрофа у житті людського суспільства.

КАТАРСИС (англ. *catharsis*, пол. *katharsis*) – сильне емоційне потрясіння, яке викликане не реальними подіями життя, а їх символічним відображенням, наприклад, у витворі мистецтва.

КАТЕГОРІЯ (англ. *category*, пол. *kategoria*) – 1. Родове поняття, що позначає розряд предметів; групу однорідних предметів, явищ, осіб; 2. Найзагальніше поняття, що відображає основні, найістотніші сторони, властивості та зв'язки явища об'єктивного світу. Найважливішими педагогічними категоріями є виховання, освіта і навчання. Вони охоплюють сукупність реальних явищ, теоретичних і практичних питань, що належать до предмета педагогічної науки. Правильне їх розуміння потрібне передусім для пізнання педагогічних закономірностей.

КВАЛІФІКАЦІЯ (англ. *qualification*, пол. *kwalfikacja*) – 1. Визначення якості, оцінка чогось; 2. Новий узагальнюючий міжнародний термін для позначення довільного посвідчення, сертифіката, диплома чи грамоти, які засвідчують успішне виконання певної освітньої програми й дають право на продовження освіти (*академічна кваліфікація*) чи на виконання певної роботи (*професійна кваліфікація*). 3. В Україні й за кордоном (Канада, США та інші країни) цей термін як окремо, так і у поєднанні з іншими словами (типу “висока кваліфікація”, “рівень фахової кваліфікації”) використовується у розумінні позначення сукупності набутих знань і вмінь, абсолютно необхідних для виконання певної роботи, (замінюючи термін “компетентність”).

• **КВАЛІФІКАЦІЇ /ДИПЛОМИ/ЗВАННЯ/СТУПЕНІ** (англ. *higher education qualifications*, пол. *kwalfikacje /dyplomy/ tytuly/stopnie* – документи, що засвідчують успішне виконання певних програм навчання і/чи фахової підготовки на основі освітніх стандартів.

• **КВАЛІФІКОВАНИЙ УЧИТЕЛЬ** (англ. *qualified teacher*, пол. *nauczyciel wykwalifikowany*) – учитель, який отримав необхідну підготовку, засвідчену кваліфікаційним документом. У відповідних освітніх нормативно-правових документах європейських країн вказано на вимогу обов'язкової вищої освіти (не нижче рівня магістра) для всіх педагогів, у тому числі вчителів початкових класів і вихователів дитячих садків.

КВОРУМ (англ. *quorum*, пол. *kworum*) – визначена правовим чином мінімальна кількість присутніх на зібранні для прийняття правомочних рішень.

КВОТА (англ. *quota*, пол. *kwota*) – частка, частина, визначена припустима норма (напр. прийому студентів та ін.).

КЕРОВАНІ ВПРАВИ (англ. *guided practice*, пол. *ćwiczenia pod kierunkiem*) – робота, яку задано учням і яку вони мають виконувати під наглядом учителя.

КЕРІВНИЦТВО (англ. *leadership*, пол. *kierownictwo*) – здійснення впливу на людей і налагодження з ними міжособистісних стосунків з метою виконання завдань, які стоять перед організацією.

КЛАСИФІКАЦІЯ (англ. *classification*, пол. *klasyfikacja*) – 1. Розподіл предметів за спільними ознаками з утворенням певної системи класів даної сукупності предметів; 2. Дія по групуванні предметів, які мають подібні характеристики.

• **КЛАСИФІКАЦІЯ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ** (англ. *classification of pupils' achievements*, пол. *klasyfikacja osiągnięć uczniów*) – цілорічна або періодична оцінка досягнень учнів зі всіх навчальних предметів. Підставою цієї оцінки є результати систематичної перевірки вчителями досягнень й успішності учнів під час навчального року.

КЛАСНИЙ КЕРІВНИК (англ. *form-master, class-teacher*, пол. *wychowawca klasy*) – учитель, який відповідає за координацію та проведення виховної роботи у довіреному йому класі. До його основних завдань належать: вивчення всіх учнів класу та їх домашніх умов, нагляд за поведінкою, суспільно-моральним та культурним “лицем”, здоров’ям учнів, формування позитивного ставлення до навчання, організація допомоги та опіки в окремих випадках.

КЛАСНІ (НЕФОРМАЛЬНІ) НАРАДИ (англ. *classroom meetings*, пол. *spotkania klasowe /nieformalne narady*) – спосіб підтримування ладу в класі шляхом проведення вчителем неформальних зустрічей з учнями для вільного обговорення проблем і негараздів з метою їх подолання.

КЛАСНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ (англ. *classroom tasks*, пол. *zadania dydaktyczne*) – робота учнів у класі для отримання нових знань, формування вмінь і навичок.

КЛІМАТ КЛАСУ (англ. *classroom climate*, пол. *klimat społeczny klasy*) – загальна атмосфера чи етос класу як результат поєднання інституційних і внутрішніх впливів й взаємодій.

КЛЮЧ (англ. *key*, пол. *klucz*) – правильна відповідь у тесті з кількома варіантами на вибір.

КОГНІТИВНИЙ ПРОЦЕС (англ. *cognitive process*, пол. *proces poznawczy*) – складний процес пізнання людиною оточуючого середовища, тобто сприймання, мислення і усвідомлення інформації через функціонування органів сприймання, нервової системи та розумової активності. Важливим елементом К. п. є діяльність людини, завдяки якій вона може краще пізнати властивості різноманітних об’єктів пізнання. Результатом пізнання є поняття і правила, закономірності перебігу різноманітних процесів.

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС (англ. *cognitive dissonance*, пол. *dysonans poznawczy*) – стан дискомфорту, що виникає у особи кожного разу, коли наявні два когнітивні елементи (ідеї, цінності та наміри) не узгоджуються між собою. Виникнення К. д. викликає прагнення до того, щоб його зменшити і спробувати уникнути подальшого збільшення. Прояви подібного прагнення полягають у зміні поведінки, зміні ставлення або в навмисному пошуку нової інформації та нових думок щодо судження або об'єкта, що спричинили дисонанс. Соціально-психологічна теорія К. д. розроблена амер. психологом Л. Фестінгером (1957) для пояснення змін когніцій (думок, атитюдів, переконань) як способу усунення смислових конфліктних ситуацій.

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕЛЕКТУ (англ. *intelligence quotient (IQ)*, пол. *iloraz inteligencji*) – 1. Відношення психологічного віку дитини, обмірюваного за допомогою тестів, до паспортного або хронологічному віку; 2. Кількісна оцінка рівня інтелекту людини: рівень інтелекту відносно рівня інтелекту середньостатистичної людини такого ж віку. Визначається за допомогою спеціальних тестів. Тести IQ розраховані на оцінку розумових здібностей, а не рівня знань (ерудиції) і є спробою оцінити рівень загального інтелекту. Вони розробляються так, щоб результати описувалися нормальним розподілом з середнім значенням IQ, рівним 100 і таким чином, щоб 50% людей мали IQ між 90 та 110 і по 25% – нижче 90 та вище 110. Середній IQ випускників американських ВНЗ складає 115, відмінників – 135-140. Значення IQ менше 70 переважно кваліфікується як розумова відсталість.

Поняття К. і. ввів Вільям Штерн (1912), який спрямував увагу на серйозні недоліки розумового віку, як показника в шкалах Біне. Штерн запропонував використовувати у якості показника інтелекту частки від ділення розумового віку на хронологічний. У наш час інтерес до тестів IQ зріс у багато разів, через що з'явилася велика кількість різних необґрунтованих шкал. Тому порівнювати результати різних тестів дуже важко і саме число IQ втратило інформативну цінність. Л. Виготський довів, що поточний IQ дитини мало що говорить про перспективи її подальшого навчання й розумового розвитку.

КОЕФІЦІЄНТ КОРЕЛЯЦІЇ (англ. *correlation coefficient*, пол. *współczynnik korelacji*) – параметр зв'язку чи узгодження між двома чи більше змінними, значення якого лежать у межах +1,00 і -1,00.

КОЛЕДЖ (англ. *college*, пол. *szkoła wyższa, kolegium*) – 1. Частина університету чи незалежний заклад аналогічного рівня з програмами принаймні бакалаврського типу; 2. Вищий або середній навчальний заклад у Великій Британії, США, Австралії та деяких інших країнах, зокрема останнім часом в Україні; 3. *Коледж* – неповна середня школа в деяких європейських країнах (напр. у Франції, Бельгії), а також країнах Африки та Азії.

КОЛОКВІУМ (англ. *oral examination*, пол. *kolokwium*) – різновид заліку у вищій школі, який становить основу часткового або повного зарахування даної навчальної дисципліни. Досить часто к. пов'язаний із зарахуванням практичних та семінарських занять. У деяких країнах (Польщі) найскладнішим колоквіумом є к. хабілітаційний (перед захистом докторської дисертації).

КОМПАКТНИЙ ДИСК (*compact disc (CD)*), пол. *plyta kompaktowa*) – оптичний диск у вигляді тонкого кружка з металізованою поверхнею, захищеною прозорим шаром. Містить дуже велику кількість інформації у цифровому запису (текст, малюнки, звук тощо), яка зчитується променем лазера.

КОМПЕТЕНТНОСТІ (англ. *competencies*, пол. *kompetencje*) – 1. Загальні або ключові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опорні знання. Компетентності передбачають: спроможність особистості сприймати і відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок; 2. Сукупність доступних для вимірювання чи оцінювання знань, умінь і навичок, набутих у закладах освіти чи поза ними і необхідних на робочому місці на рівні встановлених вимог (стандартів) до даної праці; а також здібності відповідально виконувати обов'язки та знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, використовувати знання й вміння в нових умовах та іншій робочій обстановці; 3. Спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, яких набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від контексту (від ситуації), проблеми, характерні для певної сфери діяльності; 4. Міра можливості підготовленого спеціаліста виконувати роботи, що відповідають даній кваліфікації.

Єдиної структури стандартів професійних компетентностей не існує, однак система професійної підготовки повинна вміщувати інформацію за наступними пунктами:

- що особа, яка навчається, повинна знати і/або вміти робити;
- критерії ефективності виконання роботи;
- ситуації, в яких ефективність роботи повинна бути продемонстрована.

• **КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ** (англ. *key competencies*, пол. *kompetencje kluczowe*) – знання, вміння, навички, взаємовідносини, цінності та ін. чинники, що становлять особистісні та суспільні аспекти життя й діяльності людини і від яких залежить особистий та суспільний прогрес. Виділяють такі групи ключових компетентностей:

- *соціальні*, пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості;
- *мотиваційні*, пов'язані з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором;
- *функціональні*, пов'язані зі сферою знань, вмінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом.

Ключові компетентності для навчання впродовж життя складають:

1. Фундаментальні навички рахування та письма;
2. Базові компетентності в галузях математики, природничих наук та технологій;
3. Іноземні мови;
4. Інтерактивні навички та використання технологій;

5. Уміння навчатися;
6. Соціальні навички;
7. Підприємницькі навички;
8. Загальна культура.

• **ПРЕДМЕТНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ** (англ. *subject-matter competencies*, пол. *kompetencje przedmiotowe*) – компетентності, які можливі в контексті передачі знань і незалежному оперуванні знаннями та їх критичним відбиттям.

• **ОСОБИСТІСНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ** (англ. *personal competencies*, пол. *kompetencje osobowościowe*) – розвиток індивідуальних здібностей і талантів, обізнаність у власних сильних та слабких сторонах, здатність до самоаналізу, динамічні знання.

• **СОЦІАЛЬНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ** (англ. *social competencies*, пол. *kompetencje społeczne*) – здатність брати на себе відповідальність, співпраця, ініціатива, активна участь, динамічні знання. Це поняття також передбачає відкритість до світу та відповідальність за навколишнє середовище, вміння працювати в команді (що охоплює традиційне поняття робочої етики) та здатність спілкуватися.

• **МЕТОДОЛОГІЧНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ** (англ. *methodological competencies*, пол. *kompetencje metodologiczne*) – гнучкість, самоспрямоване навчання, здатність до незалежного розв'язання проблем, самовизначення. М. к. є вимогою для розвитку предметних компетентностей.

• **ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ** (англ. *professional pedagogical competence*, пол. *fachowo-pedagogiczna kompetencja*) – поінформованість учителя про знання, уміння, навички та їх нормативні ознаки, які необхідні для його праці; знання психолого-педагогічних основ реальної педагогічної діяльності відповідно до її нормативних еталонів.

• **ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ** (англ. *civilizational competencies*, пол. *kompetencje cywilizacyjne*) – комплекс знань, умінь і навичок, який набувається у школі та поза нею. Виділяють насупні групи компетентностей:

- **ринкова культура** (англ. *market culture*, пол. *kultura rynkowa*) – заповзятливість, відповідальність, культ праці у поєднанні з гордістю за її результати;

- **правова культура** (англ. *legal culture*, пол. *kultura prawna*) – шанування законів та їх виконання, повага до свободи і рівності;

- **демократична культура** (англ. *democratic culture*, пол. *kultura demokratyczna*) – особиста автономія та мобільність, громадянська активність, повага до основних конвенцій, принципів парламентської демократії;

- **культура діалогу** (англ. *culture of dialog*, пол. *kultura dialogu*) – толерантність, повага до плюралізму, знання іноземних мов та інших культур, вміння цивілізовано відстоювати власну позицію перед опонентами;

- **організаційна культура** (англ. *organizational culture*, пол. *kultura organizacyjna*) – знання основ праксеології, раціонального адміністрування, повага до власного та чужого часу;

- **технологічна культура** (англ. *technological culture*, пол. *kultura technologiczna*) – навички безпечної та ефективної діяльності у сучасній техносфері, критичне відношення до неї, вміння прогнозувати події;

- **екологічна культура** (англ. *ecological culture*, пол. *kultura ekologiczna*) – знання і використання законів екології, вміння співіснувати в біосфері, зберігати й облагороджувати її. Основою формування Е. к. є реалізація тріади “екологічне виховання – екологічне навчання – екологічна освіта”. Головним є усвідомлення необхідності збереження оптимального для життя середовища, яким є планета Земля;

- **культура щоденного життя** (англ. *culture of daily life*, пол. *kultura życia codziennego*) – знання валеології, турбота про естетику свого оточення, навички безконфліктної поведінки.

• **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ** (англ. *socio-psychological competence*, пол. *kompetencje społecznie-psychologiczna*) – сукупність спеціальних комунікативних, перцептивних й інтерактивних знань і умінь особистості, що дає змогу орієнтуватись у соціальних ситуаціях, приймати правильні рішення і забезпечувати ефективну взаємодію у міжособистісних стосунках.

НАВЧАННЯ НА ОСНОВІ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ (англ. *competency-based learning*, пол. *nauczanie ukierunkowane na kształcenie kompetencji*) – навчання, яке зорієнтовано на розвиток практичних умінь і можливостей.

КОМПЛЕКС ВИДАВНИЧИЙ (англ. *Desktop Publishing (DTP)*, пол. *pulpit wydawniczy*) – професійний розподіл тексту та графіки; комплект устаткування на основі комп'ютера для повної підготовки друкованого видання (напр. журналу або книги).

КОМУНІКАЦІЯ (англ. *communication*, пол. *komunikowanie się*) –

1. Фундаментальна ознака людської культури, яка полягає в інтенсивному взаємодіяванні людей на основі обміну різного роду інформацією;
2. Взаємозв'язки та взаємодія суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності, зокрема для здійснення освіти, навчання;
3. Обмін інформацією; 4. Спілкування; зв'язок; 5. Порозуміння.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ /КОМУНІКАТИВНІСТЬ (англ. *sociability*, пол. *komunikatywność*) – 1. Риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість; 2. Готовність і вміння легко встановлювати, підтримувати і зберігати позитивні контакти у спілкуванні та взаємодії з оточуючими людьми; здатність, схильність до комунікації, до встановлення контактів і зв'язків. К. є однією із визначальних навичок успішної соціальної взаємодії, що стосується як професійних, так і особистісних стосунків.

КОМУНІКАТИВНИЙ БАР'ЄР (англ. *communication barrier*, пол. *bariera komunikatywna*) – психологічні перешкоди, які виникають на шляху отримання адекватної інформації. Умовно бар'єри комунікації поділяють на внутрішні і зовнішні. До зовнішніх бар'єрів відносяться фізичні (перешкоди, що виникають у матеріальному середовищі комунікацій), організаційні та часові (комунікативні перешкоди, що виникають внаслідок нестачі часу або простору

для здійснення повноцінної комунікації). До внутрішніх бар'єрів відносяться особистісні (породжувані людськими емоціями, системами цінностей і ставленням до співрозмовника), фонетичні (пов'язані з невиразністю, нерозбірливістю, швидкістю мовлення), семантичні (внаслідок неправильного розуміння значення символів), стилістичні (пов'язані з невмінням структурувати інформацію), невербальні (внаслідок неправильного використання або розуміння невербальних символів).

КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ (англ. *communication potential*, пол. *potencjał komunikacyjny*) – 1. Притаманні особистості об'єктивні і суб'єктивні можливості, які реалізуються як свідомо, так і стихійно, є внутрішнім резервом людини. К. п. утворюють: комунікативні можливості, комунікативні стилі, які можуть бути використані особистістю в конкретній формі спілкування; 2. Психологічні властивості і можливості, набуті завдяки взаємодії з іншими людьми; комунікативні можливості подальшого розвитку.

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР (англ. *communication space*, пол. *przestrzeń komunikacyjna*) – соціально-психологічне середовище, в якому можливе формування адекватної комунікативної моделі спілкування. Організація К. п. виступає особливою знаковою системою, несе смислове навантаження як компонент комунікативної ситуації.

КОМП'ЮТЕРНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ (англ. *computer-managed education* – 1. *Komputerowy system zarządzania edukacją*; 2. *Komputeryzacja kształcenia* – 1. Впровадження сучасних методів переробки даних за допомогою комп'ютерів в управління освітою; 2. Комп'ютеризація навчання – впровадження і використання у навчальному процесі комп'ютерної техніки.

КОМП'ЮТЕРНЕ ДОПОМІЖНЕ НАВЧАННЯ (англ. *computer-assisted instruction*, пол. *nauczanie wspomagane komputerowo*) – навчання із використанням комп'ютерів.

КОМП'ЮТЕРНЕ УСТАТКУВАННЯ (англ. *hardware*, пол. *sprzęt komputerowy*) – “тверда” частина електронного комп'ютерного обладнання (процесорний блок, дисплей, принтери та ін.).

КОМП'ЮТЕРНА ОПЕРАЦІЙНА СИСТЕМА (англ. *Disk Operating System (DOS)*, пол. *komputerowy system operacyjny*) – перша розповсюджена операційна система в персональних комп'ютерах. Мала два різновиди, а саме: PC-DOS (які використовувалися у фірмі IBM) та MS-DOS (фірми Microsoft).

КОНГРУЕНТНІСТЬ (англ. *congruence*, пол. *kongruencja*) – 1. Динамічний стан, в якому людина найбільш вільна і автентична собі, не відчуває потреби у використанні психологічних захистів, щоб приховувати реальність. 2. У межах клієнт-центрованого підходу в психотерапії – одне з умов ефективного психотерапевтичного контакту (поряд з емпатією і безоціночним позитивним прийняттям).

КОНВЕНЦІЯ (англ. *convention*, пол. *konwencja*) – міжнародна дво- або багатостороння умова. К. може бути відкрита або закрита для тих країн, які не брали участі в її розробці.

• **КОНВЕНЦІЯ ПРАВ ДИТИНИ** (англ. *The Convention on the Rights of the Child*, пол. *Konwencja Praw Dziecka*) – документ був затверджений ЮНЕСКО в 1989 р. і є міжнародним трактатом. Цей документ країни самостійно включають до державних законів та правових актів.

• **ЛІСАБОНСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ** (англ. *Lisbon Recognition Convention*, пол. *Konwencja Lizbońska o uznaniu kwalifikacji*) – Міжнародна конвенція Ради Європи “Про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні”, що розроблена спільно з ЮНЕСКО, прийнята в 1997 р. у Лісабоні, запроваджена в 1999 р. і стосувалася визнання академічних ступенів і кваліфікацій вищої освіти. Конвенція встановлює, що ступені (кваліфікації) і періоди навчання мають визнаватися, якщо інституціями, відповідальними за визнання, не встановлено суттєвих відмінностей. Лісабонська конвенція з визнання слугує важливим інструментом Болонського процесу та Європейського простору вищої освіти.

КОНГРЕС (англ. *congress*, пол. *kongres, zjazd, zgromadzenia*) – 1. З’їзд, нарада (переважно міжнародні); 2. Законодавчий орган (парламент) у США й більшості південноамериканських країн; К. у деяких країнах – назва політичних партій і організацій.

КОНДИЦІЯ /УМОВА, ПОЛОЖЕННЯ (англ. *condition*, пол. *warunek, stan, położenie*) – 1. Угода, договір; 2. Чинник, обставина, яка уможлиблює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; 3. Обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; 4. Правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; 5. Сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь; 6. Умовлення; 7. Норми, стандарти, якість, сорт, яким має відповідати продукція за умовами договору.

КОНКУРЕНЦІЙНА СТРУКТУРА ЦІЛЕЙ (англ. *competitive goal structure*, пол. *rywalizacyjna struktura celów dydaktycznych*) – явище, яке спостерігається тоді, коли деякі учні вважають себе здатними досягнути визначених цілей, а решту учнів – нездатними.

КОНКУРС (англ. *competition*, пол. *konkurs, rywalizacja, współzawodnictwo*) – 1. Змагання з метою виявлення найкращого з учасників або найкращого з того, що надіслане на огляд; 2. Відбір претендентів на заміщення деяких посад.

• **КОНКУРСНИЙ ЕКЗАМЕН** (англ. *competitive examination*, пол. *egzamin konkursowy*) – екзамен як умова зарахування до навчального закладу, обрання на якусь посаду з-поміж багатьох претендентів.

КОНСЕНСУС (англ. *consensus*, пол. *konsensus, zgoda, jednomyślność*) – досягнення повної згоди; прийняття рішень зі складних питань учасниками нарад, конференцій тощо шляхом обговорення і взаємної поступливості.

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ (АНАЛІЗ ЗМІСТУ) (англ. *content analysis*, пол. *analiza treści*) – метод систематизованої фіксації одиниць змісту в досліджуваному матеріалі; дослідження змісту навчального курсу чи програми для встановлення рівня її повноти та узгодженості.

У методичному аспекті контент-аналіз використовується у трьох якостях:

- як основний метод для отримання важливої інформації про досліджуване явище;
- як паралельний метод у використанні з іншими;
- як допоміжний метод або процедура обробки даних, отриманих при інших дослідженнях.

КОНТРОЛЬ (англ. *control*, пол. *kontrola*) – процес накопичення даних про учнів і класи для вирішення питання про те, як необхідно навчати.

• **КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ** (англ. *quality control*, пол. *kontrola jakości*) – процес оцінювання якості, який сфокусований на вимірюванні якості вищого навчального закладу або освітньої / навчальної програми. К. я. включає певний набір методів, процедур, інструментів, які використовуються для визначення відповідності якості встановленим стандартам. Ключовим елементом К. я. є система доказів правильності оцінки якості.

• **КОНТРОЛЬНА РОБОТА** (англ. *assignment*, пол. *praca kontrolna*) – письмова чи інша за формою робота, подана учнем на перевірку і оцінювання.

КОНФЕРЕНЦІЯ (англ. *conference*, пол. *konferencja, narada*) – збори, нарада представників держав, наукових, громадських, навчальних та інших організацій для обговорення певних питань.

КОНФЕРЕНЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ РЕКТОРІВ (англ. *Conference of European Rectors (CRE)*, пол. *Konferencja Rektorów Europejskich*) – постійно діюча при Раді Європи комісія ректорів європейських університетів країн-членів.

КОНФЛІКТ (англ. *conflict*, пол. *konflikt*) – 1. Зіткнення сторін, думок, сил; 2. Зіткнення особистостей, їх ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня, прагнень, а також якнайвище загострення протиріч, що пов'язані з гострим емоційним переживанням; 3. Актуалізовані протиріччя, зіткнення протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії або опонентів; 4. Внутрішньоособистісне переживання при зіткненні на індивідуально-психологічному рівні конкуруючих або несумісних потреб, мотивів, інтересів, цінностей або протиборство двох полярних частин особистості, одна з яких може бути неусвідомленою; 4. Ситуація, в якій людина відчуває суперечливі почуття або імпульси. Розрізняють чотири типи конфліктів: внутрішньо-особистісні (інтраперсональні); міжособистісні (інтерперсональні); внутрішньогрупові (інтрогрупові); міжгрупові (інтергрупові). Зовнішній К. розвертається між індивідом і окремими аспектами зовнішнього миру; внутрішній К. – боротьба між несумісними силами або структурами в середині психіки.

КОНФОРМІЗМ (англ. *conformism*, пол. *konformizm*) – 1. Подібний, згідний; 2. Пристосовництво, пасивне прийняття існуючого порядку думок, відсутність власної позиції, безпринципне й некритичне проходження будь-якому зразку, що володіє найбільшою силою тиску.

КОНЦЕПТ (англ. *concept*, пол. *concept*) – 1. План, проект, схема чого-небудь; 2. Розуміння; 3. Організація знань і досвіду в концепції, елементи яких мають спільні атрибути.

• **КОНЦЕПЦІЯ** (англ. *conception*, пол. *koncepcja*) – 1. Ідея, задум, проект, підхід, розуміння, обдуманий план дій; 2. Система доказів певного положення, узагальнена система поглядів на те чи інше явище; 3. Основна ідея будь-якої теорії.

• **КОНЦЕПТУАЛЬНЕ НАВЧАННЯ** (англ. *concept teaching*, пол. *nauczanie pojęć*) – різновид навчання з акцентуванням допомоги учням у тому, як створювати і називати важливі поняття, категорії і явища.

КОН'ЮНКТИВНЕ ПОНЯТТЯ (англ. *conjunctive concept*, пол. *pojęcie konjunkcyjne*) – поняття з приналежними до одного класу й однаковими рисами з дотриманням постійних правил регулювання структури.

КОРЕЛЯЦІЯ (англ. *correlation*, пол. *korelacja*) – 1. Співвідношення, відповідність, взаємозв'язок предметів або понять; 2. Залежність між явищами або величинами, що не має чіткого функціонального характеру (у математичній статистиці).

• **КОРЕЛЯЦІЯ В НАВЧАННІ** (англ. *correlation of teaching material*, пол. *korelacja w nauczaniu*) – поєднаний між собою зміст із різних навчальних предметів та створення інтегрованих систем змісту цих предметів. К. сприяє трансляції знань з одного навчального предмету до інших, активізує і розвиває наукове мислення, дозволяє зрозуміти, у чому полягає багаторазове (теоретичне і практичне) застосування знань.

КОРЕСПОНДЕНТНЕ НАВЧАННЯ (англ. *correspondence education /study*, пол. *kształcenie korespondencyjne*) – один із різновидів дистанційного навчання (учіння).

КРАЇНИ ТРЕТЬОГО СВІТУ (англ. *Third World Countries*, пол. *Państwa trzeciego świata*) – назва, прийнята в ООН в 1955 р. Стосується держав із економічно слаборозвинених регіонів. Сюди входять країни Африки, Латинської Америки та Азії.

Частіше вживається “**країни, що розвиваються**” (англ. *developing countries*, пол. *kraje rozwijające się*).

КРЕАТИВНІСТЬ (англ. *creativity*, пол. *kreatywność*) – 1. Здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. К. вимірюється по показниках продуктивності, рухливості, оригінальності рішення, творчого мислення; 2. Сутність якостей психіки, що забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особи, засоби до створення чогось якісно нового. К. проявляється готовністю до новаторства, нестандартних думок і рішень.

• **ПЕДАГОГІЧНА КРЕАТИВНІСТЬ** (англ. *pedagogical creativity*, пол. *kreatywność pedagogiczna*) – внутрішня передумова творчої педагогічної діяльності, що полягає у творчій активності вчителя і не стимулюється ззовні.

КРЕДИТ (англ. *credit*, пол. *kredyt*) – умовна одиниця вимірювання “вартості” якоїсь складової навчальної програми чи окремої дисципліни (курсу), виконаної студентом під час навчання. К. є обліковою одиницею, яка включає три академічні години навчальних занять та самостійної роботи в навчальному тижні протягом навчального семестру (або тиждень навчання).

КРИЗА (англ. *crisis*, пол. *kryzys*) – перехідний вік у психічному розвитку дитини, протягом якого відбувається цілісна зміна особистості дитини. К. виникає при зміні стабільних віків, характеризується відмиранням колишніх форм взаємодії з навколишніми й формуванням нової соціальної ситуації розвитку. Наявність К. вважається нормою розвитку.

КРИТЕРІЇ (англ. *criteria*, пол. *kryterie*) – 1. Мірила, які слугують основою для оцінки; стандарт чи норма (напр. умінь і знань); 2. Контрольні показники, що визначають досягнення намічених цілей і/або стандартів. К. описують особливості вимог та умов, які повинні виконуватися (з метою досягнення стандарту) і забезпечити кількісну і якісну основу при виставленні підсумкової оцінки.

• **КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ** (англ. *criteria of effectiveness*, пол. *kryterie efektywności*) – виміри або контрольні показники, які застосовуються для оцінки досягнення стандартів ефективності. К. е. , як якісні показники, характеристики або величини стандарту для оцінки ефективності студента показують, наскільки повно студенти відповідають очікуванням того, що вони повинні знати й уміти робити, що виражається в рівнях або балах.

• **КРИТЕРІАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ** (англ. *criterion-referenced grading*, пол. *ocenianie kryterialne*) – оцінювання учнів шляхом застосування попередньо встановлених детальних і об'єктивних критеріїв.

• **КРИТЕРІАЛЬНИЙ ТЕСТ** (англ. *criterion-referenced test*, пол. *test sprawdzający /kryterialny*) – інструмент вимірювання досягнень учня за попередньо встановленими критеріями чи стандартами.

КРИТИЧНА САМООЦІНКА (англ. *critical self-evaluation*, пол. *krytyczna samoocena*) – спроба об'єктивного самооцінювання на основі певних, інколи завищених, критеріїв чи показників.

КСЕРОГРАФІЯ (англ. *xerography*, пол. *kserografia*) – спосіб фотографічного відтворення зображення, заснований на перетворенні променевої енергії на електричну.

КУЛЬТУРА (ЕТОС, ЗВИЧАЇ) ШКОЛИ (англ. *school culture /erthos, tone, community*, пол. *kultura (etos, obyczajowość) szkoły*) – способи сприйняття і розуміння суспільних та інших актів усіма учасниками шкільного життя (включаючи переконання, цінності, постави).

• **КУЛЬТУРНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ** (англ. *cultural pluralism*, пол. *pluralizm kulturowy*) – визнання в суспільстві цінностей багатокультурності зі створенням умов збереження і розвитку свого культурного спадку меншинами.

КУРІКУЛУМ (НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА) (англ. *curriculum*, пол. *curriculum /program nauczania*) – 1. Цілісний спосіб реалізації освітньої політики, що включає ціль, зміст, методи і засоби навчання; 2. Педагогічний термін, який отримав популярність спочатку в США, а потім в Західній Європі, протиставлений до традиційного – плану навчання. Поняття К. асоціюється з науковим підходом до реформи цілей, змісту і методів організованого навчання в школі. Цілі описуються як успіхи учня в навчанні, які можна перевірити і виміряти. Більш конкретизовано й точно цілі визначаються у відповідній

таксономії, підпорядкованій змісту навчання. Суттєвою рисою цього поступу є операціоналізація діяльності вчителя і учнів. В останні роки процедура, пов'язана із К., піддається критиці за формалізацію навчального процесу, в якому не вистачає емоційності, формування у школярів світогляду та системи цінностей.

Л

ЛАБІЛЬНІСТЬ (англ. *lability, instability*, пол. *labilność*) – 1. Гнучкість, нестійкість; 2. Одна з основних властивостей нервової системи, що характеризує швидкість виникнення та припинення процесу збудження. Л. психіки дає можливість швидкого переключення психічних функцій людини з одного виду діяльності на інші. Л. становить нервову основу формування нових навичок.

ЛЕКСИКОН (англ. *lexicon*, пол. *leksykon*) – тип словника, подібного до енциклопедії. Зміст лексикону складається із зіставлення термінів, що стосуються певних галузей знань (переважно в алфавітному порядку), одночасно з їх поясненнями.

ЛЕКЦІЯ (англ. *lecture*, пол. *wykład*) – систематичний та послідовний усний виклад навчального матеріалу, великого за обсягом та складного за логікою побудови. Л. є традиційною формою занять у вищій школі.

До лекції у вищій школі ставиться ряд загальних дидактичних вимог: 1. Зміст має відповідати робочій навчальній програмі, відображати новітні досягнення науки; 2. Мають реалізовуватись вимоги дидактичних принципів навчання (науковості, систематичності і послідовності, свідомості, активності й самостійності, наочності, зв'язку змісту навчального матеріалу з професійною діяльністю, доступності, емоційності); 3. Має бути забезпечена логічно доцільна структура лекції відповідно до змісту навчального матеріалу; 4. Л. має сприяти активізації мисленнєвої діяльності студентів з метою їх інтелектуального розвитку; 5. У Л. доцільно виокремлювати певні компоненти змісту для самостійного опрацювання студентами з належним методичним забезпеченням.

ЛІДЕР (англ. *leader*, пол. *lider*) – 1. Член групи, за яким всі інші члени групи визнають право приймати відповідальні рішення в значимих ситуаціях, що торкаються їх інтересів і визначають напрям й характер діяльності всієї групи; 2. Найбільш авторитетна особистість, що реально відіграє центральну роль в організації спільної діяльності та регулюванні взаємин у групі.

У психології існують різні класифікації лідерів:

- 1) за змістом діяльності (лідер-натхненник і лідер-виконавець);
- 2) за характером діяльності (лідер універсальний та лідер ситуативний);
- 3) за спрямованістю діяльності (лідер емоційний та лідер діловий).

ЛІНЬ, ЛІНОЩІ (англ. *laziness*, пол. *lenistwo*) – небажання до праці, неробство, млявість.

ЛІНІЙНЕ ПЛАНУВАННЯ (англ. *rational-linear planning*, пол. *planowanie liniowe*) – послідовне планування навчання (чи інших дій) за ланцюжком *мета – структура – зміст – методи – контроль – результати*.

ЛІСАБОНСЬКА СТРАТЕГІЯ (англ. *Lisbon Strategy*, пол. *Strategia Lizbońska*) – ініційована Європейським Союзом (2000) стратегія із підвищення конкурентоспроможності, зокрема через створення Європейського дослідницького простору з метою розвитку суспільства й економіки, що базуються на знаннях.

ЛІЦЕНЗІЯ (англ. *licence*, пол. *licencja*) – документ, отримання якого надає фізичній чи юридичній особі право діяльності у визначеній сфері на вказаний період часу.

• **ЛІЦЕНЗУВАННЯ** (англ. *licensing*, пол. *licencjonowanie*) – процес, за яким урядовий орган надає офіційний дозвіл:

- 1) освітнім /навчальним програмам на реалізацію до отримання акредитації;
- 2) закладам освіти для виконання конкретних функцій.

У практиці вищої школи Л. – це процедура визнання уповноваженим органом спроможності вищого навчального закладу розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти, відповідних ступенів і кваліфікацій згідно із вимогами стандартів вищої освіти та державними вимогами щодо кадрового, науково-методичного й матеріально-технічного забезпечення.

ЛОКАЛІЗАЦІЯ (англ. *localization*, пол. *lokalizacja*) – 1. Розміщення; 2. Обмеження місця дії того чи іншого явища, процесу певними просторовими межами.

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ (англ. *human capital*, пол. *kapitał ludski*) – концепція, відповідно до якої людські знання, здібності, уміння, соціальні навички й відносини являють собою дуже цінні активи організації і, перебуваючи в такій ролі, вони можуть згодом підвищувати чи знижувати свою цінність залежно від того, як ними керують. Формування Л. к. розуміється як знання, вміння, здібності та інші (вроджені) людські атрибути, які покращують створення індивідуального, суспільного й економічного добробуту, здійснюються через освіту і удосконалення. Аналіз цього процесу може здійснюватися на основі суспільного діагнозу щодо освітньої активності людей, яка розуміється як користування освітніми послугами в межах школи. До основних сфер вкладів у людину відносяться: освіта, професійна освіта, охорона здоров'я, народження і виховання дітей та ін. Освіта і професійна підготовка, які збагачують людину знаннями та вміннями, збільшують обсяг Л. к. Народження і догляд за дітьми – відтворюють Л. к. у наступному поколінні.

Л. к. розрізняється за наступними рівнями:

- *особистісний* (знання, навички, інші продуктивні характеристики, які людина здобула шляхом освіти, професійної підготовки, практичного досвіду з використанням природних здібностей і завдяки яким вона може надавати виробничі послуги іншим людям. На цьому рівні Л. к. можна порівняти з іншими видами особистої власності (майно, гроші, цінні папери), що є приватним капіталом);

- *мікроекономічний* (сукупна кваліфікація й продуктивні здібності працівників підприємства, а також здобутки підприємства у справі ефективної організації праці. На цьому рівні Л. к. асоціюється з виробничим та комерційним капіталом підприємства, бо прибуток отримується від ефективного використання всіх видів капіталу);

- *мезоекономічний /макроекономічний* (накопичені вкладення регіону/країни в такі характеристики населення, як рівень освіти, професійної підготовки та компетентності, здоров'я, моральності, є суттєвою частиною національного багатства країни. Такий Л. к. називається регіональним /національним. Він включає в себе всю суму Л. к. усіх підприємств та громадян регіону/ держави так само, як і національне багатство включає багатство всіх громадян і всіх юридичних осіб).

Головними джерелами розвитку Л. к. становлять всі три сегменти освіти: формальної, неформальної та інформальної.

Нині частка Л. к. у розвинених країнах складає дві третини національного багатства. У США – 76%, у Західній Європі – 74 %, у Росії – 50%. В Україні цей показник поки що 20%.

ЛЮДСЬКІ ВІДНОСИНИ (англ. *human relations*, пол. *stosunki ludskie*) – у широкому значенні це поняття стосується взаємин людей за наявності всіх типів соціальних ситуацій, у яких через взаємні дії вони прагнуть досягти певної мети. Концепція може бути застосована до ситуацій, у яких беруть участь дві людини, що прагнуть створити щасливе та продуктивне спільне життя, а також до ситуацій, у яких беруть участь організації (напр. комерційні фірми чи школи) та цілі суспільства.

М

МАГІСТР (англ. *master*, пол. *magister*) – академічний ступінь, який присвоюється в багатьох європейських країнах випускникам (повного академічного курсу) університетів та інших вищих навчальних закладів. Магістр повинен засвідчити належну підготовку до аналітично-пошукової діяльності.

- **Master of Arts (MA)** – академічний ступінь, який надається після закінчення студій (вищих шкіл) другого ступеня на гуманітарних факультетах (у Великобританії).

- **Master of Science (M. Sc.)** – академічний ступінь, який надається після закінчення вищих шкіл другого ступеня на природничо-математичних факультетах (у Великобританії).

- **Master of Business Administration (MBA)** – академічний ступінь, який надається після закінчення вищих шкіл другого ступеня у сфері управління підприємствами.

- **Master of Philosophy (M.Phil.)** – академічний ступінь, який надається після закінчення вищих шкіл другого ступеня з філософських наук (у Великобританії).

МАРГІНАЛ (англ. *outcast*, пол. *marginal*) – 1. Той, хто втратив колишні соціальні зв'язки і не пристосувався до нових умов життя (зазвичай йдеться про представників національних меншин, мігрантів, вихідців із сільської місцевості); 2. Людина, яка не визнає загальноприйняті норми і правила поведінки; 3. Представник специфічних субкультур, політичних течій, релігій тощо.

• **МАРГІНАЛІЗАЦІЯ** (англ. *marginalization*, пол. *marginalizacja*) – 1. Процес соціального падіння /деградації або знаходження у невисокому і заздалегідь програшному соціальному статусі; 2. Процес утрати суспільного значення або впливу на перебіг подій; 3. Пересування з центральних позицій на периферійну.

М. може набувати форму деградації або добровільної втечі. Напр., у ситуації безробіття маргіналізація може призвести до девіації (надмірного вживання алкоголю, наркотиків та ін.).

Зазвичай М. призводить до матеріального зубожіння, навіть до зникнення маргіналізованих груп. Розрізняють особисту, громадську і глобально-структурну маргіналізацію.

Категорія маргіналізації була впроваджена американським соціологом Р. Парком з метою виявлення соціопсихологічної неадаптації мігрантів до умов міського середовища. У такій ситуації виявляються так звані “культурні гібриди”, балануючі між домінуючою в суспільстві групою, що повністю ніколи не приймає маргіналів, і групою, з якої вони виділилися.

МАРКЕРИ (англ. *verbal signposts*, пол. *markery*) – вербальні чи інші позначки вчителя, які він застосовує для попередження учнів про особливу важливість подальшої інформації чи для привернення їхньої уваги; письмове приладдя з товстим стержнем, просякнутим спеціальною фарбою, за допомогою якого виділяють у тексті потрібні місця, малюють плакати тощо.

МАСМЕДІА (англ. *massmedia*, пол. *massmedia*) – сукупність засобів масової інформації; важливий чинник формування громадської думки і регулювання суспільного життя.

МЕДІА (англ. *media*, пол. *media*) – різноманітні предмети та устаткування, які передають споживачам певну інформацію (повідомлення) через слова, образи і звуки. До медіа належать: преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, інтернет, кінематограф, звукозаписи і відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити і панелі, таблиці, підручники, карти, моделі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку. Усім цим засобам притаманні якості, що їх об'єднують – звернення до масової аудиторії, доступність багатьом людям, корпоративний зміст виробництва і розповсюдження інформації. Термін М. застосовується також до організацій, які контролюють ці технології, наприклад, телевізійних каналів або видавництв.

На початку визначення *media* стосувалось лише засобів масової інформації (*massmedia*).

- **МЕДІА ЦЕНТР** (англ. *media centre /center (amer.)*, пол. *media center*) – шкільна бібліотека, місце праці учнів (індивідуальне й групове), в якому знаходяться книги, відеокасети, комп'ютери, диски CD-ROM та інші медіа.
- **МЕДІАОСВІТА** (англ. *media education*, пол. *edukacja medialna*) – 1. Напрямок у педагогіці, представники якого виступають за вивчення учнями і студентами закономірностей масової комунікації (преси, телебачення, радіо, кіно тощо); 2. Процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, комунікативних здібностей, критичного мислення, вмінь повноцінного сприймання, інтерпретації, аналізу й оцінки медіатекстів, навчання різних форм самовираження за допомогою медіатехніки. До медіаосвіти належать: аудіовізуальна освіта, кіноосвіта, телеосвіта, радіоосвіта, мультимедіальна освіта, інтернетосвіта.

У 1990-х рр. склалися два основні підходи до організації шкільної М. – інтегрований (вивчення масової комунікації в курсі традиційних предметів) та спеціальний (впровадження нового предмету). У світовій практиці інтегрований підхід М. реалізується передусім у програмах рідної мови, літератури, суспільствознавства та ін.

- **МУЛЬТИМЕДІА** (англ. *multimedia*, пол. *multimedia*) – поняття, яке використовується у різних значеннях. Вперше воно з'явилося у 1970-х рр. як окреслена група дидактичних засобів (тексти, фільми, магнітофонні записи тощо). У 1980-х рр. – віднесено до комп'ютерних програм награвань на дисках CD. На початку 1990-х рр. термін мультимедіа почали пов'язувати із персональними (PC) комп'ютерами, означеними функціями перетворення образів і звуків. Зараз під системою мультимедіа розуміють довільну телеінформаційну систему засобів, здатних до перетворення, архівування та дистрибуції даних у вигляді звуків, рухливих образів, фотографій, комп'ютерної графіки та текстів на основі цифрового представлення. Важливим атрибутом мультимедіальної техніки є можливість прямої взаємодії користувача з системою. Ці риси має Інтернет, електронні ігри, видані на дисках CD-ROM підручники, енциклопедії, словники, каталоги.

МЕНЕДЖЕР (англ. *manager*, пол. *menedżer*) – суб'єкт, що виконує управлінські функції; спеціаліст, який здійснює управлінську діяльність в економічних і виробничих структурах; особа, котра організовує конкретну роботу певної кількості працівників, керуючись сучасними методами. Сучасний менеджер виступає в декількох іпостасях, зокрема це: 1. Управлінець, наділений владою, що керує великим колективом людей; 2. Лідер, спроможний вести за собою підлеглих, використовуючи свій авторитет, високий професіоналізм, позитивні емоції; 3. Людина, яка має певні комунікативні здібності, яка постійно встановлює контакти з партнерами і владою, успішно переборює внутрішні й зовнішні конфлікти; 4. Людина, яка наділена стратегічним мисленням, може формувати цілі, основні види діяльності та напрямки “основного удару”, визначати союзників і супротивників, власні переваги та напрямки їх використання; 5. Новатор, який розуміє роль науки в

сучасних умовах, уміє оцінити і впровадити у виробництво певий винахід або раціоналізаторську пропозицію; 6. Людина, яка має високий рівень культури, чесна, рішуча за характером і водночас розважлива. У практичному менеджменті неабияке значення набуває терпимість, розуміння, що не всі люди однакові; 7. Вихователь, котрий володіє високими моральними якостями, спроможний створити колектив і спрямувати його розвиток, сформувати організаційну культуру організації.

• **МЕНЕДЖЕР ОСВІТИ** (англ. *educational manager*, пол. *menedżer oświaty*) – 1. Професійний керівник освіти, який пройшов спеціальну підготовку з проблем теорії і практики управління; 2. Педагог, керівник освітнього закладу, який має відповідне коло повноважень й відповідальності, здібний до самостійного, творчого й одночасно ефективного вирішення педагогічних, правових, економічних, організаційних і адміністративних проблем.

Керівник стає менеджером за умови, якщо має відповідні широкі повноваження й спроможний керувати навчальним закладом:

- *самостійно* (без постійного моніторингу й розпоряджень з боку центральних органів управління);

- *творчо* (що проявляється в його інноваційній діяльності, проектуванні власних оригінальних концепцій, спрямованих на удосконалення керованого ним навчального закладу);

- *справно* (щоб освітній заклад функціонував без порушень);

- *ефективно* (щоб навчальний заклад успішно реалізував поставлені цілі).

М. о. освіти планує й приймає рішення, організує, керує і контролює людські, фінансові, матеріальні та інформаційні засоби.

Від М. о. у значній мірі залежить успішність упроваджуваних освітніх реформ, оскільки він має створювати відповідну атмосферу для стимулювання педагогів до інноваційної діяльності, до пошуку власних педагогічних концепцій.

МЕНТАЛІТЕТ, МЕНТАЛЬНІСТЬ (англ. *mentality*, пол. *mentalność*) – 1. Специфічний спосіб мислення та ставлення до суспільної дійсності особою або групою; 2. Загал поглядів, переконань та основ, специфічних для даної особи або соціальної групи. Проявляється в мислительних звичках і установках, у навичках сприйняття та емоційного життя, у поведінці й стійких цінностях, які наслідуються людьми від минулих поколінь. М. формується в залежності від середовища спілкування людини, соціальних структур, культури та традицій спільноти, яка сама їх формує. М. змінюється повільніше, ніж матеріально-предметне середовище та соціальні інститути. Розрізняють європейську, африканську, середньовічну, тоталітарну, національну, бюрократичну, дитячу та ін. м.

МЕНТОР (англ. – *mentor*, пол. *mentor*) – помічник студента в навчанні, консультант чи наставник студента чи молодого вчителя.

МЕТАПІЗНАННЯ (англ. *metacognition*, пол. *metapoznanie*) – процес нагромадження засобів для власного мислення, удосконалення пізнавальних і ментальних процесів.

МЕТАПІЗНАВАЛЬНА ТАБЛИЦЯ (англ. *thinking matrix*, пол. *tablica metapoznawcza*) – допоміжний засіб полегшення учням сприймання змісту питань і розвитку інтелектуальних можливостей.

МЕТОД (англ. *method*, пол. *metoda*) – система діяння або спосіб виконання певних скоординованих акцій, які полягають в окресленому певними правилами підборі та укладі елементів діяльності, при тому запланованими та придатними до багаторазового використання. Ця система складається із розумових та практичних способів дій, відповідно підібраних та виконуваних в окресленій послідовності. У педагогічних дослідженнях м. – це система цілісних засобів та дій для виконання даного завдання або розв’язання окресленої проблеми. Даний термін має два значення: 1. У широкому значенні означає збір положень, філософське підґрунття, парадигма виникаючих звідси способів збирання даних та їх інтерпретація; 2. У вузькому значенні означає спосіб збирання матеріалу та його інтерпретації. Такими методами є аналіз літератури з обраної теми дослідження, спостереження, збір характеристик, діагностування і прогнозування та ін. Окремі педагогічні галузі відрізняються своїм дослідницьким інструментарієм. Напр. у порівняльній педагогіці найчастіше використовується метод аналізу документів та літератури, у соціальній педагогіці – анкети, опитування, аналіз статистичних даних тощо. Значну частину знань про предмет своїх досліджень педагогіка черпає з доробку інших наук: філософії, наук про культуру, соціології, фізіології, психології, результати яких пристосовує до своїх завдань: з’ясування правильності процесів фізичного й духовного розвитку людини, зумовленість діяльності, спрямованої на навчання та удосконалення людини як члена суспільства, учасника культурних та духовних процесів. У педагогічній літературі існує велика різноманітність у трактуванні предмету та методів дослідження.

• **МЕТОД БАГАТОМІРНОЇ МАТРИЦІ** (морфологічний аналіз) (англ. *method of multidimensional matrix*, пол. *metoda wielomiarowej matrycy*) – у процесі розробки нової ідеї учням пропонується скласти матрицю, де необхідно розкрити повний перелік ознак даної ідеї або задачі (характеристики, процеси, параметри, критерії тощо).

В основі М. б. м. – принцип системного аналізу.

• **МЕТОД ВИПАДКУ** (англ. *case method*, пол. *metoda przypadku*) – 1. Спосіб дослідження, предметом якого є якийсь один приклад (предмет, особа, група), при чому накопичується різна інформація протягом тривалого часу з метою встановлення передбачених залежностей; 2. Спосіб навчання, який спирається на ґрунтовний аналіз обраного випадку, за активної участі загалу учнів або студентів. М. в. особливо популярний на медичних студіях, де полягає на розгляді конкретних випадків хвороб, їх діагнозі, етіології, терапії та профілактики; М. в. поширений на Заході під час підготовки правників, економістів, менеджерів та ін.

• **МЕТОД ДЕДУКТИВНИЙ** (англ. *deductive method*, пол. *metoda dedukcyjna*) – логічний метод, який полягає в ході думки від загального до конкретного (від

правила або закону до прикладу чи вияву). Один з головних методів викладання у школі.

- **МЕТОД ЕВРИСТИЧНИХ ЗАПИТАНЬ** – (англ. *method of heuristic questions*, пол. *metoda pytań heurystycznych*) – будь-яку задачу необхідно розглядати з різних точок зору. До ключових евристичних питань відносяться: хто? (суб'єкт), що? (об'єкт), навіщо? (мета), де? (місце), чим? (засіб), як? (метод), коли? (час).

- **МЕТОД ЗАНУРЕННЯ** (англ. *method of immersion*, пол. *metoda zanurzenia*) – метод із застосуванням елементів релаксації, навіювання та гри. Навчання методом занурення (сугестопедія) знімає з викладача відповідальність за виставлення оцінок, основний акцент припадає на переконання. Тому при використанні М. з. головним знаряддям учителя є слово.

- **МЕТОД ІНДУКТИВНИЙ** (англ. *inductive method*, пол. *metoda indukcyjna*) – логічний метод, який полягає в ході думки від конкретного до загального (від прикладу чи вияву до гіпотези чи правила). Один з головних методів викладання у школі. І. м. є полярним по відношенню до *дедуктивного методу*.

- **МЕТОД ІНЦИДЕНТУ** (англ. *incident method*, пол. *metoda incydentu*) – спрямований на подолання вікової та особистої інерційності та вироблення адекватних способів поведінки у стресових ситуаціях: у момент дефіциту інформації, часу, в аварійних обставинах.

- **МЕТОД ЛАБОРАТОРНИЙ** (англ. *laboratory method*, пол. *metoda laboratoryjna*) – метод, який ґрунтується на самостійному проведенні учнями експериментів, дослідів із застосуванням приладів, інструментів, тобто із використанням спеціального обладнання.

- **МЕТОД НАВЧАННЯ** (англ. *method of teaching*, пол. *metoda nauczania*) – 1. Знаряддя праці в руках учителя, необхідні для передачі учням знань, умінь, навичок, розвитку творчих здібностей; 2. Систематично використовуваний спосіб праці вчителя з учнями, що дає можливість досягнення цілей навчання, або випробуваний уклад свідомих дій учителя та учнів з метою сприяння розвитку передбачуваних змін в особистості учнів. Ефективність М. н. залежить від характеру діяльності вчителя та учнів, наочних та технічних засобів навчання, що сприяють або замінюють певні дії. Цінність м.н. визначається ефективністю досягнення цілей навчання.

- **МЕТОД ПРОБЛЕМНИЙ** (англ. *problem method*, пол. *metoda problemowa*) – спосіб навчання або учіння, основу якого складають розв'язання учнями (або студентами) практичних чи теоретичних проблем і завдань. Метод проблемного навчання включає наступні дії: організацію проблемних ситуацій, формулювання проблем самими учнями або вчителем, формулювання міркувань рішень (гіпотез), теоретичну або практичну чи експериментальну перевірку цих гіпотез, систематизацію та багаторазове використання новоздобутих знань.

- **МЕТОД ПРОЕКТІВ** (англ. *project method*, пол. *metoda projektów*) – 1. Навчальна система, впроваджена в американських школах та популяризована в інших країнах, зокрема в Англії. Цей метод полягає в тому, що традиційна

класно-урочна система замінюється т. зв. “проектами” як осередками навчання та праці дітей. Проекти повинні відповідати інтересам дітей та поєднувати розумову та практичну діяльність. Вирізняються 4 види проектів: продукційний (створення чогось), консумпційний (естетичне пізнання), проблемний (подолання інтелектуальних труднощів), діяльнісний (досягнення вмінь та навичок у якійсь діяльності). Однак це є не стільки метод, скільки стратегія, яка представляє велику цінність не лише у сфері розвитку розумових і практичних вмінь учнів, але також у їх соціалізації. Стимулює активність учнів, для яких школа стає більш привабливою, як місце прояву їх творчості; 2. Запланована діяльність, що передбачає досягнення поставлених завдань протягом певного періоду часу і в межах певного бюджету; 3. Навчально-практична діяльність, що має певні освітні цілі; включає дослідження та вирішення проблем, використання різних матеріалів, планується та виконується студентами та викладачами за умов, близьких до реальних.

- **МЕТОД СПРОБ І ПОМИЛОК** (англ. *trial and error method*, пол. *metoda prób i błędów*) – спосіб просування під час розв’язання абсолютно нових завдань без повного розуміння структури завдання та без зовнішньої допомоги. Шлях до розв’язання проходить переважно через ряд проб, часто цілковито хаотичних, поки якась з них не дасть очікуваний результат (за даними нейромолекулярної біології, успіх настає внаслідок формування нових мозкових структур та зв’язків як результат тривалої автономної діяльності мозку в підсвідомому режимі, що завершується “освянням”).

- **МЕТОД СПОНТАННОСТІ** (англ. *overlappingness*, пол. *metoda “mimochodem”*) – метод використання здатності вчителя до негайного розпізнавання деструктивної поведінки учнів та виправлення ситуації без перерви у веденні уроку.

- **МЕТОД СТАТИСТИЧНИЙ** (англ. *statistical method*, пол. *metoda statystyczna*) – спосіб кількісного описування масових явищ та залежності між ними, а також представлення результатів в умовному вигляді (таблиці, діаграми, схеми, кореляції, середні показники та інш.) З отриманих результатів на основі теорії ймовірностей робляться певні висновки.

- **МЕТОД ГРУПОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ** (англ. *group investigation method*, пол. *metoda badań zespołowych*) – спосіб дослідження і навчання, заснований на співпраці: учні беруть участь у визначенні теми досліджень, а потім у доведенні їх до кінця.

- **МЕТОД ЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ** (англ. *logical consequence method*, пол. *metoda logicznych konsekwencji*) – метод відмірювання покарань за деструктивну поведінку.

- **МЕТОД ОПИТУВАННЯ** (англ. *inquire method*, пол. *metoda dociekania*) – спосіб навчання через опитування, що полягає в акцентуванні допомоги учням у самопізнанні, появі навичок формування проблем і пошуків їхнього розв’язання.

- **МЕТОДОЛОГІЯ** (англ. *methodology*, пол. *metodologia*) – 1. Наука про головні підходи, принципи побудови, форми і способи пізнання та зміни

навколишнього світу; 2. Наука про методи наукової діяльності, яка охоплює способи підготовки та проведення наукових досліджень разом з опрацюванням їх результатів, побудови наукових систем та текстуального чи іншого представлення, при написанні наукових праць та ін. З огляду на сферу застосування вирізняється загальна методологія, яка займається загальними проблемами наукових методів та систем; а також окремі методології, що досліджують методи та системи окремих наук. М. тісно пов'язана із теорією пізнання (гносеологією) та епістемологією.

- **МЕТОДОЛОГІЯ ПЕДАГОГІКИ** (англ. *methodology of pedagogics*, пол. *metodologia pedagogiki*) – наука про методи наукових, діагностичних та прогностичних пошуків у сфері педагогіки. Предметом М. п. є процес пізнання навчально-виховного процесу, а також визначення принципів побудови, форм, методів і способів пізнання педагогічної діяльності. М. п. вивчає типи і рівні педагогічних досліджень у їхніх взаємозв'язках, співвідношення якісних і кількісних характеристик під час опису процесу навчання й виховання, професійної, спеціальної, морально-психологічної і психологічної підготовки, а також розглядає питання прогнозування шляхів розвитку педагогіки. Важливою функцією М. п. є розвиток її категорій, понять і термінів. У структурі М. п. виокремлюють чотири рівні: філософський, загально-науковий, конкретно-науковий і технологічний.

МЕТОДИКА (англ. *methodics*, пол. *metodyka*) – збір способів виконання якоїсь праці або стилю поступу задля досягнення мети. Для педагогіки м. – це збір інформації про методи навчання однотипного змісту. Напр., методика математики, фізики, української мови і т. д.

- **МЕТОДИКА НАВЧАННЯ, МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ** (англ. *teaching methods*, пол. *metodyka nauczania*) – практична дисципліна, що займається методами навчання окремого змісту, переважно різних предметів шкільного навчання. Методика навчання спрямована на пошуки шляхів (способів) раціональної діяльності через детальний аналіз змісту предмету та на основі педагогічного досвіду виділення методів та засобів ефективного засвоєння учнями цього змісту.

- **МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ** (англ. *educational methods*, пол. *metodyka wychowania*) – педагогічна дисципліна, яка займається організацією виховання в школах та інших навчально-виховних закладах. Системною основою для М. в. є теорія виховання, а джерелом надійної інформації – результати досліджень процесів, умов і потреб виховання в різних типах та різних ступенях шкіл, у різних виховних закладах й молодіжних організаціях.

- **МЕТОДИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ** (англ. *methods research*, пол. *badania polaczone z dzialaniem /metodyczne*) – дослідження, які проводять учителі з метою удосконалення своєї праці чи діяльності школи.

- **МЕТОДИЧНА ЗМІНА** (англ. *transition*, пол. *zmiana metodyczna*) – стадії переходу вчителя під час уроку від одного виду діяльності до іншого.

- **МЕТОДИЧНА ОДИНИЦЯ** (англ. *unit*, пол. *jednostka metodyczna*) – інтегрований проект навчання, який охоплює певну кількість днів і уроків й скерований на один комплекс цілей.

МИСЛЕННЯ (англ. *thinking*, пол. *myślenie*) – 1. Особлива ідеальна діяльність людини, яка виникає, формується, розвивається в суспільстві, коли людина перебуває у певному соціокультурному середовищі і вступає в багатогранні відносини з природним і соціальним світом, що її оточує; 2. Процес опосередкованого і узагальненого відображення у мозку людини предметів об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях. Досліджуючи мислення, Арістотель створив логіку – науку про мислення, сформулював закони та форми мислення.

Вирізняють: *прояви мислення* (відчуття, споглядання, уява, рефлексія); *рівні мислення* (інтуїція, розсудок, розум); *типи і види мислення* (формально-логічне (розсудливе) і діалектичне (розумне), конкретне і абстрактне, практичне і теоретичне); *прояви діяльності мислення* (сумнів, віра, задум, прийняття рішень, розуміння, уявні операції).

Психологія виділяє у М. *інтелектуальні процеси* (планування, проектування, оцінювання, розуміння, тощо) й *інтелектуальні операції* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення).

М. є об'єктом дослідження багатьох наук: психології, соціології, логіки, теорії штучного інтелекту та ін.

- **МИСЛЕННЯ АБСТРАКТНЕ** (англ. *abstract thinking*, пол. *myślenie abstrakcyjne*) – мислення за допомогою абстрактних понять, без опори на безпосередні властивості й риси предметів.

- **МИСЛЕННЯ ДИСКУРСИВНЕ** (англ. *discursive thinking*, пол. *myślenie dyskursywne*) – висновок, оснований на переході від однієї ланки до іншої; логічне мислення, складене з ряду логічно пов'язаних між собою ланок, основане на логічній аргументації, повному з'ясуванні та обґрунтуванні. Д. м. протилежне інтуїтивному мисленню або висновкам, що спираються на припущення і гіпотезах.

- **МИСЛЕННЯ ДИВЕРГЕНТНЕ** (англ. *divergent thinking*, пол. *myślenie dywergencyjne*) – тип мислення, яке функціонує в тих проблемних ситуаціях, у яких кількість можливих розв'язань не є обмеженою. Такі ситуації характерні для художньої та технічної творчості. У школі виявляє себе переважно в навчанні мови, літератури, образотворчого мистецтва, музики, технічних та професійних предметів.

- **МИСЛЕННЯ КОНВЕРГЕНТНЕ** (англ. *convergent thinking*, пол. *myślenie konwergencyjne*) – тип мислення, яке з'являється в проблемних ситуаціях з одним можливим розв'язком. К. м. використовується в наукових дослідженнях, де розв'язання проблеми є рівнозначне з викриттям саме такого, а не іншого наукового права або правила. У школі широко використовується в природничих предметах.

- **МИСЛЕННЯ ЛОГІЧНЕ** (англ. *logical thinking*, пол. *myślenie logiczne*) – тип мислення, яке характеризується використанням понять, логічних конструкцій.

- **МИСЛЕННЯ ТВОРЧЕ** (англ. *creative thinking*, пол. *myślenie twórcze*) – тип мислення, який характеризується створенням суб’єктивно нового продукту та новоутвореннями в самій пізнавальній діяльності по його створенню. Ці новоутворення стосуються мотивації, цілей, оцінок, смислів.

- **МИСЛИТЕЛЬ** (англ. *thinker*, пол. *myśliciel*) – людина, яка спроможна пізнавати та розуміти дійсність, що реалізується прагненням до інтелектуальної праці; мудрець, філософ (за останніми здобутками нейрофізіології – стадія мудрості настає після останньої перебудови людського мозку в інтервалі 42-45 років).

МИСТЕЦТВО (англ. *art*, пол. *sztuka*) – галузь людської художньої діяльності, що відрізняється з погляду на її естетичну цінність (зокрема красу); її витвори становлять тривалий доробок культури.

- **МИСТЕЦТВО АБСТРАКТНЕ** (англ. *abstract art*, пол. *sztuka abstrakcyjna*) – абстрактне або “безпредметне” мистецтво – одна із провідних модерністських течій у ХХ ст. Загальна особливість – принципова відмова від зображення реальних предметів та явищ.

- **МИСТЕЦТВО КЛАСИЧНЕ** (англ. *classical art*, пол. *sztuka klasyczna*) – 1. У вузькому розумінні – мистецтво Стародавньої Греції та Риму, а також епохи Відродження й класицизму, що базувалося на античних традиціях; 2. У ширшому розумінні – найвищі художні досягнення мистецтва й культури різних народів.

- **МИСТЕЦТВО РЕАЛІСТИЧНЕ** (англ. *realistic art*, пол. *sztuka realistyczna*) – реалізм у широкому сенсі, тобто правдиве, об’єктивне всебічне відображення дійсності специфічними засобами, що властиві різним видам художньої творчості.

- **ПРЕКРАСНІ МИСТЕЦТВА** (англ. *fine arts*, пол. *sztuki piękne*) – архітектура, скульптура, живопис, музика й література.

МІЖНАРОДНИЙ БАКАЛАВРАТ (англ. *international baccalaureat*, пол. *międzynarodowa matura*) – посвідчення про повну середню освіту за визначеною програмою і з 2-річною заключною стадією диференціації // *europaean baccalaureat* – “європейський бакалаврат” як посвідчення про повну середню освіту за визначеною програмою і з 3-річною заключною стадією диференціації, він “вищий” від “міжнародного бакалаврату” і надає право вільного вступу в усі університети розвинених країн.

МІЖНАРОДНЕ НАВЧАННЯ (англ. *international education*, пол. *kształcenie międzynarodowe*) – малі і великі аспекти навчально-виховного процесу, орієнтовані на вихід поза національні межі (вивчення іноземних мов, включення інформації про зарубіжні країни, узгодження навчальних планів з іншими країнами, підготовка для діяльності на міжнародних ринках праці, навчання у наднаціональних закладах та ін.).

МІЖНАРОДНІ ПЕДАГОГІЧНІ КОНГРЕСИ (англ. *international pedagogical congresses*, пол. *międzynarodowe kongresy pedagogiczne*) – організовані раз на 4 роки через AMSE конгреси, присвячені аналізу головних проблем педагогічних наук.

МІЖНАРОДНІ КРИТЕРІЇ ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ (англ. *international parameters of educational researches*, пол. *międzynarodowe wskaźniki badań oświatowych*) – розроблені в 1988-1991 рр. педагогами з Франції, США і Австралії критерії до постійних порівняльних досліджень над різними освітніми системами, переважно в країнах ОЕСР; слугують до моніторингу якості та ефективності навчання, сприяючи процесу впровадження освітніх реформ, і разом з тим – реалізації освітньої політики; серед понад 50 показників особливо виділяються з них чотири групи, які стосуються: 1) ефективності навчання; 2) зв'язку між освіченістю та ринком праці; 3) якості шкіл та процесів навчання; 4) суспільної позиції та очікування щодо змін в освіті.

МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (англ. **United Nations University (UNU)**, пол. *uniwersytet międzynarodowy*) – створений на XXVII сесії ООН з резиденцією в Токіо. Завданням М. у. є організація наукових досліджень та розповсюдження їх результатів. Діяльність університету полягає у розробленні програм досліджень, у визначенні наукових інституцій для проведення цих досліджень під керівництвом UNU, у спостереженні за розвитком та аналізом праць, а також – розповсюдженні результатів досліджень. Фінансування UNU походять з різних дотацій, переважно – японських. UNU не організує навчання і не надає наукових ступенів.

МІЖНАРОДНЕ БЮРО ОСВІТИ (англ. *International Bureau of Education (IBE)*, пол. *Międzynarodowe Biuro Oświaty*) – міжнародна організація (виникла у Женеві в 1925 р.), метою якої є обмін інформацією та проведення систематичних компаративістських досліджень у галузі освіти і виховання. З 1965 р. є підрозділом ЮНЕСКО. Формами діяльності ІВЕ є: організація через кожні 2 роки сесій Міжнародної освітньої конференції в Женеві (з участю міністрів освіти країн-членів ЮНЕСКО) на теми важливих освітніх проблем, тенденцій в освітній політиці та реформ шкільництва, з яких кожна країна подає розгорнутий офіційний звіт; організація досліджень; публікація книг та інформаційних матеріалів стосовно різних форм освітніх систем, змісту, методів і засобів навчання в різних країнах. ІВЕ володіє власною реєстраційною комп'ютерною системою, має періодичні видання: 1) “International Educational Reporting Service”, 2) “Innovation News Letter”, 3) “Experiments and Innovation in Education”, 4) “Educational Documentation and Information”, 5) “International Yearbook of Education”.

МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ПЛАНУВАННЯ ОСВІТИ (англ. *International Institute for Education Planning (IIEP)*, пол. *Międzynarodowy Instytut Planowania Oświaty*) – дослідницький інститут ЮНЕСКО (1963) у Парижі, який спеціалізується на підготовці й підвищенні кваліфікації науковців та освітніх адміністраторів різних країн світу й аналітично-дослідницькій діяльності з метою удосконалення теорії і практики освітнього планування у світі (у тому числі досліджень зв'язків між освіченістю та працевлаштуванням; підготовка спеціалістів та надання допомоги в дослідженнях з прогнозування і планування освіти в окремих країнах та в міжнародній шкалі). Особливо значним є доробок Інституту у сфері фінансування освіти. Видані десятки книг

про механізми й важелі фінансування, децентралізацію прийняття рішень у шкільному менеджменті. Особливо детально висвітлена роль державного і приватного фінансування. Серед нових проектів – управління закладами і системами освіти, роль екзаменів та інших педагогічних вимірювань у регуляції освітньої системи і забезпеченні якості атестатів і дипломів та ін. Дослідницькі проекти інституту були реалізовані в 50 країнах. Періодичним виданням являється “ІЕР – Publications”.

Адреса в інтернеті: www.education.unesco

МІЖНАРОДНА СТАНДАРТНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСВІТИ (МСКО) (англ. *International Standard Classification of Education*), пол. *Międzynarodowa Standartowa Klasyfikacja Wykształcenia*) – частина Міжнародної системи соціальних і економічних класифікацій Організації Об’єднаних Націй, вживаних в статистиці з метою збору і аналізу порівняльних на міжнародному рівні даних. Дана класифікація є керівництвом для впорядкування освітніх програм і відповідних кваліфікацій по рівнях і областях освіти. Вона охоплює освітні програми формальної і неформальної освіти, доступні індивідууму впродовж життя. Однак не охоплює програми інформального, випадкового або несистемного навчання, а також кваліфікації, які не визнані. МСКО класифікує освітні програми за їх змістом з використанням двох основних наскрізних класифікаційних змінних: рівнів освіти і галузей освіти. МСКО затверджувалася сесіями ЮНЕСКО в 1976, 1997 і 2011 рр. У МСКО 2011 представлені перероблений варіант рівнів освіти МСКО 1997 і відповідна класифікація рівнів отриманої освіти на основі визнаних освітніх кваліфікацій.

Рівень МСКО	Тип рівня освіти	Категорія	Тривалість освітньої програми
0	Розвиток дітей молодшого віку		1) Освітні програми для дітей молодше 3-х років 2) Освітні програми ДО Освітні програми мають налічувати не менше 2 год./день і 100 днів у році освітньої діяльності
	Дошкільна освіта (ДО)		
1	Початкова освіта		Від 4 до 7 років Поширена тривалість – 6 років
2	Перший етап середньої освіти	- Загальна - Професійно-технічна	Від 2 до 5 років Поширена тривалість – 3 роки
3	Другий етап середньої освіти	- Загальна - Професійно-технічна	Від 2 до 5 років Поширена тривалість – 3 роки
4	Післясередня, неєретична	- Загальна - Професійно-	Від 6 місяців до 2-3 років

		технічна	
5	Короткий цикл третичної освіти	- Загальна - Професійна	Від 2 до 3 років
6	Бакалавріат або його еквівалент	- Академічна - Професійна	Від 3 до 4 років
7	Магістратура або її еквівалент	- Академічна - Професійна	Від 1 до 3 років
8	Докторантура	- Академічна - Професійна	Не менше 3 років

Більшість програм системи освіти надають декілька можливих шляхів переходу від рівня МСКО 0/1 до рівня МСКО 8.

Класифікація національних освітніх програм відповідно до МСКО є основним інструментом для систематизації інформації про національні системи освіти, їх програм і відповідних кваліфікацій, які використовуються для зіставлення даних про рівні МСКО і сприяють їх інтерпретації на міжнародному рівні.

Відомості про класифікацію рівнів навчання також знаходяться в Інтернеті:

www.uis.unesco.org/Education/Documents/UNESCO

МІЖНАРОДНЕ ТОВАРИСТВО ДОСЛІДЖЕНЬ ШКІЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ (англ. *International Association for Evaluation of Educational Achievement (IEA)*, пол. *Międzynarodowe Towarzystwo Badania Osiągnięć Szkolnych*) – науково-дослідне товариство з резиденцією в Стокгольмі (1962), яке було створене для проведення міжнародних досліджень стосовно шкільних досягнень у різних освітніх системах. Організатором і першим керівником ІЕА був Т. Хюсен. Початково досліджувалися результати вивчення математики в 12 країнах, пізніше – у 19 країнах досліджувалися результати вивчення природознавства, рідної мови та літератури, іноземних мов та громадянського виховання.

МІЖНАРОДНА ОСВІТНЯ ІНФОРМАЦІЙНА СЛУЖБА (англ. *International Educational Reporting Service*, пол. *Międzynarodowa Służba Informacyjna w Zakresie Oświaty*) – створена в 1974 р. з ініціативи Центру документації та інформації Міжнародного Бюро Освіти; її завданнями є накопичення інформації стосовно ліквідації неписьменності в країнах, що розвиваються; освітніх експериментів; нових методів навчання й виховання; розвитку освіти та шкільних реформ.

МІЖНАРОДНЕ ТОВАРИСТВО ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ (англ. *International Society for Group Activity in Education*, пол. *Międzynarodowe Towarzystwo Badań nad Socializacją Młodzieży*) – науково-дослідне товариство (1962), яке проводить дослідження на теми індивідуалізації та групової праці у шкільному та позашкільному вихованні.

Через кожні 2 роки товариство організує міжнародні конференції.

МІЖНАРОДНА ПОСТІЙНА КОНФЕРЕНЦІЯ З ІСТОРІЇ ОСВІТИ (англ. *International Standing Conference for the History of Education (ISCHE)*, пол. *Międzynarodowa Stała Konferencja do spraw Historii Edukacji*) – наукове товариство, яке виникло в 1979 р. в Leuven (Бельгія), що досліджує різні прояви освітньої активності людини як у минулому, так і в сучасності. Основним напрямом діяльності ISCHE є організація конференцій на теми новітніх результатів досліджень у різних країнах. У цих конференціях беруть участь понад 100 вчених із біля 40 країн. Матеріали конференцій публікуються у вигляді книг або як додаток до історико-освітнього журналу “*Paedagogica Historica*”, який видається у Gandawie.

МІЖСОБИСТІСНИЙ ВПЛИВ (англ. *interpersonal influence*, пол. *wpływ interpersonalny*) – спосіб досягнення бажаного для нас результату в суспільних відносинах.

МІКРОНАВЧАННЯ (англ. *microteaching*, пол. *mikronauczanie*) – спосіб навчання невеликої групи студентів під час імітації короткого уроку (5-20 хвилин), який полягає в аналізі та оцінці цього заняття усією групою. Такий урок записується на відеоплівку для повторного перегляду та використовується під час обговорення. М. використовується переважно в закладах підготовки вчителів, де вчителем виступає один із студентів (*student-teacher*). Керує заняттям викладач закладу. Метою М. є швидке оволодіння складними педагогічними прийомами.

МОБІЛЬНІСТЬ, РУХЛИВІСТЬ, ЗМІННІСТЬ (англ. *mobility*, пол. *mobilność, ruchliwość, zmienność*) – 1. Умови для пересування й саме пересування (напр., для навчання, стажування, дослідницької діяльності, роботи в іншому місці чи країні); 2. Ключовий принцип формування європейських просторів вищої освіти і досліджень, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів у цих просторах з метою академічного й загальнокультурного взаємозбагачення, слугує забезпеченню цілісності зазначених європейських просторів. Забезпеченню М. сприяють Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система, Рамка кваліфікацій Європейського простору вищої освіти, Додаток до диплома. А також – європейська і національні системи забезпечення якості вищої освіти.

МОВА (англ. *language /speech*, пол. *język /mowa*) – 1. Суспільно зумовлена система словесних знаків, пов'язана із універсальними правилами їх скріплення, що служить комунікативним цілям, тоюто засобом спілкування в даному суспільстві; 2. Форма спілкування людей, що історично склалася, за допомогою мовних конструкцій, створюваних на основі певних правил. Правила мовного конструювання мають етноспецифічні особливості, які виражаються в системі фонетичних, лексичних, граматичних і стилістичних засобів й правил спілкування на цій мові. Мова тісно інтегрована зі всіма психічними процесами людини.

• **МОВА ДАКТИЛЬНА** (англ. *finger language*, пол. *mowa migowa*) – передача інформації за допомогою міміки та жестів.

• **МОВА ВНУТРІШНЯ** (англ. *internal speech*, пол. *mowa wewnętrzna*) – 1. Різновид мовленівої діяльності, що виступає в ролі механізму мовного мислення. В. м. існує у формі беззвучного, структурно згорнутого говоріння (мовлення про себе); виконує функцію планування в практичній і теоретичній діяльності людини; 2. Прихована вербалізація, яка супроводжує процес мислення. Її прояви найбільш виражені при розумовому вирішуванні різних задач, уявному плануванні, уважному слуханні мови інших людей, читанні текстів про себе, при завченні і пригадуванні. У плані В. м. здійснюється логічне впорядкування даних, які сприймаються, включення їх в певну систему понять, проводиться самоінструктаж, здійснюється аналіз своїх дій і переживань. За своєю логіко-граматичною структурою, яка істотно визначається складом думки, В. м. є узагальненими семантичними комплексами, що складаються з фрагментів слів і фраз, з якими групуються різні наочні образи і умовні знаки. При зіткненні з ускладненнями або суперечностями В. м. набуває більш розгорненого характеру і може переходити у внутрішній монолог, в шепітну або гучну мову, відносно яких простіше здійснювати логічний і соціальний контроль.

• **МОВА ЕКСПРЕСИВНА** (англ. *expressive language*, пол. *język ekspresywny*) – процес породження мовного вислову, представленого в усній або письмовій формі. Початок цього процесу лежить у формуванні загального задуму, потім будується внутрішня мова, що переводиться у власне зовнішню мову.

• **МОВА ЗОВНІШНЯ** (англ. *visible speech*, пол. *mowa zewnętrzna*) – мовлення, процес використання мови для спілкування. З. м. існує у двох формах: усній (діалогічній і монологічній) та письмовій.

МОДЕЛЬ (англ. *model*, пол. *model*) – 1. Навчальний засіб як зразок пізнавального предмету для учнів, недоступного в оригінальному вигляді (зменшена копія, репродукція, екземпляр); 2. Ідеальний зразок для наслідування, ідеал чи взірець; 3. У методології – уклад елементів (напр. знаків, речей) ізоморфічний у стосунку до даного оригінального укладу, але простіший та більш доступніший для дослідження. Між оригіналом та моделлю існує подібність (ізоморфізм) тоді, коли вони мають однакову структуру. Ізоморфізм може також стосуватися лише обраних рис, які цікавлять нас в дослідженні. Виділення певних рис полегшує і покращує таке маніпулювання моделлю, яке може бути неможливе у випадку оригіналу. Функції М. у дидактиці полягають у заміні оригіналу: речі, явища, стосунки тощо – через відповідні ізоморфічні уклади. Вони виконують різні окремі функції, дають можливість описувати, вияснити та інтерпретувати факти, здійснювати виміри і створювати прогнози; 3. Теорія; 4. Категорія, провідна ідея; 5. Концепція або парадигма; 6. Абстрактне уявлення про певне явище або систему; 7. Схематичний опис реальності, зокрема який часто використовується в теоріях.

• **МОДЕЛЬ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО НАВЧАННЯ** (англ. *direct instruction model /explicit instruction, mastery teaching*, пол. *model nauczania bezpośredniego*) – система формування основних знань і навичок через

селекційний добір матеріалів, чітке структурування уроків і підпорядкування їх меті навчання.

- **МОДЕЛЬ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ** (англ. *cooperative learning model*, пол. *model uczenia się we współpracy*) – навчання з утворенням груп учнів з різними здібностями і нагородження за досягнення цих груп, а не окремих учнів.

- **МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ** (англ. *teaching model*, пол. *model nauczania*) – загальний підхід до навчання як сума теоретичних підстав, скерованість на формування учнівських компетентностей, добір методів і засобів, конструйованих об'єктів.

- **МОДЕЛЕБУДІВНИЦТВО** (англ. *model-making*, пол. *modelarstwo*) – виконання моделей різних предметів, зазвичай у зменшеній шкалі та з необхідними спрощеннями. Моделювання є популярним видом занять у школі, зокрема в професійному навчанні та в колах за інтересами. Особливим предметом цікавості учнів є виконання моделей засобів комунікації: літаків, пароплавів, потягів та автомашин. Моделювання також буває видом захоплень дорослих осіб.

- **МОДЕЛЮВАННЯ** (англ. *modeling*, пол. *modelowanie*) – 1. Надання чомусь форми відповідно даному зразку; формування, компонування, укладання; 2. Метод дослідження об'єктів на їх моделях – аналогах певного фрагменту природної або соціальної реальності; 3. Побудова та вивчення моделей реально існуючих предметів та явищ (органічних та неорганічних систем, різних процесів – фізичних, хімічних, біологічних, соціальних); 4. Представлення об'єкта за допомогою іншого матеріалу, що дозволяє дитині краще орієнтуватися у властивостях вихідного об'єкта. У дошкільному віці М. здійснюється в ігровій діяльності, конструюванні, малюванні та ін. Дитина здатна використовувати графічні схеми, плани й карти для орієнтування у навколишньому світі.

- **МОДЕЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ** (англ. *behavior modeling*, пол. *modelowanie zachowania*) – термін, що описує запозичення особою моделей поведінки із спостереження дій оточуючих.

МОДУЛЬ (англ. *module*, пол. *moduł*) – логічно завершена частина теоретичних знань і практичних умінь з певної навчальної дисципліни.

- **МОДУЛЬ НАВЧАЛЬНИЙ** (англ. *training module*, пол. *moduł kształcenia*) – 1. Самостійна одиниця навчання, спрямована на декілька добре визначених цілей; 2. Упорядкований набір практичних навчальних дій (як правило, у формі, можливої для самонавчання), спрямованих на досягнення декількох менших, пов'язаних між собою цілей.

- **МОДУЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА** (англ. *module programme*, пол. *modułowy program nauczania*) – програма, яка складається із модулів. Істотне значення має в заочному навчанні, але також може використовуватися під час створення індивідуальної навчальної програми для окремих учнів чи студентів.

МОДЕРНІЗАЦІЯ (англ. *modernization*, пол. *modernizacja*) – 1. Осучаснення, удосконалення окремих елементів системи; 2. Певна форма розвитку;

3. Якісний перехід об'єкту з одного стану в інший; 4. Зміна у відповідності з потребами та вимогами сучасності; 5. Перехід від традиційного суспільства до сучасного; 6. Будь-яке динамічне, свідомо регульоване і якісне покращання в економічній та політичній сферах; 7. велика кількість одночасних змін у різних сферах соціуму.

П. Штомпка виділяє такі значення поняття М. як: 1) синонім усіх прогресивних змін, коли суспільство рухається уперед згідно прийнятої шкали змін; 2) синонім сучасності, коли йдеться про комплекс соціальних, політичних, економічних, культурних й інтелектуальних трансформацій, котрі мали місце на Заході з XVI ст. і досягнули свого апогею у XIX-XX ст.; 3) зусилля слаборозвинених або відсталих суспільств, спрямовані на те, щоб наздогнати провідні, найбільш розвинені країни.

• **МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ** (англ. *modernization of education*, пол. *modernizacja edukacji*) – створення механізму стійкого розвитку системи освіти, забезпечення її відповідності XXI ст., соціальним і економічним потребам розвитку країни, запитам особи, суспільства, держави. Виділяють такі пріоритетні напрями у М. о. : 1. Забезпечення державних гарантій доступності та безоплатності освіти різних рівнів – у межах, встановлених законом; адресна соціальна підтримка учнів з малозабезпечених сімей, з числа інвалідів, сиріт та тих, які залишилися без опіки батьків; 2. Досягнення сучасної якості освіти, яка відповідає потребам країни та світовим стандартам; 3. Формування ефективної економіки освіти, ефективних нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів залучення та використання ресурсів; 4. Підвищення соціального статусу, професійного рівня педагогічних працівників та посилення їх державної підтримки; 5. Реорганізація системи управління освітою у відповідності з завданнями модернізації освіти.

Першочергове завдання М. о. – досягнення нової якості освіти, яке постає у загальнодержавному і педагогічному планах. У загальнодержавному – відповідність сучасним життєвим потребам розвитку країни. У педагогічному – орієнтація освіти не тільки на засвоєння учнями певної кількості знань, але й на розвиток їх особистості. Загальноосвітня школа повинна формувати нову систему універсальних знань, умінь, навичок, а також досвід самостійної діяльності та персональної відповідальності учня, тобто ключові компетентності, що й визначають сучасну якість змісту загальної освіти.

МОЗКОВИЙ ШТУРМ (англ. *brainstorming*, пол. *burza mózgow*) – метод групового (до 10 осіб) створення думок. При чому йдеться про те, щоб було запропоновано якнайбільше нових пропозицій, особливо несподіваних та різноманітних, що створює атмосферу свободи та співпраці; після вичерпання пропозицій аналізуються їх варіанти. Це запобігає гальмуючому впливові оцінки, за умови здійснення аналізу після першої спроби.

МОНІТОРИНГ (В ОСВІТІ) (англ. *monitoring (in education)*, пол. *monitorowanie (w oświacie)*) – постійне чи періодичне стеження за навчанням або іншим процесом (напр., освітніми змінами) з його критичним аналізом; систематичні процедури збору даних щодо важливих аспектів освіти на

національному, регіональному та локальному рівнях. У відповідності з функціями М., відрізняють інформаційний, діагностичний, порівняльний і прогностичний типи М.

- **ІНФОРМАЦІЙНИЙ МОНІТОРИНГ** (англ. *information monitoring*, пол. *monitorowanie informacyjne*) – збір, накопичення, аналіз, структуризація й інтерпретація даних по відібраній сукупності показників за умови, що аналіз має констатуючий характер. Якщо дані І. м. використовуються керівництвом, то проведення моніторингу дозволяє здійснювати оптимальне адміністративне втручання на освітню систему на різних рівнях управління й підвищувати ефективність управління якістю освіти.

Користувачі І. м. – керівництво, учні, їх батьки, викладачі, методисти та ін.

- **ДІАГНОСТИЧНИЙ МОНІТОРИНГ** (англ. *diagnostic monitoring*, пол. *monitorowanie diagnostyczne*) – визначення того, які результати по різних темах або розділах навчальної програми має більшість учнів. Проведення Д. м. можливе на різних рівнях. Напр., викладачі використовують тестування в аудиторії для виявлення прогалин у засвоєнні навчального матеріалу. Збір даних для Д. м. здійснюється з допомогою педагогічних вимірів, а в якості основного інструментарію використовуються критеріально-орієнтовані тести.

Для Д. м. характерна відсутність інтересу до вхідних характеристик учнів і студентів, оскільки його головна мета полягає в ідентифікації сильних і слабких сторін у навчальних досягненнях і освітній діяльності незалежно від характеристик для покращення навчання.

- **ПОРІВНЯЛЬНИЙ МОНІТОРИНГ** (англ. *comparative monitoring*, пол. *monitorowanie porównawcze*) – кількісні методи при зборі даних і приймати спеціальні заходи для забезпечення коректності порівнянь, оскільки на основі результатів порівняльного моніторингу часто приймаються адміністративні рішення. У П. м. використовують нормативно-орієнтовані тести навчальних досягнень, стандартизовані на національних репрезентативних вибірках. Ці тести охоплюють великий спектр навчальних навичок, але мають незначну кількість завдань (у порівнянні з критеріально-орієнтованими тестами). Під час проведення п. м. найбільші труднощі пов'язані зі збором додаткової інформації по низці показників, які знаходяться за межами впливу навчального закладу.

МОНОГРАФІЯ (англ. *monograph*, пол. *monografia*) – наукова праця, яка представляє всебічне опрацювання вибраної проблеми – на підставі результатів власних, загальнодержавних та міжнародних досліджень.

МОРАЛЬ, МОРАЛЬНІСТЬ (англ. *morality*, пол. *moralność*) – 1. Етичне поняття, що означає практичне втілення етичних норм і принципів; 2. Група домінуючих у певній історичній епосі та середовищі (суспільстві, класі, соціальній групі) оцінок, норм і засад, які визначають сферу поглядів та поведінки, що є схвальними та властивими даній групі; сукупність норм, правил і заборон у сфері спілкування, взаємодії та конкуренції.

- **МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ** (англ. *moral education*, пол. *wychowanie moralne*) – 1. Виховна діяльність, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі

ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності; 2. Загал свідомих, виховних діянь і власної діяльності вихованця, метою яких є формування психічних позицій, що зумовлюють моральну поведінку особи як соціальної істоти. Сюди належать чутливість на моральні цінності, пов'язані з нею моральні постави та мотивації як чинники, що зумовлюють розвиток особистості з виконанням нею соціальних ролей, а також такі риси характеру, як чемність, справедливість, дійовість (активність), емпатія. Важливу роль у моральному вихованні відіграють моральні переконання, оцінки та ідеали.

МОТИВАЦІЯ, МОТИВУВАННЯ (англ. *motivation*, пол. *motywacja*) – 1. Загал мотивів, які притаманні даній особі; 2. Процес підпорядкованості поведінки важливим цілям чи необхідності задоволення певних потреб; 3. Спонування, що викликають активність особистості й визначають її спрямованість. М. може бути внутрішня та зовнішня.

Внутрішня М. спонукає до діяльності, яка має цінність сама в собі; її прикладом може бути інтерес або зацікавленість чимось.

Зовнішня М. створює заохочення до діяльності, яка якимось чином нагороджується або яка дозволяє уникнути покарання; у школі такою мотивацією є система заохочень і покарань (оцінки, стипендії) та вся збірка вимог, що регулює навчальний процес (студії).

- **МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ** (англ. *achievement motivation*, пол. *motywacja osiągnięć*) – бажання діяти і співпрацювати задля досягнення успіху та набування нових компетентностей.

- **МОТИВАЦІЯ ВПЛИВУ (ВЛАДИ)** (англ. *influence motivation*, пол. *motywacja władzy*) – бажання діяльності для здійснення впливу чи контролю за перебігом подій.

- **ВНУТРІШНЯ МОТИВАЦІЯ** (англ. *internal motivation*, пол. *motywacja wewnętrzna*) – мотивація, що спонукає індивіда до дії з метою поліпшити його стан впевненості та незалежності, на відміну від зовнішньої відносно нього мети; діяльність з мотивів особистої приємності чи задоволення.

- **ТЕОРІЯ МОТИВАЦІЙНОСТІ** (англ. *needs disposition theory*, пол. *teoria dyspozycji i potrzeb motywacyjnych*) – теорія, що пояснює діяльність і поведінку людини бажанням задовольнити різноманітні (низькі і високі) потреби.

МУЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ (англ. *musical education*, пол. *wychowanie muzyczne*) – розділ естетичного виховання, який полягає в реалізації різноманітних форм музичної діяльності вихованців, передусім у слуханні музичних творів, їх виконанні та власній музичній творчості відповідно розвитку особистості й участі в музичній вітчизняній і зарубіжній культурі.

Н

НАВИЧКА (англ. *skill*, пол. *nawyk*) – 1. Дія, доведена до досконалості виконання внаслідок багаторазових повторень; 3. Автоматизований компонент свідомої дії людини, який виробляється в процесі її виконання. Однак ознакою сформованості Н. є якість дії, а не її автоматизація. Етапи розвитку навичок:

1. Ознайомлення з прийомами виконання дій, їх осмислення та подання. Чітке розуміння мети; 2. Опанування окремих елементів дії, аналіз способів їх виконання. Чітке розуміння способів виконання дій. Свідоме, однак невміле і нестійке її виконання; 3. Співвідношення і поєднання елементарних рухів в одну дію, автоматизація елементів дії; 4. Опанування довільного регулювання характеру дії, пластичне пристосування до ситуації. Гнучке, доцільне виконання дії.

У педагогічній практиці виділяють таку послідовність формування навичок школяра: 1. *Підготовчий етап*: аналіз мети уроку, виявлення наявного рівня навичок учнів. Вчитель заздалегідь складає систему вправ для тренування окремих навичок. 2. *Етап виконання*: суть навички задається шляхом пояснень. Учень своїми словами повторює завдання, прийом його виконання. Здійснюється словесний самоінструктаж. Учень включається у виконання описаних дій, підказка вчителя здійснюється у разі потреби. На всіх стадіях навчання забезпечується зворотній зв'язок. Впорядковується практика, яка гарантує закріплення нової Н. 3. *Етап оцінювання*: оцінка рівня виконання навички учнем, стосовно цілей навчання, заданих на підготовчому етапі.

НАВЧАННЯ, УЧІННЯ (англ. *learning*, пол. *uczenie się*) – засвоювання певних знань та продуктивної інформації з якоїсь галузі; здобування певних вмінь, навичок та справності.

НАВЧАННЯ, ВИКЛАДАННЯ (англ. *instruction /tuition, teaching, education*), пол. *nauczanie*) – планова і систематична праця вчителя з учнями, яка має на меті виникнення бажаних тривалих змін у їхньому розвитку та особистості в цілому під впливом учіння та оволодіння знаннями й практичними вміннями.

• **НАВЧАННЯ БАГАТОСТОРОННЄ** (англ. *manysided learning*, пол. *uczenie się wielostronne*) – навчання, яке через активізацію та розвиток пізнавальних здібностей, мотивації та здібності до практичної творчої діяльності впливає на гармонійний розвиток особистості вихованців. У навчальному процесі виділяють три види інтегрованої активності: інтелектуальну, емоційну та практичну, які мають слугувати пізнанню дійсності та творчому впливові на неї.

• **НАВЧАННЯ ВІДКРИТЕ** (англ. *open learning*, пол. *kształcenie otwarte*) – варіант дистанційного навчання, що відзначається особливою свободою студента у вступі, формуванні програми і виборі темпу навчальної праці.

• **НАВЧАННЯ ГРУПОВЕ (КОМБІНОВАНЕ)** (англ. *team teaching /group teaching*, пол. *nauczania grupowe*) – 1. Організація навчального процесу з поділом учнів на мікрогрупи; 2. Популярна в деяких західних країнах організаційна форма навчання, яка полягає у створенні кількоособової групи вчителів-спеціалістів певного предмету, які викладають у паралельних класах, і на такому поділі завдань, щоб кожен з них працював з усіма класами над тією частиною матеріалу, до якої найкраще підготовлений. Працю такої групи керує досвідчений учитель або вона може діяти як група рівноправних членів.

Учні розподіляються на різні (кількісно) групи. На лекційні заняття – в об'єднану велику групу, на практичні заняття – в малі групи (для занять з математики, техніки, співу чи спорту). Учні переходять із групи в групу в залежності від потреб власної праці.

• **НАВЧАННЯ ДИСТАНЦІЙНЕ** (англ. *distance learning*, пол. *kształcenie na odległość*) – 1. Загальний термін для позначення всіх форм навчання без безпосереднього контакту студентів із викладачами; 2. Сучасна освітня технологія з використанням засобів передачі навчально-методичної інформації на відстань (телефони, телебачення, радіо, модемний та супутниковий зв'язок, комп'ютери, аудіовізуальні засоби навчання та ін.). Технологія Д. н. сприяє зростанню ефективності навчального процесу, активізації учнів, підвищенню інтересу до навчання, можливості використання унікального досвіду видатних педагогів різних країн, збагаченню вітчизняних освітніх технологій, формуванню більш гнучкої системи освітніх курсів та дисциплін, більш якісному контролю знань учнів та ін.

• **НАВЧАННЯ ІНТЕГРОВАНЕ** (англ. *integrated learning*, пол. *nauczanie nauczanie zintegrowane*) – відбір та об'єднання навчального матеріалу різних предметів з метою цілісного, системного та різнобічного вивчення важливих наскрізних тем. Для забезпечення Н. і. слід дотримуватися наступних постулатів: передача учням цілісного бачення світу; відмова від енциклопедизму в навчанні; підготовка учнів до життя через акцентування формування ключових компетентностей; співпраця вчителів із спрямуванням поєднання навчальних програм з вихованням; інтеграція школи з місцевим середовищем для кращого забезпечення освітніх потреб дітей і молоді.

• **НАВЧАННЯ ІНФОРМАЛЬНЕ (ІНЦИДЕНТАЛЬНЕ)** (англ. *informal education*, пол. *kształcenie nieformalne / incydentalne*) – 1. Вся сукупність неорганізованого, несистематичного, хоч і неперервного, навчання протягом життя людини; 2. Процес накопичення знань, умінь і переконань на основі щоденного досвіду та виховного впливу оточення: сім'ї, ровесників, соціального середовища, публікацій, творів мистецтва та засобів масової інформації.

• **НАВЧАННЯ КОНВЕНЦІЙНЕ** (англ. *conventional instruction*, пол. *nauczanie konwencjonalne*) – традиційне чи загальноприйняте навчання.

• **НАВЧАННЯ ПОЧАТКОВЕ / ПОЧАТКОВА ОСВІТА** (англ. *elementary education /primary education*, пол. *nauczanie elementarne /początkowe*) – за Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) визначається як початок систематичного навчання або обов'язкової шкільної освіти і становить рівень МСКО 1. П. н. часто буває попереджене обов'язковою (переважно річною) або необов'язковою дошкільною освітою; розпочинається з 5, 6 або 7-річного віку (найчастіше – з 6 років). П. н. орієнтоване на забезпечення визначальних складових розвитку дітей та підготовки до подальшого навчання – вміння впевнено читати, писати; на засвоєння основ арифметики, формування первинних навичок користування книжкою та іншими джерелами інформації, базових уявлень про довкілля, початкового оволодіння нормами

загальнолюдської моралі, виховання любові до батьківщини, засвоєння основ гігієни, формування початкових трудових навичок. У національних освітніх системах П. н. забезпечується окремими навчальними закладами типу початкової школи, зокрема: 4-річна школа в Німеччині й Австрії; 6-річна – в США. У багатьох країнах рівень МСКО 1 становить перший етап базової освіти (*first stage of basic education*), тобто охоплює лише кілька перших класів (1-й етап/цикл) основної школи (Швеція, Данія, Фінляндія, Португалія, Польща).

- **НАВЧАННЯ ПОЛІТЕХНІЧНЕ** (англ. *polytechnic instruction*, пол. *nauczanie politechniczne*) – технічне навчання, складова частина загального навчання й виховання, яке становить ознайомлення учнів із науковими основами головних галузей виробництва та вміння використання елементарних знарядь праці.
- **НАВЧАННЯ ПРОБЛЕМНЕ** (англ. *problem teaching*, пол. *nauczanie problemowe*) – спосіб навчання або учіння, основу якого становить розв’язання учнями теоретичних та практичних завдань. Н. п. охоплює організацію проблемних ситуацій, формулювання проблем учнями або вчителем, формулювання гіпотез та їх практичну або експериментальну перевірку, систематизацію та використання здобутих знань. Воно сприяє зближенню процесу учіння до процесу наукових досліджень, а змісту навчання – до змісту сучасної науки в її основних положеннях та структурах, збільшує можливість формування раціонального погляду на світ та розвиток здібностей та пізнавальних інтересів, а також позитивної мотивації учіння.
- **НАВЧАННЯ ПОШУКОВЕ** (англ. *discovery teaching or learning*, пол. *nauczanie poszukujące*) – концепція навчання з акцентуванням залучення учнів до самостійного засвоєння понять через особисті пошуки і самостійне розв’язування проблем.
- **НАВЧАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП’ЮТЕРА** (англ. *computer Aided Instruction (CAI)*, пол. *nauczanie wspomagane komputerowo*) – використання комп’ютера як “навчальної машини”, яке широко використовується на малонаселених територіях (напр. в Австралії) та при заочній формі навчання.
- **НАВЧАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНЕ** (англ. *individual instruction /individual learning*, пол. *nauczanie indywidualne /uczenie się zindywidualizowane*) – прогресивний вид навчання, орієнтований на врахування пріоритетів і можливостей кожного окремого учня.
- **НАВЧАННЯ ТРАДИЦІЙНЕ** (англ. *traditional education*, пол. *kształcenie tradycyjne*) – поширена з часів Я. А. Коменського класно-урочна організація навчання, що значно відрізняється від, наприклад, відкритого та дистанційного навчання.
- **НАВЧАННЯ ЦІЛІСНЕ /КОМПЛЕКСНЕ** (англ. *integrated education*, пол. *nauczanie całościowe /łączne*) – навчальний напрям, який трактує зміст і методи роботи в початкових класах як окреслену тематичну цілісність, що охоплює інтегрований матеріал з різних галузей знань, а не в рамках окремого навчального предмету. Ці складені змістовні комплекси становлять річні, місячні або денні “навчальні одиниці” (чи інформаційні блоки).

- **НАВЧАННЯ “ЛИЦЕ-В-ЛИЦЕ”** (англ. *face-to-face teaching*, пол. *naucznie twarzą w twarz*) – індивідуальне навчання.
- **НАВЧАННЯ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ШКІЛЬНОГО ОBOB’ЯЗКУ** (англ. *post-compulsory education*, пол. *kształcenie po zakończeniu obowiązku szkolnego*) – частина первинної освіти, яка включає навчання і підготовку після досягнення особою віку завершення обов’язкової освіти.
- **НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДОСВІД** (англ. *experimental learning*, пол. *uczenie się przez doświadczenie (eksperymentalne)*) – теорія навчання через діяльність, обмірковування і накопичення досвіду.
- **НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ВІДКРИТТЯ** (англ. *discovery learning*, пол. *uczenie się przez odkrywanie*) – варіант евристичного навчання з акцентуванням дослідів і обговорення наукових проблем.
- **НАВЧАННЯ МАЙСТЕРНОСТІ** (англ. *mastery learning /learning for mastery*, пол. *uczenie się do mistrzostwa*) – концепція учіння, що дає можливість загалу учнів основної та середньої школи отримати високі показники у навчанні; при цьому прийнято положення диференційного навчання і передусім – збільшення часу навчання для менш здібних учнів. Використання в школі концепції “учіння майстерності” провадить до реформ усієї її роботи.
- **НАВЧАННЯ ЩОБ “БАЧИТИ ЯК”** (англ. *know-how learning*, пол. *uczenie się, żeby “wiedzieć jak”*) – проблемне навчання на основі експериментів і практики, орієнтоване на формування практичних навичок і фахової компетентності.

НАВЧАЛЬНИЙ (АКАДЕМІЧНИЙ) РІК (англ. *year of study/ academic year*, пол. *rok studiów/ rok akademicki*) – час, що відводиться для занять у навчальному закладі від їх початку до літніх канікул. Назва “академічний рік” вживається у ряді країн стосовно вищих шкіл і відповідає термінові “навчальний рік”, прийнятому в Україні для всіх навчальних закладів, у тому числі й вищих.

НАВЧЕНІСТЬ НАВЧАТИСЯ (англ. *learning to learn*, пол. *uczenia się uczenia*) – здатність до організації і постійного продовження власного індивідуального або групового навчання. Н. н. є однією із ключових компетентностей особи (визначена Європейським Парламентом і Радою ЄС) та включає оцінювання своїх навчальних потреб, процесу і прогресу, визначення можливостей, подолання перешкод для успішного навчання, відповідну мотивацію й упевненість.

НАДІЙНІСТЬ /ВІРОГІДНІСТЬ (англ. *reliability*, пол. *rzetelność, wiarygodność*) – рівень застосовності результатів даного тесту до наступних подібних випадків.

НАСТАНОВИ (англ. *anticipatory set /establishing set, set indication*, пол. *nastawienie*) – спосіб використання вчителем початку уроку для підготовки учнів (коротке повторення минулого і його зв’язок з новим матеріалом даного уроку).

НАУКА (англ. *science*, пол. *nauka*) – 1. Форма інтелектуальної діяльності людей, скерована на отримання об’єктивних знань про природу, суспільство,

мислення, на відкриття об'єктивних законів світу й передбачення тенденцій його розвитку; 2. Процес творчої діяльності з отримання нових знань і результат цієї діяльності у вигляді цілісної системи знань, сформульованих на основі певних принципів; 3. Система знань про закономірності розвитку природи, суспільства і мислення.

- **НАУКИ ТОЧНІ** (англ. *exact sciences*, пол. *nauki ścisłe*) – галузі науки, в яких вивчаються (кількісно) точні закономірності й використовуються строгі методи перевірки гіпотез, засновані на відтворюваних експериментах та строгих логічних міркуваннях.

До Т. н. відносять математику, інформатику, фізику, хімію, деякі розділи біології, психології та суспільствознавства.

- **НАУКИ ПРИРОДНИЧІ** (англ. *natural sciences*, пол. *nauki przyrodnicze*) – галузі науки, що вивчають явища навколишнього світу в живій і неживій природі. До природничих наук зараховують: астрономію (науку про Всесвіт); фізику (науку про склад і структуру матерії, про основні явища в неживій природі); хімію (науку про будову й перетворення речовин); біологію (науку про живу природу); географію, геофізику й геологію (науки про Землю); медицину (науку про людське тіло та його хвороби).

- **НАУКИ ПЕДАГОГІЧНІ** (англ. *pedagogical sciences*, пол. *nauki pedagogiczne*) – галузі науки, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості. До П. н. відносяться:

- *загальна педагогіка*, яка вивчає основні закономірності здійснення навчально-виховної діяльності і функціонування освіти, вивчає і формулює принципи, форми і методи навчання й виховання, які є загальними для всіх вікових груп та навчально-виховних закладів. Складається з чотирьох розділів: основи педагогіки (її філософські засади, характеристика систем освіти); теорія навчання та освіти (дидактика – сутність процесу навчання і змісту освіти); теорія виховання (сутність процесу виховання, організації виховного процесу); теорія управління навчально-виховним процесом (школознавство — система управління школою і діяльність органів освіти).

- *вікова педагогіка*, яка вивчає особливості здійснення навчально-виховної діяльності з урахуванням вікових особливостей людини, вивчає закономірності виховання й навчання, організаційні форми й методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп. Її поділяють на такі напрями: дошкільна педагогіка (закономірності виховання дітей дошкільного віку у сім'ї, в дошкільних виховних закладах); педагогіка загальноосвітньої школи (зміст, форми й методи навчання і виховання школярів); андрагогіка (педагогіка дорослих);

- *історія педагогіки*, яка висвітлює процес розвитку теорії та практики навчання й виховання в різні історичні епохи, різних країн і народів, вивчає минуле педагогіки і відбирає той досвід, що може використовуватися в сучасний час;

◦ *методики викладання окремих предметів*, які вивчають закономірності викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти різних типів;

◦ *порівняльна педагогіка*, яка вивчає особливості здійснення педагогічної діяльності в різних країнах з метою визначення позитивного педагогічного досвіду для вітчизняної системи освіти);

◦ *галузеві педагогіки*, до яких належать спортивна, авіаційна, військова, інженерна, медична, культурно-освітня, педагогіка виправно-трудової системи, педагогіка підвищення кваліфікації та перекваліфікації спеціалістів, робітничих кадрів.

◦ *професійна педагогіка*, яка досліджує і розробляє питання підготовки фахівців для різних галузей народного господарства. Залежно від рівня освіти існують такі напрями: педагогіка професійно-технічної освіти (підготовка кваліфікованих робітників і фахівців середньої ланки для різних галузей народного господарства); педагогіка вищої школи (навчально-виховний процес у вищих закладах освіти, проблеми здобуття вищої освіти) та ін.

НАУКОВИЙ ЗАКЛАД (англ. *scientific institution*, пол. *zakład naukowy*) – інституція, статутні обов'язки якої передбачають виконання наукових досліджень.

НАУКОВО ОБҐРУНТОВАНЕ НАВЧАННЯ (англ. *scientific basis of teaching*, пол. *naukowe podstawy nauczania*) – навчання з прийняттям рішень лише на основі науково доведених фактів.

НЕВДАЧА (англ. *failure*, пол. *niepowodzenie*) – брак успіху, поразка у справах, непередбачений перебіг справ.

НЕГАТИВІЗМ (англ. *negativism*, пол. *negatywizm*) – немотивований, позбавлений розумних підстав опір суб'єкта впливу і тиску на нього, опозиційна манера поведінки, зазвичай спрямована проти авторитету. Існує дві форми н.: пасивний (що виражається у відмові виконувати запропоновані вимоги) і активний (при якому здійснюються протилежні дії).

НЕЗАЛЕЖНА ЗМІННА (англ. *independent variable*, пол. *zmienna niezależna*) – змінна, якою маніпулюють під час експерименту чи дослідження для отримання певних змін залежної змінної.

НЕЛІНІЙНЕ ПЛАНУВАННЯ (англ. *nonlinear planning*, пол. *planowanie nieliniowe*) – планування спочатку найважливіших дій і подальшим формулюванням цілей на основі перших результатів (для їх належного розуміння).

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА /НЕПЕРЕРВНЕ НАВЧАННЯ (англ. *permanent education, continuing education, life-long education*, пол. *edukacja permanentna, ustawiczna /kształcenie ustawiczne*) – 1. Основа сучасної системи освіти, згідно з якою навчання триває протягом всього життя людини (зادля повної її самореалізації); охоплює відновлення, поширення та поглиблення загальних і професійних компетентностей та кваліфікацій. Н. о. включає формальну, неформальну та інформальну освіту; 2. Процес постійного удосконалення загальних та професійних компетентностей та кваліфікацій; основа сучасної

системи освіти, згідно з якою навчання триває протягом усього життя людини та охоплює відновлення, поширення та поглиблення його загальних та професійних компетентностей. Через швидкі зміни дійсності та темпу науково-технічного прогресу освіта, отримана в шкільній системі, поступово стає застарілою, тому виникає необхідність здійснювати навчання впродовж життя в таких організаційних формах і розмірах, в таких, які є оптимальними для представників даної професії, тобто які дають можливість відновлення та розширення загальних та професійних компетентностей.

Концепція Н. о. широко популяризується через ЮНЕСКО, руйнуючи тим давній погляд про поділ життя людини на підготовчий період до життя через шкільне навчання, період праці та період зрілої участі в суспільному житті. Одночасно ця концепція змінюється, пов'язуючи завдання шкільного навчання (до отримання атестату) із завданнями післяшкільного навчання. З цього приводу вона починає більше впливати на сучасну шкільну систему, зокрема на цілі, зміст, методи та організацію шкільної праці. У позашкільному навчанні важливу роль відіграють кількомісячні курси, котрі мають на меті відновити знання та вміння, а також розширити професійні інтереси. Подібні курси проводяться регулярно через кілька років. Також ці завдання реалізують заклади освіти дорослих, заклади професійного удосконалення (включаючи і кваліфікованих робітників), післядипломні заклади та студії для працюючих, недержавні університети різних типів. Велике значення мають різні форми індивідуальної самоосвіти.

НЕОБХІДНИЙ ЧАС (англ. *time needed*, пол. *czas niezbędny*) – необхідний для виконання навчального завдання конкретному учню час (залежить від здібностей учня).

НЕФОРМАЛЬНЕ НАВЧАННЯ (англ. *nonformal learning*, пол. *nauczanie /kształcenie nieformalne*) – 1. Додаткове навчання, що не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти; 2. Сукупність неорганізованого, несистематичного, хоч і неперервного, навчання протягом життя людини; 3. Процес накопичення знань, умінь і переконань на основі щоденного досвіду та виховного впливу оточення: сім'ї, ровесників, соціального середовища, публікацій, творів мистецтва і засобів масової інформації;

НОВАТОР (англ. *innovator*, пол. *innowator*) – людина, яка впровадить щось нове в якусь галузь (напр. нові ідеї, поняття, звичаї).

• **НОВАТОРСТВО** (англ. *innovatory activities*, пол. *nowatorstwo*) – впровадження чогось нового, новаторська діяльність; результат такої діяльності.

НОВЕ ВИХОВАННЯ (англ. *new education*, пол. *nowe wychowanie*) – міжнародний педагогічний рух з відновлення школи та виховання, за побудову навчально-виховної роботи, виходячи з інтересів дитини. Виник на межі ХІХ-ХХ ст. Його ідеї реалізовували в школах інтернатного типу, де проголошувалася відмова від зубріння, формалізму і схоластики. В основу було покладено принцип органічного поєднання навчання з продуктивною працею

учнів. Велика увага приділялася фізичному й естетичному вихованню, дитячому самоврядуванню. У країнах Західної Європи він отримав назву *нового виховання*, у Німеччині – *педагогіки реформи*, в США – *прогресивізму*. Представники цього руху оголосили гасла “активної школи” або “школи для дитини”, яка виховує “до життя через життя”.

НОН СТОП (англ. *non stop*, пол. *non stop*) – неперервно, без затримки, без перерв (напр. діяльність, акція нон стоп).

НОНСЕНС, АБСУРД (англ. *nonsense*, пол. *nonsens, absurd*) – брак сенсу, безсенсовність; поведінка, вчинок без сенсу, недоречність, дурниця.

НОРМАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ (англ. *grading on the curve*, пол. *oceniane wedlug rozkladu*) – виставлення оцінок згідно кривої нормального розподілу.

НОРМА ВІДОКРЕМЛЕННЯ (англ. *hands-off norm*, пол. *norma odseparowywania*) – незацікавленість багатьох учителів досвідом і практикою викладання вчителів-колег.

НОСТРИФІКАЦІЯ (англ. *nostrification*, пол. *nostryfikacja*) – визнання закордонних атестатів та дипломів як рівноважних державних.

О

ОБҐРУНТУВАННЯ /УМОТИВУВАННЯ (англ. *justification*, пол. *umotywowanie, usprawiedliwienie, uzasadnienie*) – збір, зіставлення аргументів, мотивів, доказів, які обґрунтовують чиюсь діяльність або вчинки.

ОБДАРОВАНІСТЬ (англ. *talent*, пол. *utalentowanie*) – 1. Високий рівень задатків, схильностей. Обдарованість є результатом і свідченням високого рівня інтелектуального розвитку. Існує загальна і спеціальна обдарованість. Обдарованість виявляється в конкретних психічних процесах. Розрізняють моторну, сенсорну, перцептивну, інтелектуальну обдарованість тощо. Обдарованість є сплавом природженого і набутого досвіду; 2. Індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

ОБМІН СТУДЕНТАМИ (англ. *exchange of students*, пол. *wymiana studentów*) – навчання та стажування студентів у вищих школах інших країн згідно умов співпраці між інституціями, а також у межах міжнародних освітніх програм (напр. ECTS у межах програми ERASMUS).

ОБСЯГ СТРИМУВАННЯ (англ. *desist incidence*, пол. *zasięg zachowania powstrzymajacego*) – необхідність негайних дій вчителя з відвернення небажаних і серйозних наслідків вчинку чи поведінки учнів.

ОБСЯГ УВАГИ (англ. *attention span*, пол. *zakres uwagi*) – кількість об’єктів, які людина одночасно може сприйняти та запам’ятати.

ОБОВ’ЯЗОК (англ. *obligation, duty*, пол. *obowiazek*) – необхідність виконання чогось, що виникає із внутрішнього (морального), адміністративного або правового наказу; повинність, зобов’язання.

• **ОБОВ’ЯЗОК ШКІЛЬНИЙ /ОБОВ’ЯЗКОВА ОСВІТА** (англ. *compulsory education*, пол. *obowiazek szkolny*) – законодавчо закріплене право та обов’язок

(громадян і держави) щодо отримання освіти визначеного рівня (початкової, основної чи середньої); також окреслення вікових меж охоплення шкільним навчанням. О. о. в різних країнах розпочинається з 4, 5, 6, 7 або 8 років життя і триває від 4 до 12 навчальних років. Продовження шкільного обов'язку в даній країні відбувається згідно із законом і пояснюється прагненнями до підвищення загального рівня освіченості в суспільстві, що, в свою чергу, зумовлюється розвитком техніки, та, відповідно, вимогами розповсюдження вмінь (напр. обслуговування комп'ютерів) та матеріальними можливостями суспільства.

• **ОБОВ'ЯЗКОВЕ НАВЧАННЯ** (англ. *school duty*, пол. *obowiązkowe kształcenie*) – у більшості країн-членів ЄС обов'язкове навчання є синонімом обов'язкової освіти. Однак, у деяких країнах обов'язкова освіта може бути коротшою, напр. 9 років, але обов'язкове навчання – більш тривале, до 18 року життя. У цьому разі передбачається, що частина випускників середньої школи I ступеня, які не продовжуватимуть навчання у середній школі II ступеня, мають далі навчатися в професійних школах або перебувати в системі ремісничого навчання.

ОНТОГЕНЕЗ (англ. *ontogeny /ontogenesis*, пол. *ontogeneza*) – термін, уведений німецьким біологом Э. Геккелем. У біології О. – індивідуальний розвиток організму від моменту його зачаття до смерті. У психології: а) період, що починається після народження й триває до кінця життя; б) період становлення й формування особистості, що включає тільки періоди дитячого і юнацького розвитку.

ОПЕРАЦІЙНІ ЗНАННЯ (англ. *procedural knowledge*, пол. *wiedza proceduralna*) – знання про виконання разом з практичними вміннями і усвідомленням теоретичних підстав системного аналізу (пізнавальних стратегій).

ОПЕРАЦІЙНА МЕТА (англ. *behavioral objective*, пол. *cel operacyjny*) – підвид визначеної мети навчання, який не лише чітко формулюється, але може бути вимірний і перевірений після закінчення курсу.

ОПІКА (англ. *care*, пол. *opieka*) – турбота, піклування про когось; догляд, нагляд.

• **ОПІКА НАД ДИТИНОЮ** (англ. *child care*, пол. *opieka nad dzieckiem*) – діяльність інституції або особи з метою задоволення щоденних потреб дитини і всебічного розвитку її особистості. Особливої опіки потребують діти, які знаходяться у важких життєвих та виховних умовах, а також діти, розвиток яких є під загрозою. Особи або інституції, що займаються опікою, несуть моральну та правову відповідальність за дітей. До інституцій, що займаються цілковитою опікою, відносяться: сім'я, дитячий будинок, дитячі ясла, дитячий садок, а частковою опікою займаються інтернат, гурток, клуб, будинок школяра.

ОРГАНІЗАЦІЯ (англ. *organization*, пол. *organizacja*) – група людей, поєднаних спільним планом, програмою діяльності, спільними поглядами, завданнями.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК (англ. *organization development*, пол. *rozwój organizacyjny*) – розвивальний процес, згідно якому поступ в будь-якій сфері життя або в будь-якій організації можлива за умови, коли у всіх складових частинах її організаційної структури та за активної участі всіх зацікавлених осіб тим розвитком свідомо і систематично.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ ТА РОЗВИТКУ (ОЕСР) (англ. *Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)*, пол. *Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju*) – організація (1961) із штаб-квартирою в Парижі, яка об'єднує 23 країни, в тому числі країни ЄС, й створена для взаємосприяння “трансатлантичному партнерству” в політико-економічній галузі. У своїй структурі ОЕСР має Освітній Комітет, який окреслює головні напрями освітньої політики в суспільно-економічному аспекті, проводить оцінювання шкільних систем в окремих країнах.

ОРІЄНТАЦІЯ (англ. *orientation*, пол. *orientacja*) – здібність до швидкого і правильного усвідомлення просторових та часових відношень, умов й обставин, у яких знаходиться індивід.

• **ОРІЄНТАЦІЯ ШКІЛЬНА** (англ. *school orientation*, пол. *orientacja szkolna*) – виховні заходи, спрямовані на всебічний розвиток учня та скерування на самостійний оптимальний вибір напрямку своєї подальшої освіти. З подовженням тривалості навчання загалом громадян зростає й можливість його впливу та збільшується роль ш.о. На нижчих ступенях середньої освіти ш.о. має загальний характер і полягає у сприянні загальному розвитку учнів. На вищому ступені вона диференціюється у зв'язку з вибором спеціалізації та напрямку професійної підготовки.

ОСВІТА (англ. *education*, пол. *oświata*) – 1. Суспільно організований і нормований процес (і його результат) постійної передачі попередніми поколіннями наступним соціально значущого досвіду, який в онтогенетичному плані становлення особистості є її генетичною програмою і соціалізацією; 2. Систематична і організована діяльність, скерована на надання знань, формування вмінь і навичок.

• **ОСВІТА БАГАТОКУЛЬТУРНА** (англ. *multicultural education*, пол. *edukacja wielokulturowa*) – навчання учнів з наміром ознайомлення їх з різними культурами і досягнення позитивного ставлення до них.

• **ОСВІТА БАЗОВА** (англ. *basic education*, пол. *edukacja podstawowa/wykształcenie podstawowe*) – суспільно необхідний рівень загальноосвітньої підготовки, який передбачає всебічний розвиток і ціннісно-етичну орієнтацію особистості, формування загальнокультурної основи її освіти, громадського та професіонального становлення. Б. о. відноситься до цілого ряду освітніх заходів, що відбуваються в різних умовах (формальних, неформальних), які спрямовані на задоволення основних потреб у навчанні. Згідно Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО), Б. о. включає початкову освіту і неповну середню освіту. У деяких країнах Б. о. включає в себе також дошкільну освіту.

- **ОСВІТА ВИЩА** (англ. *higher education*, пол. *studia wyższe*) – згідно рішень міжнародних організацій такою освітою вважаються всі варіанти навчання, що визнаються “вищими” законодавством чи іншими офіційними актами даними країнами (у США всяке навчання вище рівня *secondary education*).
- **ОСВІТА ДОМАШНЯ** (англ. *home schooling*, пол. *kształcenie domowe*) – організація процесу навчання дітей незалежним від шкільної системи способом; прихильники руху Д. о. розглядають школу як шкідливу для розвитку дітей. Вона базується на міцному емоційному зв’язку з дитиною, натуральному пізнанню його розвивальних можливостей, освітніх потребах та інтересах, доступі до інтерактивних джерел здобування знань (медіа, інтернет), акцентуванні на самоосвіті та самодисципліні й зміцненні почуття власної гідності дитини; застосування комп’ютерів в домашній освіті – чи “телеосвіта” – дає змогу оптимально використовувати час для учіння, коли його учасники можуть самостійно регулювати темп організування окресленого змісту, його повторення, розширення й інтегрування з іншими відомостями.
- **ОСВІТА ДОРОСЛИХ** (англ. *adult /continuing /recurrent education*, пол. *oświata dorosłych*) – 1. Діяльність, метою якої є забезпечення дорослим особам освіти (загальної та професійної) на можливо вищому рівні. Найбільш загальною метою О. д. є формування різносторонньо розвиненої особистості, розуміння оточуючого світу та розвиток вміння оцінювання швидких змін, що відбуваються в сучасному світі. О. д. включає всі форми освіти від основної школи до університетів, а також народні, робітничі, відкриті університети, курси для батьків, відповідні радіо та телевізійні передачі, діяльність будинків культури, бібліотек, клубів; 2. Комплекс освітніх заходів будь-яких змісту, рівня, методу, форми, завдяки яким особи, які вважаються в певному суспільстві дорослими, вдосконалюють свої освітні і професійні кваліфікації, розвивають здатності, компетентності; 3. Уся структура організованого освітнього процесу, незалежно від його змісту, рівня та форми, офіційної чи іншої, незалежно від того, чи є цей процес продовженням або заміною первинної освіти (отриманої в школі, коледжі або університеті), а також упродовж навчання, коли особи, що вважаються дорослими в суспільстві, покращують свої технічні або професійні кваліфікації, продовжують розвивати свої здібності, збагачувати свої знання з метою:
 - завершити рівень формальної освіти;
 - отримати знання і навички з нової галузі;
 - оновити або осучаснити свої знання в конкретній галузі.
- **ОСВІТА ДОШКІЛЬНА** (англ. *preprimary (pre-school) education*, пол. *edukacja przedszkolna*) – 1. Сімейне і суспільне виховання дітей дошкільного віку. Залежно від початку шкільного навчання в різних країнах Д. о. охоплює дітей від 3 до 6-7 років. Вона має на меті забезпечення багатостороннього розвитку дітей, набуття життєвого досвіду, отримання знань та вироблення вмінь й навичок, потрібних для подальшого навчання у школі. Відповідно визначаються завдання, спрямовані на пристосування до потреб і можливостей дитини, які вихователь повинен здійснювати у межах окреслених основних

напрямів чи сфер Д. о.: пізнання і розуміння себе і світу; набування вмінь через діяльність; знаходження свого місця в групі ровесників та соціумі; формування системи цінностей. Останім часом її розглядають як елемент неперервної освіти; 2. За Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО), затвердженою сесією ЮНЕСКО в 2011 році, рівень 0 – (preprimary education) розглядається як освіта, що передує 1-му рівню, тобто початковій освіті й визначається як “залучення малих дітей до середовища типу шкільного”, тобто йдеться про рівень навчання дітей дошкільного віку, яке охоплює різні види освітніх програм, які реалізуються переважно в дошкільних освітніх закладах.

Існує велика диспропорція у тривалості Д. о. В одних країнах охоплення Д. о. може тривати кілька років, в інших – заледве рік перед обов’язковим шкільним навчанням. У міжнародних освітніх дослідженнях Д. о. аналізується у багатьох площинах, передусім з’ясовуються: 1) яким чином і з допомогою яких освітніх інституцій функціонує Д. о. у світі та окремих європейських країнах; 2) якими є цілі, концептуальні підходи та реалізаційні програми Д. о.; 3) які тенденції характеризують сучасний стан і розвиток Д. о.

Реформування Д. о. є невід’ємною частиною процесу оновлення європейських освітніх систем. Зміни торкаються як створення нового освітнього стандарту, так і розробки його програмного, методичного й дидактичного забезпечення. Охоплення загальною Д. о. дітей відповідного віку повинно стати однією із головних напрямів освітньої стратегії.

ОСВІТА ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ (англ. *general secondary education*, пол. *szkolnictwo średnie ogólne*) – 1. Центральна ланка в системі національної освіти, яка виконує важливу соціально-культурну функцію відтворення духовного й інтелектуального потенціалу народу, є основою, на якій будується економічний потенціал держави; 2. Традиційна за змістом середня освіта, яка розглядається як передумова доступу до університетів та інших типів вищих навчальних закладів. Систему З. с. о. становлять загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи, органи управління системою загальної середньої освіти та ін.

• **ОСВІТА ФОРМАЛЬНА** (англ. *formal education*, пол. *edukacja formalna*) – освіта, яка здійснюється у різних навчальних закладах, що призводить до присудження кваліфікації (кваліфікацій) у межах певного освітнього рівня (етапу, циклу). За даними Організації економічного співробітництва і розвитку формальна освіта зазвичай актуальна для осіб віком до 40 років, для старшого віку її роль у системі безперервної освіти значно знижується.

• **ОСВІТА НЕФОРМАЛЬНА** (англ. *nonformal education*, пол. *edukacja nieformalna*) – свідомо та організована навчально-виховна діяльність, організована поза встановленою формальною шкільною системою та забезпечує досягнення закладених цілей навчання для певної групи учасників. До Н. о. належать усі офіційні чи визнані державні і недержавні заклади і установи, орієнтовані на навчання, виховання, розвиток вмінь і здібностей. Серед них дошкільні осередки, осередки навчання за шкільними програмами

(для осіб, які не навчаються у школі), дитячі та молодіжні організації, курси, клуби, школи (спортивні, художні, хореографічні, музичні, мистецтв) тощо. Також до сектору Н. о. відносяться різні форми навчання дорослих (курси освітнього та професійного навчання), кореспондентне, дистанційне навчання.

Визначальною характеристикою Н. о. є те, що воно є доповненням і/або альтернативою формальній освіті в навчанні впродовж усього життя індивідуума.

Залежно від національного контексту, Н. о. може охоплювати програми по ліквідації неписьменності дорослих і молоді, і програми для дітей, які не відвідують школу, а також програми з розвитку життєвих і трудових навичок, програми, спрямовані на соціальний і культурний розвиток. Вона може включати підготовку на робочому місці для вдосконалення або адаптації наявних кваліфікацій або навичок, навчання безробітних або представників економічно неактивного населення, а також в деяких випадках можливі шляхи переходу до формальної освіти і навчання. Н. о. може також включати навчальну діяльність, спрямовану на самоосвіту, не обов'язково пов'язану з роботою.

• **ОСВІТА ПЕРВИННА** (англ. *primary education*, пол. *oświata zasadnicza*) – новий міжнародний термін, що означає всі види навчання і підготовки, які отримують діти і молодь від початку обов'язкової освіти до виходу на ринок праці.

• **ОСВІТА САНІТАРНА (ВАЛЕОЛОГІЯ)** (англ. *health education*, пол. *wychowanie zdrowotne*) – згідно уявлень Світової Організації Здоров'я – це засіб досягнення для всіх людей на світі рівня здоров'я, який дасть можливість їм створювати успішне (з економічної точки зору) життя; система діяльності вихователя та вихованців, метою якої є оволодіння знаннями про людський організм – його фізичну, психічну та суспільну сторони, формування вмінь й навичок для збереження та зміцнення здоров'я, виконання вимог гігієни в особистому і соціальному житті.

• **ОСВІТНІЙ БОН /ВАУЧЕР** (англ. *educational voucher*, пол. *bon edukacyjny*) – документ, який окреслює квоту фінансових засобів з центрального бюджету, призначену для навчання дітей у довільно вибраному освітньому закладі.

Система О. б. означає існування поряд із традиційною системою фінансування освіти державою – децентралізовану систему, в якій “троші ідуть за учнем”, що приводить до: 1) ослаблення монополії держави стосовно освіти; 2) збільшення ефективності в розподілі засобів на освіту; 3) покращення підбору педагогічних кадрів; 4) зміцнення позиції директорів шкіл; 5) розвитку конкурентності між школами тощо.

Слабкими сторонами О. б. є зростання диференціації шкіл з огляду на ефективність навчання, необхідність ліквідації частини шкіл, а також залежність оцінювання ефективності роботи школи виключно через фінансові справи.

• **ОСВІТНЯ БАЗА** (англ. *education basis*, пол. *baza oświatowa*) – різні основні елементи, які впливають на якість навчання та виховання учня в школі.

Переважно виділяються три пов'язані між собою елементи освітньої бази (які мають величезне значення для навчально-виховного процесу): локальна, кадрова, фінансова.

• **ОСВІТНІЙ БЮДЖЕТ** (англ. *education budget*, пол. *budżet edukacji*) – план передбачуваних на наступний період видатків на освіту.

• **ОСВІТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ** (англ. *educational research*, пол. *badania oświatowe*) – дослідження, предметом яких є функціонування системи освіти як цілості, а також її організації, економічних і законодавчо-правових основ, кадрової ситуації, і передусім її ефективності стосовно закладених цілей, а також систем освіти інших країн.

• **ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ** (англ. *educational activity*, пол. *działalność edukacyjna*) – розповсюдження освіти, а також знань і культури в суспільстві.

• **ОСВІТНІЙ ЗАКЛАД** (англ. *educational institution*, пол. *zakład oświatowy /placówka edukacyjna*) – інституція, яка об'єднує учнів (студентів) з метою надання їм освіти певного рівня і з певних галузей знань; заклад, статутні обов'язки якого передбачають навчально-виховну роботу з людьми певного віку.

• **ОСВІТНІ ЦІННОСТІ** (англ. *education values*, пол. *wartości edukacyjne*) – 1. Аспекти процесу, за участі викладача (дорослих), які передають цінності студентам; 2. Діяльність в будь-якій організації, де люди отримують допомогу від інших, старших за віком, статусом або більш досвідчених людей, поведінка яких проявляє ці цінності, що визначає їх ефективність та відповідну власну поведінку для себе і оточуючих, люди можуть міркувати та отримувати інші цінності, які визнаються більш ефективними для довгострокового благополуччя.

О. ц. формуються в домашніх умовах, у школах, коледжах, університетах, громадських організаціях, виправних установах та ін. Існують різні підходи до О. ц. Одні вбачають у них освіту або передачу сукупності цінностей, які є наслідком громадських або релігійних правил, або культурної етики. Інші – тип сократичного діалогу, коли люди поступово дозрівають до самореалізації, що є позитивним для них і для суспільства.

Основами, які різною мірою розвивають О. ц. є характер, релігійна освіта, громадянська освіта, моральний, духовний, особистісний, соціальний і культурний розвиток.

Існує відмінність між прямими і непрямими О. ц. Прямі О. ц. пов'язані з педагогікою, методикою і програмами, які застосовують викладачі для формування у молоді знань життєвого досвіду щодо ціннісних проблем. Натомість непрямі О. ц. охоплюють такі аспекти освітнього досвіду, у результаті чого вплив цінностей на пізнання пов'язаний з концепцією прихованого курсу навчання.

ОСОБА /ПЕРСОНА (англ. *person*, пол. *persona*) – 1. Цілісність людини; 2. Людський індивід як суб'єкт відносин і свідомої діяльності; 3. Відносно стійка система поведінки індивіда, побудована перш за все на основі включеності в соціальний контекст.

Срижневим утворенням О. є самооцінка, яка будується на оцінках індивіда іншими людьми та оцінювання інших.

ОСОБИСТІСТЬ (англ. *personality*, пол. *osobowość*) – 1. Індивід як суб'єкт соціальних відносин і свідомої діяльності. До структури особистості входять всі психологічні характеристики людини і всі морфофізіологічні особливості її організму (аж до особливостей обміну речовин); 2. Феномен суспільного розвитку, конкретна жива людина, яка має свідомість і самосвідомість; 3. Саморегульована динамічна функціональна система безперервно взаємодіючих між собою властивостей, відносин і дій, що складаються в процесі онтогенезу людини; 4. Стійка система соціально значущих рис, що характеризують індивіда як члена певного суспільства або спільноти; характеризує суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різного виробничого й духовного досвіду суспільства.

• **ОСОБИСТІСТЬ УЧИТЕЛЯ** (англ. *teacher personality*, пол. *osobowość nauczyciela*) – сутність особи вчителя з точки зору його суспільних постав, культури, рис характеру і поведінки.

• **ОСОБИСТІСТЬ УЧНЯ** (англ. *pupil personality*, пол. *osobowość ucznia*) – сутність особи учня з точки зору його характеру і поведінки, суспільних постав, культури та ін.

• **ОСОБИСТІСНА ДИСГАРМОНІЯ** (англ. *personal disharmony*, пол. *dysharmonia osobowościowa*) – непатологічне відхилення в особистісному розвитку, що виникає під впливом несприятливих обставин, кризових життєвих ситуацій, деструктивних конфліктів. Дисгармонійна особистість, неадекватно відображаючи власні статево-вікові, індивідуально-психологічні, комунікативні та інші властивості, сприймає й довколишню дійсність крізь призму внутрішньоособистісних викривлень.

• **ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ** (англ. *personal potential*, пол. *potencjał osobowościowy /personalny*) – інтегральна характеристика рівня особистісної зрілості, головним феноменом якої є здійснення діяльності у відносній свободі від заданих умов цієї діяльності (зовнішніх і внутрішніх). О. п. відображає міру подолання особистістю заданих обставин, самої себе, а також міру зусиль, що докладаються по роботі над собою і над обставинами свого життя.

ОСОБИСТІ КОНСУЛЬТАЦІЇ (англ. *face-to-face consultations*, пол. *konsultacje bezpośrednie*) – безпосереднє (“лице-в-лице”) консультування викладачем одного чи кількох студентів.

ОЦІНКА, КЛАС, РІВЕНЬ (англ. *rate, level*, пол. *ocena, klasa, poziom*) – індивідуальний числовий показник у системі освіти; оцінка успіхів, досягнень, знань у даний момент окремої людини (у якійсь галузі, дисципліні), яка дозволяє визначати ступінь (рівень) цих досягнень або якість знань відносно інших осіб або групи осіб.

• **ПІДСУМКОВЕ ОЦІНЮВАННЯ** (англ. *final evaluation*, пол. *ocenie podsumowujące /zbierające*) – оцінювання після виконання всієї програми навчання.

- **ОЦІНКА СЕРЕДНЯ (СЕРЕДНІЙ ПОКАЗНИК)** (англ. *mean score*, пол. *ocena przeciętna /średni wynik*) – арифметичне середнє даних оцінок.
- **ОЦІНЮВАННЯ, ОЦІНКА** (англ. *evaluation /assessment*, пол. *ocenie, ocena*) – 1. Процес вимірювання знань і вмінь певної особи; 2. Процес аналізу й дослідження з метою визначення відповідності закладу освіти, його програм чи присуджених ним кваліфікацій на відповідність певним стандартам якості і змісту; 3. Офіційний письмовий висновок або оцінка кваліфікації особи компетентним органом з метою забезпечення визнання її майбутнього академічного або професійного розвитку. Для оцінювання навчальних досягнень використовується значна сукупність форм, які включають письмові, усні, лабораторні, практичні тести/екзамени, проекти, виступи; 4. Інформація про результати навчання з коментарями стосовно цього результату.
- **КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ** (англ. *assessment criteria*, пол. *kriteria oceniania*) – описи того, що (як очікується) повинен знати та вміти учень або студент з метою демонстрації досягнутих результатів навчання.
- **ОЧІКУВАННЯ** (англ. *expectations*, пол. *oczekiwania*) – обсяг і якість праці учнів та їхньої поведінки, яких чекають від них у школі.

П

ПАМ'ЯТЬ (англ. *memory*, пол. *pamięć*) – 1. Один із основних психічних процесів людини; процеси запам'ятовування, зберігання, відтворення і забування індивідом його попереднього досвіду; 2. Когнітивний процес, що полягає у запам'ятовуванні, збереженні, відновленні і забуванні набутого досвіду. Найпростішою формою П. реалізується як пізнавання предметів, що раніше сприймалися. У складнішій формі – існує як відтворення в представленні предметів. Пізнавання і відтворення також можуть бути довільними і мимовільними.

- **ПАМ'ЯТЬ ДОВГОТРИВАЛА** (англ. *long-term memory*, пол. *pamięć długotrwała /długoterminowa*) – 1. Основний вид людської пам'яті, який характеризується тривалим збереженням набутих знань, умінь і навичок; 2. Фіксація інформації у мозку на тривалий час зі здатністю пригадування і використання за потребою в довільний момент (приклад – емоційна пам'ять, що має позитивний характер). П. д. можна поділити на декларативну (явну, свідому) і недеklarативну (скриту, несвідому).
- **ПАМ'ЯТЬ КОРОТКОТРИВАЛА** (англ. *short-term memory*, пол. *pamięć krótkotrwała /krótkoterminowa*) – 1. Оперативна пам'ять, коли інформація зберігається на обмежений інтервал часу і лише частково (як правило, у своїх емоційних аспектах) переходить у довготривалу; 2. Пам'ять, яка характеризується швидким запам'ятовуванням матеріалу, негайним його відтворенням і швидким забуванням.
- **ПАМ'ЯТЬ МЕХАНІЧНА** (англ. *mechanical memory*, пол. *pamięć mechaniczna*) – пам'ять, що ґрунтується на простому багаторазовому повторенні матеріалу без розуміння його змісту.

- **ПАМ'ЯТЬ СЕНСОРНА** (англ. *sensory memory*, пол. *pamięć sensoryczna*) – пам'ять, яка характеризується дуже коротким (до 2 секунд) збереженням сприйнятої інформації, що фіксується в рецепторах.

- **ПАМ'ЯТЬ СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНА /АБСТРАКТНА** (англ. *verbal logical memory*, пол. *pamięć słowno-logiczna /abstrakcyjna*) – специфічний вид пам'яті, що проявляється в запам'ятовуванні й відтворенні думок, понять, суджень у логічних зв'язках. Абстрактна пам'ять є умовою успішності в шкільному навчанні та інших різновидах розумової праці.

ПАРАДИГМА (англ. *paradigm*, пол. *paradygmat, wzór*) – 1. В сучасній методології під парадигмою розуміється система вихідних принципів, яка слугує основою для постановки та вирішення наукових проблем; 2. Загальний теоретичний підхід, основа, загальний взірець, принцип. Напр. по відношенню до освіти – цілісна концепція; 3. Досягнення істинності, формулювання правил науки; 4. Певна філософія, провідна думка, яка дає початок окремим течіям чи напрямам, а також уможливорює досягнення пізнавальних цілей різними способами; 5. Теоретико-методологічна структура, що визначає спосіб порушення і розв'язання дослідницьких завдань, прийнятий певним науковим співтовариством. Парадигма має пріоритет перед іншими засобами регуляції наукової діяльності і поєднує логічно атомарні компоненти (закони, стандарти, правила) та сукупну наукову діяльність в єдину функціонуючу цілісність; 6. Теорія (або модель постановки проблеми), прийнята за зразок вирішення дослідницьких завдань певним науковим співтовариством. Принцип загальноприйнятої парадигми – методологічна основа єдності певного наукового співтовариства (школи, напряму), що значно поліпшує їхню професійну комунікацію.

- **ПАРАДИГМА ОСВІТНЯ** (англ. *paradigm of education*, пол. *paradygmat edukacyjny*) – 1. Загальнотеоретичний підхід до визначення загальної мети освіти у широкому розумінні; 2. Система основних наукових досягнень (теорій, методів), за зразком яких організовується дослідницька практика вчених у галузі у визначений історичний період. Парадигмальний підхід є дуже важливим, оскільки становить підґрунтя побудови нової моделі освіти.

ПАРАЛЕЛЬНЕ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ (англ. *parallel education*, пол. *kształcenie równoległe, wychowanie równoległe*) – поряд із формальною та неформальною освітою третя складова навчально-виховної системи (як частина *інформальної освіти*). П. н. відбувається через зростаючий вплив засобів масової інформації (радіо, телебачення, преси, театру, кіно та ін.), діяльність неформальних груп (напр. утворених із використанням електронної пошти й інтернету, члени яких перебувають на різних континентах), а також позашкільних освітніх, спортивних та інших закладів.

ПАСИВНІСТЬ (англ. *passivity*, пол. *pasywność*) – брак активності, безучасність.

ПАТОЛОГІЯ (англ. *pathology*, пол. *patologia*) – наука про хвороби (людини, тварин і рослин), їх причини, форми, прояви та наслідки.

ПЕДАГОГІКА (англ. *pedagogy /pedagogics*, пол. *pedagogika*) – 1. Наука про освіту, навчання і виховання, предметом якої є діяльність, спрямована на формування цілісного суспільства (передусім молодого покоління) шляхом надання громадянам знань, загальних і професійних умінь, формування доцільних інтересів, системи цінностей, переконань, навичок саморозвитку; 2. Наука про спеціально організовану цілеспрямовану й систематичну діяльність по формуванню людини, про зміст, форми і методи виховання, освіти й навчання, передачі соціального досвіду від педагога до учня; 3. Наука про цілеспрямований процес передачі людського досвіду й підготовки підростаючого покоління до життя і діяльності; 4. Наука про виховання людини; 5. Наука про закони і закономірності виховання, освіти, навчання, соціалізацію й творчий саморозвиток людини.

• **ПЕДАГОГІКА АВТОРИТАРНА** (англ. *authoritarian pedagogics*, пол. *pedagogika autorytarna*) – 1. Зосередження влади в руках педагога при усуненні учнів від участі в навчально-виховному процесі, пригніченні ініціативи й вплив на учнів заходами примусу; 2. Система теоретичного та методичного знання про цілі і шляхи виховання людини у сліпому й беззаперечному підпорядкуванні владним структурам, старшим за віком і положенню людям, ідеологічним концепціям. Основні методи виховання слухняного виконавця: авторитет влади, окремої особи або ідеї, вимога, наказ, повчання, нотація, покарання, засудження, авторитет підкупу. А. п. ігнорує факт розвитку особистості, здібності людини до саморегуляції, права дітей. Така педагогіка притаманна тоталітарній державі, авторитарному стилю управління освітою. Низька ефективність авторитарного виховання в сучасних умовах очевидна. Прогресивна педагогіка відкидає авторитарну як таку, що проповідує насильство над людиною, ігнорує права людини, позбавляє його умов вільного розвитку.

• **ПЕДАГОГІКА ДОРΟΣЛИХ /АНДРАГОГІКА** (англ. *andragogy*, пол. *pedagogika doroslych /andragogika*) – одна з педагогічних наук, яка займається дослідженнями проблем освіти, навчання та виховання дорослих. Практичне значення П. д. зростає по мірі реалізації положень неперервної освіти. Завданнями П. д. є опрацювання оптимальних рішень стосовно підбору змісту навчання та виховання дорослих, методів і засобів, організаційних форм, використання медіа засобів, зокрема радіо й телебачення, а також установа раціонального відступу між періодами інтенсивного навчання, зокрема на курсах професійної підготовки (у залежності від характеру професійної праці).

• **ПЕДАГОГІКА ДУХОВНА** (англ. *spiritual pedagogy*, пол. *pedagogika duchowna*) – галузь педагогічних знань, що передбачає пріоритет релігії у вихованні й навчанні особистості.

• **ПЕДАГОГІКА ГУМАНІСТИЧНА** (англ. *humanistic pedagogics*, пол. *pedagogika humanistyczna*) – система наукових теорій, які утверджують вихованця у ролі активного, свідомого, рівноправного учасника педагогічного процесу і який розвивається на основі своїх можливостей.

З позицій гуманізму кінцева мета виховання полягає в тому, щоб кожен вихованець міг стати повноцінним суб'єктом діяльності, пізнання й спілкування, вільною, самодіяльною особистістю. Міра гуманізації виховного процесу визначається тим, наскільки він створює передумови для самореалізації особистості, розкриття всіх закладених у ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності і творчості.

Найхарактернішими ознаками Г. п. є: 1) пріоритет розвитку фізичних, психічних, інтелектуальних, моральних та інших сфер особистості; 2) зосередження зусиль на формування вільної, самостійно мислячої і діючої особистості, громадянина-гуманіста, здатного здійснювати обґрунтований вибір у різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях; 3) забезпечення належних організаційних умов для успішного досягнення переорієнтації навчально-виховного процесу.

Гуманізацію навчально-виховного процесу варто розуміти як відмову від авторитарної педагогіки з її педагогічним тиском на особистість, який заперечує можливість встановлення нормальних людських взаємин між педагогом і учнями, як перехід до особистісно-орієнтованої педагогіки, що надає абсолютного значення особистій свободі і діяльності учнів. Гуманізувати цей процес – означає створити такі умови, в яких учень не може не навчатися, навчатися нижче своїх можливостей, не може залишатися байдужим учасником виховних справ. Г. п. вимагає пристосування школи до учнів, забезпечення атмосфери комфорту й психологічної безпеки.

Практика гуманістичної школи виробила конкретні форми й методи інноваційної діяльності. Серед них: диференціація навчально-виховної діяльності; індивідуалізація процесів навчання й виховання; створення сприятливих умов для розвитку нахилів і здібностей кожного вихованця; комфортність навчально-виховної діяльності; віра в учня, його сили й можливості; прийняття учня таким, яким він є; забезпечення успішності навчання й виховання; зміна орієнтації школи на нову мету і нові завдання; обґрунтованість рівня розвитку кожного учня; ліквідація заочного навчання (екстернату), як такого, що не забезпечує “духовних зустрічей з учителями”; підвищення ролі гуманітарної освіти.

• **ПЕДАГОГІКА КУЛЬТУРИ** (англ. *pedagogy of culture*, пол. *pedagogika kulturalna*) – напрям, особливо популярний у Європі на зламі XIX і XX ст. Згідно П. к. людина передусім є культурною істотою, яка бере участь у процесі переживання і творення предметних цінностей. Між світом цінностей (різними галузями культури) та особистістю людини існує взаємовплив. Процес навчання полягає у підготовці людини до участі у світі культурних цінностей, розвиток на цій основі духовних сил й створення нових цінностей.

• **ПЕДАГОГІКА МЕДІЙНА (МЕДІАПЕДАГОГІКА)** (англ. *media pedagogy*, пол. *pedagogika medialna*) – 1. Сукупність педагогічних концепцій, теорій, технологій та методик, які базуються на застосуванні медійних засобів; 2. Галузь педагогічної науки, яка вивчає процеси соціалізації, виховання, навчання і розвитку особистості медійними засобами.

• **ПЕДАГОГІКА ПЕРСОНАЛІСТИЧНА** (англ. *pedagogy personalistic*, пол. *pedagogika personalistyczna*) – одна із важливих течій сучасної педагогічної рефлексії. Центральною для цього напрямку є концепція світу і людини, яка розглядає взаємозалежність відносного індетермінізму, свободи і трансценденції. На епістемологічній площині П. п. виступає як концепція виховання, яка ґрунтується на теорії пізнання, що зважає різні ступені пізнання при прийнятті (як принципу), основної однорідності людського пізнання, здібного з'ясувати правду.

Головні тези П. п. : найвищою метою виховання є спроможність суб'єкта (вихованця) до самоуправління власним процесом розвитку; виховання розглядається як пробудження у вихованцеві особи. Вихованець постає головним чинником виховання, натомість вихователь є лише співучасником у цьому процесі. Як особа, вихованець не є річчю ані сім'ї, ані держави і нікому не надається ця перевага в будь-якому аспекті.

Зміст шкільного навчання прихильники П. п. розглядають через інтегральний гуманізм, зокрема науковий і технічний, а не лише літературний і образотворчий; підтверджується і захищається виховна функція сім'ї, хоча й не приховуються також прояви кризи сім'ї; також спостерігається загрози, пов'язані з авторитаризмом, який може виступити в сімейному вихованні;

• **ПЕДАГОГІКА ПОРІВНЯЛЬНА /ОСВІТНЯ КОМПАРАТИВІСТИКА** (англ. *comparative pedagogy*, пол. *pedagogika porównawcza /komparatystyka edukacyjna*) – педагогічна наука, яка займається аналізом та порівнянням освітніх систем різних країн у тісному зв'язку з їх політико-економічним і суспільно-культурним розвитком. Дослідження П. п. дозволяють отримати валідні національні дані в контексті міжнародних порівнянь; поглиблене розуміння різниць між системами освіти різних країн; доступ до міжнародної мережі експертів у галузі науки і освіти; конкурентноздатні моделі у світі для оцінки національних феноменів в освіті; підготовку національних груп спеціалістів для проведення оглядових досліджень.

• **ПЕДАГОГІКА СОЦІАЛЬНА** (англ. *social pedagogy*, пол. *pedagogika społeczna*) – 1. Педагогічна дисципліна, що досліджує умови середовища, в яких відбуваються виховні та опікунські впливи на людину від його народження до кінця життя; у цих дослідженнях передусім враховуються суспільні, культурні, природні та біопсихічні умови. Важливою сферою інтересів П. с. є проблеми виховної та опікунської компенсації, необхідних у таких випадках як сирітство або несприятливі умови виховання в сім'ї; 2. Наука, яка вивчає закономірності й механізми становлення і розвитку особистості в процесі здобуття освіти й виховання у різних соціальних інститутах, а також соціально орієнтовану діяльність освітніх, наукових, культурних та інших закладів, установ і соціальних служб, які сприяють формуванню соціальної активності дітей та молоді в процесі вирішення суспільних, політичних, економічних та інших проблем суспільства. Науково-теоретичну структуру П. с. утворюють: *агогіка* (проблеми попередження відхилень у поведінці дітей та підлітків); *герогіка* (соціально-педагогічні проблеми людей похилого віку); *віктимологія*

(проблеми категорії людей, які стали жертвами несприятливих умов соціальної організації та насильства) та ін.

• **ПЕДАГОГІКА СПЕЦІАЛЬНА /ДЕФЕКТОЛОГІЯ** (англ. *special pedagogy*, пол. *pedagogika specjalna*) – галузева педагогічна наука, яка займається теорією та практикою навчання і виховання осіб з різними фізичними або психічними вадами (відхиленнями від норми). Серед напрямів П. с.: *олігофренопедагогіка* (наука про навчання й виховання розумово відсталих і дітей із уповільненим розумовим розвитком); *тифлопедагогіка* (наука про навчання й виховання сліпих і слабозорих дітей); *тифлосурдопедагогіка* (наука про навчання й виховання сліпоглухих дітей); *сурдопедагогіка* (наука про навчання й виховання глухонімих, глухих і туговухих дітей); *логопедагогіка* (наука про навчання й виховання дітей з порушеннями мовлення); *ревалідаційна педагогіка* (наука, яка вивчає особливості здійснення навчально-виховної діяльності в середовищі фізично або психічно ослаблених людей); *педагогіка превентивна* (наука, яка вивчає особливості здійснення навчально-виховної діяльності з метою запобігання вчинення суспільно-небезпечних дій) та ін.

• **ПЕДАГОГІЗАЦІЯ БАТЬКІВ** (англ. *pedagogy for parents*, пол. *pedagogizacja rodziców*) – освітня діяльність, спрямована до постійного збагачення батьками педагогічних знань стосовно виховання дітей і молоді, а також різних аспектів функціонування сім'ї. Метою педагогізації є безпосередня та опосередкована допомога батькам з формування їх педагогічної культури. Джерелами знань для батьків слугують: популярно-наукова література, спеціальні журнали, посібники, радіо та телепередачі. П. б. є специфічною формою співпраці школи із сім'єю учня. Школа в межах педагогізації може організовувати читання (разом з обміном інформації про дитину та спільного пошуку рішень виховних проблем), індивідуальні та групові консультації, демонстрацію фільмів, пропаганду педагогічної літератури.

ПЕДАГОГІЧНИЙ НАТУРАЛІЗМ (англ. *pedagogical naturalism*, пол. *naturalizm pedagogiczny*) – концепція виховання (або теорія вільного виховання), яка полягає в утотоженні процесу виховання особистості та її природнього неконтрольованого і спонтанного розвитку.

ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАНЕДБАННЯ (англ. *pedagogical carelessness*, пол. *zaniedbania wychowawcze*) – стан дітей, залишених без опіки дорослих, їх нагляду й виховного впливу.

ПЕДАГОГІЧНА ІДЕЯ (англ. *pedagogical idea*, пол. *idea pedagogiczna*) – така думка, концепція, рішення, які визначають напрямок рефлексії та освітньої діяльності. П. і. може стосуватися аксіологічної, програмної, діяльнісної, організаційної та матеріальної сфери виховного процесу. Джерела П. і.: педагогічна рефлексія; педагогічна рефлексія, пов'язана із практичним досвідом (педагогічним експериментом); практичний досвід. Творцями або співавторами нових П. і. є науковці, вчителі, батьки. Переважно П. і. мають інноваційний характер. Процес утілення П. і. залежить від багатьох чинників, а саме: суспільно-професійної позиції, рівня кваліфікації й оперативності творця-ініціатора або творчої групи; рівня педагогічної культури адресата

(представників освітньої адміністрації, вчителів, вихователів, батьків); організаційно-матеріальних можливостей навчального закладу, де передбачається впровадження інновації; схваленні на громадському локальному рівні; схваленні й підтримки новаторської ініціативи через освітню політику.

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧИСТЬ (англ. *pedagogical creativity*, пол. *twórczość pedagogiczna /nauczycielska*) – процес або витвір діяльності вчителя, який полягає в творенні нових й оригінальних зразків (нетипових, унікальних і нових) у галузі педагогічної теорії та практики. Своєрідними проявами П. т. є педагогічне раціоналізаторство й новаторство.

ПЕДОЛОГІЯ (англ. *paedology*, пол. *pedologia*) – інтегральна наука про закони розвитку дитини; історично – розділ психології, особливо популярний в першій чверті ХХ ст., що вивчав психічний та фізичний розвиток дітей і молоді. П. не стала цілісною теорією, оскільки містить у собі набір психологічних, біологічних та соціальних концепцій відносно розвитку дитини. На думку представників П. (А. Vineta, Е. Claparède'a і J. Joteyko) розвиток дітей, який детермінований чинниками спадковості й середовища, відбувається відповідно із відомими фазами розвитку. Таке розуміння долі дитини стало підставою дослідження індивідуальних різниць між дітьми, визначення норм розвитку. Подібні дослідження сприяли розвитку експериментальної психології.

ПЕДЕВТОЛОГІЯ (англ. *pedeutology*, пол. *pedeutologia*) – галузь педагогіки, предметом дослідження якої є проблеми учителів, а саме: особистості учителя, підбір кандидатів до педагогічної професії, підготовка та удосконалення вчителів, їх професійна праця. (В Україні такої науки не існує).

НАСТУПНІСТЬ У НАВЧАННІ, ПРОХІДНІСТЬ (англ. *permeability of education /school permeability*, пол. *drożność szkolnictwa*) – можливість переходу без втрати часу зі школи нижчого до школи вищого ступеня. П. є типовою рисою цілісної школи, тобто шкільної системи, в якій має місце координація програм та організаційних форм навчання в основних, середніх та професійних школах.

Наступність/прохідність вважається проявом демократизації системи шкільної освіти, усунення бар'єрів при переході до вищих ступенів шкільництва й вирівнювання освітніх шансів дітей і молоді. Найбільшу складність тут представляє поріг між середньою та вищою школою, особливо з огляду на велику диференціацію середніх професійних та вищих шкіл. Ці труднощі зменшуються, якщо повна середня освіта стає більш доступною (або обов'язковою), що відкриває дорогу для більшості громадян до вищої школи та різних форм навчання (на базі повної середньої освіти чи інакше) без втрати часу, без повернення на попередні стадії. Розрізняють вертикальну й горизонтальну прохідність освітньої системи. *Вертикальна* розглядається як можливість переходу випускників нижчих ступенів до вищих. *Горизонтальна* – як можливість переходу з одного типу школи до іншого на одному освітньому рівні.

ПЕРЕДАЧА (англ. *broadcast*, пол. *audycja*) – одиниця радіопрограми – музична або словесна; основні види П. виділяються з погляду на проблематику: освітні, інформаційні, літературні, музичні, радіотеатр.

ПЕРЕДУРОЧНЕ ПЛАНУВАННЯ (англ. *preinstructional planning*, пол. *planowanie przedlekcyjne*) – планування вчителем уроків (цілей, змісту, засобів тощо).

ПЕРЕВИХОВАННЯ (англ. *re-education*, пол. *reedukacja*) – діяльність, яка полягає на зміні вже сформованих мотивів, інтересів, поглядів, переконань і установок; інколи це процес перебудови особистості в цілому.

ПЕРЕГОВОРИ (англ. *negotiation*, пол. *pertraktacje*) – пошук згоди шляхом безпосереднього обговорення конфлікту його учасниками.

ПЕРЕКОНАННЯ (англ. *persuasion*, пол. *przekonanie*) – 1. Система мотивів, що спонукають особистість діяти відповідно до своїх поглядів, принципів, світогляду; 2. Уявлення, знання, ідеї, які є мотивами поведінки людини і визначають його ставлення до різних сфер дійсності, персональні установки; 3. Компонент світосприйняття особистості, усвідомлена потреба, що штовхає діяти відповідно до свого життєвого досвіду і ціннісних орієнтацій. Наявність П. пов'язана з визнанням і безпосереднім переживанням їх істинності і з потребою втілити їх у життя. П. утворюють впорядковану систему поглядів особистості і складають її світосприйняття; 4. Уявлення про нормативну поведінку, що стали внутрішньою мотивацією. Про ступінь відповідності реальної поведінки декларованим переконанням можна судити лише при зіткненні людини серйозними перешкодами; 5. Прийняття ідеї як істинної та правдивої. П. переважно є глибоко особистими, їх дуже важко змінити.

П. управляють нашими думками і діями. У кожного вчителя є певні переконання щодо своєї праці, учнів та предмету, який він викладає.

ПЕРЕТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ (англ. *information processing*, пол. *przetwarzanie informacji*) – процес сприймання, диференціації, упорядкування і зберігання інформації.

ПЕРІОД (англ. *term*, пол. *okres*) – час тривання чогось; пора, фаза, стадія.

• **ПЕРІОД, ЧАС НА ЗАПИТАННЯ І ВІДПОВІДІ** (англ. *time for questions and answers*, пол. *czas pytań i odpowiedzi*) – спеціально відведений час, напр. під час конференції.

• **ПОРОЖНІЙ ПЕРІОД** (англ. *downtime*, пол. *czas pusty*) – час, що залишається після завершення передчасно уроку чи лекції, а також ситуація в довільний момент, коли учні чекають на дозвіл перейти в інше приміщення чи залишити клас (школу).

ПЕРСОНАЛІЗМ (англ. *personalism*, пол. *personalizm*) – назва різних філософських і педагогічних течій, які в основу своїх теорій заклали своєрідну проблематику особистості в метафізичному розумінні. Особистість постає як первинна реальність і найвища духовна цінність, а світ – як вияв творчої активності верховної особи – Бога. Прибічники П. розглядають поняття “особистість”, роль особистості в сучасному світі, умови її розвитку, стосунки людини до техніки, праці, культури, мистецтва і суспільного життя. В

ідеалістичних поглядах, в основному в католицькому П., за найбільшу цінність приймається добро та щастя людини. У матеріалістичних – особистість розглядається на тлі світу, його ширшої соціальної, культурної, політичної та економічної проблематики. Персоналісти акцентують виховну функцію особистісної філософії, вбачаючи в ній педагогіку, націлену на пробудження особистісного початку в людині. Акцентується проблема особистісного спілкування, в якому П. вбачать мету і призначення людського існування.

ПИТАННЯ “ЩО І ЧОМУ” (англ. *what and why questions*, пол. *pytania "co i dlaczego"*) – питання, які розпочинають дискусію.

ПІДГОТОВКА, ВИШКІЛ (англ. *schooling /instruction*, пол. *szkolenie*) – вишкіл, формування простих практичних вмінь та навичок, які вимагають мінімальної теоретичної підготовки.

ПІДКРІПЛЕННЯ (англ. *reinforcement*, пол. *wzmocnienie*) – дії вчителя для підтримки позитивної поведінки учня та заохочення до їх повторення у майбутньому.

ПІДЛІТКОВИЙ ВІК (англ. *adolescence, teenage*, пол. *wiek dorostania, wiek młodzieńczy /wiek małoletni*) – період дорослішання, період життя між дитинством і зрілим віком (дорослістю) від 11-12 до 15-16 років. П. в. характеризується різким піднесенням життєдіяльності і глибокою перебудовою організму (зокрема мозкових структур, що спричинює тимчасові дисфункціональності).

ПІДСИСТЕМА (англ. *subsystem*, пол. *podsystem*) – складова частина ширшої системи.

ПІЗНАННЯ (англ. *cognition*, пол. *poznanie*) – процес зарахування сприйнятого предмету до якогось певного класу, за рахунок чого відбувається побудова осмисленого перцептивного образу. В ході онтогенетичного розвитку перцептивних процесів каталог пізнавальних ознак постійно поповнюється новими, що дозволяє класифікувати більшу кількість предметів.

ПОБУДОВА НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ (англ. *curriculum construction*, пол. *konstruowanie programu nauczania*) – формування цілісного навчально-виховного комплексу.

ПОВЕДІНКА (англ. *behavior /conduct*, пол. *postępowanie, zachowanie*) – 1. Спосіб реагування на зовнішні (ситуації) чи внутрішні (потреби, наміри) збудники; манери, вчинки. Соціологія трактує п. як свідому діяльність людини, яка регулює її ставлення до суспільства, його норм, контролю та особистих зразків; 2. Цілеспрямована активність тваринного організму, що служить для здійснення контакту з навколишнім світом. В основі поведінки лежать потреби тваринного організму, над якими надбудовуються виконавчі дії, що служать їх задоволенню. Генезис форм поведінки обумовлений ускладненням умов середовища проживання, зокрема переходом з гомогенної в наочну, а потім в соціальне середовище.

• **ПОВЕДІНКА АГРЕСИВНА** (англ. *aggressive behavior*, пол. *zachowanie agresywne*) – ворожі дії, метою яких є нанесення страждань та шкоди іншим особам. Ці дії завжди пов'язані з емоційною напругою і є джерелом стресів.

- **ПОВЕДІНКА АДИКТИВНА** (англ. *addictive behavior*, пол. *zachowanie adyktywne*) – особлива форма деструктивної поведінки, який виражається в прагненні до відходу від реальності за допомогою спеціальної зміни свого психічного стану.
- **ПОВЕДІНКА АСОЦІАЛЬНА** (англ. *antisocial behavior*, пол. *zachowanie aspoeczne*) – дії, не погоджені з нормами поведінки (образи, лайка, деструктивні акти).
- **ПОВЕДІНКА МОРАЛЬНА** (англ. *moral behavior*, пол. *postępowanie moralne*) – дії людини стосовно суспільства, інших людей та предметного світу, які розглядаються з боку їх регуляції суспільними нормами моральності та права. Проявами М. п. є вчинки, в яких формуються й одночасно виражаються позиції особистості, її моральні переконання.

Етологи виявили “подвійність” моралі людини як наслідок накладання видових біологічних і суспільних норм, заборон і правил.

- **ПОВЕДІНКА СОЦІАЛЬНА** (англ. *social behavior*, пол. *zachowanie prospoeczne*) – нормативно схвалений зразок поведінки, очікуваний від кожного, відповідно до виконуваної соціальної ролі (напр. батька, працівника виробництва, члена суспільної організації).
- **ПОВЕДІНКА ДЕВІАНТНА** (англ. *deviation behavior*, пол. *dewiacja, zachowanie antypoeczne*) – 1. Поведінка індивіда або групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, внаслідок чого відбувається порушення цих норм; 2. Поводження, що не відповідає сформованій в суспільстві нормам, правилам, очікуванням; 3. Відхилення від принципів та норм моралі та права. Частіше термін вживається для негативної оцінки поведінки особистості, схильної до моральних відхилень або такої, що має соціальну патологію. Значно рідше цей термін вживається і в позитивному значенні, якщо відхиленню властиві риси нового, прогресивного; 4. Здійснення вчинків, які суперечать нормам соціальної поведінки в тому або іншому співвідношенні. До основних видів девіантної поведінки відносяться злочинність, алкоголізм і наркоманія, самогубства, проституція. На думку Е. Дюркгейма, вірогідність девіацій поведінки істотно зростає при ослабленні нормативного контролю, що відбувається на рівні соціуму. Відповідно до теорії аномії Р. Мертон, девіантна поведінка виникає перш за все тоді, коли цінності, що суспільно приймаються і задаються, не можуть бути досягнуті деякою частиною цього суспільства. У контексті теорії соціалізації, до девіантної поведінки схильні люди, соціалізація яких проходила в умовах заохочення або ігнорування окремих елементів девіантної поведінки (насильство, аморальність). В теорії стигматизації, вважається, що поява девіантної поведінки стає можливою вже при одному тільки визначенні індивіда як такого, котрий соціально відхиляється, і вживанні по відношенню до нього репресивних або виправних заходів.

Проблема Д. п. та її корекції завжди була важливою у педагогіці, психології, кримінології, але останнім часом вона набуває масового характеру. У період різких переломів у суспільстві часто порушується єдність буття і свідомості, виникає невідповідність взаємодії суб’єктів і соціальних інститутів,

неадекватність соціальної політики і моралі. Розмитість норм, ослаблення соціальної регуляції спотворює духовні і культурні підвалини. Відбувається розрив між прагненням до швидкого зростання матеріального добробуту і відсутністю важелів саморегуляції, заснованих на високій культурі, духовності.

ПОДУМАЙ - ОБУМОВ - ВИСЛОВИ (англ. *think - pair - share*, пол. *pomyśl - omów - przedstaw*) – використовувана вчителем техніка сповільнення викладу і посилення залучення учнів до ведення уроку.

ПОЛІТИКА (англ. *policy*, пол. *polityka*) – сфера суспільної діяльності, яка пов'язана із здобуванням і втіленням влади в державі або в міжнародних стосунках.

• **ПОЛІТИКА КУЛЬТУРНА** (англ. *cultural policy*, пол. *kulturalna polityka*) – діяльність держави, політичних та суспільних організацій зі сприяння розповсюдження культури як істотного багатства всіх людей, що впливає на щоденне життя, розвиток кожної людини та цілого суспільства. Важливою складовою цієї діяльності є освітня політика.

• **ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНА** (англ. *social policy*, пол. *społeczna polityka*) – цілеспрямована діяльність держави, безпосередньою метою якої є забезпечення важливих потреб людей праці. Ці потреби охоплюють усі важливі елементи життя та праці, одночасно як матеріальні, так і ті, що пов'язані з оптимальним розвитком людини, з особистою культурою та культурою співжиття з іншими.

• **ПОЛІТИКА НАУКОВА** (англ. *scientific policy*, пол. *polityka naukowa*) – діяльність держави та відповідних наукових інституцій та організацій, метою яких є управління розвитком науки та стимулювання його ефективності, зв'язок наукових досліджень і праць з окресленими галузями суспільно-господарського життя та використання на практиці результатів науково-технічного прогресу.

ПОНЯТТЯ (англ. *notion*, пол. *pojęcie*) – 1. Форма мислення, яка відображає загальні, істотні ознаки предметів і явищ дійсності; 2. Розвинена форма узагальнення; 3. Символічне відображення істотних властивостей предметів навколишнього світу, виділених в результаті аналітичної роботи. У кожному П. згорнуто особливу предметну дію, що відтворює предмет пізнання за допомогою використання певних інструментальних засобів. Виділяють емпіричні та теоретичні поняття.

Емпіричне П. фіксує щось однакове в кожному окремому предметі класу на основі порівняння.

Теоретичне П. будується на основі аналізу походження (генезису) явища або об'єкта.

ПОРАДА, КОНСУЛЬТАЦІЯ (англ. *advice, counsel*, пол. *rada, porada*) – 1. Порада компетентного фахівця з якого-небудь питання; 2. Установа, що організує надання порад спеціалістами з певних питань.

ПОРТФОЛІО (ПАПКА ДОСЯГНЕНЬ) (англ. *portfolio*, пол. *portfolio /teczka osiągnięć*) – зібрана учнем чи студентом в окрему папку документація як свідчення виконаної роботи і набутих знань (свідоцтв, планів чи проектів, доповідей, рисунків та ін.).

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ СУСПІЛЬСТВО (англ. *postindustrial society*, пол. *społeczeństwo postindustrialne*) – суспільство, в якому занятість громадян в сільському господарстві, а в значній мірі й у промисловості, зведена до мінімуму (за рахунок автоматизації та роботизації). У зв'язку з цим більшість працівників зосереджено в сфері послуг. При цьому найбільшу роль відіграє перетворення інформації. Перетворена інформація розглядається як товар, особлива нематеріальна цінність, важливість якої дорівнює (чи переважає) важливість матеріальних виробів. Звідси інша назва – інформаційне суспільство або точніше – суспільство знань.

ПОСТУЛАТ (англ. *postulate*, пол. *postulat*) – 1. Вимога, побажання; 2. Твердження, що завдяки своїй очевидності в межах даної теорії приймається за істинне.

ПОТРЕБА (англ. *need*, пол. *potrzeba*) – стан живого організму, людини, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності та є рушійною силою їхньої активності (або розвитку).

• **ПОТРЕБА ДРУЖБИ** (англ. *need for friendship*, пол. *potrzeba przyjaźni*) – відносини, засновані на взаємній довірі, симпатії, загальних інтересах, емоційній прихильності. Фізіологічну основу дружби складає потреба в спілкуванні й емоційному контакті. Відмінність дружніх відносин від ділових в їх безкорисливості і етичній цінності. На відміну від приятельства дружні відносини глибокі і стійкі, такі, що припускають внутрішню (душевне) спорідненість. Дружба розвивається разом із здібністю людини до співпереживання і розуміння іншої людини (емпатії).

• **ПОТРЕБА ЛЮБОВІ** (англ. *need for love*, пол. *potrzeba miłości*) – як моральне-естетичне почуття, любов виражається в безкорисливому й самозабутнім прагненні до свого об'єкта. Специфічним змістом почуття любові є самовідданість, самовіддача й духовне взаємопроникнення. Моральна природа любові виявляється в її спрямованості не просто на істоту іншої статті, а на цілком конкретну, єдину й неповторну людину. Потреба любові найбільш властива людині з молодю. Любов припускає одиничність обранця й відповідно гармонічне злиття трьох потягів – душі, розуму й тіла.

• **ПОТРЕБА ЗНАЧЕННЯ, ЗНАЧИМОСТІ** (англ. *need for meaning*, пол. *potrzeba znaczenia*) – потреба у визнанні, власної значущості та потрібності, соціального престижу, поваги оточуючих; у високому соціальному статусі.

ПОХВАЛА (англ. *praise*, пол. *pochwała*) – вербальне чи інше схвалення і позитивне оцінювання вчителем вчинків, поведінки або діяльності учня для стимуляції його подальших зусиль.

ПОЧУТТЯ (англ. *feeling*, пол. *uczucie*) – 1. Загальний стан свідомості з-за більш чи менш складного поєднання різного роду відчуттів; 2. Складний стан організму, що припускає тілесні зміни розпоширеного характеру – в диханні, пульсі, залозо-виділеннях тощо – і на ментальному рівні, стан збудження чи хвилювання, що позначається сильними почуттям, і зазвичай імпульсом щодо певної форми поведінки; 3. Специфічні людські, узагальнені переживання

ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції – радість, любов, гордість або сум, гнів, сором. На відміну від емоцій і настроїв, П. мають виражену об'єктивну прив'язку: вони виникають щодо чого або когось, а не ситуації в цілому. В якості П. виявляється ставлення особистості до праці, подій, інших людей, до самої себе.

ПОЯСНЕННЯ (англ. *explanation*, пол. *pojasnienie*) – метод навчання, що полягає в словесному тлумаченні слів, термінів, понять, явищ, принципів дій приладів, використання наочних посібників.

ПОЯСНЮЮЧЕ НАВЧАННЯ (англ. *explanation teaching model*, пол. *nauczanie podajace*) – модель навчання з акцентуванням пояснень нової інформації.

ПРАВО, ЗАКОН (англ. *law /right*, пол. *prawo*) – загал правових норм та правил, що регулюють стосунки між людьми даного суспільства, окреслюють засади їх поведінки або визначають заборони, порушення яких є загрозою покарання.

• **ПРАВО НА ОСВІТУ** (англ. *right to education*, пол. *prawo do nauki*) – одне з прав людини, яке виконується не у всіх державах. Право має зробити всіх рівними і допомогти покласти край дискримінації в галузі освіти. Згідно з даним правом, всі діти повинні ходити в школу для отримання початкової освіти у віці від шести до десяти років. За цей час діти зазвичай навчаються читати і писати рідною мовою, а також вивчити кілька простих предметів, таких як математика, суспільні науки тощо. Крім того, всі діти повинні мати доступ до здобуття середньої та вищої освіти. Право на освіту записано у статті 26 Загальної декларації прав людини та ст. 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Дане право визнано у національних конституціях.

• **ПРАВО НА ВІДПОЧИНОК** (англ. *right to rest*, пол. *prawo do odpoczynku*) – це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначається законом.

• **ПРАВО НА ПРАЦЮ** (англ. *right to work*, пол. *prawo do pracy*) – право на працю посідає визначальне місце в системі загальнолюдських цінностей, що формують економічне та соціальне становище суспільства в цілому та кожного його члена зокрема. Можливість заробляти собі на життя працею, яку людина сама для себе вільно обирає чи на яку вільно погоджується, є змістом права на працю. Вільне обрання праці та вільне погодження на неї означає виключне право особи самій розпоряджатись своїми здібностями до праці.

• **ПРАВО НА ПОВАГУ (ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ)** (англ. *right to respect*, пол. *prawo do szacunku*) – 1. Особисте право на власну цінність як особистості, право на усвідомлення цієї цінності та усвідомлення значимості себе як особи, що відіграє певну соціальну роль у суспільному житті; 2. Право особи на

об'єктивну та своєчасну оцінку її та її діянь (поведінки) по дотриманню морально-етичних та правових норм з боку суспільства, певної соціальної групи та окремих громадян.

ПРАВА ДИТИНИ (англ. *child's rights*, пол. *prawa dziecka*) – система можливостей, які необхідні дитині для її цілісного розвитку в умовах і відповідно до вимог середовища. До прав дитини відносяться:

1) *громадянські права* – права до збереження соєї ідентичності, у тому числі громадянства, прізвища, родинних стосунків, право до життя у природній родині й контактів з обома батьками у випадку їх сепарації (за винятком ситуації, коли це шкодить самій дитині);

2) *політичні права* – право на висловлювання власних поглядів, до свободи пошуку, отримання й передачі інформації й різноманітних ідей; право до свободи думки, сумніву, визнання;

3) *соціальні права* – право кожної дитини до рівня життя відповідно до його фізичного, психічного, ментального, духовного і суспільного розвитку, а також право до найвищого рівня здоров'я, відповідного лікування й реабілітації здоров'я;

4) *освітні права* – право кожної дитини до навчання на засадах загальності, обов'язковості і безплатності на рівні шкільної освіти. А також створення доступності наступних освітніх рівнів у напрямі розвитку особистості, талантів, розумових здібностей дитини. Право до освіти має сприяти підготовці до активного й відповідного життя у вільному, демократичному суспільстві в дусі розуміння, миру, толерантності і рівноправності;

5) *культурні права* – право до використання культурного доробку (розповсюдження і доступ до культури); право до різноманітної участі в культурному житті та право до відпочинку і рекреації щодо можливостей гармонійного розвитку;

б) *спеціальні права* (до спеціальної допомоги і охорони з боку держави у випадку втрати батьків, до охорони перед фізичним і психічним насильством, до охорони перед безправним позбавленням волі та ін.).

ПРАВИЛО (англ. *rule*, пол. *regula*) – 1. Основа, принцип, інструкція; 2. Вимога для виконання якихось умов (норма поведінки) всіма учасниками якої-небудь дії (гри, правопису, організації, установи), за виконання якого передбачено заохочення, а за невиконання покарання.

• **ПРАВИЛО ВИРІШАЛЬНЕ** (англ. *decision rule*, пол. *regula decyzyjna*) – принцип порівняння векторних оцінок і аналіз висновків про переваги одних рішень над іншими. В. п. може бути задане у вигляді аналітичного виразу, алгоритму або словесного формулювання. Воно повинно приводити до такого впорядкування множини допустимих рішень, яке б відповідало предметній постановці задачі, узгоджувалося б з прийнятими припущеннями і системою переваг особи, яка приймає рішення.

• **ПРАВИЛО-ПРИКЛАД-ПРАВИЛО** (англ. *rule-example-rule technique*, пол. *regula-przyklad-regula*) – метод навчання з формулюванням загального правила

(закону), підтвердженням його прикладами і повторного формулювання правила.

• **ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ** (англ. *rules of behavior*, пол. *reguły zachowania*) – твердження, що окреслюють правила належної поведінки у класі з переліком забороненого.

ПРАГМАТИЗМ (англ. *pragmatism*, пол. *pragmatyzm*) – 1. Теорія, що визнає практичні цінності за доказ правди; 2. Доктрина або світогляд, що ставить усе знання і правду у пряме відношення до життя та дії; П. судить про значення ідей, суджень, гіпотез, теорій і систем відповідно до їхньої здатності задовольнити людські потреби та інтереси у соціальний спосіб.

Філософський рух П. був започаткований у США як теорія знання Чарльзом С. Пірсом (1878). Його представниками були Вільям Джеймс, Фердинанд Шіллер, Джон Дьюї. Представники філософії П. вважали, що лише такі знання гідні довіри, які можуть правильно передбачити наслідки дій. Вони прагнули, щоб філософія прагматизму дозволила людям думати і чинити відповідно до їх потреб. П. стверджує, що про істинність вчення можна судити лише через його практичні наслідки. У прагматизмі істина не є в жодний спосіб постійною, необхідною, універсальною, об'єктивною, абсолютною, а є відносною, перехідною, відділеною, суб'єктивною, особистою. Якщо ідея, судження, припущення, аксіома, постулат, теорія чи система працює і задовільняє розумові, емоційні чи соціальні потреби, лише тоді і лише настільки, наскільки вона це робить, вона є цінною та істинною.

П. відіграв помітну роль у формуванні духовного обличчя ХХ ст., що виявилось в посиленні практицизму людської поведінки. Його вплив простежується в біхевіоризмі – течії в психології, яка зводить свідомість людини до зовнішніх реакцій на подразнення середовища.

ПРАГНЕННЯ ОСОБИСТІСНІ (англ. *personal aspirations*, пол. *pragnienia osobowościowe*) – динамічне виявлення схильностей особистості, чуттєве відображення його потреб, що виражається в тяжінні до певного об'єкту чи діяльності. Прагнення формуються на основі фізичних, біологічних, соціальних й психологічних потреб людини, спираються на вимоги соціуму та втілюються через вибір конкретних цілей і задач.

ПРАКТИКА, СТАЖ (англ. *practice*, пол. *praktyka*) – свідомо й цілеспрямована людська діяльність; досвід, отриманий завдяки цій діяльності.

• **ПРАКТИКА ПЕДАГОГІЧНА** (англ. *educational practice*, пол. *praktyka pedagogiczna*) – 1. Педагогічна діяльність учителя; 2. Виробнича практика студентів.

ПРЕДМЕТ (англ. *subject*, пол. *przedmiot*) – навчальний предмет у школі.

• **ПРЕДМЕТ ФАКУЛЬТАТИВНИЙ** (англ. *optional subject*, пол. *przedmiot fakultatywny*) – предмет за вибором, який учні вибирають для поглиблення своєї підготовки в певній галузі (та який вивчається в позаурочний час).

• **ПРЕДМЕТИ ГУМАНІТАРНІ** (англ. *humanities subjects*, пол. *przedmioty humanistyczne*) – навчальні предмети про людину та суспільство, про такі

виготови людської культури як мова, друкований текст, галузі мистецтва тощо. До Г.п. відносяться: рідна мова, іноземні мови, література та ін.

- **ПРЕДМЕТ ОBOB'ЯЗKOBИЙ** (англ. *compulsory subject*, пол. *przedmiot obowiazkowy*) предмет, зазначений у навчальному плані як обов'язковий для вивчення учнями.

- **ПРЕДМЕТ НЕОBOB'ЯЗKOBИЙ** (англ. *noncompulsory subject*, пол. *przedmiot nieobowiazkowy*) – предмет за вибором учнів як додатковий.

- **ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИЧНИЙ** (англ. *theoretical subject*, пол. *przedmiot teoretyczny*) – предмет, зміст якого спирається на конкретну науку та має на меті засвоєння учнями системи понять та фундаментальних законів даної науки.

ПРИВЕЛІЙОВАНИЙ РАЙОН (англ. *priviled area*, пол. *strefa uprzywilejowana*) – географічний регіон, визначений до надання фінансування з окремих засобів на освітні цілі з погляду на несприятливі економічні та суспільні умови.

ПРИЙНЯТНІСТЬ (англ. *acceptance*, пол. *akceptacja*) – факт прийняття рішення у країні Б про дозвіл власнику закордонної кваліфікації, отриманої у країні А, використати її для подальшого навчання чи праці на основі узагальнюючого висновку про “достатність” цієї кваліфікації без формального підтвердження її еквівалентності до національної кваліфікації.

ПРИНТЕР (англ. *printer*, пол. *drukarka*) – доволіної природи пристрій (голковий, струминний чи лазерний), що перетворює електричні сигнали у літери, креслення чи малюнки на папері.

ПРИСУДЖЕННЯ СТУПЕНЯ /КВАЛІФІКАЦІЇ (англ. *award of degree /qualification*, пол. *nadania stopnia /kwalifikacji*) – надання студентові-випускнику певного академічного ступеня /кваліфікації за результатами успішного виконання відповідної освітньої /навчальної програми.

ПРИНЦИП /ЗАСАДА, ОСНОВА (англ. *principle*, пол. *zasada*) – 1. Першопочаток; те, що лежить в основі теорії; причинно-наслідковий зв'язок між змінними, що встановлений у результаті численних досліджень; центральне поняття, керуюча ідея; 2. Внутрішнє переконання людини; основне правило поведінки; 3. Основна особливість у будові чого-небудь; 4. Закон, закономірність.

ПРОБА /ЗРАЗОК (англ. *sample*, пол. *proba*) – вибрана для експерименту група зі складу більшого об'єднання.

ПРОВІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ (англ. *leading activities*, пол. *prowadzaca dzialalnosc*) – діяльність, яка визначає виникнення й формування основних психологічних новотворів на відповідній віковій стадії розвитку дитини. У середині П. д. відбувається підготовка, виникнення й диференціація інших видів діяльності.

ПРОГРАМА (англ. *programme (BE), program (USA)*, пол. *program*) – виклад певних положень проекту і плану майбутньої діяльності.

- **ПРОГРАМА БЛОКОВА** (англ. *complex program*, пол. *program blokowy*) – програма, зміст якої поєднаний у блоки з однорідним текстом. Мета блокової програми – полегшення оволодіння учнями цілості програми через засвоєння

чергових блоків. Вона також становить основу для побудови навчальних модулів.

- **ПРОГРАМА ВІДКРИТА** (англ. *open curriculum*, пол. *program otwarty*) – програма, яку можна модернізувати при потребі та можливості.

- **ПРОГРАМА ЛІНІЙНА** (англ. *linear program*, пол. *program liniowy*) – уклад змісту для можливості навчання “малими кроками”, що виключає слабе засвоєння матеріалу.

- **ПРОГРАМА НАВЧАННЯ** (англ. *curriculum*, пол. *program nauczania*) – головний документ, який окреслює цілі, обсяг та уклад змісту навчання, методи реалізації предмету, передбачувані та необхідні результати навчання.

- **ПРОГРАМА РОЗГАЛУЖЕНА** (англ. *branched program*, пол. *program rozgałęziony*) – уклад змісту, підготовлений для гетерогенних груп (з різним рівнем підготовки), що забезпечує можливість доповнення прогалин у знаннях учня через проведення для нього додаткових занять, з’ясування труднощів при засвоєнні матеріалу.

- **ПРОГРАМА МІЖНАРОДНОГО ОЦІНЮВАННЯ ОСВІТНІХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ** (англ. *Programme for International Student Assessment (PISA)*, пол. *Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów*) – Програма PISA виникла з ініціативи Організації з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) з метою дослідження якості та ефективності освіти. Тест PISA досліджує рівень підготовки п’ятнадцятирічних учнів до дорослого життя у сучасному суспільстві знань. У ньому охоплено такі основні компетентності як розуміння тексту, математичне мислення, знання з природничих предметів, уміння вирішення нестандартних проблем.

ПРОГРАМИ ДЛЯ КОМП’ЮТЕРІВ (англ. *software*, пол. *oprogramowanie komputerowe*) – програми різного призначення або “м’яка” частина комп’ютерних комплектів.

ПРОГРАМНІ ВИМОГИ (англ. *curriculum standards*, пол. *wymagania programowe*) – вимоги (знання, вміння, навички) з конкретного навчального предмету, які визначені у програмі.

ПРОГРЕС, ПОСТУП (англ. *progress*, пол. *postęp*) – поступальний розвиток по висхідній лінії, перехід від нижчого до вищого, від менш організованого до більш організованого, досконалого стану; розвиток, покращення, удосконалення. Протилежне – регрес.

- **ПРОГРЕС ОСВІТНІЙ** (англ. *educational progress*, пол. *postęp edukacyjny*) – зміни в організації освітньої системи, в методах праці вчителя та учнів, в удосконаленні змісту навчання та підвищення його результатів через уточнення цілей виховання та удосконалення засобів їх реалізації.

- **ПРОГРЕС НАУКОВИЙ** (англ. *science progress*, пол. *postęp naukowy*) – виражається в постійному удосконаленні методів та дослідницьких процедур у сфері дослідницької діяльності. Зазвичай його попереджає удосконалення понять через уточнення їх змісту та взаємозв’язків, установлення укладу понять, специфічно окреслених для конкретних дослідницьких галузей та цілості наукових дисциплін. Макрозміни в науці виражаються в зміні

дослідницької парадигми, пов'язаної з філософським підґрунтям науки (напр., перехід від класичних лінійних підходів до нелінійно-синергетичних).

• **ПРОГРЕС /ПОСТУП СОЦІАЛЬНИЙ** (англ. *social progress*, пол. *postęp społeczny*) – провідна тенденція розвитку суспільства, що відзначається гармонізацією суспільних відносин, удосконаленням технологій та духовно-культурним зростанням людини.

• **ПРОГРЕС ПЕДАГОГІЧНИЙ** (англ. *progress in education*, пол. *postęp pedagogiczny*) – зміни в організації освітньої системи, в методах праці вчителя та учнів, в удосконаленні змісту навчання та підвищенні його результатів через уточнення цілей виховання та удосконалення засобів для їх досягнення.

ПРОГУЛ (англ. *truancy*, пол. *wagary*) – пропуск занять без поважних причин.

ПРОМОТОР, НАУКОВИЙ КЕРІВНИК, КОНСУЛЬТАНТ-ПОМІЧНИК (англ. *promoter*, пол. *promotor*) – 1. Професор, доцент або інший науковець, який керує науковою працею аспіранта чи пошукувача; 2. Консультант-помічник – за значенням співпадає із терміном “фасилітатор”.

ПРОПЕДЕВТИЧНИЙ КУРС НАВЧАННЯ (англ. *preparatory instruction*, пол. *propedeutyczny kurs nauczania*) – навчання початків якихось знань, вступ до якоїсь галузі знань.

ПРОСТІР (англ. *space*, пол. *przestrzeń*) – характеристика матерії (буття), усіх її проявів і рівнів, що визначає можливості руху і розвитку.

• **ПРОСТІР ОСВІТНІЙ** (англ. *educational area*, пол. *przestrzeń oświatowa*) – певним чином упорядкована структура, яка характеризує всі процеси, форми, траєкторії руху і виражає відношення між об'єктами освітньої діяльності. Розрізняють кілька відтінків значення цього поняття: як розвиток педагогічних технологій; власний простір суб'єкта освіти; дидактичний простір; концептуальний простір ціннісного прогнозування освіти; єдиний освітній простір цивілізації; як синонім понять “соціально-освітній простір”, “духовно-педагогічний простір”, “виховний простір”. Освітній простір має сім основних вимірів, а саме:

1. *Ідеологічний* – єдина філософія освіти й освітня ідеологія, які визначають принципи й напрями розвитку освіти;

2. *Політичний* – єдина освітня політика, яка реалізує ці принципи й напрями в конкретно-історичних умовах;

3. *Правовий* – єдина законодавча й нормативно-правова база, яка становить підґрунтя й забезпечує функціонування всіх ланок освітньої системи;

4. *Організаційно-управлінський* – єдина організаційна структура освіти та єдина система управління освітою на всіх рівнях, яка скасовує бар'єри між ними;

5. *Змістовий* – єдина лінія розгорнення змісту освіти, яка забезпечує його наступність на різних освітніх рівнях;

6. *Інформаційний* – єдине інформаційне середовище, єдиний інформаційний простір, що утримує цілісність освітнього простору;

7. *Особистісний* – єдиний освітній стандарт, який гарантує рівність освітніх можливостей (соціальних й географічних) при збереженні права на освітній вибір та побудову власної освітньої траєкторії.

Дотримання і забезпечення єдності цих вимірів о. п. сприяє успішності функціонування освіти в цілому. У випадку руйнування єдиного О. п. виникають перешкоди й гальма, що ускладнює розвиток освіти.

• **СВІТОВИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР** (англ. *world educational area*, пол. *światowa przestrzeń oświatowa*) – відносно нове поняття, яке означає сукупність усіх освітніх і виховних закладів, науково-педагогічних центрів, урядових і громадських освітніх організацій в різних країнах, геополітичних регіонах та в глобальному масштабі, їх взаємовплив в умовах інтенсивної інтернаціоналізації різних сфер суспільного життя сучасного світу.

• **ПРОСТІР СОЦІАЛЬНИЙ** (англ. *social space*, пол. *przestrzeń*) – сукупність умов, що визначають можливості для реалізації людиною, соціальною групою чи суспільством своїх потреб, потенцій і здібностей.

ПРОФЕСІЯ (англ. *occupation /profession*, пол. *zawód, zajęcie*) – вміння виконання праці в даній галузі; фахове, постійне виконання якоїсь праці з метою заробку; фах, спеціальність; сфера заняття, що вимагає вищої освіти (саме так розглядається “професія” у США та все більшій кількості інших країн).

• **ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ** (англ. *vocational adjustment*, пол. *zawodowa adaptacja*) – процес або результат процесу пристосування людини до професійної діяльності, її умов, досягнення бажаної продуктивності праці й відповідності між професійними намірами, інтересами, якостями особистості та вимогами до професійних компетенцій та закладу праці. Цій адаптації сприяє попередня якісна підготовка до виконання даних професійних функцій, а разом із тим – інтелект, самостійність, відповідальність та допомога з боку керівництва та колег по роботі.

• **ПРОФЕСІЙНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ** (англ. *vocational training*, пол. *doskonalenie zawodowe*) – підвищення кваліфікації працюючих через посередництво різних форм навчання та самонавчання, необхідних у продуктивному віці з того погляду, що професійна школа (училище) надає лише основну базову професійну підготовку, а також того, що вимоги професійної праці постійно змінюються.

• **ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ** (англ. *burn-out*, пол. *wypalenie zawodowe*) – 1. Виснаження моральних і фізичних сил, що неминуче позначається як на ефективності професійної діяльності, психологічному самопочутті, так і на стосунках у сім’ї; 2. Загальноприйняте визначення негативного відношення вчителя до своєї праці. Інколи проявляється в цинізмі, апатії, хронічних прогулах, може стати причиною звільнення.

Синдром професійного вигорання – один із проявів стресу, з яким стикаються працівники освітніх закладів у своїй професійній діяльності. Цей термін – загальна назва наслідків тривалого робочого стресу і певних видів професійної кризи.

- **ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР** (англ. *professional selection*, пол. *selekcja zawodowa*) – ухвалення кадрових рішень на основі вивчення прогностичної оцінки придатності людей до оволодіння професією, виконанню професійних обов'язків і досягненню необхідного рівня майстерності. Здійснюється при комплексному використуванні ряду критеріїв: медичного, фізіологічного, педагогічного і психологічного. При використуванні психологічного критерію проводяться наступні заходи: психологічна діагностика; побудова прогнозу успішності діяльності в даній професійній області; перевірка прогнозу по реальній ефективності здійснення професійної діяльності. При використуванні тих або інших діагностичних методик повинна бути отримана інформація про ціннісні орієнтації особи, мотиваційну складову професійного вибору, особові риси.
- **ПРОФЕСІЙНІ ІНТЕРЕСИ** (англ. *professional interests*, пол. *zainteresowania zawodowe*) – вибіркова активність до передбачуваної професії. Виділяють різні рівні п. і.: інтерес споживача (споглядальний), інтерес діяча (зростаюча активність, планування своєї діяльності, орієнтація на задоволення від процесу діяльності, усвідомлення успіхів), професійний інтерес (прагнення перетворити певну діяльність у професію, розуміння соціальної значущості професії, незалежність від середовища й ситуації).
- **ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ** (англ. *professional activity*, пол. *czynności zawodowe*) – професійна робота людей; серед різномаїття професійних дій відповідно виділяються три найпростіші категорії: спілкування з людьми, отримання та перетворення інформації та маніпулювання речами (предметами).
- **ПРОФЕСІЙНІ ДОМАГАННЯ** (англ. *professional aspirations*, пол. *pragnienia zawodowe*) – прагнення досягти результату певного рівня професійної діяльності; рівень професійної діяльності, який вибирає людина, з урахуванням своїх попередніх результатів.
- **ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ** (англ. *professional deformation*, пол. *deformacja zawodowa*) – процес і результат впливу на особистісні властивості людини специфічних особливостей певної професійної діяльності, що здійснюється протягом тривалого часу; випадки, коли професійні стереотипи дій, стосунків стають настільки характерними для людини, що вона і в інших ролях не може вийти за межі стереотипів, що склалися, і перебудувати свою поведінку відповідно до нових соціальних обставин. Сенситивними періодами утворення П. д. є кризи професійного становлення особистості. Непродуктивний вихід з кризи спотворює професійну спрямованість, ініціює виникнення негативної професійної позиції, знижує професійну активність. Ці зміни активізують процес утворення професійних деформацій.
- **ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ** (англ. *professional, vocational orientation*, пол. *orientacja zawodowa*) – 1. Система організації та проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння учнями необхідних знань про соціально-економічні й психофізіологічні умови правильного вибору професії, формування у них уміння аналізувати вимоги різних професій до психологічної

структури особистості, а також свої професійно значущі якості, шляхи й засоби їх розвитку; 2. Комплекс психолого-педагогічних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молоді відповідно до бажань, схильностей та сформованих здібностей та з урахуванням потреб їх майбутньої спеціальності; 3. Свідомий вибір людиною професії, що відповідає його інтересам і передбачуваній успішності завдяки ознайомленню зі специфікою обраної професії.

• **ПРОФЕСІЙНА СПІЛКА** (англ. *trade union*, пол. *związek zawodowy*) – добровільне громадське об'єднання людей, пов'язаних спільними інтересами за родом їх діяльності, на виробництві, у сфері обслуговування, культурі і т. д. Об'єднання створюються з метою представництва і захисту прав працівників у трудових відносинах, соціально-економічних інтересів, а також можливістю більш широкого представництва найманих працівників.

ПРОФЕСІОГРАМА (англ. *professiogram*, пол. *profesjogram*) – 1. Детальний опис професії через систему вимог, які пред'являються до працівника, у тому числі якості особистості, особливості мислительних процесів, знання, вміння й навички, необхідні для успішного оволодіння даною професією; 2. Опис соціально-економічних, виробничо-технічних, санітарно-гігієнічних, психологічних та інших особливостей професії; 3. Ідеальна модель фахівця, певний еталон чи зразок. П. включає в себе сукупність вимог, які ставить професія до особистісних якостей, психологічних здібностей та психолого-фізичних можливостей людини. У відповідності з вимогами, що висуваються професіограмою, виокремлюють три рівні якостей особистості та професійні компетентності: абсолютно необхідні, відносно необхідні, бажані.

ПРОЦЕДУРИ УПОРЯДКУВАННЯ (англ. *classroom routiness*, пол. *czynności porządkowe*) – заходи, які мають на меті досягнення порядку: перевірка списку присутніх, роздача книг чи допоміжних матеріалів, збір виконаних завдань тощо.

ПРОЦЕС (англ. *process*, пол. *proces*) – перебіг чергових і пов'язаних між собою певних змін, які становлять стадії, фази, етапи розвитку чогось; еволюція, розвиток, перетворення чогось.

• **ПРОЦЕС НАВЧАННЯ (ВИКЛАДАННЯ)** (англ. *teaching process*, пол. *proces nauczania*) – частина дидактичного процесу як системи передачі знань (через вчителя учням) з одночасним розвитком вмінь до самоучіння та самоосвіти.

• **ПРОЦЕС УЧІННЯ** (англ. *learning process*, пол. *proces uczenia się*) – частина дидактичного процесу, яка спрямована на оволодіння знаннями та вміннями. У початкових стадіях П. у. в основному полягає в отриманні знань за допомогою вчителя, поступово зростає самостійність учня та формуються вміння самонавчання.

• **ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ, ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС** (англ. *educational process*, пол. *proces wychowania /wychowawczy*) – комплексне поняття, яке означає цілісно визначену діяльність, виховні впливи та процеси самовиховання. Ця діяльність відповідає цілям та зразкам поведінки, визнаною

у суспільстві системою цінностей. У цих процесах головну роль має свідомі виховна діяльність батьків та вчителів, яка також повинна сприяти самовихованню.

ПСИХОАНАЛІЗ (англ. *psychoanalysis*, пол. *psychoanaliz*) – 1. Теорія особистості, що ставить у центр уваги несвідомі психічні процеси й сексуальні потяги; 2. Спосіб дослідження психічних процесів, недоступних іншим методам; 3. Метод лікування невротичних розладів, на основі психоаналітичного дослідження особистості.

ПСИХОДІАГНОСТИКА (англ. *psychodiagnostics /psychological diagnostics*, пол. *diagnostyka psychologiczna*) – 1. Процес оцінки психологічних рис і станів людини, який здійснюється психологом за допомогою психологічних методик; 2. Технологічний процес постановки психологічного діагнозу. П. включає розробку вимог до вимірювальних інструментів, конструювання і апробацію методик, вироблення правил обстеження, обробку й інтерпретацію результатів. В основі психодіагностики лежить психометрика, що займається кількісним вимірюванням індивідуально-психологічних відмінностей і котра використовує такі поняття, як репрезентативність, надійність, валідність, достовірність.

До основних психодіагностичних методик відносяться тести інтелекту, досягнень, спеціальних здібностей, критерійно-орієнтовні тести; опитувальники для виявлення інтересів, ціннісних орієнтацій особистості; проєктивні методики діагностики установок, відносин, переваг, страхів; психофізіологічні методики вимірювання властивостей нервової системи (працездатність, темп діяльності, перемикання, стійкість до перешкод); малоформалізовані методики (спостереження, бесіда, контент-аналіз). Інтерпретація отриманих даних, за допомогою тих або інших психодіагностичних методів, може здійснюватися на основі використання двох критеріїв: при якісному порівнянні з нормою або еталоном, який може виводити уявлення про непатологічний розвиток або соціально-психологічні нормативи, з подальшим висновком про наявність або відсутність певної ознаки; при кількісному порівнянні з групою з подальшим висновком про порядкове місце серед інших.

ПСИХОЛОГІЯ (англ. *psychology*, пол. *psychologia*) – наука про закономірності розвитку й функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності людини.

• **ПСИХОЛОГІЯ ІНЖЕНЕРНА** (англ. *engineering psychology*, пол. *psychologia inżynierska*) – розділ психології, в якому вивчається взаємодія людини і технічних пристроїв. Основними завданнями інженерної психології є дослідження процесів прийому, переробки та зберігання людиною інформації, які здійснюються при проектуванні та управлінні технічними пристроями. Робота в інженерній психології ведеться згідно наступних напрямів: 1. Вивчення структури операторської діяльності, її психофізіологічних та психологічних аспектів; 2. Інженерно-психологічне проектування; 3. Психологічне забезпечення наукової організації праці; 4. Професійний відбір, підбір, навчання та розподіл кадрів.

• **ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ** (англ. *psychology management*, пол. *psychologia zarządzania*) – галузь психології, яка продукує психологічні знання про управлінську діяльність. П. у. має зв'язок як з різними суспільними науками (філософією, соціологією, політологією, педагогікою), так і з тими, що сфокусовані на проблемах управління виробництвом, підприємницькою та бізнесовою діяльністю. Особливими є взаємозв'язки П. у. із різними психологічними дисциплінами, що їх взаємозбагачує своїми спостереженнями й узагальненнями.

Особливу цінність для П. у. мають положення *загальної психології*, що стосуються характеру, здібностей, функціонування психічних процесів людини (волі, емоцій, уявлень).

Психологія особистості, яка досліджує психологічну структуру особистості (інтелектуальну, вольову, емоційну), загальні й специфічні закономірності її психіки, забезпечує П. у. знаннями, узагальненнями й міркуваннями щодо таких функціональних характеристик особистості, як самосвідомість, самооцінка, образ Я, життєвий шлях.

Важливі для П. у. наукові надбання *психології творчості*, сферою інтересів якої є творчі здібності особистості й особливості їх реалізації, активізації творчого потенціалу, умови формування і розвитку творчих особистостей в організації. Суттєву роль відіграє знання чинників і методик активізації творчого потенціалу особистості, групи, колективу організації.

Соціальна психологія, сконцентрована на різних аспектах поведінки особистості як суб'єкта соціуму, збагачує П. у. знаннями про відносини особистості в соціальній групі, з іншими соціальними групами, соціальними інститутами, суспільством, а також методиками дослідження цих феноменів і процесів.

Практична психологія своїм завданням убачає вироблення конкретних методик і методичних прийомів, спрямованих на розвиток умінь і навичок ділового спілкування, взаємодії спеціалістів, керівників.

З *акмеології* П. у. бере багато повчального щодо опанування секретів майстерності, формування психологічної готовності до ефективної управлінської діяльності. Найпомітніше виявляється їх зв'язок у вивченні рівня професіоналізму діяльності та спілкування.

Вікова психологія живить П. у. рекомендаціями, прогнозами щодо можливостей особистості у різні вікові періоди, що є важливим при виборі форм і методів управлінської діяльності.

Педагогічна психологія (як наука про психічні закономірності, принципи і внутрішню сутність навчання і виховання особистості) є особливо цінною для П. у. у виробленні, використанні й коригуванні оптимальних управлінських методик, прогнозуванні їх наслідків.

Психологія кар'єри виявляє психологічні чинники безперервного розвитку керівників, що передбачає аналіз психологічних особливостей їх прогресу, професійної управлінської деформації, регресу; аналізує психологічні

детермінанти і механізми розвитку особистості керівників; створює вікову та внутрішньопосадову періодизації управлінського розвитку.

Психологія праці сприяє в оптимізації управлінських процесів і відносин в організації.

Інженерна психологія виробляє методики виявлення стійких індивідуальних властивостей, інтенсифікації діяльності керівника у процесі прийняття управлінських рішень, оптимізації функціонального змісту управлінської діяльності.

Економічна психологія забезпечує П. у. висновками щодо їх ставлення до економічної дійсності та конкретної економічної ситуації, що є важливим чинником у виборі управлінських засобів впливу на їх економічну поведінку. Тісно пов'язана з економічною психологією *психологія бізнесу, підприємництва*, що зосереджує увагу на закономірностях та особливостях функціонування особистості у підприємницькій сфері, яка передбачає ініціативність, самостійність, відповідальність, здатність до ризику.

Існує взаємодія П. у. з *етнопсихологією* – наукою про психічні особливості, ментальність (особливість світосприйняття) народу, властивості національного характеру. Адже у представників різних етносів існують свої усталені норми відносин, ділової поведінки, обміну інформацією тощо. Тому управлінська діяльність передбачає наявність у спеціалістів ґрунтовних знань і навичок поведінки під час міжнародних ділових переговорів, неформального спілкування з представниками різних національностей.

Р

РАДА (англ. *counsel*, пол. *rada*) – 1. Пропозиція, вказівка, порада; 2. Спільне обговорення яких-небудь питань; 3. Колегіальний орган якої-небудь організації, установи чи сама організація, установа, що розпоряджається, керує ким-, чим-небудь або радить у чомусь. (Напр. вчена рада, педагогічна рада, Рада Безпеки ООН); 4. Орган державної влади, який є формою політичної організації суспільства.

• **РАДА ЄВРОПИ (РЄ)** (англ. *Council of Europe*, пол. *Rada Europy*) – міжнародна та міжпарламентська організація (1949) із штаб-квартирою в Страсбурзі. Метою створення організації було зав'язування тісної співпраці між європейськими країнами в господарській, суспільній, культурній, правовій та освітній галузях. Спочатку РЄ об'єднувала лише 10 держав, у сучасний період – 42. Польща є членом РЄ з 1991 р., а Україна – з 1994. У межах діяльності РЄ справами освіти займається Рада Культурної Співпраці (*Conseil de la Cooperation Culturelle* – CDCC). За останнє десятиріччя CDCC провадило широку дослідницьку й пропагандистську діяльність відносно демократизації життя в Європі. Серед основних тем цієї роботи були: європейське громадянство та культурна тотожність; освіта й культура в період суспільних змін; культура й освіта “на щодень”. Серед чисельних програм діяльності РЄ на особливу увагу заслуговує програма з вивчення іноземних мов, а також

співпраця між містами – столицями культур, співпраця з визнання наукових дипломів, охорони флори й фауни Європи та ін.

Освітні директиви РЄ не є обов'язковими для країн-членів. CDCC лише доводить до відома декларації, резолюції або інші документи (які мають виключно рекомендаційний характер). У галузі освіти РЄ не має у своєму розпорядженні правничих актів, які б могли впливати на освітній процес окремих країн.

Адреси в інтернеті: www.coe.fr (головна сторінка РЄ); www.ecri.coe.fr (сторінка РЄ, присвячена освіті).

РАНЖУВАННЯ (англ. *ranking*, пол. *ranking*) – оцінювання шляхом встановлення положення даного студента у групі відносно інших.

РАПОРТ ЮНЕСКО Е. ФУР'Є “ВЧИТИСЯ, ЩОБ БУТИ” (1972) (англ. *Learning to be*, пол. *Raport UNESCO E. Faure'a “Uczyć się, aby być”*) – рапорт Міжнародної комісії до справ розвитку освіти; представляє образ освіти 1960-х років, умови її розвитку та розповсюдження, які зводяться до засад демократичності, неперервності та гнучості (програмної, структурної та методичної).

РАПОРТ РИМСЬКОГО КЛУБУ “ВЧИТИСЯ – БЕЗ ГРАНИЦЬ” (1978) (англ. *No Limits to Learning*, пол. *Raport Klubu Rzymskiego “Uczyć się – bez granic”*) – VII Рапорт Римського Клубу стосовно освіти. У ньому містяться застереження перед подальшим безконтрольним розвитком промисловості, ростом споживання та марнотратства; а також одночасно звернення із закликом про те, щоб освіта залишилася галуззю людського життя без бар'єрів чи обмежень.

РАПОРТ ЮНЕСКО “ОСВІТА. Є В НІЙ ПРИХОВАНИЙ СКАРБ” (1998) (англ. *UNESCO Report “Education. It Contains a Hidden Treasure”*, пол. *Edukacja. Jest w niej ukryty skarb*) – Рапорт для ЮНЕСКО Міжнародної комісії до справ освіти для XXI ст. під кер. Ж. Делорса; пов'язаний із основними передумовами виконання і розвитку положень Рапорту Е. Фур'є, а саме – про необхідність неперервної освіти, яка зводиться до чотирьох основних фундаментальних завдань едукації (освіти): учитися, щоб жити спільно; учитися, щоб знати; учитися, щоб діяти; учитися, щоб бути і самореалізуватися. У Рапорті також окреслені актуальні напрями й завдання, що стоять перед освітою на порозі XXI ст.

РЕАБІЛІТАЦІЯ (англ. *rehabilitation*, пол. *rehabilitacja*) – в педагогіці це дії, що спрямовані на пристосування до суспільного життя тих осіб, які під впливом вроджених або набутих вад у розвитку втратили здоров'я та здібність до праці. Р. полягає у співпраці лікарів з психологами та педагогами, інколи також – із відповідними закладами праці.

РЕЄСТРАЦІЯ (англ. *registration*, пол. *rejestracja*) – облік, перевірка.

РЕЛЯТИВІЗМ (англ. *relativism*, пол. *relatywizm*) – в теорії Ж. Піаже – усвідомлення підстав висловлень і припущень, критерій наукового пізнання.

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ (англ. *resocialization*, пол. *resocjalizacja*) – 1. Виховна адаптаційна діяльність по відношенню до осіб, слабо пристосованих до

соціального середовища; повторне повернення до соціуму певних осіб (напр. алкоголіків, наркоманів, злочинців); 2. Засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість колишніх, недостатньо засвоєних або застарілих.

Р. охоплює багато видів діяльності – від занять з виправлення навичок читання до професійної перепідготовки робітників. Однією з форм ресоціалізації є психотерапія. Під її впливом люди намагаються розібратися зі своїми конфліктами й змінити свою поведінку.

РЕПЕРТУАР (англ. – *repertoire*, пол. *repertuar*) – сукупність методів і засобів, якими володіє вчитель для виконання своїх функцій.

РЕФОРМА (англ. *reform*, пол. *reforma*) – 1. Зміна, перебудова певної сторони суспільного життя, що не спрямована на ліквідацію соціальної структури в цілому; 2. Перетворення, зміна, перебудова чого-небудь, що проводиться переважно законодавчим шляхом.

• **РЕФОРМА ОСВІТНЯ** (англ. *educational reform*, пол. *reforma oświatowa /edukacyjna*) – 1. Такий напрям діяльності, який націлений на перетворення всієї системи освіти та виховання або основних її структурних елементів (йдеться про зміни, що мають глобальний або загальнодержавний характер). Реформа освіти, відповідно, торкається всіх структурних компонентів освітньої системи, включаючи педагогічну технологію та загальноновизнану методологію теоретичних досліджень; 2. Усілякі освітні інновації, які належать до задуму, планування і реалізації тих чи інших змін на основі певної парадигми, а також спрямування дій на зміну “суспільного продукту” процесу навчання згідно з окресленими ідеологічними, економічними чи політичними пріоритетами; 3. Кожна зміна в системі освіти, яка, по-перше, відображає окреслену освітню політику; по-друге, виникає як концепція уряду, регіональної освітньої влади з належними повноваженнями у сфері навчання й виховання або впливових громадських об’єднань, що трансформується зі стану ідей і пропозицій в нормативні юридичні акти (закони); по-третє, має далекосяжні стратегічні наміри.

• **РЕФОРМА ПРОГРАМНА** (англ. *curriculum reform*, пол. *programowa reforma*) – модернізація або радикальна зміна змісту навчання.

• **РЕФОРМА ШКІЛЬНА** (англ. *school reform*, пол. *reforma szkolna*) – зміни устрою, змісту та організації цілої системи шкільництва або деяких його частин, спричинені перетворенням суспільно-господарського життя країни та необхідністю пристосування до нього діяльності шкільництва, а також пов’язані з розвитком педагогічних наук. Ш. р. є складним явищем, оскільки вимагає не стільки невідкладних рішень, скільки багаторічної підготовки, які охоплюють розробку довготермінових прогнозів, підготовку і широке обговорення проектів шкільної реформи, затвердження їх через утворену для цього владу, опрацювання програм і підручників, створення інфраструктурної бази, підготовки та удосконалення вчителів.

РЕФЛЕКСІЯ (англ. *reflection*, пол. *refleksja*) – 1. Уважне і глибоке обмірковування; осмислення людиною власних дій та їх законів, діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини; тип пізнання, у

якому суб'єкт стає об'єктом свого спостереження; психологічний самоаналіз, роздуми людини (часом надмірні, хворобливо загострені) над власним душевним станом; усвідомлення індивідом того, як його сприймають і оцінюють інші індивіди; 2. Усвідомлення співрозмовником того, як він сприймається партнером зі спілкування. Це процес дзеркального відображення один одного, зміст якого полягає у відтворенні внутрішнього світу партнера, де одночасно відтворюється і свій внутрішній світ; 3. Осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального й індивідуального способу існування, самоаналіз; 4. Один із механізмів людського взаєморозуміння як здатності уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити, “програмувати” за неї ту чи іншу ситуацію; 5. В теорії Ж. Піаже – усвідомлення дитиною власних дій. Р. першого порядку – орієнтування дитини на результат власних дій. Р. – орієнтування дитини на спосіб досягнення результату; 6. В теорії розвиваючого навчання – істотний показник розумового розвитку, компонент теоретичного мислення.

РИМСЬКИЙ КЛУБ (англ. *Club of Rome*, пол. *Klub Rzymski*) – міжнародна недержавна організація, яка об'єднує в собі вчених, політичних та громадських діячів із багатьох країн світу. Р. к. створений у 1968 р. та юридично зареєстрований у Швейцарії. Діяльність Р. к. спрямована на проведення досліджень глобальних проблем сучасності. Її цілями є досягнення розуміння труднощів, що виникають на шляху розвитку людськості, створення відповідного впливу на громадську думку.

РИНОК ПРАЦІ /ЗАЙНЯТОСТІ (англ. *labour market*, пол. *rynek pracy*) – сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу. Через Р. п. здійснюється продаж робочої сили на визначений термін. Ринок впливає на всі сфери економіки. Він дає відповіді на питання ЩО, ДЛЯ КОГО, ЯК виробляти.

Р. п. регулює рух трудових ресурсів у народному господарстві.

РИСИ ОСОБИСТОСТІ (англ. *personality features*, пол. *cechy osobowości*) – стійкі особливості поведінки індивіда, що повторюються в різних ситуаціях.

РІВЕНЬ (англ. *level*, пол. *poziom*) – 1. Положення; 2. Ступінь (напр. освіченості, культури); 3. Фаза досягнень, розвитку, поступу.

• **РІВЕНЬ ВІДЧУТТЯ УСПІХУ** (англ. *success level*, пол. *poziom poczucia sukcesu*) – рівень труднощі завдання, який сприяє успішному виконанню цього завдання учнем.

• **РІВЕНЬ ДОВІРИ** (англ. *confidence level*, пол. *poziom ufności*) – в теорії невизначеності – це числова міра об'єктивної можливості певної події, яка є відношенням кількості випадків, що сприяли цій події, до загальної кількості дослідів у певному експерименті, відповідає терміну “довірча ймовірність” (у теорії похибок).

• **РІВЕНЬ ЗАЦІКАВЛЕНОСТІ** (англ. *interest level*, пол. *poziom zainteresowania*) – ступінь привабливості завдання, який спонукає учня до докладання зусиль для його розв'язування;

• **РІВЕНЬ НАПРУЖЕНОСТІ** (англ. *level of concern*, пол. *poziom napięcia*) – рівень стресу і невпевненості учня стосовно отриманого ним завдання.

• **РІВЕНЬ ОСВІТИ** (англ. *level of education*, пол. *poziom wykształcenia*) – 1. Освітній рівень, що передбачає задоволення потреб особистості у здобутті загальної середньої та вищої освіти шляхом навчання у різних типах закладів освіти. (Напр., в Україні Законом “Про освіту” встановлено такі рівні: початкова загальна освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; базова вища освіта; повна вища освіта); 2. Рівень освітніх досягнень даної особи по закінченню школи (основної чи середньої) або вищого закладу освіти.

• **РІВЕНЬ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ** (англ. *mental level*, пол. *poziom umysłowy*) – сукупність знань, умінь і сформованих під час їх засвоєння дій; вільне оперування ними в процесі мислення, які забезпечують засвоєння в певному обсязі нових знань і вмінь. Наявний рівень розумового розвитку – це стан пізнавальних та творчих можливостей індивіда. Він визначається шляхом діагностичних випробувань за допомогою спеціальних психологічних методик.

• **РІВЕНЬ СКЛАДНОСТІ** (англ. *difficulty level*, пол. *stopień trudności*) – суб’єктивно чи об’єктивно оцінений рівень складності курсу чи програми.

РІВНІСТЬ ШАНСІВ (англ. *equal opportunity*, пол. *równość szans*) – принцип рівної і справедливої доступності (навчальних програм, засобів відпочинку і дозвілля).

РІШЕННЯ (англ. *decision*, пол. *decyzja*) – остаточний вибір рішення у конкретній або непевній ситуації. Наслідком Р. є якась діяльність. У конкретній ситуації вже перед прийняттям рішення особа знає, який досягне результат. У невизначеній – кожна діяльність може привести до невідомих результатів. У навчанні часто з’являються непевні ситуації, в яких вибір рішення передус розв’язанню проблеми, тобто пошукам міркувань розв’язання та їх перевірки.

РОБОЧІ МОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (англ. *EU working languages*, пол. *robocze języki Unii Europejskiej*) – мови, на яких готуються внутрішні документи (*англійська, французька*), та проводяться офіційні засідання (*англійська, французька, німецька*). Переклади засідань ЄС здійснюються також на *іспанській та італійській* мовах.

РОЗВИТОК (англ. *development*, пол. *rozwój*) – спрямована, закономірна зміна явища або процесу, що веде до появи нової якості.

• **РОЗВИТОК ГРУПИ** (англ. *group development*, пол. *rozwój grupy*) – стадії, якими відзначається процес перетворення класу в об’єднану і ефективну групу.

• **РОЗВИТОК ОСВІТИ** (англ. *development of education*, пол. *rozwój edukacji*) – поступ у галузі освіти відповідно до нових вимог суспільства.

РОЗВ’ЯЗУВАННЯ ПРОБЛЕМ (англ. *problem solving*, пол. *rozwiązywanie problemów*) – метод навчання шляхом удосконалення навичок розв’язування вправ і задач.

РОЗУМІННЯ (англ. *understanding*, пол. *rozumienie*) – виявлення суттєвих ознак предметів навколишньої дійсності, що визначають їх виникнення або відтворення. Здійснюється, як правило, за допомогою символічного моделювання в мові.

РОЗУМОВА ВТОМА (англ. *mental fatigue*, пол. *zmęczenie umysłowe*) – психічне перевантаження.

РОЗУМОВЕ ВИХОВАННЯ (англ. *intellectual education*, пол. *wychowanie umysłowe*) формування позитивної мотивації і ставлення до навчання як продукту людського розуму через розумову працю та прищеплення вихованцям потреби розвитку власного інтелекту.

РОЛЬ (англ. *role*, пол. *rola*) – сукупність правил і норм виконання певних дій.

• **РОЛЬОВА СТРУКТУРА** (англ. *role system*, пол. *układ ról*) – термін вживають для описування ролей у даному середовищі чи організації.

С

САМОВИЗНАЧЕННЯ (англ. *self-determination*, пол. *samostanowienie*) – розуміння самого себе, своїх можливостей і прагнень, розуміння свого місця в людському суспільстві й своєму призначенні в житті. *Професійне С.* – вибір професії; *особистісне С.* – формування поглядів на життя, світогляду.

САМООЦІНКА (англ. *self-appraisal /self-evaluation, self-rating*, пол. *samoocena*) – 1. Цінність, значимість, якою індивід наділяє себе в цілому і окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки. С. виступає як відносно стійке структурне утворення, компонент Я-концепції, Я-образа, самосвідомості, який опосередковує ставлення до себе й світу. Від С. залежать взаємини людини з оточуючими, її критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач. С. впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток її особистості; 2. Оцінювання особою самої себе, своїх психічних та фізичних властивостей та можливостей; вияв оцінного ставлення людини до себе у співвідношенні з певним еталоном, зразком. Передумовою цьому є знання про самого себе. С. поглиблюється через життєвий досвід та судження інших людей. С. відіграє істотну роль під час вибору навчального закладу, професії.

САМООРГАНІЗАЦІЯ (англ. *self-organization*, пол. *samoorganizacja*) – один з проявів спонтанних процесів у суспільстві, колективах, групах; самоздійснювані процеси соціального регулювання. С. виникає як результат, “рівнодіюча” цілеспрямованих дій у рамках більш широких соціальних систем і процесів. Виступаючи як фактор посилення цілеспрямованого керуючого впливу, С. відіграє конструктивну роль.

САМОКОНТРОЛЬ, САМОРЕГУЛЯЦІЯ (англ. *self-control, /self-regulation*, пол. *samokontrola, samoregulacja*) – 1. Один з проявів усвідомленої регуляції людиною власної поведінки та діяльності з метою забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, пред’явленим вимогам, нормам, правилам, зразкам. Важливу роль у процесах С. особистості відіграють її оцінка та самооцінка; 2. Здатність контролювати свої дії в процесі виконання будь-якої діяльності, у тому числі навчальної. С. важливий на всіх основних етапах діяльності: 1) при прийнятті або самостійної вироблення спільної стратегії

майбутньої діяльності й способів її виконання; 2) у ході безпосереднього виконання певних дій; 3) після завершення діяльності, при звірянні отриманого результату з планованим (за обсягом, за якістю і т. д.). Методика С. забезпечують перевірку рівня засвоєння учнем знань, сформованості вмінь і навичок.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ (англ. *self-assessment questions*, пол. *pytania samokontrolne*) – питання і вправи для самоконтролю під час роботи над навчальним матеріалом.

САМОНАВЧАННЯ (англ. *independent study*, пол. *samokształcenie, samodzielne*) – навчання самотужки поза навчальним часом та закладом.

САМООСВІТА (англ. *self-education*, пол. *samokształcenie /autoedukacja*) – 1. *Самоосвіта* – система навчання згідно власних освітніх цілей з мінімальною участю інших осіб, самотужки. Самоосвіта, пов'язана зі шкільним та позашкільним навчанням, стає формою неперервної освіти та впливає на постійне удосконалення особистості; один з напрямків самовиховання, самостійне здобуття знань, умінь, навичок; 2. *Самовиховання* – цілеспрямоване, активне ставлення особи до формування власних морально-вольових якостей відповідно до обраних зразків, ідеалів і цінностей; усвідомлювана діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення в себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних.

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ (англ. *self-realization*, пол. *samorealizacja*) – процес змін у розвитку, який полягає у внутрішньому удосконаленні особистості (у протилежність до процесів деградації), прагнення до конструювання власної особистості через обрані зразки. С. ґрунтується на духовних та матеріальних цінностях та проекті власної особистості. У праці самореалізація людини проявляється через професійне становлення, основою якого є почуття професійної гідності.

САМОПІЗНАННЯ (англ. *self-knowledge*, пол. *samopoznanie*) – процес усвідомлення, спрямований на дослідження, пізнання себе, своєї діяльності, свого внутрішнього психічного змісту суб'єктом. С. є одночасно результатом і підґрунтям самоусвідомлення. С. починається в дуже ранньому дитинстві з відокремлення себе від фізичного світу. Пізніше людина починає усвідомлювати себе як члена соціальної мікрогрупи, а вже у підлітковому віці починається усвідомлення своїх психічних здібностей, характеру, моральних якостей.

САМОРОЗВИТОК (англ. *self-development*, пол. *samorozwój*) – розвиток, причини й рушійні сили якого містяться в самій речі чи системі, що розвивається.

САМОСВІДОМІСТЬ (англ. *self-consciousness*, пол. *samoświadomość*) – 1. Усвідомлення власної особистості, власних можливостей, зокрема творчих; 2. Усвідомлення людиною чи соціальною групою самої себе, свого місця і ролі в природі та суспільстві; 3. Усвідомлення людиною себе як індивідуальності, у тому числі свого положення у світі й своїх відносинах до різноманітних явищ і об'єктів.

САМОСТІЙНІ ВПРАВИ (англ. *independent practice*, пол. *ćwiczenie samodzielne*) – завдання, які учні мають виконати самостійно.

САМОУПРАВЛІННЯ (англ. *self-management*, пол. *ład autonomiczny /samodzielne utrzymanie porządku*) – спосіб підтримання порядку в класі через залучення учнів до вибору власних цілей і дотримання умов їх виконання.

САМОУЧІННЯ (англ. *self-instruction*, пол. *samokształcenie*) – концентрація пізнавальних, організаційних і регулятивних дій; спосіб набування нових знань і соціальної орієнтації.

СВІДОМІСТЬ (англ. *consciousness*, пол. *świadomość*) – форма віддзеркалення об'єктивної дійсності в психіці людини, що характеризується тим, що у якості проміжкового, опосередковуючого чинника виступають елементи суспільно-історичної практики, які дозволяють будувати об'єктивні (загальноприйняті) картини світу. Початкове джерело суспільно-історичної практики – це спільно здійснювана праця. В індивідуальному розвитку окремі компоненти праці послідовно привласнюються дитиною в спільній з дорослими діяльності.

СВІТОВА РАДА ТОВАРИСТВ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ (англ. *World Council of Comparative Education Societies*, пол. *Światowa Rada Towarzystw Pedagogiki Porównawczej*) – створена (1970) як організація, яка пов'язує товариства порівняльної педагогіки різних країн (до Ради входить один представник із кожного подібного товариства).

Організація проводить конгреси, які відбуваються раз на чотири роки.

СВІТОВА МЕРЕЖА ІНФОРМАЦІЇ В ОСВІТІ (англ. *World Information Network in Education (INED)*, пол. *Światowa Sieć Informacji w Zakresie Edukacji*) – створена в 1977 р. Міжнародним Бюро Освіти в Женеві. INED накопичує інформацію про освіту та освітні документи окремих країн.

СВІТОГЛЯД (англ. *outlook*, пол. *pogląd na świat*) – 1. Система поглядів на життя, природу і суспільство; 2. Система поглядів на відношення людини до навколишньої дійсності й до себе, а також обумовлені цими поглядами переконання, ідеали, принципи пізнання й діяльності.

• **СВІТОГЛЯД ОСОБИСТОСТІ** (англ. *outlook of personality*, пол. *światopogląd osobowości*) – сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають найзагальніше бачення та розуміння світу і місце особистості у ньому, а також її життєві позиції, програми поведінки та діяльності. Світогляд людини зумовлений особливостями суспільного буття та соціальними умовами.

• **СВІТОГЛЯД НАУКОВИЙ** (англ. *scientific outlook*, пол. *naukowy pogląd na świat*) – усвідомлення світу через отримання істинних знань, відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку.

СВІТСЬКЕ ВИХОВАННЯ (англ. *secular education*, пол. *wychowanie świeckie, laickie*) – виховання, засноване на положеннях науки та світської етики й не пов'язане з жодною релігією. Ідеї С. в. відносяться до епохи Відродження. Згідно С. в. релігійна віра трактується як приватна справа громадян. С. в. припускає високу толерантність між віруючими та невіруючими.

СВОБОДА (англ. *freedom*, пол. *wolność*) – можливість і здатність людини мислити, діяти, здійснювати вчинки відповідно до власних мотивів, інтересів і цілей. Внутрішньо вільній людині властива автономність, незалежність від впливу зовнішнього середовища й обставин.

СЕГРЕГАЦІЯ (англ. *segregation*, пол. *segregacja*) – розподіл на групи, категорії через вибрані риси; класифікація (практично не вживається у позитивному сенсі).

СЕКВЕНЦІЯ (англ. *sequence*, пол. *sekwencja*) – наступність, черговість, уклад чогось.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ (англ. *secularization*, пол. *sekularyzacja*) – прийняття шкільництва світською владою, інституційна незалежність школи від впливу церкви.

СЕЛЕКЦІЯ (англ. *selection*, пол. *selekcja, wybór*) – відбір серед елементів; вибір.

СЕМАНТИКА (англ. *semantics*, пол. *semantyka*) – 1. Розділ мовознавства, а також логіки, що вивчає зміст, значення і смисли слів і виразів (понять і суджень) і співвідношення між ними; 2. Значення мовних одиниць та їх частин.

СЕМЕСТР (англ. *semester /term, half-year*, пол. *semestr*) – половина чи інша велика частина навчального року.

- **СЕМЕСТР ЛІТНІЙ** (англ. *summer term*, пол. *semestr letni*) – перше навчальне півріччя;

- **СЕМЕСТР ЗИМОВИЙ** (англ. *winter term*, пол. *semestr zimowy*) – друге навчальне півріччя.

- **ТРИМЕСТР** (англ. *trimester*, пол. *trymestr*) – тримісячний період, який становить третю частину академічного року (навчального року у вищій школі).

СЕНАТ ВИЩОЇ ШКОЛИ (англ. *senate*, пол. *senat akademicki*) – колегіальна група представників університету (або іншого вищого навчального закладу) на чолі з ректором для управління справами даної інституції. Сенат складається із ректора, проректорів, деканів факультетів, представників з числа професорів, інших викладачів та студентів.

СЕНСИТИВНИЙ ПЕРІОД (англ. *sensitive period*, пол. *sensytywny okres*) – оптимальний з точки зору внутрішніх і зовнішніх умов період для розвитку тих чи інших психічних процесів і властивостей.

СЕРЕДОВИЩЕ (англ. *environment*, пол. *środowisko*) – цілісність екологічних, економічних, політичних, культурно-освітніх та інституційних процесів в їх взаємозв'язках і залежностях. У цьому розумінні середовище є простором, у якому суспільство реалізує різні форми діяльності, створюючи тим самим умови для задоволення матеріальних та духовних потреб.

- **СЕРЕДОВИЩЕ КУЛЬТУРНЕ** (англ. *cultural environment*, пол. *środowisko kulturowe*) – система культурних цінностей (вітчизняної та світової), які впливають на особистість; під впливом переживань у процесі контактування людей з культурними благами формуються почуття, переконання та відношення.

- **СЕРЕДОВИЩЕ ЛОКАЛЬНЕ (МІСЦЕВЕ)** (англ. *local environment*, пол. *środowisko lokalne*) – уклад природних та створених людьми об'єктів, що становлять основне середовище життя людей; Л. с. є більш стабільне в селах ніж у містах та промислових регіонах, де люди відносно частіше змінюють місце проживання та праці.
- **СЕРЕДОВИЩЕ ПРИРОДНЕ** (англ. *natural environment*, пол. *środowisko naturalne*) – природне оточення людини.
- **СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ** (англ. *social environment*, пол. *środowisko społeczne*) – 1. Суспільні, матеріальні та духовні умови, що оточують людину, забезпечують її існування, формування і діяльність; 2. Відносно сталий уклад осіб, груп або інших зібрань як прояв активності людини. Серед різних складових С. с. особливо важливими вважаються: 1) розміщення колективів, які зумовлені різноманітністю міжособистісних контактів; 2) рівень освіченості осіб та груп, пов'язаних з даним індивідом, зокрема батьків; 3) професійна структура осіб, груп та колективів як чинник, який впливає на економічну та культурну сторону життя.
- **ТИПИ СЕРЕДОВИЩ** (англ. *kinds of environment*, пол. *typy środowisk*) – категорії поділу середовища, виокремлені з погляду на їх територіальне розміщення (місто, район, село) або з погляду на суспільно-культурні чи освітні функції. Виділяють такі Т. с.: 1) локальне середовище; 2) родинне (сімейне); 3) шкільне; 4) заклад праці; 5) соціальне.

СЕРТИФІКАТ (англ. *certificate*, пол. *certyfiakat /licencja, świadectwo*) – виданий уповноваженим органом, найчастіше державним, документ (ліцензія, сертифікат, свідоцтво). Напр. про надання права викладання чи виконання інших фахових функцій.

СЕРТИФІКАЦІЯ (англ. *certification*, пол. *certyfikacja*) – 1. Надання після оцінювання, тестування чи екзаменів офіційного документу про набуття певною особою необхідних для виконання визначеної роботи знань і вмінь; може супроводжуватися внесенням у реєстри відповідних фахівців і вимагати періодичного підтвердження. Застосовується також і до закладів освіти та їх програм (як акредитація); 2. Процес, за яким уповноважений орган підтверджує досягнення встановлених стандартів якості й надає відповідні права суб'єкту діяльності. Для вищої освіти надання відповідного сертифікату, диплома або звання формально означає, що результати навчання опановані студентом, оцінені та визнані компетентним органом згідно із визначеним стандартом.

СИНХРОНІЗАЦІЙНА ТАБЛИЦЯ (англ. *timetabling techniques*, пол. *tablica synchronistyczna*) – засіб класифікації й упорядкування зв'язків між різними частинами курсу.

СИСТЕМА (англ. *system*, пол. *system*) – 1. Сукупність елементів, що перебувають у взаємних зв'язках співпідпорядкування й координації і складають певну цілісність; 2. Збір елементів та зв'язків між ними, які створюють певну цілісність статичного або динамічного характеру; 3. Група норм і способів діянь, які регулюють певну галузь життя, напр. податкова система.

- **СИСТЕМА ВИХОВАННЯ** (англ. *system of education*, пол. *system wychowania*) – сукупність інституцій та взаємопов'язаних між собою осіб, які реалізують спільні цілі виховної діяльності. Функціонування С. в. полягає у реалізації планів виховної роботи над формуванням мотивів, почуттів, переконань, постав, рис характеру та способів поведінки підростаючого покоління, відповідно до цілей виховання та в отриманні сподіваних результатів. Поняття с. в. відноситься до цілості інтегрованої діяльності школи та її співпраці з іншими виховними закладами та інституціями.
- **КЛАСНО-УРОЧНА СИСТЕМА НАВЧАННЯ** (англ. *class-lesson system*, пол. *system klasowo-lekcyjny*) – організація навчання, яка полягає у поділі учнів на класи та реалізації централізованої навчальної програми. Програма кожного предмету, яка передбачена для даного класу, розподіляється на розділи, а ті – на теми, що вивчаються на окремих уроках;
- **СИСТЕМА КРЕДИТНА** (англ. *credit system*, пол. – *system punktowy*) – система, в якій студенти повинні отримати визначену кількість пунктів (умовних одиниць) для зарахування певного курсу або всього періоду навчання.
- **СИСТЕМА ОСВІТИ** (англ. *educational system*, пол. *system oświaty*) – загал пов'язаних між собою навчальних закладів та виховних інституцій, які забезпечують громадянам отримання загальної та професійної (більш точно – *первинної*) освіти, а також сприяють всебічному розвитку особистості.
- **СИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНА** (анг. *pedagogical system*, пол. *system pedagogiczny*) – 1. Організований об'єкт, що здійснює управління процесом передачі і засвоєння того соціального досвіду, який на даний час нагромадило людство; 2. Взаємодія різних взаємопов'язаних структурних компонентів, які об'єднані однією освітньою метою розвитку індивідуальності і особистості; 3. Складна, неперервно змінна соціальна система управління, яка вирішує освітньо-виховні завдання, з допомогою якої досягаються педагогічні цілі.
- **СИСТЕМА ШКІЛЬНА** (англ. *school system*, пол. *system szkolny*) – сукупність шкіл разом з учителями, учнями, програмами, локальною базою, оснащенням та зв'язками між школами й шкільною адміністрацією, інституціями фінансування школи, іншими соціальними та культурними інституціями.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД (англ. *systematic approach /social-system perspective*, пол. *podejście systemowe*) – 1. Напрям у методології соціально-наукового пізнання, що ґрунтується на дослідженні об'єктів як системи; 2. Логічне і добре упорядкований метод вивчення, аналізу, вимірювання та ін. навчання чи іншого складного процесу; 3. Спосіб вивчення і сприймання подій у класі, школі і поза ними як взаємопов'язаних і комплексних, залежних одне від одного.

СИСТЕМАТИЧНІСТЬ (англ. *regularity*, пол. *systematyczność*) – дидактичний принцип у педагогіці, який відноситься до змісту будь-якого навчання та до навчального процесу. С. змісту навчання полягає на плановому та логічно упорядкованому підборі й розміщенні навчального матеріалу в програмах та підручниках; вимагає дотримання двох умов: 1) розподілу матеріалу в структуру згідно окресленої цілості, їх елементів і зв'язків між

ними; 2) ієрархічного представлення окремих розділів з відповідним виділенням найважливішого матеріалу. Засада С. у навчальному процесі вимагає дотримання: а) плановості та логічного порядку в опрацюванні навчального матеріалу з боку вчителя та учнів; б) ритмічності та скрупульозності у виконанні щоденних шкільних обов'язків.

СИТУАЦІЯ (англ. *situation*, пол. *sytuacja*) – певні обставини, в яких хтось знаходиться; загальні умови, в яких щось діється або розвивається.

• **СИТУАЦІЯ КОНФЛІКТНА** (англ. *conflict situation*, пол. *sytuacja konfliktowa*) – ситуація, у якій одна із складових змінює свої кількісні чи якісні значення, що призводить до загострення стосунків між конфлікуючими сторонами. К. с., що вимагає вирішення, передбачає існування кількох обов'язкових елементів: учасників конфлікту (дві або більше сторони, що переслідують різні цілі); об'єкт конфлікту (конкретне явище, причина, стан справ, навколо якого розгортається суперечка); рушійну силу – інцидент (факт зіткнення протилежних сил).

К. с. розподіляються за ознакою результатів: а) функціональні – такі, що сприяють ефективній діяльності організацій, є позитивними за змістом, містять раціональне зерно та мають еволюційну спрямованість; б) дисфункціональні – паралізують нормальне функціонування організацій, обмежують перспективи розвитку, не сприяють максимально ефективному використанню власних і залучених ресурсів.

Існує чотири основних типи конфлікту за змістом: внутрішньоособовий (конфлікт вимог); міжособовий; між особою та групою; між груповий.

• **СИТУАЦІЯ ПРОБЛЕМНА** (англ. *problematic situation*, пол. *sytuacja problemowa*) – психологічний стан, що виникає у результаті мисленої взаємодії суб'єкта (учня) з об'єктом (навчальним матеріалом), який викликає пізнавальну потребу розкрити суть процесу або явища, що вивчається. Виділяють чотири компоненти П. с.: об'єкт (матеріал, що вивчається), суб'єкт (учень), мислена взаємодія (процес мислення, спрямований на об'єкт) та особливості цієї взаємодії (зважаючи на виявлені суперечності), аналіз яких переростає в пізнавальну потребу учня розкрити суть об'єкта, що вивчається. У навчальному процесі завжди є учень і матеріал, над яким потрібно думати. Матеріал сам по собі не викликає у суб'єкта пізнавальної потреби. Тому невід'ємною складовою П. с. є дія учня, його взаємодія з навчальним матеріалом, спрямована на засвоєння об'єкта пізнання.

СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ (англ. *family education*, пол. *wychowanie w rodzinie*) – виховання в сімейному колі, яке є першою школою виховання для більшості людей. Велике значення мають такі чинники, як постави та поведінка батьків, емоційна атмосфера та культура сімейного життя, участь дітей у виконанні домашньої праці, співпраця сім'ї зі школою.

СКАНЕР (англ. *scanner*, пол. *skaner*) – пристрій для трансформації текстової або графічної інформації у цифрову, придатну для обробки комп'ютером.

СКЛАДНІСТЬ (англ. *difficulty*, пол. *trudność*) – перешкода, яку важко подолати; утруднення.

СЛОВО (англ. *word*, пол. *slowo*) – мовний знак, який називає поодинокий матеріальний предмет або клас однорідних матеріальних предметів, психічний зміст, діяльність, стани, риси, що виражають зв'язок між елементами дійсності або значеннєвий (смысловий) матеріальний модифікований зміст інших виразів.

СЛОВНИК (англ. *vocabulary /dictionary*, пол. *słownik*) – збір виразів, укладених та опрацьованих певним чином, зазвичай в алфавітному порядку та, переважно, з поясненнями їх значення та ілюстрованими практичними прикладами.

• **СЛОВНИК ПАСИВНИЙ** (англ. *passive vocabulary*, пол. *słownik bierny*) – сукупність слів, які людина більш або менш точно розуміє, але не використовує самостійно в мові. Пасивний словник ширший за активний.

• **СЛОВНИК АКТИВНИЙ** (англ. *active vocabulary*, пол. *słownik czynny*) – сукупність слів, якими користується людина при побудові висловлювань.

• **СЛОВНИК ПЕДАГОГІЧНИЙ** (англ. *dictionary of educational terms*, пол. *słownik pedagogiczny*) – словник педагогічних термінів і понять.

СМИСЛ ЖИТТЯ (англ. *sense of life*, пол. *sens życia*) – рушійна сила людської поведінки, прагнення людини до самореалізації; центральний життєвий мотив, що відображає те, заради чого людина живе; більш-менш усвідомлене переживання інтенціональної спрямованості та результативності власного життя, критерій її суб'єктивної оцінки та джерело задоволеності або незадоволеності життям.

СОРОМ'ЯЗЛИВІСТЬ (англ. *shyness*, пол. *wstydlivość*) – 1. Особистісна властивість, яка полягає в тенденції відчувати напруженість, занепокоєння або незручність у незвичних соціальних ситуаціях і в спілкуванні з незнайомими людьми. 2. Стан нервово-психічної напруги, що відрізняється різноманітними порушеннями в сфері вегетатіки, психомоторики, мовленнєвої діяльності, емоційних, вольових, розумових процесів і низкою специфічних змін самосвідомості, яке виникає у людини, яка постійно зазнає труднощі в певних ситуаціях міжособистісного неформального спілкування; 3. Несміливість, скромність.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ (англ. *socialization*, пол. *socjalizacja*) – 1. Двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; а з іншого – процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом через його активну діяльність, активне включення в соціальне середовище. Тобто людина не просто засвоює соціальний досвід, але й перетворює його у власні цінності, установки, орієнтації; 2. Загальні діяння зі сторони суспільства, зокрема сім'ї, школи та соціального середовища, спрямовані на перетворення індивіда в суспільну істоту, надання їй такої системи цінностей і досягнення такого розвитку особистості, яке сприяло б формуванню повноцінного члена суспільства; 3. Загальні зміни, що відбуваються в індивіда під впливом суспільних діянь і сприяють поступовому становленню повноцінного члена суспільства; 4. У психоаналізі – перехід від принципу задоволення до принципу реальності, формування захисних

механізмів особистості, становлення еґо-апарата особистості, формування інстанції понад-Я, проходження законам, що існують у суспільстві; 5. В теорії Ж. Піаже – подолання еґоцентричних установок, співвіднесення своєї точки зору з точкою зору інших; 6. Процес присвоєння людиною соціального виробленого досвіду, перш за все системи соціальних ролей. Цей процес здійснюється в сім'ї, дошкільних установах, школі, трудових та інших колективах. В процесі соціалізації відбувається формування таких індивідуальних утворень як особа і самосвідомість. У межах цього процесу здійснюється засвоєння соціальних норм, умінь, стереотипів, соціальних установок, прийнятих у суспільстві форм поведінки та спілкування, варіантів життєвого стилю.

• **СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ** (англ. *social adaptation*, пол. *adaptacja społeczna /uspolecznienie*) – пристосування індивіда до умов нового соціального середовища (напр. школи, закладу праці та ін.). Результатом С. а. є стан рівноваги між особистісними потребами та вимогами соціального оточення. Чинники, які регулюють правильний перебіг С. а. – це: соціалізація чи соціумізація (усуспільнення) індивіда, формування вразливості на потреби інших людей та добробут суспільства, а також інтелігентність та знання власних можливостей. Завдяки С. а. людина стає більш пристосованою до здорового способу життя, яке приносить задоволення і має суспільну цінність. У цьому процесі важливу роль відіграють такі риси, як: інтелігентність, вихованість, самостійність, відповідальність, самопізнання, приналежність до певних соціальних груп.

• **СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ, СУСПІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ** (англ. *social education*, пол. *wychowanie społeczne*) – підготовка молодих поколінь до ефективної участі в суспільному житті, виконання обов'язків громадянина і працівника. С. в. є частиною *соціумізації* як процесу рівноправного входження в соціум.

• **СОЦІАЛЬНА ДИСКРИМІНАЦІЯ** (англ. *social discrimination*, пол. *dyskryminacja społeczna*) – 1. Невиправдано негативне сприйняття членів певних соціальних груп, що обумовлена упередженнями і супроводжується утиском їх прав і гідності; 2. Дії, що спрямовані проти групи, яка дискримінується, і закривають членам цієї групи доступ до ресурсів або джерел доходу, що доступні для решти. Д. с. може проявлятися на різних рівнях, від простого уникнення до активних і ворожих атак на особистість або групу людей. Дискримінаційна поведінка може бути пов'язана з глибинними забобонами або бути продуктом суспільних сил, що діють в той чи інший час.

• **СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ** (англ. *social maturity*, пол. *dojrzałość społeczna*) – окреслений рівень соціального розвитку, на якому людина проявляє готовність до оволодіння та самостійного виконання покладених на неї соціальних ролей.

• **СОЦІАЛЬНІ НОРМИ** (англ. *social norms*, пол. *normy społeczne*) – усталені зразки і стандарти діяльності й правила поведінки, що визначені як умови підпорядкування суспільним вимогам.

• **СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ** (англ. *social psychology*, пол. *socjopsychologia*) – 1. Галузь психології, яка досліджує процеси в колективі,

становище індивідів у групі, їх суспільну роль та вплив на цілісність групи;
2. Наука, яка вивчає закономірності, специфічні риси психічної діяльності та поведінки соціальних спільнот, їх взаємодію та вплив на соціальну поведінку особи.

• **СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ** (англ. *social environment*, пол. *środowisko społeczne*) – навколишньої людини суспільні, матеріальні й духовні умови його існування й діяльності. Середовище в широкому розумінні (макросередовище) охоплює суспільні інститути, суспільну свідомість і культуру. Соціальне середовище у вузькому сенсі (мікросередовище) включає безпосереднє оточення людини – родину, а також трудову, навчальну й іншу групи.

• **СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ** (англ. *social stratification*, пол. *stratyfikacja społeczna*) – 1. Поняття, що визначає принципові соціальні відмінності та нерівності в даному суспільстві; 2. Ієрархія соціальних груп, які мають більший або менший доступ до якогось суспільно вартісного блага, зокрема – до освіти.

• **СОЦІАЛЬНА ТРИВОГА** (англ. *social anxiety*, пол. *niepokój społeczny*) – страх, який люди відчують, сумніваючись у тому, що їм вдасться створити бажане враження. Почуття ніяковості і дискомфорту в соціальних ситуаціях, що зазвичай супроводжується сором'язливістю і соціальною незграбністю.

• **СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ** (англ. *social institution*, пол. *instytucja społeczna*) – одна з форм організацій суспільного життя, що створюється для захисту інтересів та регулювання діяльності суспільства чи соціальних груп.

• **СОЦІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР** (англ. *social character*, пол. *charekter społeczny*) – сукупність рис характеру, яка властива для більшості членів даної соціальної групи і яка виникла в результаті спільних для них переживань і способу життя; ядро структури характеру, властиве більшості представників даної культури – на противагу індивідуальному характерові, що відрізняє людей однієї і тієї ж культури одну від іншої.

СОЦІОГЕНЕЗ (англ. *sociogenez*, пол. *sociogenez*) – процес розвитку людського суспільства.

СОЦІОЛОГІЯ (англ. *sociology*, пол. *socjologia*) – 1. Наука про суспільство, про структуру та закони розвитку суспільства, про форми та прояви життя, а також співжиття соціальних груп; 2. Наука про суспільство як систему та про окремі соціальні інститути, а також про процеси і групи стосовно суспільства в цілому.

СОЦІОМЕТРІЯ (англ. *sociometry*, пол. *socjometria*) – 1. Розділ соціології, теорія, дослідницькі методи та засоби, які стосуються змін соціальної поведінки людей, в основному стосовно явищ у малих соціальних групах; 2. Галузь соціальної психології, предметом вивчення якої є міжособистісні взаємини в малих соціальних групах.

СОЦІОТЕРАПІЯ (англ. *social therapy*, пол. *socjoterapia*) – різноманітна інтенсивна діяльність, спрямована на модифікацію рис та поведінки окремих осіб, використання впливу груп та соціального середовища, інколи спеціально

створених для даної мети. До соціотерапії відносяться різні форми групової терапії, зокрема соціодрама.

СПЕЦИФІКАЦІЯ (англ. *specification*, пол. *specyfikacja*) – детальний опис курсу чи програми.

СПІВПРАЦЯ (СПІВРОБІТНИЦТВО, КООПЕРАЦІЯ) (англ. *co(-)operation*, пол. *współpraca*) – співробітництво окремих або груп людей, які виконують своє часткове завдання задля досягнення певної спільної мети; С. спирається на довіру та лояльність, а також підпорядковується меті, відповідно усвідомленій всіма особами або групами.

СПІЛЬНІСТЬ, СПІЛЬНОТА (англ. *community*, пол. *wspólnota*) – відзначення спільними рисами, спільне володіння, використання чогось.

• **СПІЛЬНОТА МІСЦЕВА** (англ. *local community*, пол. *społeczność (wspólnota) lokalna*) – організована місцева громада, здатна захищати себе і спільно вирішувати освітні та інші справи.

• **СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ** (англ. *joint activity*, пол. *wspólna działalność*) – організована взаємодія індивідів, спрямована на доцільне виробництво, відтворення об'єктів матеріальної або духовної культури. Характерні ознаки С. д.: 1) просторова і часова співпричетність учасників, що створює можливість безпосереднього особистого контакту між ними (обміну діями, інформацією, а також взаємної перцепції); 2) наявність єдиної мети (передбачуваного результату діяльності, який відповідає загальним інтересам і сприяє реалізації потреб кожного з учасників); 3) наявність органів організації і керівництва; 4) поділ процесу діяльності між учасниками, обумовлений характером мети, засобами і умовами її досягнення, складом і рівнем кваліфікації виконавців; 5) виникнення міжособистісних відносин (на основі предметно заданих функціонально-рольових взаємодій, що мають відносно самостійний характер).

• **СПІЛЬНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ СТУПІНЬ** (англ. *joint degree*, пол. *wspólny tytuł zawodowy/stopień*) – у межах програм Європейської Спільноти означає загально визнаний ступінь, який надалі автоматично визнається співпрацюючими інституціями.

СПІЛЬНІ РИСИ КЛАСУ (англ. *classroom joint features*, пол. *cechy społeczne klasy*) – особиві властивості класного колективу, що характеризують поведінку їхніх членів, наприклад багатовимірність, раптовість чи непередбачуваність подій, минуле і сучасність класу.

СПІЛЬНЕ НАВЧАННЯ (англ. *coeducation*, пол. *koedukacja*) – система поєданого навчання й виховання дівчат і хлопців.

СПІЛКУВАННЯ (англ. *communication*, пол. *komunikacja*) – взаємодія двох або більш суб'єктів, що полягає в обміні між ними повідомленнями, що мають наочний і емоційний аспекти. Спілкування засновано на реалізації особливої потреби у контакті з іншими суб'єктами, про задоволення якій свідчить виникнення радості спілкування. Порушення спілкування викликають зміни особистості.

СПРИЙНЯТТЯ (англ. *perception*, пол. *postrzeganie*) – процес формування суб'єктивного образу цілісного предмету, що безпосередньо впливає на

аналізатори. Образ С. виступає як результат синтезу відчуттів, можливість якого виникла у філогенезі у зв'язку з переходом живих істот від гомогенного, предметно несформованого середовища до середовища, предметно сформованого. Розрізняють зорове, слухове, дотикове, смакове і нюхове С. При цьому особливо важливу роль у всіх видах С. грають рухові/ кінестезичні відчуття, які регулюють за принципом зворотного зв'язку реальні взаємостосунки суб'єкта з предметом. Напр., в зоровому сприйнятті разом із зоровими відчуттями (кольору, світла) інтегруються і кінестезичні відчуття, супроводжуючі рухи ока (акомодація, конвергенція і дивергенція, стеження). У процесі слухового сприйняття активну роль грають слабкі рухи апарату артикуляції. Для людини характерно, що образи його сприйняття інтегрують в собі використання мови. За рахунок словесного позначення виникає можливість абстрагування і узагальнення властивостей предметів.

Основними властивостями С. є предметність, цілісність, константність, категоріальність, апперцепція. Мікрогенез образу С. включає ряд фаз, пов'язаних із вирішуваними перцептивними задачами: від недиференційованого сприйняття до формування цілісного образу предмету, на підставі якого можна будувати адекватну діяльність.

СТАДІЇ У ФАХОВОМУ СТАНОВЛЕННІ ВЧИТЕЛЯ (англ. *stages of teachers concerns*, пол. *etapy rozwoju zawodowego nauczyciela*) – теорія, яка пояснює стадії змін ставлення вчителя до своєї праці у процесі вдосконалення ним своїх фахових компетентностей. На першій стадії він намагається утриматися, на другій – концентрується на викладанні, на третій – більшу увагу приділяє учням та їх розвитку.

СТАДІЇ (ЕТАПИ) ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛЯ (англ. *stages of teacher development*, пол. *etapy rozwoju zawodowego nauczyciela*) – теорія поетапного розвитку вчителя, еволюції в межах однієї стадії і переходу до вищої.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК (англ. *sustainable development*, пол. *stały rozwój*) – 1. Загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі; 2. Життєздатний розвиток; 3. Усебічно збалансований розвиток.

Концепція С. р. ґрунтується на п'яти головних принципах:

1. Людство може надати розвитку сталого і тривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби;

2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення;

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин

виникнення екологічних та інших катастроф – злидні, які стали у світі звичайним явищем;

4. Необхідно налагодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії.

5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

СТАНДАРТ (англ. *standard*, пол. *standard*) – 1. Норма, зразок, визначений державою, певною інституцією, організацією або суспільством; 2. Еталон, модель, що приймаються за вихідні для співставлення з ними інших подібних об'єктів; 3. Критерії досконалості, якості і вартості (рівнів освіти, закладів, курсів, посвідчень, знань і вмінь тощо); 4. Вимоги (модель) для працівника, які викладені у відповідному документі державного зразка.

• **СТАНДАРТИЗАЦІЯ** (англ. *standardization*, пол. *standaryzacja*) – уніфікація, регламентація, приведена до єдиних нормативів процедури та оцінки тесту.

• **СТАНДАРТ КОМПЕТЕНТНОСТІ** (англ. *standard competency*, пол. *standard kompetencji*) – це вимоги до працівника (модель працівника), які адекватно відображують його обов'язки на робочому місці.

• **СТАНДАРТИ ОСВІТНІ** (англ. *educational standards*, пол. *standardy edukacyjne*) – 1. Сукупність норм, які визначають державні вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівнів. Додержання вимог О. с. є обов'язковим для всіх навчальних закладів, незалежно від форм власності. Державні О. с. розробляються для кожного освітнього рівня та переглядаються не рідше одного разу на десять років. Їх складовими є освітня характеристика, нормативна частина змісту освіти, тести; 2. Опис визнаних необхідних досягнень на даному освітньому рівні з визначенням найбільш загальних програмних вимог; як стандарти екзаменаційних вимог надають інформацію про зміст зовнішніх екзаменів; 3. Стандарти, що розробляються в освітній системі для забезпечення освіти певного рівня (підрівня, етапу, циклу) і присудження відповідних освітніх (академічних) кваліфікацій (ступенів).

• **СТАНДАРТНЕ ВІДХИЛЕННЯ** (англ. *standard deviation*, пол. *odchylenie standardowe*) – параметр рівня відхилення оцінок від середньої.

СТАТЕВЕ ВИХОВАННЯ, СЕКСУАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ (англ. *sexual education*, пол. *wychowanie seksualne*) – ознайомлення дітей і молоді з темою “відтворення”. Недоліки наявних схем С. в. пов'язані з акцентуванням суто фізіологічних аспектів й ігноруванням важливості високих почуттів і емоцій (ніжності, кохання, вдячності та ін.), а також згадки про досягнення нейромолекулярної біології щодо природи емоційних станів і поведінки людини.

СТАТУС (англ. *status*, пол. *status*) – становище; правове становище осіб або організацій, установ тощо; становище індивіда в системі міжособистісних відносин у групі, суспільстві, його права, обов'язки і привілеї.

• **СТАТУС СОЦІАЛЬНИЙ** (англ. *social status*, пол. *status społeczny*) – становище індивіда або груп в суспільстві, що визначається відповідно до

специфічних для даної системи ознак (економічних, виробничих, етнічних тощо).

СТАТУТ, ПРАВИЛА (англ. *regulations*, пол. *regulamin*) – правила та розпорядження, які визначають спосіб діяльності в певній галузі, обов'язок членів якоїсь інституції, товариства.

СТЕРЕОТИП (англ. *stereotype*, пол. *stereotyp*) – 1. Синтезуюча діяльність внутрішньої зони головного мозку людини й вищих тварин, яка полягає в об'єднанні в єдину складну динамічну систему вторинних сигналів, що виробляються внаслідок неодноразового повторення певних подразників через сталі проміжки часу; 2. Закріплена у свідомості людини система спрощених поглядів відносно різних справ, речей, соціальних груп та інституцій; 3. Те, що часто повторюється, стало звичайним, загальноприйнятим і чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності; 4. Звичний, усталений спосіб духовної діяльності, стійки форми сприйняття й оцінки соціальних об'єктів і явищ.

СТИЛЬ (англ. *style*, пол. *styl*) – 1. Спосіб вираження, формулювання відповіді в мові або письмі; стала тенденція у виборі засобів мовної експресії, характерної для даного автора, напряму, епохи; 2. Індивідуальна манера, своєрідні, неповторні особливості діяльності, творчості, мислення, висловлювання; 3. Відносно стійка сукупність характерних і повторюваних рис людини, які виявляються в її мисленні, поведінці, спілкуванні. С. виробляється в ході теоретичного та практичного освоєння людьми навколишньої дійсності і передбачає, з одного боку, гнучке пристосування до неї, а з іншого – її істотну зміну.

• **СТИЛЬ /СПОСІБ ЖИТТЯ** (англ. *life-style /way of life*, пол. *styl, sposób życia*) – 1. Поняття стосовно до синтетичного опису диференціації, яка виступає між окремими соціальними категоріями (зокрема класами або верствами). Враховується не лише економічний критерій, але також кількість вільного часу та способу його використання, культурні інтереси, зразки поведінки, реалізовані цінності й життєві цілі; 2. Індивідуальний спосіб здійснення особистістю обраного життєвого шляху, унікальний для кожної людини спосіб взаємодії з життям і пристосування до неї для досягнення своїх цілей; сукупність зразків поведінки, які фіксують стійки риси, звички, смаки, схильності; значення, яке людина надає світові, собі; стратегії, які використовує при вирішенні проблем.

• **СТИЛЬ УПРАВЛІННЯ** (англ. *style of management*, пол. *styl urzędzenia*) – система методів, прийомів, способів здійснення управлінської діяльності (забезпечення планування, організації та контролю; прийняття управлінських рішень; здійснення комунікації; врахування мотивації). С. у. виявляється при вирішенні як організаційно-управлінських, так і психологічних ситуацій. Виділяють різні стилі управління, які класифікують за певними критеріями, зокрема:

1. *Позитивні та негативні с. у.:* а) бюрократичний, прогресивний, волюнтаристський; б) парадний, шумний, діловий; в) пасивний і діловий; г) ефективний і неефективний;

2. *За спрямованістю управлінської діяльності* (“адміністратор”, “учитель”, “лідер”);

3. *За цілями управлінської діяльності*, завданнями, які ставить і вирішує в своїй діяльності керівник (“стратег”, “операціоналіст”, “максималіст”, “організатор”).

СТОВБУР ТЕСТУ (англ. *stem*, пол. *trzon /temat zadania testowego*) – вираз, що формулює проблему чи питання в тестах з вибором.

СТРИМУВАННЯ (англ. *inhibition*, пол. *zachowanie powstrzymajace*) – дії вчителя з гальмування чи відвернення небажаної поведінки учнів.

СТРЕС (англ. *stress*, пол. *stres*) – поняття, введене Г. Сельє у 1936 р. для позначення стану психічної напруги, обумовленої виконанням діяльності в особливо складних умовах. Залежно від вираженості С. може впливати на діяльність як позитивно, так і негативно (до повної дезорганізації).

СТРУКТУРА (англ. *structure*, пол. *struktura*) – 1. Група динамічних або сталих зв'язків між елементами даної цілості, а також між елементами і цілістю, необхідних для функціонування чи існування цієї цілісності; 2. Група елементів і зв'язків між ними, які характерні для даної цілості (для даного укладу). При розгляді певного предмету – конкретного або абстрактного – одночасно враховуються елементи, які виконують окреслені функції відносно до інших елементів та цілісності, як і самі зв'язки (залежності) між елементами; 3. Внутрішня будова чогось, певний взаємозв'язок складових частин цілого.

• **СТРУКТУРАЛІЗМ** (англ. *structuralism*, пол. *strukturalizm*) – напрям у методології гуманітарних наук, коли дослідник робить наголос на аналізі структури досліджуваних явищ (повторюваних структур предмету дослідження), а не на їх генезу чи функції.

СТУПІНЬ (англ. *degree*, пол. *stopień*) – підтвержене документом звання, присуджене після успішного завершення відповідної університетської програми (часто *degree* перекладається з англійської мови і як *диплом*).

• **СТУПІНЬ АКАДЕМІЧНИЙ** (англ. *academic degree*, пол. *stopień akademicki*) – освітня

кваліфікація, що присуджується вищим навчальним закладом за результатами успішного виконання освітньої / навчальної програми вищої освіти (напр., ступінь бакалавра, ступінь магістра).

• **СТУПІНЬ МАГІСТРА** (англ. *master degree*, пол. *stopień magistra*) – академічний (професійний) ступінь, який надається після закінчення магістерських студій.

• **СТУПІНЬ НАУКОВИЙ** (англ. *scientific degree*, пол. *stopień naukowy*) – ступінь, який присуджується особам після захисту перед вченою радою дисертаційного дослідження. У переважній більшості країн світу існує лише один Н. с. доктора. У Польщі, Австрії – доктора і доктора хабілітованого. В Україні, Росії та інших деяких пострадянських країнах – кандидата наук і доктора наук.

• **СТУПІНЬ /ОЦІНКА ШКІЛЬНА** (англ. *grade*, пол. *stopień /ocena szkolna*) – окреслений ступінь навчальних досягнень учня, виражений у письмовій (цифровій, графічній або словесній) та усній формі.

СУГЕСТІЯ, НАВІЮВАННЯ (англ. *suggestion*, пол. *sugestia*) – 1. У широкому розумінні – будь-який психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, порада), унаслідок якого в людини, яка зазнає навіювання, усупереч (а іноді й проти) її волі та свідомості виникають певні уявлення, судження, вчинки; 2. Спосіб педагогічного спілкування, що тісно взаємодіє з переконанням, характеризується як передача психічного стану вчителя учням, вплив на їх емоційно-чуттєвий рівень свідомості.

СФЕРА (англ. *denotation*, пол. *zakres nazwy, terminu*) – визначення сукупності предметів, окреслених згідно даної назви. Існує також назва “конотація”, тобто збір рис (або свій сенс, значення).

СХВАЛЕННЯ (англ. *approval*, пол. *aprobata /zgoda, zatwierdzenie*) – санкціонування як обов’язковий дозвіл на певні дії з боку державних органів.

СХИЛЬНІСТЬ (англ. *propensity*, пол. *skłonność*) – вибіркова спрямованість індивіда на певну діяльність. Основою С. є глибока стійка потреба в певній діяльності, коли привабливими виявляються як сам процес, так і результати діяльності; прагнення вдосконалювати уміння і навички, пов’язані з цією діяльністю.

Т

ТАБУЛА РАСА /ЧИСТА ДОШКА (англ. *tabula rasa*, пол. *tabula rasa*) – термін сенсуалістичної філософії, що позначав стан свідомості новонародженої людини, в якій відсутні будь-які знання через відсутність досвіду.

ТАВТОЛОГІЯ (англ. *tautology*, пол. *tautologia*) – логічна помилка, визначення, що повторює раніше сказане в іншій формі.

ТАКСОНОМІЯ (англ. *taxonomy*, пол. *taksonomia*) – вид класифікації, знаряддя виявлення зв’язків між об’єктами і поняттями.

ТАКСОНОМІЯ ЦІЛЕЙ НАВЧАННЯ (англ. *taxonomy of educational objectives*, пол. *taksonomia celów kształcenia*) – система класифікації цілей навчання. Найбільш популярну Т. ц. н. опрацював колектив американських психологів під керівництвом В. С. Блума. Вона охоплює три царини – пізнавальну, емоційну (чутливу, вольову) і практичну, в яких у свою чергу розрізняють багато окремих цілей.

ТАКТ (англ. *delicacy, touch*, пол. *takt*) – 1. Уміння поведіння і стриманість, володіння почуттями, що запобігає непорозумінню й конфліктам з іншими особами; делікатність, почуття міри; 2. Почуття міри, що підказує людині найделікатнішу лінію поведінки у відношенні до когось, чогось, уміння особи вести себе належним чином, виявляючи повагу до інших, зберігаючи почуття власної гідності.

• **ТАКТ ПЕДАГОГІЧНИЙ** (англ. *educational touch*, пол. *takt pedagogiczny*) – 1. Уміння вихователя відповідно поводитися з вихованцями. Т. п. дає змогу

запобігати конфліктам з вихованцями, що підвищує авторитет вихователя і збільшує його вплив на молодь; 2. Почуття міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на дітей. Проявляється в умінні вчителя поводитись належним чином, просто і переконливо розмовляти з вихованцями, поважати їхню гідність, ставити розумні й педагогічно обґрунтовані вимоги. Основою педагогічного такту є глибоке знання психології дітей, індивідуальний підхід у навчанні і вихованні. Прояв педагогічного такту – важлива умова дотримання авторитету вчителя, одне з джерел сили й ефективності його впливу на дітей.

ТАЛАНТ (англ. *talent*, пол. *talent*) – високий рівень розвитку здібностей, що виявляються в творчих досягненнях, важливих в контексті розвитку культури. В різних областях талант може виявлятися в різний час. Так, в музиці, малюванні, математиці, лінгвістиці, техніці звичай він виявляється в ранньому віці, а талант в літературній, науковій або організаторській сферах виявляється в більш пізньому віці. Також і максимальна продуктивність талановитих людей виявляється в різний вік: у науці – в 35-40 років, у поезії – в 20-30.

ТВОРЧИСТЬ (англ. *creativity*, пол. *twórczość*) – 1. Процес людської діяльності у створенні нових і оригінальних витворів, визнаних у даному часі як суспільна цінність. Т. може проявлятися в кожній галузі людської діяльності однаково як у науковій чи мистецькій, так і в організаційній, технічній, продуктивній чи виховній; 2. Складне і комплексне явище, зумовлене розмаїттям соціально-психологічних і психолого-фізіологічних передумов; 3. Важлива форма соціальної практики людини, активізація творчого потенціалу суб'єкта у процесі особистісних змін передбачає “посилення його сензитивності”, що зумовлює цю особливу роль у системі особистісних характеристик; 4. Продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріали та духовні цінності суспільного значення.

• **ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ** (англ. *creative activity*, пол. *działalność twórcza*) – діяльність, яка спрямована на вирішення протиріччя (розв'язання творчого завдання), для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) умови та суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну й оригінальність, особисту та соціальну значимість, а також прогресивність.

ТЕЗАУРУС (англ. *thesaurus*, пол. *tezaurus*) – 1. Тип словника, що надає лексичний склад мови у повному обсязі; 2. Багатомовний словник, який являє собою сукупність однозначно визначених понять з певної галузі, яка створює можливість швидкої класифікації та полегшує пошуки інформації. Т. становить інтегральний елемент кожної інформаційно-пошукової системи, тому його правильна розробка свідчить про якість інформаційних закладів.

• **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ТЕЗАУРУС** (англ. *European Education Thesaurus*, пол. *Europejski Tezaurus Edukacyjny*) – багатомовний словник, створений завдяки співпраці між Радою Європи та Комісією Європейських Об'єднань (підрозділами Європейського Союзу). Версія 1991 р. включає освітні терміни – еквіваленти з 9 європейських мов, остання – з 18 мов. Україна не має своєї версії даного тезаурусу.

ТЕМПЕРАМЕНТ (англ. *temperament*, пол. *temperament*) – стійке об'єднання індивідуальних особливостей, пов'язаних із динамічними, а не змістовними аспектами діяльності. До властивостей Т. відносять індивідуальний темп і ритм психічних процесів, ступінь стійкості відчуттів, ступінь вольового зусилля. Тип Т. тісно пов'язаний з вродженими анатомо-фізіологічними особливостями вищої нервової діяльності. Разом із тим можливі певні прижиттєві зміни показників темпераменту, пов'язані з умовами виховання, з перенесеними в ранньому віці хворобами, особливостями живлення, гігієнічними і загальними умовами життя.

ТЕХНІКА (англ. *technique*, пол. *technika*) – виконання чогось в окреслений спосіб; знання на тему практичного використання досягнень науки.

ТЕХНОЛОГІЯ (англ. *technology*, пол. *technologia*) – націлене перетворення натуральних предметів у продукти, а також знання про цей процес.

• **ТЕХНОЛОГІЯ ДИДАКТИЧНА /НАВЧАЛЬНА** (англ. *educational technology*, пол. *technologia dydaktyczna /technologia kształcenia*) – 1. Розуміється як застосування технічних та інформаційних засобів для організації та управління освітою (Technology of Education) або застосування сучасних технічних й інформаційних засобів у процесі навчання та учіння (Technology in Education); 2. Розділ дидактики, що займається раціональною організацією навчального процесу через оптимізацію роботи вчителя та учнів, а також широке використання доступних дидактичних засобів.

ТЕЛЕОЛОГІЯ (англ. *teleologia*, пол. *teleologia*) – філософський погляд, згідно якому цілість становить основу для з'ясування суті й перебігу явищ і процесів у природі.

ТЕОРІЯ (англ. *theory*, пол. *teoria*) – 1. Система тверджень, означень і гіпотез, логічно і цілісно пов'язаних між собою з метою тлумачення явищ чи частин реальності; 2. Система вірогідних наукових знань про якусь сукупність об'єктів, яка описує, пояснює й передбачає явища певної предметної галузі.

• **ТЕОРІЯ КОНВЕРГЕНЦІЇ** (англ. *theory of convergence*, пол. *teoria zbieżności*) – теорія, що пояснює психічний розвиток як процес, що залежить від взаємодоповнення двох факторів – спадковості й середовища.

• **ТЕОРІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І УПРАВЛІННЯ** (англ. *organization and management theory*, пол. *teoria organizacji i zarządzania*) – наукова дисципліна, яка займається проблемами створення, функціонування й розвитку організації діяльності. До її головних завдань належать розробка загальних норм організаторської та організаційної діяльності, які пов'язані з керівництвом людьми і групами.

• **ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ /ГНОСЕОЛОГІЯ, ЕПІСТЕМОЛОГІЯ** (англ. *cognition theory /epistemology*), пол. *teoria poznania*) – розділ філософії вчення про сутність, закономірності й можливості пізнання. З огляду на головне джерело пізнання виникли такі філософські течії як раціоналізм, емпіризм, реїзм.

• **ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ** (англ. *theory of education*, пол. *teoria wychowania*) – одна з основних педагогічних наук, яка займається проблемами цілей, змісту,

методів та організації виховного процесу. Понятійна та епістемологічна сторона Т. в. пов'язана із соціальною психологією та соціологією виховання, змістовна – переважно із етикою (моральне і соціальне виховання), естетикою (естетичне виховання) та біологією (фізичне виховання).

ТЕРМІН (англ. *term*, пол. *termin*) – слово або словосполучення, яке виражає певне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя.

• **ТЕРМІНОЛОГІЯ** (англ. *terminology*, пол. *terminologia*) – сукупність слів або сполучення слів, які вживаються з метою спеціального наукового значення; система термінів певної науки, галузі техніки, суспільного життя (напр. технічна, медична, педагогічна). Т. часто є “мовою” певної науки, що використовується для точного визначення якого-небудь поняття чи явища, досліджуваного в даній галузі знань.

• **ТЕРМІНОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНА** (англ. *pedagogical terminology*, пол. *terminologia pedagogiczna*) – сукупність понять та слів, які використовуються в галузі освіти.

ТЕСТ (КРИТЕРІЙ, ПОКАЗНИК, ПРОБА) (англ. *test*, пол. *test, sprawdzian*) – 1. Стандартизоване, часто обмежене в часі випробовування; система контрольних завдань. Дозволяє відносно швидко визначити знання та вміння, риси характеру та інші сторони особистості; 2. Завдання стандартної форми, за якими проводяться випробовування для визначення розумового розвитку, здібностей, вольових якостей та інших психофізичних характеристик людини; 3. Запитальник, що розповсюджується як матеріал, який використовується для конкретних соціологічних досліджень; 4. Стандартизована процедура психологічного вимірювання, що слугує завданню визначення вираженості в індивіда тих або інших психічних характеристик. Зазвичай складається з ряду відносно коротких випробувань (завдань, запитань, ситуацій). Результати вимірювання переводяться в нормовані значення на основі міжіндивідуальних відмінностей. Виділяють тести інтелекту, здібностей, а також досягнень, за допомогою яких визначається рівень знань, умінь і навичок з конкретних навчальних предметів. Розробка тесту припускає його статистичну перевірку по критеріях валідності, надійності, однорідності, диференціюючої сили, достовірності й прогностичності.

• **ТЕСТ НА ДОСЯГНЕННЯ** (англ. *achievement test*, пол. *test osiągnięć*) – 1. Тип психодіагностичної методики, спрямованої на оцінку досягнутого рівня розвитку здібностей, навичок й знань. Т. д. вимірює вплив спеціальних програм навчання, професійної та іншої підготовки й ефективність навчання певному комплексу знань, формування різних спеціальних вмінь. Т. д. орієнтований на оцінку досягнень індивіда після завершення навчання; 2. Перевірка знань, навичок, розуміння, досягнутих індивідумом у певній галузі. Виявляє те, що засвоєно, а не узагальнені вміння, досягнуті в результаті життєвого досвіду. Існує три види тестів на досягнення – дії, усні й письмові. Тести дії призначені для виявлення вмінь виконувати дії з механізмами, матеріалами, інструментами. Письмові тести на досягнення даються на спеціальних бланках з питаннями. Усні тести – заздалегідь підготовлена система питань.

- **ТЕСТ ДІАГНОСТИЧНИЙ** (англ. *diagnostic test*, пол. *test diagnostyczny*) – 1. Тест для вимірювання досягнень учнів, результати якого використовуються для корекції попереднього плану занять чи створення нових планів; 2. Діагностична відповідність, ступінь достовірності, за якою результати тесту дають можливість оцінки стану шкільних досягнень учня або його особистості в цілому.
- **ТЕСТ ДИДАКТИЧНИЙ** (англ. *didactic test*, пол. *test dydaktyczny*) – перевірка та оцінка шкільних досягнень. Збір завдань із вибраного обсягу змісту навчання здійснюється таким чином, щоб за їх результатами можна було робити висновок про рівень оволодіння цього змісту (згідно навчальної програми).
- **ТЕСТ КРЕАТИВНОСТІ** (англ. *creative test*, пол. *test kreatywności*) – 1. Група психодіагностичних методик, призначених для вимірювання творчих здібностей особистості; 2. Сукупність методик для вивчення й оцінювання творчих здібностей особистості. Вивчення факторів творчих досягнень ведеться у двох напрямках: аналіз життєвого досвіду та індивідуальних особливостей особистості (особистісні фактори); аналіз творчого мислення та його результатів (фактори креативності – швидкість, чіткість, гнучкість мислення, чутливість до проблем, оригінальність і конструктивність при їх вирішенні).
- **ТЕСТ ПІДСУМКОВИЙ** (англ. *final test*, пол. *test końcowy*) – тест, що проводиться після завершення навчальної програми з метою визначення ступеня засвоєння пройденого матеріалу з певного предмету.
- **ТЕСТ ПІДСУМКОВИЙ** (англ. *test summary*, пол. *test podsumujący*) – робота (залік), що проводиться по завершенні навчальної програми з метою визначення ступеня опанування матеріалу.

- **ТЕСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ** (англ. *professional orientation test*, пол. *test orientacji zawodowej*) – комплект тестів загальних здібностей, складений відповідно до ряду критеріїв, які визначають рівень окремих вмінь. Отриманий таким чином профіль індивідуальних здібностей і вмінь конфронтований з профілем професійних вимог.
- **ТЕСТ ПЕДАГОГІЧНИЙ** (англ. *pedagogical test*, пол. *test pedagogiczny*) – методика дослідження знань, умінь, навичок та інших рис учнів.
- **ТЕСТ ПСИХОЛОГІЧНИЙ** (англ. *psychological test*, пол. *test psychologiczny*) – система прийомів для випробування та оцінювання окремих психічних рис і властивостей людини. Застосовується як у наукових, так і у практичних цілях.
- **ТЕСТ НА ДОСЯГНЕННЯ** (англ. *achievement test*, пол. *test na osiągnięcie*) – перевірка знань, навичок, розуміння, досягнутих індивідумом у певній галузі. Виявляє те, що засвоєно, а не узагальнені вміння, досягнуті в результаті життєвого досвіду. Існує три види тестів на досягнення - дії, усні й письмові. Тести дії призначені для виявлення вмінь виконувати дії з механізмами, матеріалами, інструментами. Письмові тести на досягнення даються на спеціальних бланках з питаннями. Усні тести – заздалегідь підготовлена система питань.

- **ТЕСТИ НА ЗАВЕРШЕННЯ** (англ. *completion tests*, пол. *testy na koniec*) – 1. Тест, що вимагає завершити щось ціле (речення або малюнок); 2. Спосіб перевірки здатностей до питання та розуміння, заснований на відновленні пропущених у контрольному тексті слів.
 - **ТЕСТ НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІСТЬ** (англ. *intelligence test*, пол. *test inteligencji*) – спосіб групового або індивідуального оцінювання здатностей особистості до навчання, розв’язання завдань та поведінки в нових ситуаціях. Результати тестування часто виражаються в числових коефіцієнтах.
 - **ТЕСТ НЕВЕРБАЛЬНИЙ** (англ. *noverbal test*, пол. *niewerbalny test*) – тест, зміст якого виражено символами, фігурами, цифрами або малюнками, але не словами.
 - **ТЕСТ ПРОГНОСТИЧНИЙ** (англ. *prognostic test*, пол. *test prognostyczny*) – тест, що використовується для передбачення майбутніх успіхів у певній предметній галузі.
 - **ТЕСТ СТАТИСТИЧНИЙ** (англ. *statistical test*, пол. *test statystyczny*) – засіб встановлення того, чи є отримані результати наслідком випадкових обставин, чи стабільним і надійним показником.
 - **ВАЛІДНІСТЬ ТЕСТУ** (англ. *test validity*, пол. *trafność testu*) – адекватність тесту. В. т. є важливим критерієм його доброякісності й характеризує точність вимірювання якості, що обстежується (а не чогось іншого), а також те, наскільки тест відображає ту дійсність, яку оцінюють.
 - **ТЕСТ TOEFEL** (англ. *test of English as a Foreign Language (TOEFEL)*, пол. *test TOEFEL*) – тест з англійської мови для іноземців (стандарт вимог до тих, хто вступає до навчальних закладів США та інших англомовних країн).
 - **ТЕСТ SAT** (англ. *test SAT (Scholastic Aptitude Test)*, пол. *test SAT*) – 1. Тест на навчальні здібності. Визначає основні розумові здібності та разом з іншою інформацією про закінчення середньої школи показує можливості учня до навчання в коледжі; 2. Частина екзамену під час вступу до вищої школи як тест на визначення навчальних здібностей. Визначає основні розумові здібності та (разом з іншою інформацією про закінчення середньої школи) показує можливості учня до навчання у вищій школі.
- ТЕМП** (англ. *tempo*, пол. *tempo*) – 1. Швидкість періодичного процесу; 2. Означення швидкості виконання і характер руху музичного твору, а також один із засобів музичної виразності.
- **ТЕМП ЧИТАННЯ** (англ. *reading tempo*, пол. *tempo czytania*) – швидкість читання. У нормі Т. ч. повинен відповідати темпу усного розмовного мовлення.
 - **ТЕМП МИСЛЕННЯ** (англ. *thinking tempo*, пол. *tempo myślenia*) – швидкість протікання асоціативного процесу, що умовно виражається у кількості асоціацій в одиницю часу;
 - **ТЕМП НАВЧАННЯ** (англ. *tuition tempo*, пол. *tempo nauczania*) – ступінь швидкості, з якою розвивається навчальний процес, виконується програма і засвоюється учнями навчальний матеріал. При визначенні Т. н. учитель враховує, що дуже швидкий темп негативно впливає на міцність засвоєння знань і веде до відставання частини учнів, а сповільнений – викликає нудьгу на

уроці, розсіювання уваги й передчасну втому. Т. н. залежить від ряду умов і рівня підготовки учнів і розвитку їхніх пізнавальних сил, від характеру навчального матеріалу.

ТЕНДЕНЦІЯ (англ. *tendency*, пол. *tendencja*) – відносно стійкий напрям розвитку (чи спрямованість розвитку) якогось явища або процесу. Тенденція слугує формою вираження закономірностей, які не мають іншої реальності, крім тенденції, наближення до чогось у тенденції. Певному явищу можуть бути притаманні різні й навіть протилежні тенденції. У подібних між собою системах нерідко спостерігаються споріднені тенденції. Визначення домінантної чи головної тенденції є важливим моментом дослідження будь-якого об'єкта, що перебуває у розвитку.

• **ТЕНДЕНЦІЯ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ** (англ. *tendency of educational reforming*, пол. *tendencje reformowania edukacji*) – спрямованість розвитку освітнього явища чи процесу, пов'язаного з реформою, або що мають вплив на її перебіг. Т. р. о. можна виявити за умови застосування сталих критеріїв аналізу реформ, а також ранжувати за різними ознаками, зокрема:

1) за характером і тривалістю – пролонговані, ітеративні (повторювальні), епізодичні;

2) за новизною – наслідувальні (запозичені), інноваційні;

3) які сприяють або гальмують освітні зміни – позитивні, негативні;

4) які передбачають розвиток освітніх явищ і процесів – прогностичні.

ТИГЕЛЬ (англ. *melting pot*, пол. *tygiel*) – освітня ідеологія злиття всіх культур меншин в одну інтегративну культуру.

ТИПОЛОГІЯ (англ. *typology*, пол. *typologia*) – метод наукового пізнання, який ґрунтується на розчленуванні систем об'єктів та їх групуванні відповідно до моделі або типу.

ТИРАЖ (англ. *edition*, пол. *nakład, wydanie*) – кількість примірників друкованого видання.

ТИНЕЙДЖЕР (англ. *teenager*, пол. *tinejdżer*) – 1. Юнак або дівчина у перехідному віці (від 13 до 17 років); 2. Підліток.

ТОВАРИСТВО (англ. *association, society*, пол. *stowarzyszenie, towarzystwo*) – 1. Організація або союз, що об'єднує людей певної професії, спільних цілей або інтересів; 2. Група людей, які перебувають у тісних стосунках.

• **ТОВАРИСТВО ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ** (англ. *Comparative and International Education Society*, пол. *Towarzystwo Pedagogiki Porównawczej i Międzynarodowej Oświaty*) – створено (1956) при університеті в Нью-Йорку. Робота Товариства сконцентрована на зібранні, інтерпретації й доступності знань про освітні системи в усьому світі та сприянні співпраці між спеціалістами в цій сфері з різних країн.

• **ТОВАРИСТВО ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ЄВРОПІ** (англ. *Comparative Education Society in Europe*, пол. *Towarzystwo Pedagogiki Porównawczej w Europie*) – створено в 1961 р. (з центром у Брюсселі). Завданнями Товариства є сприяння міжнародним освітнім дослідженням та публікування їх результатів. До цього Товариства можуть вступати викладачі

порівняльної педагогіки, особи, які провадять дослідження в цій галузі, а також всі інші зацікавлені. Раз на два роки Товариство організовує міжнародні конференції.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (англ. *tolerance*, пол. *tolerancja*) – позиція або поведінка, що полягає у визнанні прав інших людей, відмінних до власних переконань, постав та поведінки. Т. розумова означає повагу до чужих поглядів, Т. моральна стосується поведінки та стилю життя.

ТРАДИЦІЙНЕ НАВЧАННЯ (англ. *conventional education*, пол. *kształcenie tradycyjne*) – вид навчання, який являє собою навчання знанням, умінням і навичкам за схемою: вивчення нового – закріплення – контроль – оцінка. Т. н. поступово витісняється іншими видами навчання (через визначення інших вимог до особистості та процесу його розвитку в школі).

ТРАНСМІСІЯ (англ. *transmission*, пол. *transmisja*) – передача на відстань звуків, образів, сигналів за посередництвом електромагнітних хвиль чи іншими засобами.

ТРАНСФЕР (ПЕРЕНЕСЕННЯ) КРЕДИТІВ (англ. *credit transfer*, пол. *przeniesienie kredytów*) – визнання в закладі країни Б періодів навчання в її інших закладах (чи в закладах іншої країни А), де були документовані кредити.

ТРАНСФЕР НАВЧАННЯ (англ. *transfer of learning*, пол. *transfer uczenia*) – процес застосування в новій ситуації знань і вмінь, які були отримані для використання в іншій.

ТРАНСФОРМАЦІЯ (англ. *transformation*, пол. *transformacja*) – багатоплощинний і довготривалий процес перетворення, змін і водночас упровадження інновацій в різних суспільних сферах (політичної, суспільної, економічної, культурної, освітньої та ін.). Т. має на меті перебудову всього, що повинно якимось чином стосуватися якісного покращення умов життя.

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛІЗМ (англ. *transcendentalism*, пол. *transcendentalizm*) – погляд, який приймає існування дійсності незалежно від людського пізнання.

ТРЕНІНГ, ПІДГОТОВКА (англ. *training*, пол. *trening, ćwiczenie*) – метод активного навчання, спрямований на розвиток знань, умінь, навичок і соціальних установок. А також – для використання знань у практиці.

ТРОП(И) (англ. *trope(s)*, пол. *trop(y)*) – слова, вирази і звороти, вжиті в переносному значенні (напр. алегорія, гіпербола, метафора).

ТЬЮТОР; ПРИВАТНИЙ УЧИТЕЛЬ, РЕПЕТИТОР (англ. *tutor*, пол. *tutor; nauczyciel prywatny, korepetytor*) – особа, яка керує, консультує та допомагає в навчанні студентів.

ТЬЮТОРИНГ (англ. *tutoring*, пол. *tutoring*) – будь-яка діяльність, що пропонує студенту рекомендації, консультування або керівництво з боку досвідченого і компетентного професіонала. Тьютор підтримує студента впродовж усього навчального процесу (в освітніх установах, у центрах професійної підготовки або на робочому місці). Т. охоплює різні види діяльності: академічна підготовка (поліпшити освітні досягнення); кар'єра (полегшити перехід від школи до трудової діяльності); розвиток особистості (сприяти учням у здійсненні свідомого вибору).

ТЮТОРНА СИСТЕМА (англ. *tutorial system*, пол. *system tutorialny*) – педагогічна система, яка орієнтована на допомогу учневі або студентові приймати відповідальність за власне навчання.

“ТУТ І ЗАРАЗ” (англ. *here and now*, пол. *tu i teraz*) – термін, який поширюється прихильниками руху людського потенціалу. Стверджується, що багато неадаптивних, невротичних моделей поведінки виникають через постійне зосередження на минулих проблемах, минулих випадках несправедливості і що терапевтичним прийомом може бути концентрація на тому, що відбувається “тут і зараз”, насолода моментом.

У

УВАГА (англ. *attention*, пол. *uwaga*) – 1. Форма психологічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших; 2. Вибіркове зосередження аналізатора (або аналізаторів) на окреслений вид подразників, у результаті чого ці подразники виділяються від інших швидше та яскравіше. У. є необхідною передумовою діяльності людини, запорука успішного пізнання, навчання, праці, поведінки; 3. Процес впорядковування поступаючої ззовні інформації в аспекті пріоритетності задач, що стоять перед суб'єктом.

Виділяють довільну У., обумовлену постановкою свідомої мети, і мимовільну, представлену орієнтовним рефлексом, що виникає при дії несподіваних і нових подразників. Ефективність У. може бути визначена рівнем уваги (інтенсивність, концентрація), об'ємом (широта, розподіл уваги), швидкістю перемикавання і стійкістю.

Для діагностики У. існує ряд методик: для визначення об'єму уваги призначена тахистоскопічена методика Д. Кеттела, В. Вундта; для визначення концентрації і стійкості – коректурний тест Б. Бурдона; для визначення швидкості перемикавання уваги – метод таблиць Шульте. Експерименти з розітнутою півкулею мозку показує, що процеси уваги тісно пов'язані з роботою мозолястого тіла, при цьому ліва півкуля забезпечує селективну увагу, а праве – підтримку загального рівня настороженості.

• **УВАГА ДОВІЛЬНА** (англ. *voluntary attention*, пол. *uwaga dowolna*) – як наслідок свідомих зусиль людини, вияв її інтелекту та волі; Д. у. зумовлена метою діяльності, тими завданнями, які ставить перед собою людина.

• **УВАГА МИМОВІЛЬНА** (англ. *involuntary attention*, пол. *uwaga mimowolna*) – форма психічної діяльності, в основі якої лежить орієнтувальний рефлекс організму на зміни в навколишньому середовищі, специфічними рисами об'єкта відображення, а також внутрішніми станами суб'єкта.

УДОСКОНАЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ (англ. *professional development courses for teachers-in-service*, пол. *doskonalenie nauczycieli*) – важлива складова системи позашкільної підготовки вчителів, яка полягає в: 1) наданні допомоги вчителям-початківцям у період професійної адаптації; 2) актуалізації педагогічних знань у період самостійної професійної роботи та з предмету

викладання, ознайомлення з новими здобутками науки, допомога в розширенні або зміні спеціалізації; 3) організації різних форм індивідуальної або колективної самоосвіти вчителів; 4) наданні допомоги в самостійній дослідній праці.

УДОСКОНАЛЕННЯ (ПОКРАЩЕННЯ) ШКОЛИ (англ. *school improvement*, пол. *doskonalenie szkoły*) – процес динамічного розвитку певної школи або групи шкіл через систематичну діяльність педагогічного колективу, учнів та батьків. Метою цієї діяльності є таке покращення методів, організації та умов шкільної роботи, які забезпечують реалізацію освітніх цілей. Ідея У. ш. особливо поширюється в країнах з високим рівнем освіти. В атмосфері навігаторських починань із удосконалення школи, творчого підходу до розв'язання істотних проблем у роботі цілої школи властиве місце займає процес підвищення кваліфікацій та творчих здібностей учителів.

УЗАГАЛЬНЕННЯ (англ. *generalization*, пол. *uogólnienie*) – загально сформульоване твердження на підставі спостереження та зроблених висновків з окремих явищ та фактів, з окремих досліджень і досвіду; узагальнена думка, судження.

УМІННЯ (англ. *skill*, пол. *umiejętność*) – 1. Здатність (вроджена чи набута) до результативної діяльності; 2. Здатність до застосування знань і розуміння для виконання завдань й розв'язання проблем; 3. Дії, які виконуються певним способом і з певною якістю; 4. Здатність виконувати яку-небудь дію за певними правилами. При цьому дія ще не досягла автоматизму; 5. Готовність людини успішно виконувати певну діяльність, яка ґрунтується на знаннях і навичках. У. формується у процесі виконання учнями різноманітних завдань. Формування У. залежить від організації та умов навчання, індивідуальних особливостей (типу нервової системи, попереднього досвіду, теоретичних знань, нахилів і здібностей, усвідомлення мети завдання, розуміння його змісту і способів виконання). Формування умінь учнями може відбуватися наступним чином:

1. Засвоєння знань з їх наступним використанням на практиці (знання → завдання → застосування знань);

2. Визначення ознак, які відрізняють один тип задач від інших. У процесі виконання завдання учні визначають тип задачі та виконують операції, необхідні для її розв'язання;

3. Активізація розумової діяльності, необхідної для використання знань.

УМІННЯ МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ (англ. *interpersonal communication skills*, пол. *umiejętności komunikacji interpersonalnej*) – уміння ввічливого порозуміння і дотримання взаємної поваги і доброзичливості.

УМОВИ ВСТУПУ (ДО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ) (англ. *entrance requirements*, пол. *warunki przyjęcia (do uczelni)*) – механізми відбору /селекції (*selective procedures*) та прийому (*admission procedures*) у вищі навчальні заклади.

В залежності від країни, а також факультету і спеціальності, існують різні механізми й критерії відбору. До них належать: обмежена (або необмежена) кількість вступників, вступні екзамени /тести, кваліфікаційна розмова, есе,

творчі конкурси тощо. Критеріями відбору слугують оцінки із середньої школи (переважно середній бал атестату), результати шкільних екзаменів /тестів, а також можуть враховуватися рекомендації зі школи, престижність середньої школи та ін. Інколи практикується прийом студентів навіть без закінченої середньої освіти (зокрема у Швеції).

УМОВИ ПРАЦІ (англ. *work conditions*, пол. *warunki pracy*) – це сукупність взаємозв'язаних виробничих, санітарно-гігієнічних, психофізіологічних, естетичних і соціальних факторів конкретної праці, обумовлених рівнем розвитку продуктивних сил суспільства, які визначають стан виробничого середовища й впливають на здоров'я і працездатність людини. У. п. розподіляються на чотири класи:

1. *Оптимальні* (при яких зберігається здоров'я працюючих і створюються передумови для підтримання високого рівня працездатності);

2. *Допустимі* (рівні факторів виробничого середовища і трудового процесу, які не перевищують встановлених гігієнічних нормативів);

3. *Шкідливі* (характеризуються наявністю шкідливих виробничих факторів, що перевищують гігієнічні нормативи і здатні чинити несприятливий вплив на організм працюючого та/або його потомство);

4. *Небезпечні /екстремальні* (характеризуються такими рівнями факторів виробничого середовища, вплив яких протягом робочої зміни створює високий ризик виникнення важких форм гострих професійних уражень, отруєнь, каліцтв, загрозу для життя).

УМОВИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ (англ. *experimental condition*, пол. *warunki eksperymentalne*) – спеціально створені умови для проведення певного дослідження.

УНІВЕРСИТЕТ (англ. *university*, пол. *uniwersytet*) – вища школа, яка охоплює різноманітні нетехнічні (у деяких країнах і технічні) факультети, готує висококваліфіковані наукові кадри та спеціалістів окреслених сфер.

До перших У. належать Парижський (Сорбона) – 1200 р., Оксфордський – 1214, Падевський – 1222 р., Болонський і Неаполітанський – 1224 та ін.

• **УНІВЕРСИТЕТ ВІДКРИТИЙ** (англ. *open university*, пол. *otwarty uniwersytet*) – вищий заклад освіти (вперше виник у Великобританії в 1971 р.), який призначений для тих осіб, які не змогли вступити до вищих шкіл звичайним способом та дає можливість отримати вищу освіту опосередкованим шляхом – через кореспонденційне чи дистанційне навчання (Див. Correspondence education). Від абітурієнтів не вимагається жодних формальних кваліфікацій та вступних екзаменів. Вибір напряму спеціалізації відбувається після першого навчального року та здачі заліків з декількох навчальних дисциплін. У процесі навчання широко використовуються специфічні дидактичні технології, а також радіо, телебачення та мережа Інтернет. Англійський О.У. провадить три типи заочних студій:

1. Дипломні (*undergraduate*) – з наданням ступенів *bachelor of arts* або *bachelor of science* (BA або BSc), *master of arts science* (Ma, MSc);

2. Піспядипломні (*postgraduate*) – для отримання наукових ступенів *bachelor of philosophy, master of philosophy i philosophia doctor*;

3. Недипломні (*self-contained associate student courses*) – з метою професійного удосконалення. Дана вища школа має 6 факультетів: суспільні науки, гуманітарний, природничий, математичний, технологічний та педагогічний. У цілому підготовка здійснюється за 50 профілями, де навчаються сотні тисяч осіб. Подібні відкриті університети виникли також в західних країнах та країнах, що розвиваються. У цілому це є незалежні вищі школи (хоча фінансуються державою).

• **УНІВЕРСИТЕТ ВСЕЗАГАЛЬНИЙ (НАРОДНИЙ)** (англ. *public university*, пол. *uniwersytet powszechny*) – заклад по навчанню молоді та дорослих у сфері вибраної загальної або професійної проблематики, без застосування вікових обмежень та шкільних свідоцтв. В Англії в.у. діє як спеціальне відділення класичних університетів, які мають на меті розповсюдження знань серед різних соціальних груп; в інших країнах – це переважно окремі заклади популяризації знань та культури.

• **УНІВЕРСИТЕТ ТРЕТЬОГО ВІКУ** (англ. *university of the third age*, пол. *uniwersytet trzeciego wieku*) – освітній заклад типу відкритого університету для осіб непродуктивного віку; програми охоплюють цикли лекцій, семінарів та практичних занять з різних галузей знань, мовні лекторії, заняття зі сфери оздоровчої освіти тощо. Вперше такі університети повстали в Канаді та Франції. Існує Міжнародне Товариство університетів третього віку (1976); з 1990-х років воно має своїх представників в ООН та ЮНЕСКО. Через кожні два роки організовує світові конгреси.

Адреса інтернет: www.umedu.univ-nantes.fr/PAGES/univperm/aiuta

• **УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ МІСТЕЧКО** (англ. *campus*, пол. *miasteczko uniwersyteckie*) – окремих комплекс різноманітних будівель університету.

УРОК (англ. *lesson, teaching period*, пол. *lekcja*) – основна форма праці вчителя з учнями (при класно-урочній системі навчання).

УСИНОВЛЕННЯ (англ. *adoption*, пол. *adopcja*) – пристосування, прийняття іншої особи до сім'ї, напр. дитини-сироти, через створення таких правових стосунків, які є між дітьми та батьками.

УЧЕНЬ, УЧНІВСТВО (англ. *apprentice*, пол. *terminator, nowicjusz, praktykant (uczeń zawodu)*) – підготовка переважно на робочому місці під наглядом викладача чи наставника.

УЧІННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ КОМП'ЮТЕРА (англ. *computer-aided (assisted) learning*, пол. *uczenie się wspomaganie komputerowo*) – використання комп'ютерів, програм і методик для підвищення ефективності самонавчання.

УЧІННЯ НАПАМ'ЯТЬ (англ. *rote learning*, пол. *uczenie się na pamięć (pamięciowe)*) – елемент традиційного навчання, який акцентує запам'ятовування фактів (дат та інших цифр, правил і визначень, іншомовних слів).

УЧИТЕЛЬСЬКИЙ ЗАПАЛ (англ. *teacher enthusiasm*, пол. *zapał nauczyciela*) – елементи експресивної поведінки вчителя для досягнення вищої зацікавленості учнів на уроці.

УПЕРЕДЖЕННЯ (англ. *prejudice*, пол. *uprzedzenie*) – установка, що перешкоджає адекватному сприйняттю повідомлення або дії, стереотипне уявлення про людину, групу, спільність. Специфікою такого роду соціальних стереотипів вважається те, що вони виражають, формують і підтримують цинічне, вороже або фобічне ставлення до інших. Тому У. нерідко визначають як різновид негативних атитюдів.

УПОРЯДКУВАННЯ (англ. *sequencing*, пол. *uporządkowanie*) – процес формування програми для полегшення її сприймання і використання.

УПРАВЛІННЯ, МЕНЕДЖМЕНТ (англ. *management*, пол. *zarządzanie /menedżment*) – 1. Цілеспрямований вплив на діяльність усіх працівників організації для успішного досягнення встановлених ними ринкових цілей у змінному середовищі шляхом продуктивного використання наявних ресурсів; 2. Процес керівництва управління) окремим працівником, соціальною групою, соціальною спільнотою, суспільством.

• **УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ** (англ. *educational management*, пол. *zarządzanie oświatą*) – діяльність центральних, регіональних та місцевих органів У. о. (міністерства освіти, обласних, міських та районих відділів освіти, адміністрації шкіл та інших освітньо-виховних закладів), а також органів громадського самоврядування. У. о. спрямоване на організацію та забезпечення оптимальних умов функціонування освіти.

У. о. має забезпечувати: додержання законодавства в галузі освіти; створення рівних умов для громадян у здобутті освіти; дотримання державних вимог щодо змісту, рівня й обсягу освіти. Система У. о. має в своєму розпорядженні наукові заклади, завданням яких є здійснення прогнозів (що покращує планування освіти), а також апарат контролю за функціонуванням системи навчання і виховання.

• **УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ** (англ. *school management*, пол. *zarządzanie szkołą*) – 1. Складний процес, складовими якого є правильний вибір мети і завдань, вивчення і глибокий аналіз досягнутого рівня навчально-виховної роботи, система раціонального планування, організація діяльності учнівського і педагогічного колективу. А також – вибір оптимальних шляхів для підвищення рівня навчання і виховання, ефективний контроль; 2. Науково обґрунтовані дії адміністрації та педагогів, спрямовані на раціональне використання часу й сил учителів і учнів у навчально-виховному процесі.

• **УПРАВЛІННЯ КЛАСОМ** (англ. *classroom management*, пол. *kierowanie klasą*) –структурування і управління класом з метою організації співпраці, досягнення позитивних цілей і мінімізації наслідків деструктивної поведінки учнів.

УЯВА (англ. *imagination*, пол. *wyobraźnia*) – процес створення людиною на основі попереднього досвіду образів об'єктів, яких вона безпосередньо не сприймала і не сприймає.

У. – психічний процес, який є надзвичайно важливим для розвитку творчості, творчого мислення, є однією з провідних характеристик творчої особистості. Індивідуальні особливості особистості надають У. індивідуальну своєрідність. Чим багатший досвід людини, чим розвинутіші інтереси і потреби – тим багатшою і різноманітнішою є У. Тому стверджують про широку і вузьку, багату і збіднену У. людини. Від емоційності конкретної людини залежить сила, динамічність і яскравість У. До створення нових образів людину спонукають різноманітні потреби, що постійно породжують діяльність, розвитком знань, ускладненням суспільних умов життя, необхідністю прогнозувати майбутнє.

Види уяви: *активна* (коли образи створюються за участю волі, при цьому створені образи спонукають людину до діяльності); *пасивна* (коли створюються образи, що не втілюються в життя, або не можуть бути здійснені); *продуктивна* (дійсність свідомо конструюється людиною, а не просто механічно копіюється чи відтворюється); *репродуктивна* (процес створення образів уяви, що відповідають опису, тому вигляді, в якому вона реально існує); *конкретна* (уява, при реалізації якої здійснюється оперування конкретними образами реальної дійсності); *абстрактна* (уява, при реалізації якої здійснюється оперування абстрактними образами); *творча* (процес самостійного створення нових образів, які реалізуються в оригінальних і цінних продуктах діяльності).

Ф

ФАКТОР /ЧИННИК (англ. *factor*, пол. *factor*) – умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу чи явища; одна з причин, елемент, чинник; посередник у різних справах.

• **ФАКТОР /ЧИННИК ЛЮДСЬКИЙ** (англ. *human factor*, пол. *factor /czynnik ludski*) – 1. Сукупність соціальних (у широкому сенсі) якостей особистості, професійних знань, вмінь та навичок, інтересів та потреб, морально-психологічних орієнтацій, інтелектуальних, емоційних, вольових здібностей і задатків, включених у систему суспільних відносин чи потенційно придатних для такого включення; 2. Оптимальне використання в суспільному виробництві ступеня кращих якостей особистості, її здібностей (ініціативності, відповідальності, дисциплінованості тощо), трудової активності.

ФАКТИ (англ. *facts*, пол. *fakty*) – істина, подія, результат знання, вірогідність яких доведена.

ФАКУЛЬТЕТ (англ. *faculty*, пол. *wydział*) – адміністраційна одиниця у вищих закладах освіти, яка представляє споріднену групу наук, які є предметом студій. Напр. природознавчий, філологічний, фізико-математичний чи історичний факультет. (Примітка: у США *faculty* – педагогічний персонал вищого закладу освіти).

ФАСИЛИТАТОР (англ. *facilitator*, пол. *facilitator*) – викладач, вчитель, тренер, основне завдання якого полягає в стимулюванні та направленні процесу самостійного пошуку інформації й спільної діяльності учнів.

ФІЗИЧНА ВТОМА (англ. *physical fatigue*, пол. *zmęczenie fizyczne*) – стан ослаблення, зменшення справності організму як наслідок фізичних зусиль;

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ (англ. *philosophy of education*, пол. *filozofia edukacji*) – 1. Розділ філософії, який розглядає найбільш загальні питання освіти; 2. Наука, яка вирішує проблеми освіти філософського рівня; 3. Розділ педагогіки, який розробляє теоретико-методологічні або світоглядні проблеми освіти і виховання. Ф. о. розглядає сутність і природу усіх явищ в освітньому процесі:

- що являє собою освіта сама по собі (онтологія освіти);
- яким чином вона функціонує (логіка освіти);
- яка природа й джерела цінностей освіти (аксіологія освіти);
- яким буває та яким повинна бути поведінка учасників освітнього процесу (етика освіти);
- якими бувають та якими повинні бути методи сприяння освітньому процесу (методологія освіти);
- сукупність ідей, які складають основу того чи іншого цілісного підходу до справ освіти (ідеологія освіти).

ФОБІЇ (англ. *phobias*, пол. *fobii*) – нав'язливо виникаючі стани страху. Розрізняють еритрофобію, агорафобію, клаустрофобію, танатофобію. Виникнення фобій пов'язано з розвитком психозів, неврозів і психопатій.

ФОРМУЮЧЕ ОЦІНЮВАННЯ (англ. *formative evaluation*, пол. *ocenie ksztaltujace /formujace*) – метод оцінювання, що скерований на зміни в навчанні і який випереджає процес навчання.

ФРАГМЕНТАЦІЯ (ПОДРІБНЕННЯ) (англ. *fragmentation*, пол. *rozdrabnianie*) – метод поділу цілісного курсу чи викладу на надмірно дрібні частини.

ФРУСТРАЦІЯ (англ. *frustration*, пол. *frustracja*) – 1. Психічний стан, що виникає внаслідок реальної або уявленої неможливості досягнення мети. Стан Ф. супроводжується різними негативними переживаннями: розчаруванням, роздратуванням, тривогою, розпачем; 2. Прикрий емоційний стан, який з'являється, коли людина, прагнучи задовольнити якісь потреби, натрапляє на перешкоди, які нездатна подолати. Можуть бути перешкоди, пов'язані з оточенням, напр. коли обмежений керівник гамує кожен прояв творчої самостійності працівника, або внутрішні, напр. коли зовнішній вигляд або фізичні недоліки перешкоджають досягнення певних цілей. Цей стан може допровадити до агресії або неврозу.

У навчально-виховному процесі ситуації і стан Ф. виникають досить часто. Причиною Ф. можуть бути невдачі у засвоєнні навчального матеріалу, покарання дитини батьками через позбавлення чогось дуже бажаного та ін. Слід пам'ятати, що тривала Ф. може призвести до негативних змін у характері дитини, до закріплення форм агресивної поведінки. Тому використання у вихованні фруструючих прийомів має бути продуманим та не частим.

Стійкість до Ф. пов'язана з індивідуальними особливостями нервової системи. Вона вища у людей із високим рівнем усвідомленості й саморегуляції поведінки, внутрішньої психічної гармонії, творчого відношення до життя. Тому вирішальним чинником у підвищенні стійкості дитини до Ф. є формування у неї системи розумних потреб і мотивів, адекватної самооцінки, виховання волі та емоцій.

ФУНДАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ПО ДОПОМОЗІ ДІТЯМ (англ. *United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF)*, пол. *Fundusz Narodów Zjednoczonych Pomocy Dziecom*) – організація створена в 1946 р. з метою допомоги дітям з країн, що розвиваються. Ця допомога полягає у постачанні харчування, одягу та медикаментів, проведення довготривалої діяльності з охорони здоров'я, освіти та покращення життєвих умов дітей.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ (англ. *functional education*, пол. *funkcjonalne wychowanie*) – акцент у вихованні на формування життєво важливих рис.

ФУРКАЦІЯ (англ. *furcation*, пол. *furkacja*) – виразна диференціація програми навчання в школі даного рівня і профілю, в результаті чого впроваджуються інші програмні частини – дві (біфуркація) або більше (поліфуркація). Ф. широко розповсюджена у шкільній освіті різних країн, зокрема у середніх школах I і, особливо, II ступеня.

ФУТУРОЛОГІЯ (англ. *futurology*, пол. *futurologia*) – 1. Галузь наукових досліджень, що охоплює перспективи соціальних процесів; 2. Наукове прогнозування майбутнього, зокрема через екстраполяцію існуючих технологічних, економічних і соціальних тенденцій або спроб передбачення майбутніх тенденцій.

Ф. не всяке майбутнє, а лише таке, яке якимось чином впливає на наше теперішнє і корегує його по відношенню до себе.

Х

ХАРАКТЕР (англ. *character*, пол. *charakter*) – індивідуальна, достатньо стійка система звичних способів поведінки людини в певних умовах. У формуванні характеру людини провідну роль грають форми соціальних взаємостосунків. Тому при відомій варіативності рис вдачі, обумовлених спадковістю та особистим досвідом дозволу життєвих проблем, характер людей, що живуть в схожих суспільних умовах, має багато схожих рис.

ХАРАКТЕРИСТИКА УЧНЯ (англ. *student's profile*, пол. *charakterystyka ucznia*) – стандартизований опис характеристик, особистісних рис і якостей учня.

ХАРИЗМА (англ. *charisma*, пол. *charyzma*) – 1. Приписування особистості властивостей, які викликають поклоніння перед нею і беззастережну віру в її можливості; 2. Найбільш привабливі якості людини, котрі асоціюються з її індивідуальністю й включають соціально-персональні характеристики, а також символи, завдяки чому вчитель досягає успіху, визнання й авторитету.

ХУДОЖНЄ ВИХОВАННЯ (англ. *art education*, пол. *artystyczne wychowanie*) – виховання через мистецтво з метою розвитку та поглиблення естетичних почуттів та смаку, розвиток творчої активності вихованців у галузі образотворчого мистецтва, зокрема живопису, графіки й скульптури.

Ц

ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ (англ. *centralization*, пол. *centralizacja*) – багатозначне поняття, тут: зосередження керівництва, управління в єдиному центрі; зосередження більшої частини державних функцій у віданні центральних установ.

ЦЕНТР ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ (англ. *Centre for Educational Research and Innovation (CERI)*, пол. *Ośrodek Badań Oświatowych i Innowacji*) – створений у 1968 р. у межах ОЕСД з центром у Парижі. Його діяльність сконцентрована на з'ясуванні основних перешкод щодо удосконалення систем освіти й освітньої практики. А також – сприянні порівняльним дослідженням та експериментам, критичному аналізу досвіду країн-членів у реалізації різних освітніх інновацій або ширших досліджень стосовно змін в освітніх системах.

ЦЕНТР ОСВІТНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ (англ. *Centre for Educational Research and Innovation*, пол. *Centrum Badań i Innowacji Oświatowych*) – проводить педагогічно-освітні дослідження, що фінансуються з фонду ОЕСД, приватних та державних фундацій. У діяльності ОЕСД можна виділити три головні напрями:

1. Опрацювання спеціальних рапортів, присвячених пропонованим стратегіям шкільництва на найближчі роки;
2. Експертизи освітніх систем, які проводяться згідно доручень зацікавлених країн;
3. Планування і передбачення розвитку освіти відповідно до суспільно-економічних тенденцій та технічного прогресу у даному регіоні.

Результати досліджень ОЕСД публікуються в спеціальних документах. Останнім часом ОЕСД зацікавлене програмою нових інформаційних технологій, пов'язаних з розвитком неперервної освіти. Ця програма розглядається як майбутнє світової освіти ХХІ ст. – підготовка молоді до самостійного та активного здобування знань.

ЦИКЛИ ПЛАНУВАННЯ (англ. *planning cycles*, пол. *okresy planistyczne*) – часові інтервали, які враховуються під час планування (день, тиждень, методична одиниця, навчальний рік).

ЦИТАТА (англ. *quotation*, пол. *cytat*) – точний (дослівний) уривок з якогось тексту чи іншого джерела інформації.

ЦІЛЕСПРЯМОВАНЕ ВИХОВАННЯ (англ. *intentional education*, пол. *wychowanie intencjonalne, celowe*) – обмірковані педагогічні впливи.

ЦІЛІ ВИХОВАННЯ (англ. *educational goals*, пол. *cele wychowania*) – бажані та очікувані зміни, які під впливом використання відповідних методів, засобів

та умов формуються у вихованців у вигляді поглядів, постав, навичок та інших рис особистості. Ц. в. одночасно охоплюють зміни пізнавально-інструментальної сфери (пов'язані із пізнанням світу) та мотиваційно-емоційної сфери (формування ставлення до світу та людей, переконань, системи цінностей та сенсу й цілей життя).

ЦІЛІ НАВЧАННЯ (англ. *educational objectives*, пол. *cele kształcenia*) – очікувані та бажані зміни, які під впливом навчання та учіння формуються в особистості учня; їх джерелом є цілі освіти. Ц. н. охоплюють: розуміння світу та діяльність у ньому, самоуправління та формування власної індивідуальності, підготовка до правильного розпізнавання цінностей та відповідної поведінки, а також самореалізації через вибір учнем системи цінностей. Відрізняються кілька категорій Ц. н. Загальні цілі належать до змін у розвитку учня в пізнавальній сфері, тобто в набутті знань з готових джерел та їх пошуках через розв'язання проблем. В емоційній сфері – через переживання та вироблення цінностей, у практичній – через пізнавання та створення технічних речей.

Поряд із загальними виділяються окремі та операційні цілі, властиві для певних предметів.

ЦІЛІ ОСВІТИ (англ. *educational purposes*, пол. *cele edukacji*) – свідоме закладення наслідків, які суспільство прагне досягти через функціонування системи освіти, що залежить від специфіки кожного суспільства та його системи освіти. Можуть бути різними і головні цінності, визнані конкретним суспільством. В антагоністичних суспільствах кожен клас визнає інші цінності, що відображується на розбіжності цілей освіти і виховання; офіційно вони часто спрямовані на добробут керівної верстви або тоталітарної держави. У демократичному суспільстві головну цінність становить добробут людини, його щастя та всебічний розвиток, звідси і мета системи освіти спрямована на такі цінності. Вони охоплюють отримання кожним індивідом високого рівня загальної і/чи професійної освіти та компетентностей, досягнення оптимальної професійної кваліфікації, забезпечення кожному можливості активної участі в демократії та творчого вкладу в культурному житті.

ЦІЛІСНЕ ОЦІНЮВАННЯ (англ. *holistic scoring*, пол. *ocenie całościowe*) – техніка оцінювання письмових та інших учнівських робіт не частинами чи пофакторно, а в цілості.

ЦІЛІСНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА (англ. *overall education policy*, пол. *całościowa polityka edukacyjna*) – 1. Політика, яка охоплює всі аспекти функціонування системи едукції (освіти) і/або всі рівні навчання; 2. Низка дій, спрямованих на досягнення цілей освітніх організацій та /або системи освіти; 3. Поле взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів у межах використання владних інституцій задля реалізації своїх і суспільно значущих освітніх інтересів і потреб. О. п. належить до галузі суспільної політики, яка покликана відображати очікування й домінуючі цінності суспільства. Існує три пріоритети О. п., які відображено в національних політичних документах різних країн, серед яких *якість, ефективність і рівність*; 4. Одна з сучасних політологічних наук, що займається теоретичним обґрунтуванням політичної діяльності в

галузі освіти, плануванням та прогнозуванням освіти. О. п. тісно пов'язана із суспільно-політичним устроєм країни, її економічною системою, розміщенням населення, професійною структурою мешканців, функціонуванням та ефективністю системи освіти.

ЦІННІСТЬ (англ. *value*, пол. *wartość*) – будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, заради якого вона живе; ціна.

• **ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ** (англ. *value orientations*, пол. *orientacje wartościowe*) – 1. Важливий компонент світогляду особистості або групової ідеології, що виражає (представляє) переваги і прагнення особистості або групи щодо тих чи інших узагальнених людських цінностей (добробут, здоров'я, комфорт, пізнання, громадянські свободи, творчість, праця); 2. Спрямованість інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей; 3. Спосіб диференціації об'єктів і явищ за їх особистісною значущістю. Ц. о. є достатньо стійкою системою, що містить переконання, схильності, особистісні смисли і принципи. Ц. о. реалізуються у спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, у схильності надавати перевагу одним цінностям і заперечувати інші.

Ч

ЧАСТКА (англ. *portion*, пол. *kawał, porcja, pajda*) – величина, порція.

ЧУТЛИВІСТЬ (англ. *sensibility*, пол. *czujność*) – здібність вчителя негайно і точно розпізнавати деструктивну поведінку учня.

ЧУТТЯ (англ. *sense*, пол. *zmysł*) – 1. Особливий зміст, яким людина наділяє прояви своєї життєдіяльності, явища та процеси світу й надає їм певного значення в системі культури; образ цінності; 2. Здібність організму до сприймання та аналізу подразників й адекватне на них реагування.

Ш

ШКАЛА (англ. *scale*, пол. *skala*) – 1. Зіставлення результатів вимірювання якої-небудь величини; 2. Система чисел, якими вимірюють або оцінюють ту чи іншу величину; 3. Безліч позначень, відносини між якими відбивають відносини між об'єктами емпіричної системи; 4. Результати виміру, отримані в дослідженні, а також інструмент виміру (тобто система питань), опитувач, тест.

• **ШКАЛА НОМІНАЛЬНА** (англ. *nominal scale*, пол. *skala nominalna*) – найпростіша міра розрізнення предметів виміру під якимсь поглядом, але яка не дає змоги їх підпорядкування стосовно змінній цінності.

• **ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ** (англ. *rating scale*, пол. *skala ocen*) – сукупність оцінок, балів (у вигляді цифр, літер та ін.) та їх словесної характеристики для виміру шкільних досягнень учня з огляду на програмні вимоги та закладені цілі навчання. Шкільна оцінка є кінцевим результатом перевірки знань і вмінь учня,

яка виражена ступенем згідно даної шкали оцінок. У шкільній практиці існує окрема шкала оцінок за поведінку від невідповідної до зразкової.

- **ШКАЛА ВИМІРІВ** (англ. *measurement scale*, пол. *skala pomiarowa*) – система знаків, які представляють результати якогось виміру. Ці знаки відповідають предметам, виміреном з огляду на окреслену змінну.

- **ШКАЛА ВІДНОСНА** (англ. *ratio scale*, пол. *skala stosunkowa*) – вимір, який не лише дає можливість порівняння предметів, але й визначення відносин між ними. Напр., якщо предметом виміру є час читання певного тексту, то порівнюючи цей час, можемо стверджувати, у скільки разів швидше даний учень прочитає текст у порівнянні з іншим учнем.

- **ШКАЛА ПОКАЗНИКІВ ТЕСТУ** (англ. *test score scale*, пол. *skala wyników testowania*) – відображення результатів тесту.

- **ШКАЛА НОРМАЛІЗОВАНА** (англ. *normalized scale*, пол. *skala znormalizowana*) – шкала за чітко визначеними критеріями.

- **ШКАЛА ОЦІНОК** (англ. *rating scale*, пол. *skala ocen*) – визнана у вітчизняній освіті система кількісних показників, яка використовується для представлення результатів педагогічних вимірювань. У світі існують десятки шкал оцінок, але українська (1-12 балів) – унікальна. У Польщі – 1-6. Найбільш поширені шкали 0-100, 0-10 і 1-5.

- **ШКАЛА ЯКОСТІ** (англ. *quality (rating) scale*, пол. *skala jakości, skala kryteriów jakościowych oceny (szkolnej)*) – сукупність індикаторів шкільних досягнень учнів разом із визначенням їх застосування.

ШКІЛЬНА ГОТОВНІСТЬ (англ. *school readiness*, пол. *dojrzałość szkolna*) – досягнення дитиною відповідного ступеня розумового, емоційного, соціального та фізичного розвитку, який потрібний для участі дитини в шкільному житті та засвоєнні змісту навчальної програми 1-го класу. Ш. г. залежить від побутових умов дитини, освіти батьків, дошкільного виховання, здібностей дитини та її здоров'я.

ШКІЛЬНІ ДОСЯГНЕННЯ (англ. *school achievement*, пол. *osiągnięcia szkolne*) – результат навчально-виховного процесу, зокрема ступінь формування компетентностей (оволодіння учнями реалізаційними знаннями та вміннями), розвиток здібностей, інтересів та мотивацій, формування поглядів і переконань. До Ш. д. також належать такі формальні ефекти шкільної праці, як складання екзаменів, закінчення класу, школи або отримання професії.

ШКІЛЬНИЙ ВІДСІВ (англ. *school dropout*, пол. *odsiew szkolny*) – вихід учнів із системи формального (офіційного) навчання без завершення відповідних програм та отримання освітнього сертифікату /документу (атестату).

ШКІЛЬНА НЕУСПІШНІСТЬ (англ. *school failure*, пол. *niepowodzenie szkolne*) – процес появи та збереження розбіжності між цілями освіти й шкільними досягненнями учнів, а також формування негативного відношення молоді до шкільних вимог.

ШКІЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ (англ. *school orientation*, пол. *orientacja szkolna*) – допомога учням у виборі оптимальних освітніх шляхів (профілю навчання) з

огляду на здібності, можливості й уподобання, а також актуальних і персективних потреб ринку праці. Ш. о. переважно займаються вчителі та шкільні психологи.

ШКІЛЬНЕ СВДОЦТВО (англ. *school certificate*, пол. *świadcetwo szkolne*) – документ, який підтверджує закінчення школи і є підставою до навчання на наступному освітньому рівні.

ШКІЛЬНІ ТРУДНОЩІ (англ. *school difficulties*, пол. *trudności szkolne*) – ускладнення та проблеми, пов'язані з навчанням.

ШКІЛЬНІ КАНІКУЛИ (англ. *vacation /holidays*, пол. *ferie szkolne /wakacje*) – перерва в шкільних заняттях під час навчального року, призначена для відпочинку учнів.

ШКОЛА (англ. *school*, пол. *szkola*) – 1. Освітньо-виховний заклад, який займається навчанням і вихованням дітей, молоді та дорослих згідно прийнятих у даному суспільстві цілей і завдань, а також освітньо-виховних концепцій і програм; 2. Будинок або будинки, в яких розташовується такий заклад; 3. Напрям в науці, мистецтві, літературі, вихованню, спорті тощо, представники якої поєднують спільні положення та методи.

• **ШКОЛА АЛЬТЕРНАТИВНА** (англ. *alternative school*, пол. *alternatywna szkoła*) – школа, яка відрізняється від традиційної школи новою моделлю, новими освітніми рішеннями та виховними проектами; їй приписуються риси сучасності, інноваційності або прогресивності. Завдання А. ш. – забезпечення індивідуалізації та диференціації викладання елективних предметів і курсів навчання з допомогою спеціалізованої навчальної бази й методів. Нараховується понад 10 типів А. ш., які функціонують у різних країнах. Серед них, зокрема:

- “Відкриті школи”, які діють без розподілу на традиційні класи зі сталим складом учнів;

- “Школи без стін” – орієнтуються на широке використання виховних можливостей місцевої громади;

- “Навчальні центри” – спеціалізовані, своєрідні навчально-виробничі комбінати, відкриті для всіх школярів даної місцевості, які відвідуються ними за власним бажанням;

- “Магнітні школи” – навчальні центри з поглибленого вивчення конкретної галузі знань (навч. предмету, практичного курсу);

- “Навчальні парки” – заклади, які організують чисельні додаткові курси для старшокласників з різних предметів – від грецької мови до собаководства та літакокерування;

- “Вуличні академії”, на відміну від попередніх а. ш., не доповнюють формальну освіту, а забезпечують середню освіту молоді, яка з різних причин вчасно її не отримала.

• **ШКОЛА БАЗОВА** (англ. *laboratory school*, пол. *szkola ćwiczeń*) – забезпечена ретельним підбором учительських кадрів школа, в якій студенти педагогічних навчальних закладів проходять педагогічну практику.

- **ШКОЛА ВЕЧІРНЯ** (англ. *school for further education*, пол. *szkola dla pracujących*) – школа для працюючої молоді та дорослих.
- **ШКОЛА ВІДКРИТА** (англ. *open school*, пол. *szkola otwarta*) – 1. Популярна альтернативна школа (напр. в США, Великобританії та скандинавських країнах), яка спрямована на реформування школи. Її діяльність спрямована на розвиток у молоді таких рис, як самостійність мислення та діяльності, мобільність і творчість; учитель є другом, консультантом, помічником та стимулятором; замість сталих навчальних планів та розкладів уроків впроваджується зміст, який відповідає інтересам учнів і певною мірою залежить від їх вибору; класи перетворюються в групи за навчальними інтересами; модифікуються також і шкільні приміщення; 2. Популярний на Заході тип школи, який забезпечує учням свободу у виборі змісту, методів та організації навчання, а також вибір учителів.
- **ШКОЛА ГРОМАДСЬКА** (англ. *community school*, пол. *szkola społeczna, szkoła środowiskowa*) – школа, зазвичай основна або середня, яка не є публічною (державною) школою; утримується батьками та частково фінансується державою, яка здійснює над нею лише часткове піклування. У Г. ш. переважають діти із добре забезпечених верств, причому батьки мають значний вплив на навчальні програми та діяльність школи; учні (в кількісно невеликих класах) мають більшу свободу ніж їх однолітки з публічних шкіл.
- **ШКОЛА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ** (англ. *general secondary school, grammar school*, пол. *szkola ogólnokształcąca*) – освітньо-виховний заклад, який дає можливість учням отримання загальної освіти без жодних професійних кваліфікацій, але становить фундамент професійної або вищої освіти. З.ш. традиційно включає дві ланки: початкову школу (елементарну, народну, базову) і середню школу, яка в багатьох країнах складається із 2-х ступенів. Період навчання у повній З. ш. триває 12-13 років, переважно починається з 6-річного віку.
- **ШКОЛА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ СЕРЕДНЯ** (англ. *comprehensive school*, пол. *szkola średia*) – тип масового навчально-виховного закладу, що надає загальну освіту. Ця організується як цілісна єдина школа із кількома послідовними освітніми шкільними ступенями.
- **ШКОЛА ЗМІШАНА** (англ. *coeducational school*, пол. *szkola koedukacyjna*) – школа, в якій спільно навчаються й виховуються хлопці та дівчата. (Зауважимо, що елітарні школи в основному існують окремо для дівчат і для хлопців, наприклад в Англії, Австралії та інших країнах).
- **ШКОЛА ПЕРЕДОВА /ПЛОТНА** (англ. *pilot school*, пол. *szkola przodująca, pilotażowa*) – назва, яку отримують школи з високими результатами навчання й виховання завдяки застосуванню нових досягнень педагогічних наук та практичних інноваційних рішень.
- **ШКОЛА ПОЧАТКОВА** (англ. *primary school /elementary school*, пол. *szkola podstawowa*) – перший рівень шкіл для дітей віком від 5, 6, 7 років до 11-12 років. Ш. п. орієнтована на забезпечення визначальних складових розвитку дітей і підготовки до подальшого навчання – вміння впевнено читати, писати,

засвоєння основ арифметики, формування первинних навичок користування книжкою та іншими джерелами інформації, базових уявлень про довкілля, початкового оволодіння нормами загальнолюдської моралі, виховання любові до батьківщини, засвоєння основ гігієни і формування початкових трудових навичок.

- **ШКОЛА ПУБЛІЧНА** (англ. *public school*, пол. *szkola publiczna*) – державна школа, яка забезпечує загальний доступ та безплатне навчання, реалізує загальновизнані навчальні програми.

- **ШКОЛА ПРИВАТНА** (англ. *private school*, пол. *szkola prywatna*) – недержавна школа, яка організована та фінансується через організації або особи. У ній переважно працюють висококваліфіковані вчителі, використовуються новітні дидактичні методи і засоби навчання, організуються додаткові привабливі курси (напр. іноземних мов, тенісу, кінної їзди та ін.). Забезпечується висока турбота про розумовий розвиток учнів.

- **ШКОЛА ПРОФЕСІЙНА** (англ. *vocational school*, пол. *szkola zawodowa*) – освітньо-виховна інституція, в якій одночасно можна отримати загальну і початкову професійну освіту; навчання відбувається на базі основної та середньої освіти.

- **ШКОЛА СВІТСЬКА** (англ. *secular school*, пол. *szkola świecka*) – школа, в якій навчання і виховання вільні від впливу церкви. Світськими вважають школи, що перебувають у віданні й під контролем світської влади, на відміну від конфесійних шкіл, які є на утриманні і під контролем церкви.

- **ШКОЛА СЕРЕДНЯ** (англ. *secondary school /high school (USA)*, пол. *szkola średnia*) – школа, яка в освітній системі займає місце між початковою (або базовою) та вищою школою. Середні школи бувають диференційовані на загальноосвітні та профільні. Перший цикл навчання в С. ш. є цілісним, другий – диференційований на профілі. У багатьох країнах ці обидва цикли складають 2-ступеневу середню школу.

- **ШКОЛА СЕРЕДНЯ ДРУГОГО СТУПЕНЯ** (англ. *upper secondary school*, пол. *szkolnictwo średnie drugiego stopnia*) – школа, яка займає проміжне місце між основною школою (або середньою школою першого ступеня) та вищою школою й готує молодь, а частково і дорослих, до навчання у вищих навчальних закладах, а також – до професійної праці. У багатьох країнах такими школами є загальноосвітні та профільні ліцеї, закінчення яких передбачає отриманням свідоцтва (атестата) зрілості й дає право вступу до вищих навчальних закладів.

- **ШКОЛА СПЕЦІАЛЬНА** (англ. *special school*, пол. *szkola specjalna*) – школа, яка займається вихованням і навчанням осіб з відхиленнями від інтелектуальної, фізичної чи соціально-моральної норми; в деяких країнах також – для особливо здібних і талановитих осіб.

- **ШКОЛА ЦІЛІСНА /ЄДИНА** (англ. *unified school*, пол. *szkola jednolita*) – демократична засада шкільного устрою, коли всі громадяни мають право та можливість закінчення школи та отримання повної середньої освіти, що відкриває можливість для вступу до вищого навчального закладу. Ц. ш. є

однією із основ освіти в європейських країнах. Вона здійснюється таким чином, що основна (базова) школа, основана на одній програмі, дає всім доступ до диференційованої середньої школи, прохідної та доступної для всіх, (кому дозволяють на це їх здібності). Протилежною засадою Ц. ш. є існування в багатьох країнах дуалістичної шкільної системи, в якій поміж ексклюзивних шкіл (що організують навчання на високому рівні й випусники яких мають право на вступ до ВЗО), існують елементарні школи для всіх, одночасно з різними надбудовами (які закривають шлях до вищої освіти).

- **ШКОЛА “БЕЗ СТИН”** (англ. *college without walls*, пол. *szkola bez ścian*) – організація навчання у довільних умовах (музеях, фабриках, фірмах, клубах, парках, поза приміщеннями) як засіб “звільнення” учнів. Винайдена на Заході як альтернатива традиційній системі навчання.

- **ШКОЛА ДРУГОГО ШАНСУ** (англ. *second-chance school*, пол. *szkola drugiej szansy*) – навчальний заклад для дорослих, які не змогли вчасно завершити обов’язкову і середню освіту.

- **ШКОЛА ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ** (англ. *all day school*, пол. *szkola całodzienna*) – модель школи, яка з’явилася в розвинених країнах, акцептована батьками, що працюють. Діти та молодь перебувають у школі до вечора. Для них організоване харчування, створені умови для виконання домашніх завдань та відпочинку.

- **ШКОЛА ЮНЕСКО** (англ. *UNESCO associate school*, пол. *szkola stowarzyszona UNESCO*) – основна або середня школа, яка, окрім звичайної програми, реалізує й додаткову навчальну програму, яка має на меті виховати молодь у дусі розуміння інших народів та міжнародної співпраці. У цю програму входять такі теми, як людина й біосфера, основи міжнародного співіснування, народи та їх культура, роль освіти у світі та ін.

ШКОЛЯРИЗАЦІЯ /СКОЛЯРИЗАЦІЯ (англ. *scholarization*, пол. *skolaryzacja*) – охоплення загалу громадян навчанням на початковому, середньому або вищому рівні. Норма Ш. означає відсоток громадян, охоплених даним рівнем освіти або відсоток громадян даного вікового періоду, які навчаються у школах різних типів. Другий вимір найкраще підходить для міжнародних порівнянь. Ш. вимірюється для п’яти рівнів системи освіти (дошкільна освіта, основна школа, середня освіта II ступеня – *secondary*, вища II ступеня – *upper-secondary*, неуніверситетська освіта III ступеня, вища освіта університетська), а також для старших вікових популяцій. Таким синтетичним показником через OECD є участь у формальній освіті. Цей показник у відсотках означає, скільки учнів і студентів в основних, середніх школах і третього рівня (з аспірантурою) припадає на 100 осіб у віці 5-29 років.

- **РІВЕНЬ ШКОЛЯРИЗАЦІЇ /СКОЛЯРИЗАЦІЇ** (англ. *scholarization level*, пол. *poziom skolaryzacji*) – відсотковий показник отриманої формальної освіти (певної вікової групи громадян).

Ю

ЮНЕСКО – ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ’ЄДНАНИХ НАЦІЙ ПО СПРАВАМ ОСВІТИ, НАУКИ І КУЛЬТУРИ (англ. *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)*, пол. *Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury*). Організація була створена в 1946 р. До її завдань належать: проведення діяльності зі сприяння взаємопізнанню та взаєморозумінню між народами; сприяння розвитку освіти, науки та культури в усьому світі; охорона загальнолюдського культурного доробку; розвиток міжнародної співпраці та культурного обміну. У галузі освіти ведеться інтенсивна допомога в подоланні неписьменності, створенні навчальних програм та підручників для країн, що розвиваються. Також розроблена велика програма в галузі розвитку науки та культури.

У наш час ЮНЕСКО об’єднує 175 країн, створює і поширює (зокрема, через мережу Інтернет) багато аналітично-освітянських матеріалів.

Головне завдання центральних органів ЮНЕСКО полягає в опрацюванні рекомендацій для країн-членів, серед яких: *адміністративні* (щодо планування й управління освітою, організації закладів всіх рівнів, шкільної інспекції, професійного консультування, фінансування освіти; *педагогічні* (по створенню навчальних програм, удосконаленню методик викладання окремих предметів, а також освітніх досліджень).

Дослідження й рекомендації ЮНЕСКО мають важливе значення і враховуються не лише в процесі освітньої співпраці між різними країнами, але й для уточнення планів реформування національних систем освіти (хоч вони без ратифікації парламентами не є обов’язковими для виконання). Організація має 73 бюро та підрозділи, які функціонують у різних частинах світу. До системи ЮНЕСКО належать *Міжнародна Асоціація Університетів* (IAU, м. Париж) і *Європейський Центр з Вищої Освіти* (CEPES, м. Бухарест), які спеціалізуються на акумуляції даних про університети та інші заклади вищої освіти.

Адреси в інтернеті: www.unesco.org ; www.education.unesco

Я

Я, ВЛАСНЕ Я, ВЛАСНА ОСОБА (англ. *self*, пол. *jaźń, własne ja, własna osoba*) – багатозначний термін у філософії, психології та педагогіці. 1. У філософії – сукупність суспільних постав даної особи; 2. У психології – усвідомлення власного “Я”, відчуття та/або усвідомлення власної ідентичності й особистої відокремленості. “Я” виникає на основі взаємодії особистості (яка формується) з оточуючим середовищем, розвивається під час самоактуалізації особистості; свідомість або самосвідомість людини; в теорії З. Фрейда та його послідовників – особистість в цілому; В гуманістичній психології – системоутворюючий світ особистості, система самосприйняття, детермінанта реакцій та поведінки людини; 3. У педагогіці та житті – непересічна особа, що вирізняється компетентністю і високими професійними здобутками та можливостями. Здібність особистості до самоуправління має велике

педагогічне значення. Поява “Я” у ранньому дитинстві вимагає від вихователів вміння підкріпити його становлення, не допустити його неадекватності (завищеної або заниженої модальності). 3. Апперцептивна маса особистого досвіду; 4. Кульмінація особистісного розвитку, самоактуалізація.

• **Я-КОНЦЕПЦІЯ** (англ. *Self-conception*, пол. *Ja-koncepcja*) – відносно стійка, більш чи менш усвідомлена система уявлень людини про себе, на основі якої вона вибудовує взаємовідносини з іншими людьми; образ власного Я.

Я-к. включає різні складові: фізичну як схему власного тіла; соціальну – статеву, етнічну, громадянську, рольову соціальну інтеграцію; екзистенційну – оцінку себе в аспекті життя і смерті. Формування Я-к. потребує в педагогічному керівництві, зокрема, в накопиченні досвіду розв’язання завдань при адекватній оцінці їх батьками та вчителями. Ці оцінки інтеріоризуються дітьми й складають ядро Я-концепції. Формування Я-концепції людини відбувається при накопиченні досвіду вирішення життєвих задач і при оцінюванні їх з боку інших людей, перш за все батьків.

ЯВИЩЕ (англ. *phenomenon*, пол. *zjawisko*) – подія, що виникла; факт.

ЯКІСТЬ ОСВІТИ (англ. *quality of education*, пол. *jakość edukacji*) – рівень знань і вмінь, розумового, морального і фізичного розвитку тих, хто навчається, на певному етапі відповідно до поставлених цілей; рівень забезпечення навчальної діяльності і надання освітніх послуг учасникам освітнього процесу навчально-виховним закладом. Про Я. о. свідчить її відповідність освітньому стандарту. Новою якістю освіти є належна якість не лише навчання, а й виховання, ступінь розвиненості особистості людини, яка навчається, її підготовленості до продовження навчання, самостійного життя. Я. о. є одним із важливих показників, за яким визначають результативність системи освіти будь-якої держави, ефективність управління нею.

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ (англ. *quality of life*, пол. *jakość życia*) – 1. У педагогічному розумінні Я. ж. відноситься до ієрархії цінностей і життєвих цілей індивідів і груп людей різного віку; 2. У психології Я. ж. розглядається у сенсі почуття задоволення, щастя; 3. Соціологів інтересують такі визначники Я. ж. як суспільні норми, що визначають якість життя, системи цінностей, основи суспільного життя; 4. Економісти створюють вимірні індекси рис і показників Я. ж., приймаючи як вихідний пункт тзв. споживчий кошик, соціальний мінімум, обсяг основних потреб.

ЯКІСТЬ ПРАЦІ ШКОЛИ (англ. *quality of the work of the school*, пол. *jakość pracy szkoły*) – ступінь використання (в організаційній і навчально-виховній діяльності) можливостей учнів, учителів, матеріальних і суспільних умов для сприяння всебічного розвитку учня.

ЯППІ (англ. *yuppie*, пол. *yuppie*) – учасник соціальної категорії, у склад якої входять молоді люди, матеріально добре забезпечені професіонали, мешканці великих міст. Для них характерним є прагнення до професійної досконалості та вишого суспільного становища. Формування особистості в них підпорядковано досягненню успіхів, навіть коштом внутрішніх цінностей; вони розвивають

лише ті риси, які схвалюються в їх соціальному оточенні. Назва “yuppie” утворена від початкових літер слів: *young urban professionals*.

Розвиток інформаційних засобів буде сприяти новому поділу суспільства: *brain lords* (техноміліардери, керівники держав), *cyber yuppies* (працівники з апарату управління та творці – науковці, актори, письменники та ін.), *cyber serfs* (середні верстви – користувачі комп’ютерів), *lost people* (відчужені від знань).